

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**FİNANSAL İSTİKRAR AÇISINDAN KONVANSİYONEL BANKACILIK
VE KATILIM BANKACILIĞI: MUKAYESELİ BİR ANALİZ**

DOKTORA TEZİ

ALİ RAUF KARATAŞ

**DANIŞMAN
PROF. DR. ERŞAN SEVER**

AKSARAY 2022

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**FİNANSAL İSTİKRAR AÇISINDAN KONVANSİYONEL BANKACILIK
VE KATILIM BANKACILIĞI: MUKAYESELİ BİR ANALİZ**

DOKTORA TEZİ

ALİ RAUF KARATAŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. ERŞAN SEVER

AKSARAY 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren on iki (12) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ali Rauf

Soyadı : KARATAŞ

Bölümü : İktisat Anabilim Dalı

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Finansal İstikrar Açısından Konvansiyonel Bankacılık ve Katılım Bankacılığı: Mukayeseli Bir Analiz

İngilizce Adı: Conventional Banking and Participation Banking in Terms of Financial Stability: A Comparative Analysis

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Ali Rauf KARATAŞ

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ JÜRİ ONAY SAYFASI

Ali Rauf KARATAŞ tarafından hazırlanan “Finansal İstikrar Açısından Konvansiyonel Bankacılık ve Katılım Bankacılığı: Mukayeseli Bir Analiz” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı’nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>İmza</u>
Danışman: Prof. Dr. Erşan SEVER (İktisat Politikası, Aksaray Üniversitesi)	
Üye: Prof. Dr. Selim KAYHAN (İktisat Teorisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi)	
Üye: Prof. Dr. Ahmet ŞAHBAZ (Mali İktisat, Necmettin Erbakan Üniversitesi)	
Üye: Doç. Dr. Munise ILIKKAN ÖZGÜR (İktisat Politikası, Aksaray Üniversitesi)	
Üye: Doç. Dr. Vesile ÖZÇİFÇİ (Sayısal Yöntemler, Aksaray Üniversitesi)	

Tez Savunma Tarihi: 11/05/2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

Aileme

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, tez konusu ve sorusunun tespitinde yol gösterici olan ve tez süresi boyunca her an yardımlarını, bakış açısını ve önemli katkılarını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Erşan SEVER'e öncelikle teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Tez aşamasına geçtiğim ilk günden beri tezin gelişimi ve başarısı için desteklerini her zaman hissettiğim Tez İzleme Komitesi üyesi hocalarım Doç. Dr. Munise ILIKKAN ÖZGÜR ve Doç. Dr. Vesile ÖZÇİFÇİ'ye içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışması süresince sevgisi ve sabrını her an hissettiren sevgili eşime, moral ve motivasyonumu sürekli yüksek tutan canım oğluma, yanımda olduklarını hissettiren aileme, kıymetli dostlarıma ve arkadaşlarıma da tüm kalbimle teşekkür ederim.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**FINANSAL İSTİKRAR AÇISINDAN KONVANSİYONEL
BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI: MUKAYESELİ BİR
ANALİZ**

(Doktora Tezi)

Ali Rauf KARATAŞ, AKSARAY 2022

ÖZET

Finansal istikrar arayışı, modern makroekonomik politikaların en önemli amacı haline gelmiştir. Özellikle 2008 Küresel Finans Krizi, kredi riskini yönetebilme bağlamında bankacılık sektörüne vurgu yaparak finansal istikrarı anlamının önemini vurgulamıştır. Bankalar bu bağlamda finansal sistemin en önemli aracı kurumu konumundadırlar. Bankacılık sektörünün güncel görünümünde iki bankacılık kesimi öne çıkmaktadır: konvansiyonel bankacılık ve katılım bankacılığı. Dünya ekonomileri için finansal sistemin başarısı finansal istikrara bağlıdır. Bu sebeple söz konusu iki bankacılık kesiminin finansal istikrar açısından mukayese edilmesi önemli hale gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada, öncelikli olarak Türk bankacılık sektöründe birlikte faaliyet gösteren konvansiyonel bankacılık sektörü ile katılım bankacılığı sektörü kredi riski açısından analiz edilmiştir. Analiz 2005:M1-2020:M6 dönemine ait aylık veriler ile gerçekleştirilmiştir. Modellemede literatüre bağlı kalınarak bağımlı değişkenler, sektörel bazda olmak üzere her iki bankacılık kesimi için de takipteki krediler oranı olarak seçilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak ise faiz oranları, tüketici güven endeksi, petrol fiyatları, işsizlik oranları, dolar cinsinden aylık asgari ücret, döviz volatilitesi ve reel döviz kuru tercih edilmiştir. Daha sonra Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (KİK)'ne dahil olan Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt bankacılık

sektörü için yıllık veriler kullanılarak kredi riski modellemeleri yapılmıştır. KİK ülkeleri için yapılan modellemelerde de literatüre bağlı kalınarak bağımlı değişkenler olarak; sektörel bazda olmak üzere her iki bankacılık kesimi için takipteki krediler oranı seçilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak ise gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı, reel döviz kuru ve petrol fiyatları tercih edilmiştir. İlgili modellemeler, değişkenler arasında eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla kurulmuştur. Buna göre Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Kuveyt bankacılık sektörleri için AARDL Sınır Testi ile eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca analize dahil edilen tüm ülkelerde Granger Nedensellik Testi analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda iki önemli sonuca ulaşılmıştır. Buna göre makro iktisadi değişkenler, ülkeler ve iki bankacılık kesimi itibariyle takipteki kredileri açıklama gücüne sahiptir. İkinci sonuca göre ise konvansiyonel bankaların sorunlu kredileri katılım bankalarına kıyasla görece olarak makro iktisadi değişkenlerdeki değişimlere daha duyarlıdır.

Bilim Kodu : 111909

Anahtar Kelimler : Konvansiyonel bankacılık, katılım bankacılığı, finansal istikrar, kredi riski.

Sayfa Adedi : 243

Danışman : Prof. Dr. Erşan SEVER

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

**CONVENTIONAL BANKING AND PARTICIPATION BANKING IN
TERMS OF FINANCIAL STABILITY: A COMPARATIVE ANALYSIS**

(PhD Thesis)

Ali Rauf KARATAŞ, AKSARAY 2022

ABSTRACT

The pursuit of financial stability has become the most important goal of modern macroeconomic policies. In particular, the 2008 Global Financial Crisis emphasized the importance of understanding financial stability by emphasizing the banking sector in the context of managing credit risk. In this context, banks are the most important intermediary institution of the financial system. Two banking segments stand out in the current view of the banking sector: conventional banking and participation banking. The success of the financial system for world economies depends on financial stability. For this reason, it has become important to compare these two banking sectors in terms of financial stability. For this purpose, in this study, the conventional banking sector and the participation banking sector, which operate together in the Turkish banking sector, were analyzed in terms of credit risk. The analysis was carried out with monthly data for the period 2005:M1-2020:M6. In the modeling, depending on the literature, the dependent variables were chosen as the non-performing loans ratio for both banking sectors, on a sectoral basis. As independent variables, interest rates, consumer confidence index, oil prices, unemployment rates, monthly minimum wage in dollars, basket currency volatility and real exchange rate were preferred. Later, credit risk models were made using annual data for the banking sector of Bahrain, United Arab Emirates, Qatar, Saudi Arabia and Kuwait, which are

included in the Gulf Cooperation Council (GCC). In the models made for the GCC countries, depending on the literature, as dependent variables; has been chosen as the non-performing loans ratio for both banking sectors, on a sectoral basis. Gross domestic product growth rate, unemployment rate, inflation rate, real exchange rate and oil prices were preferred as independent variables. Related models were established to determine the cointegration and causality relationship between the variables. Accordingly, cointegration analysis was carried out with the AARDL Boundary Test for the banking sectors of Turkey, United Arab Emirates, Saudi Arabia and Kuwait. In addition, Granger Causality Test analysis was performed in all countries included in the analysis. As a result of the study, two important conclusions were reached. Accordingly, macroeconomic variables have the power to explain non-performing loans by countries and two banking sectors. According to the second result, non-performing loans of conventional banks are relatively more sensitive to changes in macroeconomic variables compared to participation banks.

Science Code : 111909

Key Words : Conventional Banking, Participation Banking, Financial Stability, Credit Risk

Page Number : 243

Supervisor : Professor Erşan SEVER

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	5
1. FİNANSAL SİSTEM VE KONVANSİYONEL BANKACILIK	5
1.1. Ekonomide Paranın Rolü	6
1.2. Finansal Sistem	17
1.2.1. Finansal Sistemin Unsurları.....	18
1.2.2. Finansal Sistemin Fonksiyonları	20
1.2.3. Finansal Piyasa Türleri	21
1.2.4. Finansal Piyasa Araçları	26
1.2.4.1. Para Piyasası Araçları	26
1.2.4.2. Sermaye Piyasası Araçları	29

1.2.5. Finansal Aracı Kurumlar	31
1.3. Bankacılık: Tanım ve Çerçeve	33
1.3.1. Bankacılığın Tarihçesi	33
1.3.2. Bankacılık Fonksiyonları.....	38
1.3.3. Bankacılık Faaliyetleri.....	40
1.3.3.1. Yükümlülükler	41
1.3.3.2. Varlıklar	43
1.4. Bankacılıkta Riskler ve Finansal İstikrara Etkisi	44
BÖLÜM 2	52
2. KATILIM BANKACILIĞI: TANIM VE ÇERÇEVE	52
2.1. Katılım Bankacılığının Tanımı	52
2.2. Katılım Bankacılığının Doğuşunu Hazırlayan Sebepler	54
2.2.1. Dini Sebepler	54
2.2.2. Sosyal Sebepler.....	55
2.2.3. İktisadi Sebepler	57
2.2.4. Örgütsel Sebepler	58
2.3. Katılım Bankacılığı Faaliyetleri	59
2.3.1. Katılım Bankalarının Temel Fon Edinme Yöntemleri	59
2.3.2. Katılım Bankalarının Finansman Yöntemleri.....	60
2.4. Dünyada Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Mevcut Durumu	66
2.5. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Mevcut Durumu	81
2.6. Katılım Bankacılığı ile Konvansiyonel Bankacılık Karşılaştırması	97
BÖLÜM III.....	119
3. KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞININ FİNANSAL İSTİKRAR BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI: ZAMAN SERİSİ ANALİZİ	119

3.1. Literatür Taraması	119
3.1.1. Uluslararası Çalışmalar.....	120
3.1.2. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar	126
3.2. Araştırmanın Amacı	129
3.3. Araştırmanın Önemi.....	129
3.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	129
3.5. Araştırma Verileri ve Model	130
3.6. Ekonometrik Yöntem ve Ampirik Bulgular.....	136
3.6.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	136
3.6.2. Mevsimsellikten Arındırma.....	138
3.6.3. Birim Kök Testleri.....	139
3.6.4. AARDL Sınır Testi ile Eşbütünleşme Analizi	148
3.6.5. VAR Modeli ve Granger Nedensellik Analizi	163
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	170
KAYNAKÇA.....	177
EKLER.....	207
EK 1. TCMB Bilançosu (Stand By Anlaşmasına Göre)	207
EK 2. Bahreyn İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar.....	208
EK 3. Birleşik Arap Emirlikleri İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar	209
EK 4. Katar İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar	211
EK 5. Suudi Arabistan İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar ...	212
EK 6. Kuveyt İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar	213
EK 7. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü).....	214
EK 8. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (BAE Bankacılık Sektörü).....	215

EK 9. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü).	216
EK 10. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (Kuveyt Bankacılık Sektörü).....	217
EK 11. VAR Modeli Denklemleri.....	218
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	220

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. TCMB Analitik Bilanço	15
Tablo 2. Para Piyasası Araçları	29
Tablo 3. İslâmi Finansın Büyümesindeki Etkenler	58
Tablo 4. Faizsiz Bankacılığın Gelişimi	72
Tablo 5. Küresel İslâmi Finansal Hizmetler Endüstrisi'nin Bölgeler ve Sektörler İtibariyle Görünümü (Milyar USD, 2020*)	73
Tablo 6. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları	90
Tablo 7. Katılım Bankaları ile Konvansiyonel Bankaların Verdikleri Hizmetler Yönünden Karşılaştırılması	98
Tablo 8. Bankacılık Sektörünün Maruz Kaldığı Risk Ağırlıklı Varlıkların Dağılımı (2009-2020)	130
Tablo 9. ARCH Etkisi ve EGARCH Modeli Sonuçları	133
Tablo 10. Analize Konu Olan Değişkenler ve Notasyonları	134
Tablo 11. Kredi Riski Modellemeleri (Türkiye ve KİK Ülkeleri)	135
Tablo 12. Tanımlayıcı İstatistikler (Türk Bankacılık Sektörü)	137
Tablo 13. Tanımlayıcı İstatistikler (KİK Ülkeleri)	137
Tablo 14. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)	141
Tablo 15. PP Birim Kök Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)	142
Tablo 16. ZA Birim Kök Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)	143
Tablo 17. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)	143
Tablo 18. PP Birim Kök Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)	145
Tablo 19. ZA Birim Kök Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)	146
Tablo 20. ARDL Denklemleri (Türk Bankacılık Sektörü)	149
Tablo 21. AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)	150

Tablo 22. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (Türk Bankacılık Sektörü)	152
Tablo 23. ARDL Denklemleri (BAE Bankacılık Sektörü)	154
Tablo 24.AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (BAE Bankacılık Sektörü)	155
Tablo 25. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (BAE Bankacılık Sektörü)	156
Tablo 26.ARD L Denklemleri (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü)	157
Tablo 27. AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü)	158
Tablo 28. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü)	159
Tablo 29.ARD L Denklemleri (Kuveyt Bankacılık Sektörü)	160
Tablo 30. AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (Kuveyt Bankacılık Sektörü)	161
Tablo 31. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (Kuveyt Bankacılık Sektörü)	162
Tablo 32. Kurulan VAR Modelleri Denklemleri	165
Tablo 33. Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)	166
Tablo 34. Granger Nedensellik Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)	167
Tablo 35. Eşbütünleşme ve Nedensellik Testi Sonuçları	173

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dolaylı Ticaret	9
Şekil 2. Türkiye’de Parasal Büyüklükler (2005-2021, Bin TL)	14
Şekil 3. Finansal Sistemin Şeması	19
Şekil 4. Küresel İslâmi Finansın Sektörel Dağılımı (2020)	74
Şekil 5. Aktif Büyüklüklerine Göre Toplam Bankacılıkta İslâmi Bankacılık Payı/Ülkeler (2020)	75
Şekil 6. Küresel İslâmi Bankacılık Aktiflerinin Dağılımı (2020)	76
Şekil 7. Bölgesel İslâmi Bankacılık Varlıklarının Payı (2020, Milyar USD)	77
Şekil 8. Dünyada İslâmi Bankacılık Faaliyetlerinin Toplamı (2013-2020)	78
Şekil 9. Körfez Ülkelerindeki İslâmi Finansal Hizmetler ve Küresel Sistem İçerisindeki Payı (2012-2020)	79
Şekil 10. Körfez Ülkelerindeki Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Oranları ve Net Kâr Marjları (2012-2020)	80
Şekil 11. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Bankacılık Sektöründeki Payı (2002-2020)	91
Şekil 12. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Öz Kaynak Gelişimi ve Yüzdesel Değişim (2005-2020)	92
Şekil 13. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Toplanan Fon Gelişimi ve Bankacılık Sektörü İçindeki Payı (2004-2020)	93
Şekil 14. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Kullandırılan Fon Gelişimi ve Bankacılık Sektöründeki Payı (2002-2020)	94
Şekil 15. Türkiye'deki Katılım Bankalarında Toplanan Fonların Kullandırılma Oranları (2002-2020)	94

Şekil 16. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Net Kâr Gelişimi ve Ortalama Öz Kaynak Kârlılığı (2005-2020).....	95
Şekil 17. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Şube ve Personel Sayısı Gelişimi (2002-2020)	96
Şekil 18. Türk Bankacılık Sektörü Toplam Aktifleri ve GSYH'ye Oranı (2002-2020, Milyar TL)	97
Şekil 19. Körfez Ülkeleri Bankacılık Aktiflerinin Büyüme Oranı (1990-2019)	100
Şekil 20. Körfez Ülkeleri Bankacılık Öz Sermayelerinin Büyüme Oranı (1990-2019)....	101
Şekil 21. Körfez Bankalarının Kullandığı Kredilerin Büyüme Oranı (1990-2019).....	101
Şekil 22. Körfez Bankalarının Takibe Düşen Krediler Oranı (1992-2019).....	102
Şekil 23. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankaları Likidite Yeterlilik Oranı (2007-2021)	103
Şekil 24. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankaları Sermaye Yeterlilik Oranı (2005-2021)	103
Şekil 25. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Dönem Net Kârının Öz Kaynaklara Oranı (2005-2021)	104
Şekil 26. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Yurt Dışı Aktiflerinin Toplam Aktifler İçindeki Payı (2005-2021)	105
Şekil 27. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Kredi Riskine Esas Tutarlarının Toplam Aktiflerine Oranı (2012-2021)	106
Şekil 28. Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler (2005-2021).....	107
Şekil 29. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Takipteki Alacaklarının Bireysel ve Ticari Krediler Olarak Dağılımı (2005-2021, Milyon TL)	108
Şekil 30. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankaların Takipteki Alacaklarının Bireysel ve Ticari Krediler Olarak Dağılımı (2005-2021, Milyar TL).....	109
Şekil 31. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Kullandığı Bireysel ve Ticari Krediler (2005-2021, Milyon TL).....	110

Şekil 32. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankaların Kullandığı Bireysel ve Ticari Krediler (2005-2021, Milyon TL).....	111
Şekil 33. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Bireysel Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	112
Şekil 34. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründe Bireysel Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	113
Şekil 35. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Ticari Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	113
Şekil 36. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründeki Ticari Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	114
Şekil 37. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Takibe Düşen Bireysel Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	115
Şekil 38. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründeki Takibe Düşen Bireysel Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	116
Şekil 39. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Takibe Düşen Ticari Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	117
Şekil 40. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründeki Takibe Düşen Ticari Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde).....	118

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	: Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
AARDL	: Augmented Autoregressive Distributed Lag Bound Test
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag Bound Test
ARIMA	: Autoregressive Integrated Moving Average (Oto regresif Bütünleşik Hareketli Ortalama)
BCBS	: The Basel Committee on Banking Supervision (Basel Bankacılık Gözetim Komitesi)
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİST	: Borsa İstanbul
ÇDB	: Çoklu Doğrusal Bağlantı
ECM	: Error Correction Model
GARCH	: Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity
GCC	: Gulf Cooperation Council
GSYH	: Gayrisafi Yurt içi Hasıla
ICD	: Islamic Corporation for the Development
IFSB	: Islamic Financial Services Board
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİK	: Körfez Arap Ülkeleri İş birliği Konseyi
MENA	: Middle East and North Africa
NDV	: Net Dış Varlıklar
NİV	: Net İç Varlıklar

ÖFK	: Özel Finans Kurumu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TL	: Türk Lirası
VAR	: Vector Autoregression (Vektör Otoregresyon)
VİF	: Varyans Enflasyon Faktörleri
VKŞ	: Varlık Kiralama Şirketi
YP	: Yabancı Para

GİRİŞ

Her bilim alanının ilk keşfi kendi varlığını keşfetmesidir. Parasal iktisadın kendi varlığını keşfetmesi de iktisadi yaşamda takas ekonomisi yerine paranın kullanılmaya başlaması ile gerçekleşmiştir. Paranın kullanım alanının genişlemesi, finansal sistemin de büyümesine yol açmıştır. Finansal sistemin büyümesi sadece parasal genişleme olarak değil aynı zamanda finansal piyasalar ve finansal ürün çeşitliliği ölçeğinde de gerçekleşmiştir. Finansal sistemin genişlemesi özellikle 1970’li yıllar sonrasında ivme kazanmıştır. Takip eden yıllardaki finansal serbestleşme akımları, finansal sistemin küresel nitelik kazanmasına ve ülkelerin entegre bir görünüme kavuşmasına yol açmıştır.

Finansal sistemin ülkeler arasında entegre görünüm kazanması ile mikro ölçekli finansal krizler, hızlı şekilde makro ölçekli ve ülkeler boyunca etkili olan sonuçlar doğurmuştur. Ek olarak finansal sistemdeki dalgalanmaların sonuçları sadece finans sektörü ile sınırlı kalmamış, özellikle makro iktisadi çıktılar üzerinde de etkili olmuştur. Bu etkiler çoğunlukla reel sektörün genel görüntüsünün üzerinde dalgalanmalara yol açmaktadır. Bu bağlamda 1929 Büyük Buhranı, 1970’li yıllardaki petrol şokları ve son olarak 2008 Küresel Finans Krizi deneyimleri, finansal sistemin aşırı döngüsel ve dalgalanmalara yatkın olduğuna yönelik endişeleri arttırmıştır. Bu endişeler hem finansal istikrarın hem de makroekonomik istikrarın geliştirilebilmesinde para politikası uygulamalarının ihtiyati ve risk önleme odaklı şekillenmesini sağlamıştır.

Ekonomideki kaynakların tasarruf sahiplerinden fonlara (mali kaynaklara) ihtiyacı olanlara transferinin kolaylaştırılması finansal sistemin öncül fonksiyonudur. Söz konusu transfer işlevi, finansal piyasalarda faaliyet gösteren finansal aracı kurumlar vasıtası ile yerine getirilmektedir. Türkiye gibi banka temelli finansal sisteme sahip ülkelerde, finansal sistem içerisinde en önemli aracı kurum bankalardır. Bunun bir göstergesi olarak Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların toplam aktif büyüklüğü 2015 yılından sonra GSYH değerinin üzerine çıkmış ve bu konumunu devam eden yıllarda da korumuştur. Bankacılık kesiminin aktif büyüklüğünün bu ölçeğe ulaşması, finansal istikrarın sağlanabilmesinde bankacılık

kesimini kilit sektör haline getirmiştir. Bu anlamda finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren bankaların güçlü ve dayanıklı bir yapıya sahip olması finansal istikrar için önemli bir koşul ve gerekliliğe dönüşmüştür.

Türkiye’de bankaların sınıflandırılmasında, Türkiye Bankalar Birliği (TBB)’nin belirlediği faaliyet alanlarına göre sınıflandırma kistası tercih edilmektedir. Buna göre bankalar; mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları olarak üçe ayrılmıştır. Katılım bankalarının bankacılık sektöründe yer edinmesi ise küresel ölçekte 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Buna rağmen, Türkiye’deki katılım bankalarının aktif büyüklüğünün payı tüm bankacılık kesimi içerisinde 2020 sonu itibariyle yüzde %7.2 düzeyine ulaşmayı başarmıştır.

Katılım bankalarının aktif büyüklüklerindeki gelişimin yanı sıra katılım bankacılığı faaliyetlerinin çeşitlenmesi, yurt içi ve yurt dışı iş birlikleri ile üretilen katkıların derinleşmesi, idari ve yönetsel becerilerin geliştirilmesi ile daha geniş kitlelere ulaşılması ve mevzuata dair yasal düzenlemelerin tamamlanması ile düzenleyici kurumlarla olan uyumun artırılması sayesinde katılım bankacılığının taşıdığı önem artmıştır. Klasik bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirmenin yanı sıra katılım bankacılığı, sosyo-kültürel temelli başka misyonlara da sahip olarak sektörde yer almaktadır. Katılım bankacılığı faaliyetlerinin faizsiz finans odağı ile gelişmesi de aslında toplumsal bir ihtiyacın neticesidir. Bu bağlamda katılım bankacılığı, faizsiz fon arayışında olan iktisadi karar birimlerine bankacılık faaliyetleri içerisinde önemli bir alternatif olma iddiası ile çalışmaktadır.

Katılım bankalarını konvansiyonel bankalardan ayıran en temel özelliği, fon toplama ve fon kullandırma yöntemlerinin farklı esaslara dayanmasıdır. Buna göre katılım bankaları, kâr ve zarara ortak katılım prensibi ile fon toplamakta ve kullandırmaktadır. İslâm hukukuna dayanan kâr ve zarara ortak katılım ile risk paylaşımı da yapılmış olmaktadır. Katılım bankalarının fon toplama ve kullandırma süreçlerinin tamamı özünde bir emek-sermaye ortaklığıdır. Ayrıca, ilk başta kâr veya zarar taahhüdünde bulunulmaz ve elde edilmiş olan kâr veya zarar dönem sonunda ortaya çıkmaktadır. Özetle ifade edilen bu süreç, katılım bankalarına ve müşterilerine daha güvenilir, daha az riskli, daha şeffaf ve daha reel sonuçlar sağlayabilme iddialarını temellendirmektedir.

Katılım bankaları, kendine özgü birtakım kural ve ilkelere göre işlev görseler de piyasa ekonomisi içerisinde faaliyet gösteren ve piyasa koşullarına bağlı olan kuruluşlardır. Dolayısıyla katılım bankaları, mevduat bankaları ile aynı finansal sistem içerisinde faaliyet göstermekte ve rekabet etmektedir. Bu nedenle her iki bankacılık kesiminin finansal istikrar bağlamında mukayeseli olarak analiz edilmesi önemli bir çalışma alanı doğurmaktadır. Çalışmanın amacı da anlatılan bağlam ile uyumlu olarak belirlenmiştir. Akademik bir çalışmanın temeli bir soru veya sorun üzerine aranan yanıtlara dayanır. İlgili soruya aranan yanıtların özü akademik bir dille sunulmaya çalışılır. Bununla beraber tespit edilen yanıtların eksiklikleri veya ortaya çıkan yeni soru başlıkları ile akademik çalışma nihayete erdirilir. Bu çalışmada da bu sürece bağlı kalınmaya çalışılmıştır.

Buna göre çalışmanın temel amacı, finansal istikrar bağlamında Türk bankacılık sektöründeki ve Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi'ne dâhil olan ülkelerden Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt bankacılık kesimindeki konvansiyonel bankacılık ve katılım bankacılığı sektörlerinin eş anlı faaliyetlerinin mukayeseli analiz edilmesidir. Çalışma boyunca aktarılan kavramsal çerçeve ve gerçekleştirilen ekonometrik analizlerin tamamı ifade edilen amaç ve sorun ekseninde şekillenmiştir.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde, finansal sistem ve bankacılık konuları ele alınmıştır. Öncelikle finansal sistemin varlık nedeni olarak para kavramının tarihçesi, ekonomik yaşamdaki işlevi ve paraya dayalı ödemeler sisteminin gelişmesi konuları anlatılmıştır. Daha sonra finansal sistem; yapısı, işleyişi, işlevi, unsurları, kurumları ve fonksiyonları bakımından aktarılmıştır. Devamında finansal sistemin en önemli aracı kurumu olarak konumlanan bankaların varlık nedenleri, tarihsel gelişimi, faaliyetleri ve çalışma esaslarına değinilerek kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Birinci bölüm sonunda ise finansal istikrar kavramı açıklanmış, finansal sistemin ve bankacılık kesiminin taşıdığı risk unsurları tanımlanmıştır. Çalışmanın finansal istikrar bağlamında neden bankacılık sektörüne vurgu yaptığı ve gerçekleştirilen ekonometrik analizlerin kredi riski üzerine inşa edildiğinin gerekçeleri bu kısımda ifade edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünün öznesi katılım bankacılığı konusudur. Birinci bölümdeki akışa uygun olarak ikinci bölümde de katılım bankacılığın varlık nedenleri, tarihsel gelişimi, faaliyetleri ve finansal göstergelerinin gelişimi aktarılmıştır. Bu bölümde katılım bankacılığı sektöründeki gelişmeler hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde ayrı

ayrı değerlendirilmiştir. Bölümün sonunda ise katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılığın, bankacılık faaliyetlerine bakış açısı, yöntemleri ve bankacılık sektörüne dair finansal göstergeleri karşılaştırılmıştır.

Üçüncü bölümde, çalışmanın amacını gerçekleştirmek için kantitatif yanıtlara dayalı ekonometrik analizler gerçekleştirilmiş ve elde edilen ampirik bulgular aktarılmıştır. Bunun için kredi riski modellemeleri kullanılmıştır. Evrensel ölçekte kredi riskini ifade eden en önemli gösterge ise takipteki krediler oranıdır. Takipteki krediler oranının yükselmesi, kredi riskinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Gerçekleştirilen ekonometrik analizlerin tamamı zaman serileri analizine, yapılan zaman serileri analizi ise kredi riski modellemelerine dayanmaktadır. Çalışmada, kredi riski modellemesinin tercih edilmesinin sebebi, bankaların karşı karşıya kalabilecekleri risk türleri içerisinde en büyük ağırlığa kredi riskinin sahip olmasıdır. Bankacılık kesiminin taşıdığı risk unsurlarının çoğalması ise finansal istikrarı doğrudan tehdit etmektedir. Dolayısıyla hem konvansiyonel bankacılık hem de katılım bankacılığı sektöründe en önemli risk kalemi olarak kabul edilen sorunlu kredileri açıklayan faktörlerin belirlenmesi finansal istikrarın sağlanmasında öncelikli öneme sahiptir.

Bu çalışmada, takipteki krediler oranının belirleyicilerinin tespitinde makro iktisadi değişkenler tercih edilmiştir. Açıklayıcı değişkenler de belirlendikten sonra Türkiye, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt için sektörel bazda (konvansiyonel bankacılık ve katılım bankacılığı) mukayese olanağı veren analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerde, takipteki krediler oranı ve bu orandaki değişimi açıklayan bağımsız değişkenler arasındaki ilişki eşbütünleşme ve nedensellik boyutu ile irdelenmiştir. Eşbütünleşme tespitinde AARDL Sınır Testi ile Eşbütünleşme Analizi, nedensellik tespitinde ise Granger Nedensellik Testi yöntemleri kullanılmıştır. Tüm analizler neticesinde elde edilen ampirik bulguların yorumlanması ve önerilere ise çalışmanın sonuç kısmında yer verilmiştir.

BÖLÜM 1

1. FİNANSAL SİSTEM VE KONVANSİYONEL BANKACILIK

Tarihsel süreçte, paranın iktisadi yaşamda önemli bir role sahip olmasıyla finansal sistem varlığını kazanmış ve ekonomik sistem içerisine dahil olmuştur. Evrensel işlevi ekonomideki kaynakların tasarruf sahiplerinden fonlara ihtiyacı olanlara transferinin kolaylaştırmak olan finansal sistem, süreç içerisinde büyümüş ve gelişim göstermiştir. Söz konusu gelişim neticesinde finansal sistem, iktisadi karar birimlerinin özellikle yatırım ve tasarruf kararlarını önemli ölçüde şekillendirerek iktisadi büyüme başta olmak üzere makro iktisadi göstergeleri etkileyen bir yapıya bürünmüştür. Öyle ki, ekonomistlerin iktisadi göstergeler ile finansal sistemin çıktıları arasındaki olası ilişkilere dair çalışmaları literatür içinde ağırlık kazanmış ve bu eğilim kalıcı hale gelmiştir. Finansal sistemde, finans piyasalarında kullanılan araçların sayı ve çeşitliliğin artmasını ve kullanım alanının derinleşmesini ifade eden finansal gelişme kavramı da yakın zamanda iktisadi literatüre dahil olmuştur (Erim & Türk, 2005, s. 23). Finansal gelişmenin sürdürülebilir kılınması ile finansal sistemin tasarruf fonksiyonunu etkili ve verimli şekilde yerine getirme olasılığı da artacaktır (Ilıkkın Özgür & Demirtaş, 2015, s. 77).

Finansal sistemin gelişmesinde özellikle 1970’li yıllardan itibaren değişen ve çeşitlilik kazanan para tanımları belirleyici olmuştur. Buna ek olarak, paraya alternatif çok sayıda para benzeri finansal aktif ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla söz konusu dönemde parasal iktisat disiplinin gelişimi ile finansal sistemin büyümesi hızlanmıştır. 1970’ler ve 1980’ler boyunca finansal sistem, özellikle gelişmiş ekonomilerde, finansal liberalizasyon ve deregülasyona tabi tutulmuştur. Finansal kalkınmayı desteklemeye yönelik bu girişimler neticesinde finansal sistem aşırı ölçüde gelişim göstermiştir. Finansal sistemin hızlı büyümesi, ekonomi ve toplum için olumsuz sonuçları olan finansal krizleri de beraberinde

getirmiştir. Bu krizler ve beraberindeki diğer gelişmeler finansal sistemin önemini ve finansal sisteme yönelik tartışmaları ekonomik gündemin odağı haline getirmiştir. Bu bağlamda tüm finansal kurum, aracı ve piyasaları kapsayan finansal sistemin araştırılması önemli hale gelmiştir (Barradas, 2020, s. 786). Konvansiyonel bankacılık ve katılım bankacılığı sektörü de söz konusu aktörler arasında öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde, ana çatıyı finansal sistem ve konvansiyonel bankacılık konuları oluşturmaktadır. Öncelikle finansal sistemin varlık kazanmasında başlangıç unsur olan para konusu ele alınmış ve bu temel üzerinden finansal sistemin yapısı ve işleyişi, finansal piyasalar ve finansal aracı kurumlar bağlamında açıklanmıştır. Devamında, finansal sistemin en önemli aracı kurumu konumundaki bankacılık faaliyetlerin tarihsel gelişimi ve işleyişi anlatılmıştır.

1.1. Ekonomide Paranın Rolü

Bir finansal sistem, her biri ekonomi üzerinde özgün rollere sahip olan para, finansal araçlar, finansal piyasalar, finansal kurumlar, düzenleyici ve denetleyici kurullar¹ ve merkez bankaları gibi temel parçalara sahiptir. Para bu anlamda finansal sistemin ilk bileşeni ve varlık nedenidir (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 3).

İktisadi ilişkilerin işleyişinde takas ekonomisi yerine paranın kullanılmaya başlanması ile gelirlerin parasal biçimde elde edildiği, üretim ve harcamaların da para ile yapıldığı yeni bir döneme geçilmiştir. Bu dönüşüm, modern ekonominin para üzerine inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur (Yano, 2020, s. 60). Bu yeni dönem ile birlikte bireysel, toplumsal ve kültürel pek çok farklı bakış açısına sahip olarak varlık kazanan paranın ekonomideki rolünün incelenmesi gereği doğmuştur (Vitell, Paolillo, & Singh, 2006, s. 117). Bu sebeple finansal sistemin kavramsal çerçevesi oluşturulurken öncelikle para kavramı üzerinde durulmuştur.

Para tüm ülkelerde ekonomik ve finansal sistemin ayrılmaz ve gerekli bir parçasıdır. Para genel anlamda, mal ve hizmet değişiminde veya borçların geri ödenmesinde kabul edilen bir araçtır. Genel olarak tüm ekonominin spesifik olarak da finansal sistemin sağlıklı işleyişinde para önemli bir role sahiptir. Paranın bu role sahip olması; üretim, enflasyon,

¹ Türkiye için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Rekabet Kurumu gibi.

faiz oranı, döviz kuru ve bütçe açıkları gibi birçok makro iktisadi değişken ile etkileşim halinde olması ile ilgilidir (Günel, 2007, s. 6). Özellikle modern ekonomilerde, paranın veya onun yerine geçecek herhangi bir şeyin kullanılmadığı bir ekonomi düşünülemez. Paranın temel iktisadi amaçlar üzerinde önemli tesir gücüne sahip olduğu kabul edildiğinde; paranın tanımlanması, türlerinin ortaya konulması, fonksiyonları ve paranın taşınması gereken özelliklerin aktarılması gerekmektedir (Aslan, 2009, s. 59). Buradan hareketle, çalışmanın bu kısmında paranın ekonomideki rolü tanım, fonksiyon, özellikler, ödemeler sisteminin gelişimi ve parasal büyüklüklerin ölçülmesi hatlarıyla çizilmeye çalışılmıştır.

Para, ekonominin işleyişindeki değişiklikler neticesinde bir gereklilik olarak varlığını kazanmıştır. Bu anlamda tarihsel süreçteki temel değişim ise takas ekonomisinin son bulması ile üretim ve harcamaların para ile yapılması ve gelirlerin para ile elde edilmesi gösterilir. Söz konusu değişimler ile objektif kabul taşıyan bir “nesne” ihtiyacı neticesinde para ortaya çıkmıştır (Ülgen, 2018, s. 7).

İktisatçıların genel kabul görmüş para tanımı da bu dönüşüm ile ilintilidir. Buna göre para, mal ve hizmetlerin bedelinin ödenmesinde ve borçların geri ödenmesinde kullanılan ve genel kabul gören her şeydir (El-Haseni, 1996, s. 23). Bu tanım, yüzyıllar boyunca ekonomik hayatta farklı birçok şeyin (değerli madenler, deniz kabuğu, bazı hayvanlar, tahıllar vb.) para olarak kullanılmasını ifade etmektedir (Özatay, 2011, s. 28). Para tanımlarında kullanılan “genellikle, çoğunlukla, yaygın bir yaklaşıma göre” gibi ifadeler para kapsamı içerisinde yer alan unsurların çeşitliliği ve tanımlamalarının zaman içerisinde bir esnekliğe sahip olması ile ilgilidir (Paya, 2013, s. 17). Bu sebeple iktisatçılar “para nedir?” sorusu yerine “neler paradır?” gibi bir tanımlama üzerinde durmaktadırlar (Heijdra B. J., 2009, s. 319).

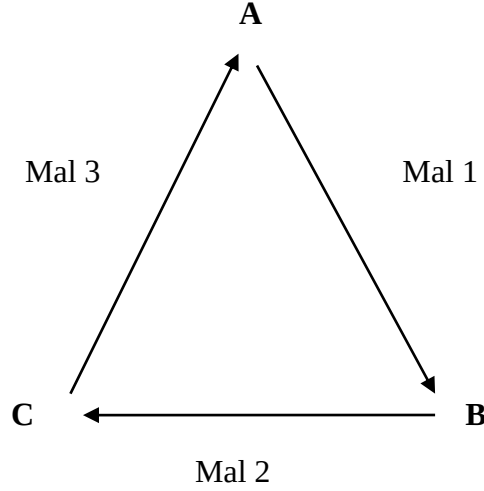
Evrensel ölçekte bir para tanımı elde etmek yerine paranın taşınması gereken fonksiyonların belirlenmesi daha uygun bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Para ekonomide üç belirgin rol oynar: (1) değişim aracı olarak para, (2) hesap birimi olarak para, (3) değer deposu olarak para (Blanchard & Fischer, 1996, s. 354).

Parayı diğer aktiflerden (para benzerlerinden) ayıran en temel özelliği, onun bir değişim (mübadele) aracı olması fonksiyonudur. Para bu fonksiyonu ile iki mal arasında yer almaktadır (Parasız, 2007, s. 7).

Paranın mübadele aracı olarak işlev görmesi, bir takas ekonomisine kıyasla ekonomik etkinliği artırmaktadır. Bu şekilde, mal ve hizmetlerin değiş tokuşunda harcanan zaman, çaba ve risk olarak ifade edebileceğimiz işlem maliyetleri minimize edilmiş olacaktır. Aynı şekilde ekonomilerde ticaret artık sadece malın malla değişimi kısıtından kurtularak daha basit hale gelmiştir. Malın malla değişimde neyin, ne kadar ve ne cinsinden alınıp satılacağı çift taraflı bir uyum sağlanması ile kesinlik kazanıyordu. Paranın mübadele aracı olarak kullanımı ile alım ve satım işlemleri birbirinden ayrılarak bağımsız hale gelmiştir. Yani para, bir piyasadan alım yapıp başka bir piyasada satım yapma imkanını çok daha kısa bir zamanda ve çok daha az işlem ile sağlamıştır. Bir diğer katkı olarak paranın kullanımı ile aynı mala yönelik talebe sahip çok sayıda tüketicinin benzer işlemler yapmasını ve söz konusu mala yönelik piyasaların oluşmasını sağlaması söylenebilir. Bu şekilde günümüzdeki modern piyasa yapıları ve rekabet koşulları oluşmuştur (Gürkan Yay, 2015, s. 8).

Paranın neden değişimlerde diğer mallar veya aktifler yerine kullanıldığını üçlü bir ticaret diyagramı ile açıklamak mümkündür. Şekil 1’de A, B ve C bireyleri, Mal 1, Mal 2 ve Mal 3 de sırasıyla bu bireylere verilen malları temsil etmektedir. Söz konusu bireylerin yine sırası ile 3, 1 ve 2 numaralı malları tüketmek istediklerini varsayalım. Bu istek koşullarında dolaysız ticaret mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte dolaylı değişim mümkündür. Örneğin B kişisi sahip olduğu 2 numaralı malı, 1 numaralı mala sahip olan A kişisi ile değiştirip sonrasında da A kişisi 2 numaralı malı, 3 numaralı mala sahip C kişisi ile değiştirir ise üç birey de arzu ettikleri mala sahip olmuş olurlar. Para burada alternatif bir çözüm getirmektedir. Bireyler para karşılığında mallarını ticarete dahil etmeyi kabul ettiklerinde optimal dağılım işlem maliyetlerine katlanılmaksızın mümkün hale gelecektir. Malların tamamının sirkülasyonu yerine sadece parasal hareketler sayesinde ilk tüketiciden son tüketiciye kadar istekler yerine getirilmiş olacaktır.

Şekil 1. Dolaylı Ticaret

Kaynak: (Blanchard & Fischer, 1996, s. 164).

Şekil 1’de en yalın haliyle anlatılan paranın bu işlevi, tarihte bankacılığın gelişimini tetiklemiştir. Bankacılık faaliyetlerin gelişimi, bankacılığın; nihai alıcı borçlular ve borç verenlere aracılık etme güdüsü ile gerçekleşmiştir. Bu şekilde, aynı zamanda paranın ödeme aracı olması kabulünün de yayılması sağlanmıştır (Timberlake, Dowd, & Miller, 1998, s. 27).

Paranın mübadele aracı olması fonksiyonu, paranın mal ve hizmetler için ödeme yapmada kullanılmasına ek olarak, söz konusu işlemlerden kaynaklanan borcu tasfiye etmede veya kapatmada kullanılmasını da kapsamaktadır. Aslında mal ve hizmetler için ödeme yapılması, özünde bir borcun kapatılması demektir. Borçların ödenmesinde paranın kullanılması, paranın ayırt edici bir özelliğidir. İktisadi literatürde dar anlamda para tanımı; bir borcun tasfiye edilmesinde kullanılan araç şeklindedir (Aslan, 2009, s. 61). Bu çalışmada, paranın mübadele aracı olması fonksiyonu dahilinde değerlendirilen bu tanım, bazı çalışmalarda dördüncü bir fonksiyon olarak da değerlendirilebilmektedir.

Paranın mübadele vasıtası olarak kullanılabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Öncelikle bir malın para olarak kullanılabilmesi onun fiziksel dayanıklılığını gerektirir. Dayanıklı olan para, aynı zamanda standart, bölünebilir ve istikrarlı bir değere sahip olmalıdır. Bu şekilde işlem maliyetleri düşürülebilecek ve alışverişler takas ekonomisinin tersine çok çeşitli değerler ile yapılabilecektir (Parasız, 2007, s. 8).

Paranın ikinci önemli rolü olan hesap birim olma özelliği ile fiyatların ifade edilmesi ve borçların kaydedilmesi olanağı sağlanmaktadır (Mankiw, 2010, s. 86). Mal ve hizmetlerin değerinin para ile ölçülmesi, ağırlığın kilo ile veya uzunluğun metre ile ölçülmesi gibidir. Malların değerini ifade ve mukayese etmekte bir hesap biriminin kullanılması ekonomik etkinlik için de öneme sahiptir. Bu önemi anlamak için yine paranın olmadığı bir takas ekonomisi düşünülerek işe başlanabilir. Bir ekonomide sadece iki mal olduğu (şeftali ve ekonomi dersleri) varsayılır ise söz konusu ekonomide tek bir fiyat oluşacaktır: şeftalinin ekonomi dersleri cinsinden fiyatı veya diğer bir ifade ile ekonomi derslerinin şeftali cinsinden fiyatı. Malın mal cinsinden fiyatı mikro iktisatta görelî fiyatlar olarak ifade edilmektedir (Nisholson, 1992, s. 425). Bu sepete filmler gibi bir mal daha eklediğimizde bu sefer üç görelî fiyat söz konusu olacaktır. Ekonomideki mal sayısı arttıkça değişimin sadece takasla olabileceği kısıtı altında kaç tane görelî fiyat oluşacağını formüle etmek mümkündür. Buna göre, n tane malın olduğu bir ekonomide $n(n-1)/2$ kadar görelî fiyata ihtiyaç olacaktır. Örneğin ekonomide on adet mal bulunması halinde 45 fiyat, yüz mal için 4.950 fiyat ve bin mal için ise 499.500 adet fiyat bilmemiz gerekecektir. Bu durumda tüm fiyat listelerini okumak için çok yüksek zaman gerekeceği ve yüksek işlem maliyetlerine katlanılacağı açıktır. Bu problemin çözümü ekonominin paralı ekonomiye dönüştürülmesi ile mümkündür. Bu şekilde ekonomide ne kadar sayıda mal olursa olsun tek bir para birimi ile tüm fiyatların belirlenmesi sağlanacaktır ve ekonomideki fiyat sayısı her zaman $(n-1)$ olacaktır (Mishkin, 2011, s. 52).

Para ortak bir hesap birimi olması ile birçok işlevi görerek ekonomik etkinliği artırmaktadır. Bir hesap biriminin varlığı ilk başta, yukarıda sayısal olarak gösterildiği şekilde çok sayıda gereksiz hesaplamayı ortadan kaldırmaktadır. Aynı şekilde fiyatların ortak bir para birimi ile ifade edilmesi, mal ve hizmetlerin değerlerini mukayese edilebilir hale getirmektedir. Bu sayede iktisadi aktörler, mukayese ve tercihlerini rasyonel olarak gerçekleştirirler. Ekonomilerin daha karmaşık hale gelmesi ve mal ve hizmetlerin çeşitliliğin artması, alıcının satıcı hakkında tam bilgiye sahip olma olasılığını azaltmıştır. Bu anlamda ödemeyi nihai hale getiren ve değeri kolay olarak tayin edilen para, rasyonelliğe büyük katkı sağlamıştır (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 23).

Paranın hesap birimi olma fonksiyonu ile ilintili diğer bir fonksiyonu da paranın değer saklama aracı olarak işlev görmesidir. Bu işlevi ile para, zaman içinde alım gücünün muhafaza edilmesini sağlayan bir depo gibidir (Rochon & Rossi, 2003, s. 4). Değer

saklama ile kastedilen, gelirin elde edildiği tarihten harcanacağı tarihe kadar olan süredeki satın alma gücünün muhafaza edilmesidir. Bu anlamıyla paranın değer saklama aracı olma fonksiyonu, paranın kıymet deposu veya tasarruf aracı olması biçiminde de ifade edilmektedir (Aslan, 2009, s. 62). Bu hüviyeti ile para bir sözleşme birimi olarak da hizmet etmektedir. Gelecekte ödenecek bir borca dayalı olan sözleşmelerde, borç miktarının parasal bir fiyat cinsinden belirlenmesi ile ödeme dönemindeki olası karışıklıklar ortadan kalkmaktadır. Bu anlamda para, geçmiş ve gelecek zaman dilimleri arasında bağlantı kurmaktadır (Levacic & Rebmann, 1982, s. 26). Ancak, paranın diğer ölçü birimlerinden farklı olarak satın alma gücünün azalması ile sonuçlanan ve fiyatlar genel seviyesindeki düzenli artışlar olarak ifade edilen enflasyon olgusuna maruz kalabileceği de bilinmelidir (Hillier, 1991, s. 21).

Paranın değer saklama aracı olması işlevi tarihte ilk kez J. M. Keynes tarafından iktisadi literatüre dahil edilmiştir. Keynes'e göre sabit nominal bir satın alma gücüne sahip kontrollü yasal ödeme aracı olan itibari para, şirketlerin genişleyen ihtiyaçlarını karşılamada faydalı olacaktır. Bu anlamda bir sermaye değerine sahip olan para, Keynes'in nihai olarak tasavvur ettiği sonsuz sermaye birikimine giden süreçte, piyasadaki belirsizlikleri ortadan kaldıracaktır. Hatta Keynes'in altın standardını noksan görmesinin ve altın standardına şiddetle karşı olmasının temelinde, altın standardı sisteminin esnek olmayışı ve bu sebeple yetersiz kaldığı düşüncesi yatmaktadır (Skousen, 2011, s. 383). Esnekliğe sahip bir değer saklama aracı olarak para, şirketlerin ürettiğini sattıktan ve gelir elde ettikten sonra satın almalarını gecikmeyle yapabilme olanağı sağlamaktadır. Aynı şekilde bu yolla tüketiciler de gelirlerinin bir kısmını tüketmeme veya tüketimlerini erteleme seçeneklerine sahip olacaktır. Paranın olmadığı bir dünyada, malın malla ticareti durumunda, malların bozulması ve eskimesi riski nedeniyle alış ve satış işlemlerinin aynı anda yapılması gerekiyordu. Paranın varlığı ile bu sorun ortadan kalktığı gibi tüketimi erteleme imkânı da seçenekler arasına girmiştir.

Bu noktada önemli bir husus, paranın (nakit) tek değer deposu olmadığıdır. Para dışında birçok finansal aktif benzer işleve sahiptir. Hatta bu aktiflerinin çoğunda paraya göre yüksek faiz ve getiri avantajları da söz konusudur. Bu aşamada parayı diğer aktiflerden öne çıkaran ise, paranın *likidite* özelliğidir. Likidite iktisadi bağlamda kullanıldığında, ödeme kabiliyeti olarak tanımlanabilir. Yani likidite, para ve diğer servet unsurlarının “ödeme aracı olarak kullanılmaya yatkınlık” derecelerini ifade etmek için kullanılır. Bu anlamda

para, en likit varlıktır (Paya, 2013, s. 31). Para dışındaki diğer servet unsurlarının paraya çevrilebilme gücü arttıkça, likiditesi artmaktadır. Likiditesi düşük finansal varlıklar ise paraya hızlıca çevrilememesi nedeniyle yükümlüklerin zamanında yerine getirilememesi olasılığı neticesinde likidite riski ile karşı karşıyadırlar (Keyder, 2008, s. 45).

Yukarıda ifade edildiği gibi, para olma hüviyeti, likidite ile eşit düzlemde ifade edilmektedir. Bu ikisi arasındaki ilişki aynı zamanda çift yönlüdür. Yani para aktiflerin en likidi iken, en likit aktifler de para olarak tanımlanmaktadır. Burada, para ile para olmayan aktifler arasındaki likidite derecesi bakımından farkın her zaman belirgin olmadığı söylenmelidir. Modern gelişmiş finansal sistemlerde, “hızla transfer edilebilir satın alma gücü” olarak tanımlanan paraya yakın ikame çok sayıda yüksek likiditeli aktif vardır. Ancak söz konusu aktifler, sadece değer deposu olma fonksiyonu ile para yerine geçebilecektir. Bunun dışında hesap birimi olma, ödeme aracı olma, ortak kabul edilen ölçü olma ve standardizasyon fonksiyonları itibarıyla oldukça likit olsa bile para dışındaki aktifler paraya benzememektedirler (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 26). Para ile para dışındaki aktiflerin likidite dereceleri değişmekle birlikte likiditenin doğasını anlama meselesi, küresel ölçekte finansal sistem ve finansal araçların önemine ve para politikası uygulamalarının kredi arzını düzenlemede oynadığı kritik rolü dair yaklaşımları her an güçlü tutmuştur (Adrian & Shin, 2009, s. 600).

Paranın zaman içinde almış olduğu biçimleri ve fonksiyonları daha iyi anlayabilmek için ödemeler sisteminin gelişimine bakılması önemlidir. Ödemeler sistemi, ekonomideki parasal işlemlerin yürütme biçimi olarak tanımlanabilir. Ödemeler sistemi alışverişe izin veren düzenlemeler ağıdır. Para ise ödemeler sisteminin kalbidir. Ödemeler sisteminin yönelimine dair bir perspektif elde edebilmek için de sistemin nasıl gelişim gösterdiği izlenmelidir (Cooper, Fraser, & Uselton, 1983, s. 16).

Paranın miktarı ve parasal genişleme hızı ekonominin istihdam düzeyi, fiyat istikrarı, büyüme hızı ve uluslararası ödemelerin dengesi gibi önemli makro iktisadi göstergeler ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilidir (Freeman & Kydland, 2000, s. 1125). Özellikle finansal aracı türü ve parasal ikamelerin sayısının çokça artması, parasal büyüklüklerin ölçülmesi ve toplam değer olarak ifade edilmesini zorlaştırmıştır (Barnett, Offenbacher, & Spindt, 1984, s. 1050). Bu nedenle optimum para stoku ve optimum parasal genişlemenin belirlenmesi ve dolayısıyla paranın tanımlanması ve ölçülmesi önemli olmaktadır (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 35).

Para miktarının ölçülmesinde iki temel yaklaşım mevcuttur. Muamele (işlem) yaklaşımında para, asli unsuru olan mübadele aracı olma fonksiyonu üzerinden tanımlanmaktadır. Bu tanıma giren varlıklar da kâğıt ve madeni paralar ile üzerine çek yazılabilir banka hesapları toplamından ibarettir. Paranın ölçülmesinde diğer bir yaklaşım ise likidite yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda paranın en likit varlık olma hüviyeti ön plana çıkarılmaktadır. Bu yaklaşımda ise paranın değer saklama aracı olma fonksiyonuna atıf yapılmaktadır. Dolayısıyla likidite yaklaşımında, likiditesi yüksek para dışındaki diğer varlıklar da parasal büyüklükler içerisinde dahil edilmektedir (Karaman, Taşdemir, & Yıldırım, 2013, s. 608).

Söz konusu iki yaklaşımın varlığı ülkeler arasında parasal büyüklüklerin hesaplanma biçimlerini de etkileyerek birbirinden farklılaştırmıştır. Bir ekonomideki parasal büyüklükler, dolaşımdaki para ile finansal kuruluşların para veya paraya çevrilebilir çeşitli yükümlülüklerinin toplamını ifade etmektedir. Parasal büyüklüklerin değerinin belirlenmesinde ise ülkelerin parasal otoriterleri (Merkez Bankaları) referans alınmaktadır. Burada örnek olarak Türkiye’de kullanılan para arzı tanımları ifade edilmiştir.

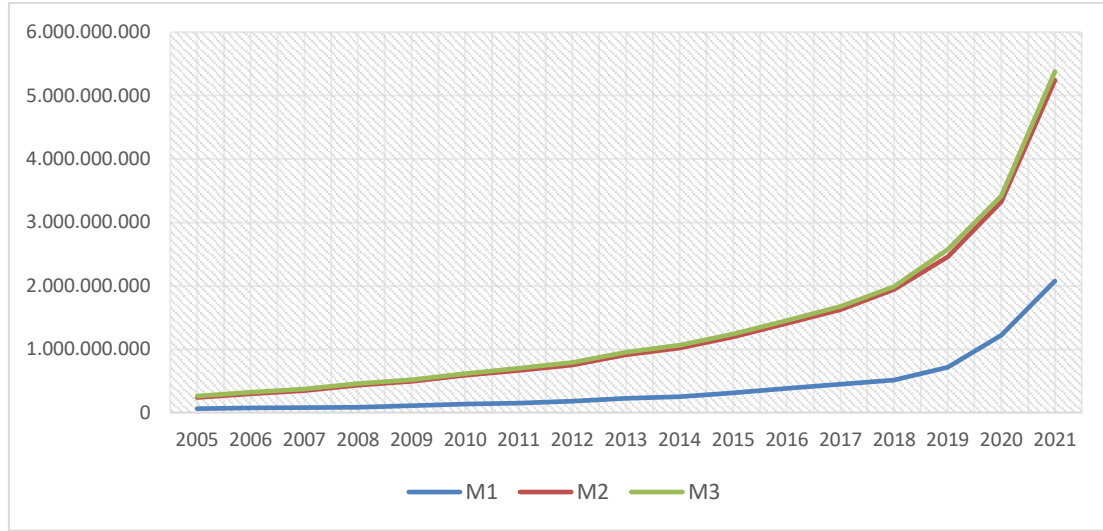
Türkiye’de cari dönemde kullanılan para arzı tanımları:

M1: Dolaşımdaki para + Vadesiz TL mevduat + Vadesiz YP mevduat

M2: M1 + Vadeli TL mevduat + Vadeli YP mevduat

M3: M2 + Repo + Para piyasası fonları + İhraç edilen menkul kıymetler

Şekil 2’de söz konusu para arzı tanımların 2005 yılından itibaren gelişimi Türkiye ekonomisi itibarıyla gösterilmiştir.

Şekil 2. Türkiye’de Parasal Büyüklükler (2005-2021, Bin TL)

Kaynak: (TCMB veri tabanından düzenlenmiştir).

Enflasyon, finansal varlık fiyatları, yatırımlar, tasarruflar ve toplam talebin belirlenmesinde taşıdığı önem ile para arzı, makroekonominin temel araştırma konularından biri olma konumuna sahiptir (Özgür, 2011, s. 69). Başta emisyon hacmi olmak üzere parasal büyüklüklerin temel belirleyicisi ülkedeki her türlü üretim ve harcamayı kapsayacak şekilde ekonomik faaliyetlerdir. Ekonomik faaliyetlerdeki gelişmeler neticesinde parasal büyüklüklerin de genişlemesi olasıdır. Şekil 2’ye göre, Türkiye’de para arzı büyüklükleri söz konusu dönemde sırası ile ortalama olarak her yıl %26, %22 ve %21 nispetinde büyümüştür. Para politikası uygulamalarının öncül göstergelerinden olan para arzındaki değişimler ise parasal büyüklüklerdeki değişimleri açıklama gücü en yüksek göstergedir. Ayrıca para arzındaki değişimlerin reel ekonomiye tesiri, bankaların kredi kanalları ile gerçekleşmektedir (Yetiz & Ergin Ünal, 2021, s. 4489).

Para arzı teorik olarak belirli bir dönemde piyasada bulunan toplam para stokuna denmektedir. Söz konusu para arzı büyüklüklerini elde edebilmek için öncelikle emisyon hacmi hesaplanmalıdır. Emisyon hacmi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından piyasaya sürülen (ihraç edilen) banknotların toplam tutarını ifade etmektedir. Emisyon hacmine Hazine tarafından ekonomik sisteme dahil edilen madeni paraların eklenmesi ve bankaların kasalarında bulunan banknot ve madeni paraların çıkarılması ile dolaşımdaki para stokuna ulaşılır. Yani dolaşımdaki para, ekonomideki hanehalkı ve ticari bankalar dışındaki firmaların ellerinde tuttukları kâğıt ve madeni paraların toplamını ifade etmektedir. Dolaşımdaki para en dar anlamda para stoku olarak da ifade edilmektedir.

Muamele yaklaşımının tezahürü olan M1 ise dar anlamda para arzıdır ve doğrudan ve kısıtlama olmaksızın ödemelerde kullanılabilen finansal aktifleri içerir. M2 para arzı tanımı likidite yaklaşımını yansıtır. Bu tanıma, M1'e dahil olmayan vadeli mevduatlar gibi daha az likit varlıklar dahil edilmiştir. M3 ise en geniş para arzı tanımını ifade etmektedir. M3'e dahil olan repo, bono veya piyasada işlem gören borçlanma senetleri gibi kısa vadeli menkul kıymetlerin belirli bir süre sonunda geri alınmasını öngören satış işlemlerini kapsamaktadır. Para piyasası fonları, bankalarca oluşturan yatırım fonlarını ifade etmektedir. İhraç edilen menkul kıymetler de yine bankalarca ihraç edilen bono ve tahvillerden ibarettir (TCMB, 100 Soruda Merkez Bankacılığı, 2018, s. 65).

Para arzı tanımları TCMB analitik bilançosu üzerinden de çeşitlendirilebilir. TCMB analitik bilançosu, TCMB Bilançosu kalemlerinin belirli parasal büyüklükleri ifade etmek üzere toplulaştırılması ve netleştirilmesi yoluyla oluşturulmaktadır (Bayraktar Daştan, Baday Yıldız, & Berber, 2020, s. 1458). TCMB analitik bilançosu ana kalemleri itibariyle Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. TCMB Analitik Bilanço

Analitik Bilanço
AKTİF
1-DİŞ VARLIKLAR
2-İÇ VARLIKLAR
2A-Nakit İşlemler
2Aa-Hazine Borçları
2Aa1-Menkul Kıymetler
2Aa1a-5 Kasım 2001 Öncesi DİBS
2Aa1b-İkincil Piyasadan Alınan DİBS
2Aa2-Diğer
2Ab-Bankacılık Sektörüne Açılan Nakit Krediler
2Ac-TMSF'ye Kullandırılan Krediler
2Ad-Diğer Kalemler
2B-IMF Acil Yardım Takip Hesabı (Hazine)
3-DEĞERLEME HESABI
PASİF
1-TOPLAM DÖVİZ YÜKÜMLÜLÜKLERİ
1A-Dış Yükümlülükler
1B-İç Yükümlülükler
1Ba-Kamu ve Diğer Döviz Mevduatı
1Bb-Bankalar Döviz Mevduatı
2-MERKEZ BANKASI PARASI
2A-Rezerv Para
2Aa-Emisyon
2Ab-Bankalar Mevduatı
2Aba-Zorunlu Karşılıklar Bloke Hesabı
2Abb-Serbest Mevduat
2Ac-Fon hesapları
2Ad-Banka Dışı Kesim Mevduatı
2B-Diğer Merkez Bankası Parası

Kaynak: (TCMB)

Merkez Bankası analitik bilançosundaki aktifler toplam net varlıkları ifade etmektedir. Toplam net varlıklar da net iç varlıklar (NİV) ve net dış varlıkların (NDV) toplamından teşkilidir.² Dış Varlıklar; altın, TCMB şubelerinin kasalarındaki yabancı para (YP) banknotlar, yurt dışı bankaların hesaplarındaki döviz varlığı ve diğer döviz cinsinden alacakları kapsamaktadır. Dış Varlıkların önemli bir kısmı döviz rezervleri olarak da ifade edilebilen altın ve yurt dışı bankalar nezdindeki YP menkul kıymetler ve depo hesaplarından teşkilidir. Aktifte yer alan diğer kalem olan “İç Varlıklar” özünde Hazine’nin TCMB’ye olan borçlarını gösteren “Hazine Borçları” ve “Bankacılık Sektörüne Açılan Nakit Krediler” kalemlerinden oluşmaktadır (Yanar, ve diğerleri, 2016, s. 39).

Analitik bilançonun pasif kısmı iki ana kalemden oluşmaktadır ve para arzını belirleyen temel kısımdır. YP ve TL cinsinden yükümlülükler sırasıyla “Toplam Döviz Yükümlülükleri” ve “Merkez Bankası Parası” kalemlerinde izlenmektedir. Analitik bilançonun bu kısmından ulaşılabilecek parasal büyüklükler Rezerv Para, Parasal Taban ve Merkez Bankası parasıdır.

Rezerv Para: Emisyon + TL Zorunlu Karşılıklar + Bankalar Serbest Mevduatı + Fon Hesapları + Banka dışı Kesim Mevduatı

Parasal taban bir analitik bilanço kalemi olmamakla birlikte analitik bilanço kalemlerinden türetilmektedir. Buna göre;

Parasal Taban: Rezerv Para + Açık Piyasa İşlemleri şeklindedir.

18.01.2002 tarihinde IMF ile imzalanan “stand-by” anlaşmasında, bir başka önemli parasal büyüklük olan “Para Tabanı” tanımı yer almaktadır.³ Para Tabanı büyüklüğü içerisinde parasal tabanda yer alan “Açık Piyasa İşlemleri” kalemi ile “Rezerv Para” tanımı içerisinde yer alan “Fon Hesapları” ve “Banka Dışı Kesim Mevduatı” bulunmaz. Para Tabanı bu anlamda emisyon ve bankalar mevduatının toplamı şeklinde ifade edilebilir ve TCMB’nin cari yükümlülüklerini göstermektedir (Yanar, ve diğerleri, 2016, s. 45).

² Değerleme hesabı 31 Aralık 2012 tarihine kadar İç Varlıklar kalemi içerisinde yer almıştır (TCMB).

³ Stand By anlaşmasına göre elde edilen TCMB bilançosu için EK 1’e bakınız.

Merkez Bankası açık piyasa işlemlerini, piyasadaki likiditeyi düzenlemek amacıyla kullanır. Bunu da hazine bonosu veya devlet tahvili alım-satımı yaparak gerçekleştirir. Açık piyasa işlemlerinin pozitif değer alması TCMB'nin piyasadan bu yolla net likidite çektiğini, eksi işaretli olması ise piyasaya net likidite sağladığını belirtmektedir. Bu durum söz konusu işlemlerin bilançonun pasif tarafında kaydedilmesi ile ilgilidir.

Merkez Bankası Parası: Parasal Taban + Kamu Mevduatı

Bu bağlamda Merkez Bankası Parası; emisyonu, kamu kesiminin, bankaların ve banka dışı kesimin Türk parası mevduatlarını ve TCMB'nin açık piyasa işlemlerinden kaynaklanan nakit borçlarının ve alacaklarının netleştirilmiş tutarını ifade etmektedir (Çinko, 2017, s. 689-691).

1.2. Finansal Sistem

Bir ekonomik sistem temel olarak üç tür piyasadan teşkilidir. Bu piyasalar; mal ve hizmet piyasası, faktör piyasası ve finansal piyasalardır. Bu bağlamda finansal sistem, ekonomik sistemi oluşturan üç sacayağından biridir (Boot & Thakor, 1997, s. 694). Finansal sistem, finansal piyasaları da kapsayan daha geniş bir anlam kümesini ifade etmektedir. Buna göre, tahvillerin, hisse senetlerinin ve diğer menkul kıymetlerin alım satımının gerçekleştirildiği, faiz oranlarının tayin edildiği, finansal hizmetlerin sunulduğu piyasalar, kurumlar, yasalar, düzenlemeler, teknikler ve yaratılan yenilikler bütünü finansal sistemi ifade etmektedir (İpekten, 2017, s. 9). Finansal sistem, ekonomideki kaynakların tasarruf sahiplerinden fonlara ihtiyacı olanlara transferini kolaylaştırmaktadır (Franklin & Douglas, 2001, s. 1). Bir ekonomide finansal sistemin yapısı ve işleyişi, sermaye birikiminin oluşumu ve sermaye talebinin karşılanması açısından öneme sahiptir (Sever, 2009, s. 7). İyi tasarlanmış bir finansal sistemde, kaynaklar verimli bir şekilde tahsis edilir ve fonlar verimli projelere yönlendirilir. Yanı sıra sermaye ediniminde, vade, miktar ve maliyet koşullarında da etkinlik sağlanır (Çıkıkcı, 1995, s. 44).

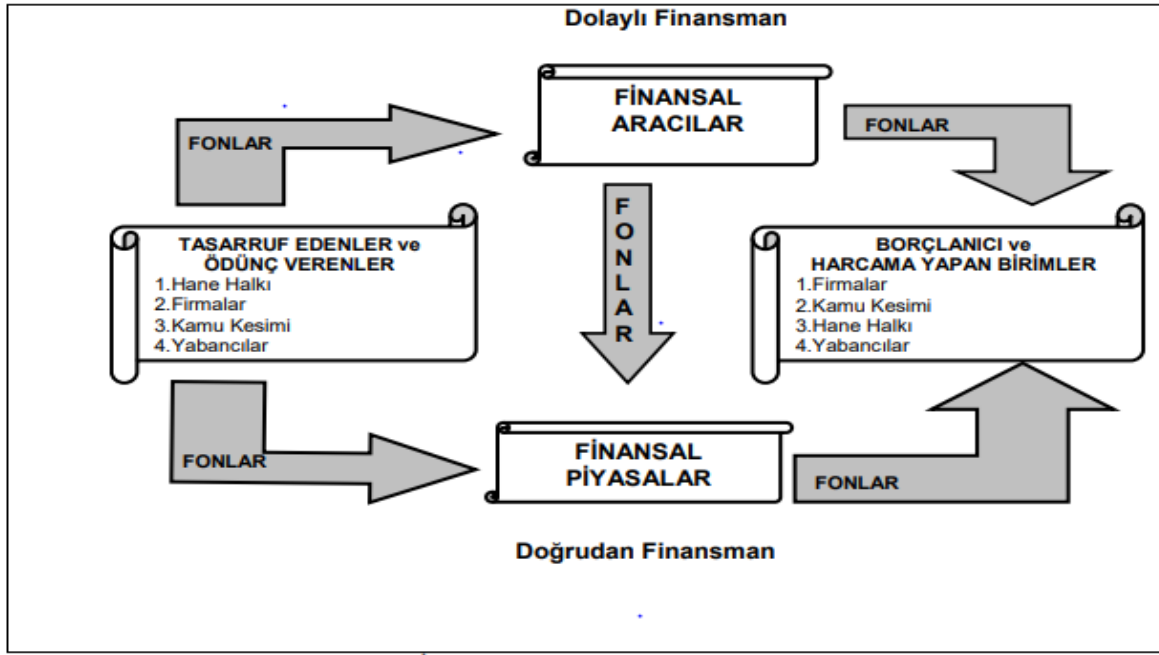
Tüm bu işlevler ise finansal varlıkların alınıp satıldığı finansal piyasalarda, finansal aracı kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu aşamada finansal sistemin işleyişi; finansal sistemin unsurları, finansal sistemin fonksiyonları, finansal piyasalar ve finansal aracı kurumlar boyutlarıyla açıklanmıştır.

1.2.1. Finansal Sistemin Unsurları

Finansal sistem; bir ekonomide, iktisadi karar birimlerinin, kurumların, piyasaların ve finansal enstrümanların birlikte çeşitli finansal fonksiyonları yerine getirdikleri bir bütünü ifade etmektedir (Afşar A. , 2018, s. 6). Bu bağlamda finansal sistem; fon arz edenler, fon talep edenler, finansal araçlar, finansal araçlar ve sistemi düzenleyen yasal ve kurumsal kurallar olmak üzere beş temel unsurdan teşkilidir.

Finansal sistemin fon arz edenler kesimi tasarruf sahibi bireyler, işletmeler, devletler ve uluslararası finans kuruluşlarından oluşmaktadır (Coşkun M. , Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz, 2010, s. 8). İktisadi anlamda fon arzı, iktisadi karar birimlerinin finansal sistemin araçlarını kullanarak, belirli bir bedel karşılığında ve belirli bir vade için tasarruflarını finansal sisteme ödünç vermeyi kabul etmesiyle gerçekleşmektedir. Buna karşın, gelirlerinden daha fazla harcama yapan veya bu yönde isteği olan, fakat fon açığı olan birimler finansal sistemde fon talep edenler kesimini oluşturmaktadırlar. Fon arz edenler ve fon talep edenler arasındaki fon alışverişini yasal ve idari gözetime tabi tutan kurallar ise finansal sistemi düzenleyen mevzuat ve kuralları ifade etmektedir. İlgili finansal sistem mevzuatı, ulusal ve uluslararası ölçekte düzenlemelerden oluşmaktadır (Sever, 2009, s. 8-9). Yasal ve kurumsal kurallar finansal istikrarın sağlanmasında, finansal piyasada işlem gören birimlerin, işlemlerini güven ve şeffaflık içerisinde gerçekleştirebilmesi için önemlidir. Aynı zamanda finansal sistemin etkin ve sağlıklı çalışabilmesi için gereklidir (Afşar A. , 2018, s. 9). Finansal aracı kurumlar ve finansal piyasa araçları ise finansal sistemin diğer tamamlayıcı unsurları olarak çalışmanın devamında daha detaylı olarak işlenmiştir.

Tüm unsurları ile finansal sistemin bir bütün olarak şematik gösterimi ise Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. Finansal Sistemin Şeması

Kaynak: (Tunalı, 2019, s. 12)

Finansal sistemin fon aktarımına dayalı ekonomik işlevi Şekil 3'te gösterilmiştir. Tasarruf yapıp ödünç verenler şeklin solunda, harcamalarını finanse etmek veya yatırımlarını gerçekleştirmek için fon ödünç almak isteyenler ise şeklin sağ tarafında yer almaktadırlar. Ödünç fon alanların ve ödünç fon verenlerin sıralaması ekonomideki genel ağırlıkları itibarı ile şekillendirilmiştir. Şekilde fon akımının iki kanal ile gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Finansal piyasalarda, borç alanlar ile borç verenlerin aracısız buluşması *doğrudan finansman* olarak isimlendirilmektedir. Fon akımları birazdan detaylandırılacak şekilde finansal aracı kurumlar vasıtası ile gerçekleştiğinde ise *dolaylı finansman* söz konusu olmaktadır. Finansal sistemin karmaşıklığı arttıkça neredeyse tüm işlemler bir miktar dolaylı olma özelliği kazanır. Bugün doğrudan finans bile bir şekilde bir mali kurum veya aracı içerir. Borç veren, belirli bir firma veya hükümet tarafından ihraç edilen bir menkul kıymeti satın aldığı anda, işlem tipik olarak bir menkul kıymetler komisyoncusu veya ihraççının yeni hisse senedi veya tahvil dağıtmasına yardımcı olan bir yatırım bankası aracılığıyla gerçekleşir. Sıklıkla, kredi verenler, yatırımcıları için bu tür menkul kıymetleri toplayan ve tutan yatırım fonları gibi araçlardır. (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 45).

1.2.2. Finansal Sistemin Fonksiyonları

Finansal sistemin fonksiyonları, para veya banka gibi tek bir finansal araç ya da kuruma odaklanmaktan ziyade finansal yapı ve finansal sistemin işleyişi arasındaki ilişkiyi bütüncül şekilde ele alan bir bakış açısı neticesinde ortaya çıkmıştır (Özcan, 2007, s. 16). Fonksiyonlarını doğru şekilde yerine getiren etkin ve büyük finansal piyasalar; risklerin toplanması, ticaretin işlemesi, iktisadi birimlerin risklere karşı korunması, yatırım ve iktisadi büyümenin artırılmasını sağlamaktadır (Rioja & Valev, 2004, s. 127). Yani finansal sistem yerine getirdiği fonksiyonlar ile içinde bulunduğu ekonominin iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Rose (2003)'e göre karmaşık bir yapıya sahip olan finansal sistem beş temel fonksiyonu gerçekleştirmektedir.

(i) *Tasarruf fonksiyonu*, birikim fazlasına sahip ekonomik birimlerin ellerinde tuttukları tasarrufların çeşitli aktiflere yatırılmasını sağlamak ve sisteme kanalize etmektir (Hubbard, 2000, s. 8). Finansal sistem bu fonksiyonu ile tasarrufların mobilize olmalarını yani ekonomik kaynakların bölgeler ve endüstriler arasında transfer olmasını sağlamaktadır (Schmidt & Tyrell, 2003, s. 9). Finansal sistem tasarrufları toplayıp mobilize hale getirirken aynı zamanda işlem maliyetlerini de düşürmektedir. Çünkü tasarrufların bir araya getirilmesi sermayeye ihtiyaç duyan üretken birimler ile tasarruf sahipleri arasında tesis edilen birçok iki taraflı anlaşma ile gerçekleşmektedir. Finansal sistem bu aşamada kurumları ve araçları ile söz konusu işlem ve bilgi maliyetlerini olabildiğince minimize etmektedir. Bu sayede daha etkin şekilde mobilize edilen tasarrufların iktisadi büyüme ve kalkınmayı etkileme gücü artacaktır. Ek olarak tasarruf fonksiyonunu güçlü bir şekilde yerine getiren finansal sistem, kaynak dağılımını iyileştirecek ve teknolojik yenilikleri teşvik edecektir (Levine, 1997, s. 699)

(ii) *Servet fonksiyonu*, birikim fazlasına sahip iktisadi birimlerin tasarrufları için servet deposunun sağlanmasıdır. Bu fonksiyonu üstlenen en önemli finansal aracı kurum ise bankalardır. Bankaların güvenilir kurumlar olarak kabul görmesi ile iktisadi birimler fazla tasarruflarını bankalara tevdi etmektedirler (Coşkun M. , 2008, s. 174).

(iii) *Likidite fonksiyonu*, düşük işlem maliyetleri ile ve hızlı şekilde nakde dönüşebilecek çok sayıda para benzeri finansal aktif oluşturmaktır.

(iv) *Ödeme ve kredi fonksiyonu*, finansal piyasalarda gerçekleştirilen tüm alım-satım işlemlerini kolaylaştıracak mekanizmalar oluşturmaktır. Bu fonksiyon ile ekonomide mal ve hizmetlerin değişimini kolaylaştırmak amaçlanmaktadır.

(v) *Riskten korunma ve bilgi sağlama fonksiyonu*, yatırımcılara tam bilgi ortamının sağlanmasına çalışmak, riski paylaşmak ve kontrol yöntemleri edindirmektir. Ölçek ekonomisi odaklı yatırımlar çoğunlukla uzun zaman sürecine ve büyük miktarlarda sermayeye gerek duymaktadır. Bunun yanında özel tasarruf sahipleri ise uzun dönem için borç verme eğilimi taşımazlar. Bunun sebebi portföylerindeki varlıkların likidite derecelerini yüksek tutma isteğidir. Bu aşamada finansal sistem, finansal piyasalar ve özellikle düzenleyici kurumlar ve hukuki altyapısı ile kısa ve uzun dönem arasındaki borç verme ve yatırım kararları arasındaki ilişkiyi yumuşatabilmektedir (Ndikumana, 2005, s. 655).

1.2.3. Finansal Piyasa Türleri

Genel olarak piyasalar, bir ekonomideki çok sayıda firma ve hanehalkının davranışlarını koordine etmede dikkate değer ölçüde etkilidir. Finansal piyasalar bu anlamda en önemli piyasa güçleri arasındadır. Finansal piyasalar, fon ihtiyacı olan iktisadi birimler veya yatırımcıların, finansal araçlarını satarak fon fazlasına sahip tasarruf edicilerden borçlanabildiği, fon transferinin doğrudan yapılabilirdiği piyasalardır (Kaya, 2018, s. 170). Söz konusu finansal araçlar (menkul değerler), onları satın alanlar için varlık, onları satanlar için ise yükümlülüklerdir. Finansal piyasalarda fon akımı çoğunlukla tahvil gibi bir borç enstrümanının fon talep edenler tarafından ihraç edilmesi veya şirketlerin hisse senetleri çıkarması şeklinde gerçekleşmektedir. Menkul kıymet, onu çıkaranın gelecekteki geliri veya varlıkları üzerinde bir hak iddiasıdır. Menkul kıymetler içerisinde en çok tercih edilen tahviller, belirli bir dönem için periyodik olarak ödeme yapmayı (faiz) taahhüt eder. Hisse senetleri ise bir şirketin kazançları ve varlıkları üzerinde hak iddiasını temsil eder. Şirketler, hisse senedi arzı yoluyla şirket faaliyetlerini finansmanını sağlarken, hisse senedi satın alanlar da belirli bir vade ile kısıtlanmaksızın kâr payı sağlarlar (Mishkin, 2011, s. 5).

Finansal araçların kullanıldığı finansal piyasalar, ekonomik sistem içerisinde üç temel role sahiptir. (1) tasarruf edenlere ve borç alanlara likidite sunarlar, (2) finansal enstrüman ve ihraç eden hakkında bilgi toplarlar ve iletirler, (3) risk paylaşımına izin verirler. Bu

bağlamda likidite finansal piyasaların en önemli özelliğidir. Likidite ile ilgili olarak finansal piyasaların işlem maliyetlerini (satın alma ve satma maliyetini) düşük tutacak şekilde tasarlanması önemlidir. İşlem hacimleri yükseldikçe işlem maliyetlerinin düştüğü dünya piyasalarında gözlenen bir durumdur. Ek olarak finansal piyasalar, risklerin alınıp satımına, istenilenin elde tutulmasına ve istenmeyenlerden kurtulmaya olanak sağlar. İhtiyatlı bir yatırımcı, varlıklarını bir dizi hisse senedi ve tahvil ile çeşitli para birimlerinden teşkil olan portföyde değerlendirir (Güngör, 2017, s. 276). İyi tasarlanmış bir portföyün genel riski, herhangi bir hisse senedi veya tahvilden daha düşüktür. Bir yatırımcı portföyünü finansal araçlar alıp satarak finansal piyasalarda inşa eder. Bu sebeple finansal piyasalar olmasaydı risk paylaşımına olanak sağlanamazdı (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 55).

Finansal piyasalar farklı kıstaslara göre sınıflandırılmaktadır. Fonların arz ve talep sürelerine göre finansal piyasalar; para piyasası, sermaye piyasası, döviz piyasası ve türev piyasalardan teşkilidir. Piyasanın örgütlenme biçimine göre; örgütlenmiş piyasalar ve örgütlenmemiş piyasalar ayrımı söz konusudur. Piyasada işlem gören finansal varlığın işlem durumuna göre; birincil piyasalar ve ikincil piyasalar tasnifi yapılmaktadır. Nihayet ödemeler zamanına göre ise spot ve gelecekteki piyasalar sınıflandırması mevcuttur (Sarıkamış, Ceylan, Aydın, & Coşkun, 2004, s. 7).

Para piyasaları, ticari bankalar ve diğeri ticari işlemcilerin kendi likit pozisyonlarını borçlanma, borç verme veya yatırım ile kısa dönemde ayarladıkları piyasaları ifade etmektedir (Kidwell, Blackwell, Whidbee, & Sias, 2017, s. 14). Tanımda kısa dönemden kastedilen genellikle bir yıldan daha kısa vadeli zaman dilimlerini ifade etmektedir. Teknik olarak ise para piyasaları, para arz ve talebinin karşılaştığı finansal piyasalardır (Ünsal, 2007, s. 29). Kısa vadeli finansal aktiflerin alınıp satılması özelliği ile para piyasaları geçici nakit eksikliği olanlarla, geçici nakit fazlası olanları karşı karşıya getirmektedir. Genellikle nakit harcamaları ile kazançları arasında vade uyumsuzluğu olan iktisadi birimler için para piyasaları önemli bir işleve sahip olmaktadır (Tunalı, 2019, s. 15).

Sermaye piyasaları, şirketlerin ve yatırımcıların sermayelerini artırabilecekleri veya borçlanabilecekleri piyasalardır. Sermaye piyasalarında bir yıldan daha fazla vadeli finansal aktiflerin ticareti yapılmaktadır. Bu anlamda sermaye piyasalarındaki temel menkul değerler, tahviller ve hisse senetlerinden ibaret olmaktadır (Veil, 2017, s. 43). Para ve sermaye piyasası araçları çeşitli yönlerden yatırımcılar için farklılıklara sahiptir. Risk

yönünden, kısa vadeli araçların fiyatları daha az dalgalandığı için uzun vadeli araçlara kıyasla daha az risk faktörü taşımaktadırlar. Bu durum, finansal kurum ve şirketlerin, fazla fonlarını kısa vadeli para piyasası araçlarına aktarmalarına yol açmaktadır. Likidite derecesi açısından, para piyasası araçları daha likittirler. Nihayet bilgi yönüyle ise para piyasası araçları iktisadi aktörler tarafından daha iyi tanınmaktadır ve para piyasası araçlarının bilgi alma maliyetleri daha düşüktür (Gürkan Yay, 2015, s. 23).

Sermaye piyasaları, beşerî sermaye de dahi olmak üzere sermaye kaynaklarının büyümesi anlamına gelen sermaye birikimi için önemlidir (Parkin, 2008, s. 38). Sermaye piyasaları, ekonomide âtil durumdaki tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak, sermaye birikimi oluşturması kanalıyla yatırımların artmasına olanak sağlamaktadır. Fertler açısından sermaye piyasası, tek başına gelir getiren bir yere yatırılamayacak kadar küçük fonların verimli yerlere yatırılması, şirketler açısından da kendilerine aracısız fon sağlanması imkânını vermektedir. Zaten sermaye piyasalarının gelişmiş olduğu ekonomilerde, halka açık, çok ortaklı işletmelerin sayısı fazladır. Coşkun (2010)'a göre, gelişmiş ve etkin şekilde faaliyet gösteren bir sermaye piyasasının makroekonomik katkıları aşağıdaki gibi olacaktır:

- Tasarrufları artırmak,
- Büyük çaplı yatırımları gerçekleştirmek,
- Kaynakların verimli kullanımını sağlamak,
- Likidite sağlamak,
- Riski azaltmak,
- Mülkiyeti tabana yaymak,
- Toplumda daha dengeli bir gelir dağılımı sağlamak.

Döviz piyasası, yabancı paraların ve yabancı paralar cinsinden aktiflerin (hisse senetleri, tahviller ve mevduatlar) alınıp satıldığı piyasalardır. Türev piyasalar ise yatırımcıların öncelikli olarak riski transfer etmek için tasarlanmış vadeli işlemler, opsiyonlar ve swaplar gibi enstrümanları alıp sattığı piyasalardır. Başka bir deyişle, borç ve hisse senedi piyasalarında, fiili talepler hemen nakit ödeme için alınıp satılırken türev piyasalarda yatırımcılar sonradan sonuçlanan anlaşmalar yaparlar (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 63).

Örgütlenmiş piyasalar, organize piyasalar veya vadeli işlem piyasası olarak da adlandırılır. Örgütlenmiş piyasalarda alıcı ve satıcı arasındaki ilişkiler, belirli kurallar ve hiyerarşi nispetinde gerçekleşir. Bir düzen içerisinde çalışan örgütlenmiş piyasalar içerisindeki en belirgin kurumlar bankalardır. Örgütlenmemiş piyasalarda ise finansal varlık alım satımının gerçekleştiği belirgin bir mekân söz konusu değildir (Sarıkamış, Ceylan, Aydın, & Coşkun, 2004, s. 5).

Devlet veya firmalar tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin ilk kez alınıp satıldığı piyasalara “birincil piyasa”, daha önce ihraç edilmiş söz konusu finansal varlıkların tekrar alınıp satıldığı piyasalara da “ikincil piyasa” denilmektedir (Gündoğdu, 2016, s. 56). Birincil piyasalar genel kamuoyu için pek fazla bilinirliğe sahip değildir. Çünkü, menkul kıymetlerin ilk kez satışına yardımcı olan kurumlar çoğunlukla yatırım bankalarıdır ve bu işlemler genellikle kapalı kapılar ardında gerçekleşmektedir (Işıklar, 2004, s. 10). Birincil piyasalar bu işlevi ile şirketlere sıcak para sağlama imkânı sunarken, yatırımcılara da satın almış oldukları payları kendi aralarında alma ve satma olanağı sağlamaktadır (Gündoğdu, 2017, s. 72). Şirketler ve devletler menkul değerlerini ilk elden özel plasmanlar, kamu ihaleleri ve mezatlar yöntemleri ile satmaktadırlar. Özel plasmanlar, menkul değerlerin bir yatırımcıya dolaysız ve hızlı bir şekilde satışı yoluyla gerçekleştirilmektedir. Kamu ihaleleri ile menkul değer satışında ise ya doğrudan halka satış biçiminde ya da çoğunlukla bir yatırım bankasının menkul değerleri ilk ihraç edenden satın alıp yeniden halka satışı yoluyla gerçekleşir. Bu süreç zarfında yatırım bankasının üstlendiği risk piyasa riskidir ve bu sürece underwriting süreci adı verilir (Gürkan Yay, 2015, s. 22). Mezatlar ise menkul değer satışlarında önemli bir satış biçimidir. Mezatlar en yüksek teklifi verenin menkul değeri satın aldığı çoğunlukla kamusal kaynaklı menkul değer satışlarını ifade etmektedir (Cassady, 1980, s. 10).

Birincil piyasalarda zaten satılmış olan menkul değerlerin, başka yatırımcılara tekrar satıldığı ikincil piyasaların satış hacmi, birincil piyasalara kıyasla oldukça fazladır. İkincil piyasaların en önemli örnekleri borsalar, döviz piyasaları, future ve option piyasalarıdır. İkincil piyasaların etkin olarak işleyişine Broker ve Dealer’lar zemin oluştururlar. Broker’lar, yatırımcıların temsilcisi olarak menkul değerlerin alıcı ve satıcılarını buluştururlar ve bilgi sağlama fonksiyonunu üstlenirler. Dealer’lar ise menkul değerleri satıcılarından alıp daha sonra uygun zaman ve fiyatta pazarlamasını yapan aracıları ifade

etmektedir (Mishkin, 2011, s. 26). Bu süreçte Broker’lar yaptıkları aracılık işlemi karşılığı olarak komisyon ücreti alırlarken, Dealer’lar ise bir risk pozisyonu üstlenirler.

Bir yatırımcı, ikincil piyasada bir menkul değer satın aldığı anda, bedel ödemesini söz konusu menkul kıymeti satan kişiye yapar. Yani menkul kıymeti ihraç eden kurum, yeni bir fon getirisi elde etmez. Bu durumda bir şirketin yeni bir fon elde edebilmesi için kendisine ait menkul değerlerin birincil piyasada ilk defa satılması gerekmektedir. Sonuç olarak ikincil piyasaların etkin bir şekilde işlemesi birincil piyasaların sorunsuz işlemesi açısından önemlidir (Ay, 2007, s. 563). Buna yönelik olarak ikincil piyasalar iki önemli işleve sahiptir. İlk olarak, ikincil piyasaların varlığı sayesinde menkul değerler kolayca ve hızlıca satışı gerçekleştirilebilmektedir. Bu şekilde finansal enstrümanların likidite derecesi yükselmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi “likidite”, finansal aktiflerin fiyatlarında önemli bir değişiklik olmaksızın ve düşük işlem maliyetleri ile alınıp satılabilmesi özelliğidir. Bu özellik, yatırımcıları ellerinde finansal aktif tutmaya güdülemektedir. Likiditesi artan finansal aktif daha cazip hale gelmekte ve böylece ihraç eden kurum tarafından birincil piyasada daha kolay satılabilmektedir. Ek olarak, ikincil piyasalar, ihraç eden kurumun birincil piyasada sattığı menkul değerlerin satış fiyatını belirlemektedir. Şöyle ki, birincil piyasadan menkul değer alacak bir yatırımcı, o menkul değerlerin ikincil piyasada oluşacağını düşündüğü fiyattan daha fazlasını ödemeyecektir. İkincili piyasalarda menkul değerlerin fiyatı ne kadar yüksek olursa, birincil piyasada şirketin belirleyeceği fiyat da o kadar yüksek olacaktır ve sonuç olarak şirket, finansal sermayesini daha da artıracaktır (Canbaş & Doğukanlı, 2007, s. 12).

İkincil piyasaların organizasyonu iki biçimde gerçekleştirilebilir. Bunların ilki, menkul kıymetlerin alıcı ve satıcıların (ve/veya temsilci ya da aracılarının) alım satım işlemlerini merkezi bir yerde gerçekleştirilmesi şeklindedir. Bu tip organizasyonlar “organize/örgütlü müzayede piyasası” olarak adlandırılır. Büyük şirketlere ait hisse senedi ve tahviller çoğunlukla bu piyasada alınıp satılır. Bu tip piyasalara örnek olarak New York, Tokyo, Chiago ve BİST (Borsa İstanbul) gibi hisse senedi borsaları ile belirli emtialara (buğday, mısır vb.) yönelik kurumlar gösterilebilir. İkincil piyasalardaki ikinci organize olma şekli “tezgâh-üstü piyasalar” olarak adlandırılır. Bu yöntemde, farklı yerlerde bulunan ve ellerinde satışa hazır menkul değer stoku bulunan işlemcilerin, kendilerine gelen ve fiyatlarını kabul eden kişilere çoğunlukla bilgisayar aracılığı ile satışları yapılmaktadır. Bilgisayar bağlantısı, tezgâh-üstü piyasaların rekabetçi yapısını artırmaktadır. Bu şekilde

pek çok orta/küçük şirket hisse senetleri ve tahvilleri, dövizler, türev piyasa araçları ve bazı para piyasası araçları tezgâh-üstü piyasalarda alınıp satılmaktadır (Özakpınar, 1997, s. 8).

Finansal varlık alım ve satım işlemlerinin anında ve cari fiyatlardan yapıldığı finansal piyasa türü spot piyasa olarak adlandırılır. Altın, petrol ve diğer mal piyasaları ile birlikte menkul kıymet borsaları spot piyasalar tanımına dahildir. Buna karşılık sözleşmelerin cari dönemde (bugün), finansal varlık alım ve satım işlemlerinin ise gelecekte yapıldığı piyasalara gelecekteki piyasalar denilmektedir. Türkiye’de Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası gelecekteki piyasalara örnek teşkil etmektedir (Gündoğdu, 2016, s. 58).

1.2.4. Finansal Piyasa Araçları

Finansal piyasalar; piyasa katılımcıları, ticari ve düzenleyici kurumlar ile piyasa araçlarının bir entegrasyonu olarak betimlenebilir (Choudhry, Joannas, Pereira, & Pienaar, 2002, s. 6). Finansal piyasaların en önemli işlevi tasarruf sahiplerinden yatırımcılara fon aktarımının sağlanmasıdır. Bu işlevin daha iyi anlaşılabilmesi için finansal piyasalardan alım-satımı yapılan menkul değerlerin incelenmesi önemli olmalıdır. Söz konusu araçlar, para piyasasında alım-satımı yapılanlar ile sermaye piyasasında alım-satımı yapılanlar şeklinde iki ana başlıkta incelenmiştir.

1.2.4.1. Para Piyasası Araçları

Para piyasasında alım satımı yapılan araçlar, kısa vadeli oldukları için, oldukça düşük aralıktaki fiyat dalgalanması gösteren ve dolayısıyla en az riske sahip olan yatırımlardır. Başlıca para piyasası araçları aşağıdaki gibidir:

Hazine bonoları, hazine tarafından ihraç edilen kısa vadeli borç kağıtlarıdır. Hazine bonolarının ihraç edilmesindeki amaç, bütçe açıklarını kapatmak ve devletin borçlarını finanse etme çabasıdır. Vadeleri 3, 6, 9 aylık ve en fazla bir yıllıktır. Para piyasasında en çok alım satımı gerçekleştirilen finansal varlık bonolardır. Bu, hazine bonolarının para piyasası araçları içerisindeki en likit varlık olması ile ilgilidir. Aynı zamanda hazine bonolarının faiz ödemeleri şeklinde olan getirisine, ihraç eden tarafın sağladığı garantiler de hazine bonolarının para piyasasındaki hacmini artırmıştır. Hazine bonolarının birincil piyasalarda satışı hazine ihaleleriyle gerçekleşmektedir. Ancak yukarıda ifade edilen

avantajları nedeniyle hazine bonolarının geniş ölçekte bir ikincil piyasası da vardır. Hazine bonolarının bir diğer önemli rolü, faiz oranları üzerindedir. Hazine bonusu faiz oranları, finansal piyasalar ve reel piyasalardaki diğer faiz oranları için takip edilen bir gösterge konumundadır. Ayrıca Merkez Bankası'nın fiyat istikrarını korumaya yönelik gerçekleştirdiği açık piyasa işlemlerinde önemli bir araç olarak hazine bonoları kullanılmaktadır. Hazine bonolarının büyük kısmı bankalar tarafından elde tutulurken, kalan daha düşük miktardaki bonolar hanehalkı, şirketler ve diğer finansal araçların ellerinde bulunurlar (Ay, 2007, s. 240).

Finansman bonoları, yüksek itibara ve bilinilirliğe sahip büyük şirketler ve bankalar tarafından ihraç edilen kısa vadeli borç kağıtlarıdır. Bu anlamda finansman bonoları daha çok dönemsel işletme sermayesi ve büyük projelerin finansman ihtiyacını sağlamak gibi gerekçelerle ihraç eden kuruma doğrudan finansman sağlama amacıyla çıkarılmaktadır. Riski düşük olmasına karşın, hazine bonolarına kıyasla daha yüksek faiz getirisine sahiptir (Kaya, 2015, s. 70).

Kıymetli maden bonoları, kıymetli madenlerin işlem gördüğü borsalara üye olan kıymetli maden aracı kurumlarının belirli miktarda kıymetli maden cinsinden ihraç ettikleri ve nominal değerinin vade tarihinde yatırımcıya geri ödenmesi taahhüdü içeren kısa vadeli borçlanma aracıdır (Gündoğdu, 2017, s. 95).

Ciro edilebilir mevduat sertifikası, ticari bankaların vadeli mevduatlara karşılık olarak çıkardığı, mevduat sahiplerine belli bir vadede anapara ve faiz ödemesini taahhüt eden bir belgedir. Dünya ekonomilerinde daha erken dönemlerde uygulama örnekleri olmakla beraber (Çelebicin, 1979, s. 276), Türkiye'de mevduat sertifikası uygulaması 1980 yılında başlamıştır. 30 Ocak 1997 tarihi itibari ile TCMB tebliği neticesinde mevduat karşılığı mevduat sertifikası uygulaması sonlandırılmıştır.

Repo ve ters repo işlemleri, finansal piyasalardaki en önemli ve en işlevsel yeniliklerden biridir. Kısaca geri satın alma sözleşmesi olarak ifade edilebilecek olan repo, taraflardan birinin menkul değeri belirli bir tarihte ve belirli bir fiyattan geri satın alma vaadiyle satmak için yaptığı sözleşmelerdir (Günal, 2007, s. 26) Repo bir anlamda, kısa vadeli ve teminatlı bir borç sözleşmesidir ve özü itibariyle menkul değerlerle garanti edilen bir tür kredi işlevi görmektedir (Keyder, 2008, s. 13). Repo işleminin tam tersi bir işlem yapmak da mümkündür. Menkul değerleri belirli bir tarihte ve belirli bir fiyattan geri satmak

vaadiyle alma işlemine ters repo denilmektedir. Aslında repo ilişkisinde, taraflardan birinin repo işlemi, diğerinin ters repo işlemi olmaktadır. İşlemin repo veya ters repo olması, işlemi başlatan tarafa göre belirlenmektedir. Tarihsel olarak gecelik repolarla başlamış repo işlemleri, daha sonraları, daha uzun vadeli repolar için de piyasalar edinmiştir. Reponun diğer kredi türlerine göre avantajı, teminatlı olup tarafları kredi riskinden korumasıdır. Ayrıca repoların, mevduatlara uygulanan zorunlu karşılıklar ve vergilerden muaf olması, onları, bankalar için çok önemli bir finansman kaynağı haline getirmiştir (Coşkun Y. , 2012, s. 60-62).

Banka kabulleri, kabul kredisi veya kabul poliçesi şeklinde de ifade edilmektedir. Özet olarak, bir bankanın gelecekteki bir ödemenin sorumluluğunu kabul etmesidir. Bu yapısı ile çoğunlukla dış ticaret işlemlerinde kullanılır ve ihracatçıya yönelik bir güvence niteliği taşır. Bu garanti, ithalatçı adına satılan malın bedelinin belirlenen tarihte ödeneceğini kapsamaktadır. Banka ise bu garantörlük hizmeti karşılığında ithalatçıdan komisyon almaktadır. Banka kabullerini ellerinde bulunduran ihracatçılar, nakit ihtiyacı yaşadıklarında vadeden önce kabullerini satma yoluna gidebilmektedirler. Bu şekilde, tıpkı hazine bonoları gibi banka kabullerinin de aktif ikincil piyasaları vardır (Günel, 2007, s. 27).

Bankalararası fonlar, TCMB'nin para politikası uygulaması olarak parasal kontrol aracı fonksiyonu ile kullandığı zorunlu karşılıkların finansal kurumlar arasındaki transferleridir (Altıntaş M. A., 2018, s. 166). Bu bağlamda, söz konusu rezervleri geçici olarak yetersiz olan bankalar, rezerv fazlası olan diğer bankalardan bir gecelik (veya günlük) olarak borçlanarak rezerv pozisyonlarını ayarlayabilmektedirler. Bu gecelik borçlanmalara esas olan faiz oranlarına para piyasası faiz oranı, gecelik faiz oranı veya kotasyon faiz oranı gibi isimler verilmektedir. Bu oran aynı zamanda Merkez Bankası'nın en önemli para politikası araçlarından biri olmaktadır.

Yabancı/ dış para piyasası ve araçları, tüm banka mevduatlarını ve kredilerini içeren ve bunların ticaretinin yapıldığı uluslararası para piyasasıdır. Bu piyasa, başta dolar olmak üzere, euro ve pound gibi istikrarlı para birimlerine yönelik güçlü talep sayesinde varlığını kazanmıştır. Bu piyasa en büyük hacmini, ABD'nin ülke dışında yabancı bankalarda ve ABD bankalarının diğer ülkelerdeki şubelerinde dolar cinsinde tutulan mevduatlar oluşturmaktadır (bunlar “eurodolar” olarak bilinirler). Bununla birlikte bu piyasalar dünya ölçeğinde yaygındır. Söz konusu fonların en büyük kullanıcısı yine ABD bankalarının ülke

içindeki birimleridir. Buradan kalan fonlar ise dolar ihtiyacı olan yabancı devlet ve özel şirketlere kredi verilmektedir (Gürkan Yay, 2015, s. 26).

Dolar cinsinden mevduat ve kredilerin yanı sıra diğer döviz cinslerinden mevduat ve kredilerin de artmasıyla, diğer döviz cinslerini de içine alan ve bazı büyük Avrupa bankalarının oluşturduğu bir Eurocurrency ve Eurokredi piyasası oluşmuştur. Eurocurrency mevduatlarının, brokerlar aracılığı ile aktif şekilde işlem yapılan ikincil piyasaları da oluşmuştur. Bankalararası Eurocurrency piyasasının organizasyonunu Londra'daki büyük bankalar üstlenmektedir. Dolayısıyla bu fonların satış faiz oranı LIBOR (London Interbank Offered Rate) üzerine belirli bir fark eklenerek tayin edilmektedir (Günel, 2007, s. 28).

Yukarıda detaylı olarak ifade edilen para politikası araçları özet olarak Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Para Piyasası Araçları

Araçlar	İhraç Eden
Hazine Bonoları	Hükümetler
Finansman Bonoları	Bankalar, Finansman Şirketleri ve Diğer Şirketler
Kıymetli Maden Bonoları	Kıymetli Maden Aracı Kurumları
Ciro Edilebilir Mevduat Sertifikası (REPO)	Firmalar ve Finansal Kuruluşlar
Banka Kabulleri	Bankalar
Bankalararası Fonlar	Mevduat Kurumları
Yabancı/ Dış Para Piyasası ve Araçları	Uluslararası Para Piyasası Mevduat Kurumları

Tablo 2'de özet olarak sunulan söz konusu para politikası araçlarının en önemli ortak özellikleri kısa vadeli olmaları, hemen alınıp satılabilmeleri (likit olmaları) ve işlem maliyetlerinin düşük olmalarıdır. Bu özellikleri para politikası araçlarını kısa süreli fonlar için önemli birer yatırım aracı haline dönüştürmektedir (Elmas, 2014, s. 28).

1.2.4.2. Sermaye Piyasası Araçları

Sermaye piyasaları, hisse senedi ve tahvil gibi pazarlanabilir menkul kıymetlerin alınıp satıldığı örgütlenmiş ve uzmanlaşmış finansal piyasaları ifade etmektedir (Aras, 2014, s. 70). Sermaye piyasaların rolü çoğunlukla, tasarruf sahiplerinin ellerinde bulunan fonların, uzun dönemli fiziksel sermaye yatırımlarına (tesis, ekipman, teknoloji gibi) yönelen

yatırımcılara transferinin kolaylaştırılması üzerinedir (Michael P. McLindon, 1996, s. 44). Bu amaca yönelik olarak sermaye piyasası araçları menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçları olarak iki ana başlık altında incelenebilir.

Menkul kıymetler, yatırım aracı olma özelliği ile işlev gören ve yatırımcısına ortaklık hakkı veya alacaklılık statüsü kazandıran finansal varlıklardır. Sermaye piyasasında işlem gören ve dönemsel olarak yatırımcısına kazanç sağlayan araçların en önemlileri tahviller ve hisse senetleri olmak üzere hazine bonoları, katılma intifa senetleri, kar ve zarar ortaklığı belgeleri, varlığa dayalı menkul kıymetler ve gelir ortaklığı senetleri çeşitli menkul kıymetlerdir. Bu liste dışında kalan ve şartları Sermaye Piyasası Kurumunca belirlenen diğer menkul kıymetler ise diğer sermaye piyasası araçları içerisinde sayılırlar (Öndeş, 2014, s. 117).

Hisse senedi, anonim şirketlerin, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin ve özel kanunlarla kurulmuş olan kuruluşların; alıcısına ortaklık hakkı veren ve şekil şartları kanuna uygun olarak belirlenmiş menkul kıymetleri ifade etmektedir. Hisse senetleri, şirket sermayesi toplamından bir parçadır ve bu yönüyle alıcısına ortaklık olanağı sağlar. Bu bağlamda bir gerçek ya da tüzel kişinin, bir şirketten aldığı hisse senedi ile elde ettiği ortaklık hakları şunlardır:

- Şirket kârından pay alma hakkı,
- Şirket yönetimine katılma hakkı,
- Oy kullanma hakkı,
- Rüçhan hakkı,
- Tasfiyeden pay alma hakkı,
- Şirketlerin faaliyetleri hakkında bilgi alma hakkı (Öndeş, 2014, s. 119).

Getiri açısından ise hisse senedi sahipleri temel olarak sermaye kazancı ve temettü (kâr payı) kazancı elde ederler. Sermaye kazancının miktarını şirketin hisse senedinin borsadaki değeri belirler. Borsada alım fiyatı ile satış fiyatı arasında meydana gelecek olası artışlardan elde edilen kazanç sermaye kazancıdır. Şirketin faaliyetleri neticesinde elde ettiği kârın dağıtım esnasında hisse senedi sahibinin aldığı pay ise kâr payı olarak ifade edilir (Elmas, 2017, s. 15).

Tahvil, alacaklılık hakkı sağlayan, belirli bir meblağı temsil eden, dönemsel getiri sağlayan, misli nitelikte, seri halinde çıkarılan ve ibareleri aynı olan, uzun vadeli menkul

kıymetlerdir. Vadeleri iki-yedi yıl arasında değişen tahviller ortaklık hakkı sağlamazlar. Bununla beraber şirketin aktifleri üzerinde alacaklılık hakkı verirler. Tahvili elinde bulunduran, tahvil ihraç eden şirketin uzun vadeli alacaklısı olmakta ve vade bittiğinde şirketle ilişkisi sona ermektedir. Tahvil gibi sabit getirili menkul kıymetlere yatırım yapan yatırımcıların en önemli avantajı, önceden belirlenmiş bir vade içinde faiz getirisini elde etmektir. Aynı zamanda bu tür finansal varlıklara yatırım yapan yatırımcıların diğer bir getirisi de alış değeri ile satış değeri arasındaki farktan oluşan sermaye kazancı olmaktadır. Tahvillerin piyasa fiyatı, piyasa faiz oranı ile ters yönde hareket eder. Piyasada faizler düştüğünde tahvil fiyatları yükselir, faiz oranları yükseldiğinde tahvil fiyatları düşer. Piyasada faiz oranları yükseldiğinde tahvil alarak, faizler düştüğünde tahvil satarak sermaye kazancı elde edilmesi mümkündür. Tahvillerin yatırımcılar açısından diğer bir avantajı ise bazı tahvil türleri için vergi muafiyetine sahip olmasıdır (Korkmaz, Aydın, & Sayılğan, 2019, s. 47).

Borçlanma senetleri olarak işlev gören tahviller devlet veya özel kesim tarafından ihraç edilebilmektedirler. Devlet tahvili, Hazine Müsteşarlığının bir yıldan uzun vadeyle ödünç para tedariki amacıyla çıkardığı devlet iç borçlanma senetleridir (DİBS). Devlet tahvillerinde amaç Hazinesinin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (Kurt Gümüş, 2017, s. 140). Özel kesim tahvilleri ise anonim şirketler tarafından bir yıldan uzun vadeyle ödünç para tedariki amacıyla çıkarılan borçlanma senetleridir. Tahviller ihraççı ülke veya şirketin kendi para birimi dışında başka bir ülkenin para birimi üzerinden çıkarılarak uluslararası piyasalarda satılırsa Eurotahvil (Eurobond) ismini almaktadır. Tahvil sahibi, tahvili çıkaran kuruluşun sadece alacaklısıdır; başka bir hakka sahip değildir (Elmas, 2017, s. 15).

1.2.5. Finansal Aracı Kurumlar

Ekonominin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi ve finansal istikrarın sürdürülebilir kılınması için iyi işleyen finansal piyasalara ek olarak güçlü finansal aracı kurumlara da ihtiyaç vardır. Finansal aracı kurumların temel aktifleri büyük ölçüde finansal araçlardan oluşur. Faaliyetleri de çoğunlukla finansal araçlar üzerine yoğunlaşan finansal aracı kurumların, finansal sistemde önemli rolleri ve fonksiyonları vardır.

Bu fonksiyonlardan birincisi, çok sayıda küçük tasarrufu bir araya getirmesi ve bu sayede işlem maliyetlerini azaltmasıdır (Sever, 2009, s. 10). Örneğin ticari bankalar birçok küçük

mevduatı tek bir havuzda toplayarak sağlayacakları kredi olanaklarını güçlü hale getirmektedirler. Finansal aracı kurumlar finansal sistem içerisinde varlığını kazanmamış olsalardı, herhangi bir bireysel tasarrufçu/borç veren için işlem maliyetleri çok yüksek olurdu. Finansal aracı kurumlar ekonomideki bütün tasarrufları etkin bir şekilde bir araya getirerek aynı zamanda “ölçek ekonomileri”nin avantajlarına da sahip olmaktadır. Bununla bağlantılı olarak finansal aracılar mevduat sahiplerinin finansal varlıklarını hızlı, kolay ve düşük maliyetle paraya dönüştürmelerine izin vermektedirler (Gürkan Yay, 2015, s. 36)

İkinci olarak, finansal aracıların saklama, ödeme sistemine erişim ve muhasebe fonksiyonu söylenebilir. Finansal aracı kurumlar mevduat sahiplerinin tasarruflarını güvende tutmak, ödeme sistemine erişimlerini sağlamak ve onlara gelirlerini ve harcamalarını takip etmelerine yardımcı olan muhasebe beyanları sunmak işlevini yerine getirirler. Bu şekilde yatırımcılarına en küçük yatırımlarını dahi çeşitlendirme yeteneği kazandıran finansal aracı kurumlar sayesinde risk çeşitlendirmesi ve minimizasyonu sağlanmaktadır (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 272).

Üçüncü işlev olarak ise bilgilerin toplanması ve işlenmesi gösterilebilir. Finansal aracı kurumlar ile büyük miktarlarda ve standartlaştırılmış bir finansal bilgi paketi oluşturulmaktadır. Bilgi güvenilirliğinin sağlanması ve bilgi asimetrisinin azaltılması etkin işleyen bir finansal sistem için önemli bir gerekliliktir (Doğukanlı, Afşar, & Altınparmak, 2019, s. 9).

Finansal kurumları sınıflandırmada çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Türkiye’de TCMB’nin de finansal kesimi sınıflandırmada esas aldığı yaklaşıma göre finansal kurumlar; para yaratan finansal kurumlar ve para yaratmayan finansal kurumlar olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Para yaratan finansal kurumlar fon arz ve talebinin büyük bir kısmını karşılayan ve satın alma gücü oluşturan finansal kurumlardır. Merkez bankaları, ticari bankalar ve katılım bankaları bu sınıfta yer alırlar. Para yaratamayan finansal kurumlar ise kendileri bizzat satın alma gücü oluşturmazken, topladıkları fonları ödünç veren kurumlardır. Yatırım bankaları, kalkınma bankaları, sigorta kurumları, menkul kıymetler borsaları, factoring şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketi, yatırım ortaklıkları ve risk sermayesi şirketleri para yaratmayan finansal kurumlar bünyesinde bulunurlar (Gümüş, 2014, s. 245).

En çok bilinen ve finansal sistem içerisinde en büyük ağırlığa sahip finansal aracı kurum ticari bankalardır. Ticari bankalar içerisinde en büyük hacme ise mevduat bankaları sahiptir (Cooper, Fraser, & Usselton, 1983, s. 28). Mevduat (konvansiyonel) bankacılığı da bu çalışmanın katılım bankacılığı ile birlikte iki öznesinden biridir. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında finansal aracı kurumlardan olan bankacılık konusu ayrı bir başlık altında işlenmiştir.

1.3. Bankacılık: Tanım ve Çerçeve

Finansal sistem dünya ölçeğinde, finansal kurumların yapısı ve finansal piyasaların işlevi açısından oldukça karmaşık bir yapıyı arz eder. Finansal sisteme karmaşık görünümü kazandıran olgu ise hem çok sayıda tasarruf sahibinin hem de verimli yatırımlar yapmak isteyen ve fona ihtiyaç duyan çok sayıda girişimcinin eş anlı varlığıdır. Finansal sistemin işleyişinde bankaların varlığı ise bilhassa önemlidir. Çünkü bankalar, şirketlerin dışsal fon sağlama kaynaklarından en önemlileridir. Bu anlamda bankacılık, verimli yatırım fırsatlarına sahip borç alıcılara fon sağlama konusunda temel bir rol oynadığı için finansal istikrarın sağlanmasında ve sürdürülmesinde anahtar sektörler içerisinde yer almaktadır. Finansal sistemin gelişimi ve dönüşümü bankacılık faaliyetlerine de sirayet etmiştir. Bu gelişim ile ilintili olarak bankalar, ticari bankalar, katılım bankaları, yatırım bankaları, kalkınma bankaları, Merkez Bankaları gibi pek çok türe ayrılmışlardır (Keser, 2021, s. 62-63). Çalışmanın bu kısmında konvansiyonel bankacılık kesimi ile ilgili, ikinci bölümde ise katılım bankacılığı kesimi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

1.3.1. Bankacılığın Tarihçesi

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren başlayan ticari faaliyetlerin biçimi zamanla değişmiş ve büyümüş, son olarak modern toplumda yer alan finansal kuruluşların ve bankaların mevcut hallerine dönüşerek toplumsal yaşamın ekonomik boyutunda önemli işlevler görür hale gelmiştir. Bu önem, tarihsel bir gelişim sürecinin ürünüdür (Tabakoğlu, 2005, s. 91).

Paranın mal para, fiyat para, çek, elektronik ve dijital para gibi türleriyle tarih boyunca ekonomik hayatın en önemli unsuru haline gelmesi bankacılık sektörünün

yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Banka ve bankacılık faaliyetlerinin tarihsel gelişimi paranın ekonomik yaşamdaki gelişimine paralel bir seyir izlemiştir. Paraya dayalı ticaretin gelişmesi de mali kurumlara olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Altay, 2006, s. 31).

Banka kelimesi İtalyanca ‘banco’ (Sümer, 2016, s. 487) sözcüğünden türetilmiştir, sarrafların üzerinde işlemlerini gerçekleştirdiği “masa, sıra” anlamına gelmektedir. M.Ö. eski çağlardaki Sümer, Babil ve Yunan medeniyetlerinde de bankacılığa benzer örgütlerin olduğu belirlenmiştir. Eski çağlarda, mallarını çeşitli tehlikelerden korumak isteyen insanlar bunları tapınaklardaki din adamlarına teslim eder, din adamları da kendilerine emanet edilen bu varlıkları ihtiyacı olanlara ödünç verirlerdi. Daha sonraki dönemlerde bu işleri hükümdarlar yapmaya başlamıştır. Zamanla insanlar arasında bu değişim ve benzeri takas işlemleri, bir ödeme aracına gerek duyulmasına yol açmıştır. Ödeme araçlarının gelişmesi ve paraya dönüşmesi, ticaretin ilerlemesi ile beraber; başka yerlerde bulunan alıcılardan tahsilat yapılması, kıymetli madenlerin naklindeki güçlük ve tehlikeler, madenlerin güvenilir yerlerde saklanması ihtiyacı gibi unsurları doğurmuş; bunlar da bankacılığın zeminini oluşturan faktörler olmuştur (Yetiz, Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi, 2016, s. 107-108).

Milattan önce 3500 yıllarında Mezopotamya’da Uruk’ta kurulan ve “maket” olarak bilinen yapılar, ilk banka kuruluşları olarak kabul edilir. Maket sahipleri harman zamanı ödenmek üzere çiftçiye ham madde ve teçhizat ödünç vererek bankacılığın ilk formunu oluşturmuşlardır (Sümer, 2016, s. 487). Milattan önce 2000’li yıllarda ünlü Hammurabi Kanunları’nda bankacılığa ilişkin birçok kuralın yazılı olduğu bilinmektedir. Bu kurallarda geçen rehin, ipotek, kefalet, borçlanma faizi gibi ifadelerin olması insanlığın başlangıcından beri bankacılık faaliyetlerinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır (Atlı, Yücel, & Tanyıldızı, 2018, s. 87-89).

Paranın yaygınlaşması Antik Yunan ve İlk Roma Uygarlığında ekonomik hayatın değişmesini sağlamış ve bu bölgede modern tip bankacılığın temellerinin kurumsallaşmasına yol açmıştır. Bu sayede bankacılık kurumunun Avrupa kıtasında geçmişten günümüze değin daha belirgin ve güçlü hale geldiği ifade edilebilir. Modern bankaların eski izlerine ilişkin çeşitli örnekler bu kıtada ortaya çıkar. Bu durumun belirli tarihsel, sosyolojik ve ekonomik olaylarla ilgisi vardır. Avrupa’daki Germen Akınları ile Haçlı Seferleri başlangıçta bankacılığın gelişmesine olumsuz etkiler yapmışsa da sonraları

Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin artmasına, para nakil işlemlerinin çoğalmasına ve bankacılığın gelişmesine ortam hazırlamıştır (Altay, 2006, s. 32).

Kredi, Orta Çağ iktisadi hayatının içinde ortaya çıkmıştır. Yine de bu dönemde nakitle satın almak nispeten nadirdir. Borç alma ve borç verme işlemleri ise yaygınlığını korumuştur. Borçlu-alacaklı ilişkisi köylüden papaya kadar her sınıf ve katmanda rastlanılan bir olgu halini almıştır. Söz konusu krediler -kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere- her türden olabilmektedir. Gıda, kumaş, konfor malzemesi veya lükse harcanan “tüketim kredileri” olduğu gibi ticaretin finansmanında kullanılan “sermaye kredileri” de vardır. Dönemin en önemli kredi sağlayıcıları bankerler olsa da mevduat, transfer ve kredi gibi bankacılık fonksiyonlarını tüccarlar da görmüştür (Heaton, 2005, s. 165-166).

Bunlara ek olarak, 15. yüzyıl İtalya’ında başlayan Rönesans hareketi Antik Yunan döneminin yeniden doğuşu olarak önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde, zengin aileler ve onların desteklediği sanatçılar ve filozoflar Orta Çağ’daki Vatikan baskısını azaltacak sosyal ve siyasal zeminin ilk başlangıç eylemlerini ortaya çıkarmıştır. Bireyin refah ve mutluluk içinde özgürce yaşaması fikri Avrupa’da bu dönemde yeniden alevlenmiştir. Bu durum, ekonomik refahın da gündeme alınmasını sağlamıştır. 16. Yüzyılda, Almanya’da, Martin Luther’in başlattığı Reform hareketi ise siyasal, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda dinin etkisini değiştiren bir unsur olmuştur. Yeni kurulan Protestanlık mezhebi cennetten toprak satın alma veya günah çıkarma gibi metafiziğe dayalı din anlayışı yerine dünyadaki çalışma ve çabaların karşılığının önemli olduğu bir rasyonel din anlayışını ortaya çıkarır. Bu iki önemli gelişme; ekonomik kalkınmanın, paranın ve ticaretin yaygınlaşması ve dolayısıyla banka kurumunun gelişmesi için oldukça önemli olmuştur.⁴ 17. yüzyılda ortaya çıkan ve insanın rasyonel aklına vurgu yapan Kantçı Aydınlanma fikri de dünyevi eylemlerin, metafiziğe dayalı eski anlayışın yerine geçmesindeki son zihinsel unsur olarak ön plâna çıkmıştır. İnsanlar dünyadaki üretim ve tüketime odaklandıkça ticaret ve çeperindeki sosyal kurumlar (başta bankalar olmak üzere) yaygınlaşmıştır. Sonraki dönemlerde bireyi, özgürlüğü ve serbest piyasayı savunan liberalizm ideolojisinin Avrupa kıtasında yaygınlaşması artık bankaların tam anlamıyla etkin ve önemli kurumlar olmasını sağlamıştır. 18. yüzyılda İngiltere’de gerçekleştiği

⁴Günümüzde finans kapitalizminin en geliştiği ülkelerin (ABD, Birleşik Krallık gibi) Protestan ülkeler olması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

kabul edilen Sanayi Devrimi de bu yaygınlaşmanın genişlemesi ve kökleşmesi için son etken olarak karşımıza çıkmıştır (Özkara, 2020, s. 12-13).

Avrupa’da Orta Çağ döneminde ruhban sınıfının etkin olması ve savaşların etkisiyle bankacılık pek gelişmemiştir. Bankacılığın gelişmemesinde ruhban sınıfının faiz ve kredi işlemlerini yasaklamasının önemli etkisi olmuştur (Sümer, 2016, s. 486). Rönesans dönemi sonrası bu yasakların kalkması, denizciliğin gelişmesi, yeni fethedilen yerlerden kıymetli madenlerin getirilmesi (Yetiz, 2016, s. 109) Avrupa’da bankacılığın daha da gelişmesine yol açmıştır.

Tüm bu gelişmelerin bankacılık bağlamındaki etkileri ise ilk olarak İtalya’da, Rönesans ile birlikte, yeni deniz yollarının keşfedilmesiyle yeni ticari merkezlerin (Floransa, Venedik, Cenova gibi) ortaya çıkması (Sümer, 2016, s. 487), şehirler ve ülkeler arasındaki para hareketlerinin hızlanması, tüccar ve zanaatçılara hizmet veren gerçek kişiler olan bankerler ve onların oluşturdukları ilk bankaların ortaya çıkması şeklinde tezahür etmiştir (Atlı, Yücel, & Tanyıldızı, 2018, s. 89).

Avrupa’da zenginliğin ve ticaretin artmasıyla birlikte bankerler tüm büyük şehir ve kasabalara yerleşmiştir. Floransa’daki Medici Bankası İtalya içinde ve dışında büyümüş; 15. yüzyılın ortalarına kadar Roma, Venedik, Milano, Pisa, Avignon, Brugge, Londra ve Cenevre şubelerini açmıştır (Roussakis, 1997, s. 46). Rönesansın başlangıcında Venedikli sarrafların mevduat sahibi haline geldiği ve özel bankacılığın ilk örneklerini tuttıkları kayıt defterleriyle başlattıkları kabul edilmektedir (Richards, 2012, s. 1). Savaşa giren ve para sıkıntısı çeken Venedik Cumhuriyeti, bu dönemde kredi ihtiyacı duymuştur. İhtiyaç duyulan krediye katkıda bulunan bankerlere borç vermek zorunda oldukları meblağlar üzerinden yıllık yüzde dört faiz ödenmesine izin verilmiş; kamu gelirlerinin belirli dalları bu faizin ödenmesi için ayrılmış ve bu işle ilgilenmek, gelirleri borç verenlere tahsis edilmiş olan gelir kollarını yönetmek ve faizin zamanında ödenmesini sağlamak amacıyla “Kredi Odası” adlı bir örgüt kurulmuştur (Hilderth, 2017, s. 8). Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak 1637’de, Venedik’te, Venedik Bankası faaliyetlerine başlamıştır (Yetiz, Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi, 2016, s. 109). 16. yüzyılın başlarından itibaren Kuzey Almanya’nın liman şehirlerinde de tacir-bankerler ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerde Amsterdam ve Hamburg ticaretin en yoğun olduğu şehirlerdir. Avrupa’daki paraların çeşitliliği ve ayarlarının düzgün olmaması, paraların değişiminde büyük güçlükler yaratmıştır. Bu güçlüğü aşmak adına 1609 yılında Amsterdam Belediyesinin garantisi

altında çalışmak üzere, ilk modern banka sayılabilecek olan Amsterdam Bankası kurulmuştur. Banka, sabit nitelik ve değerinde hesap parası olan banka florinini yaratmıştır (Aydın, 2018, s. 56).

Bu gelişmenin ardından diğer Avrupa ülkeleri incelendiğinde sırasıyla 1694 yılında kurulan İngiltere Bankası, 1800 yılında Napolyon tarafından kurdurulan Fransız Bankası ile Almanya'da İmparator II. Friedrich tarafından Berlin'de kurulan Königliche Giro und Lehnbank görülmektedir (Altay, 2006, s. 32). ABD'de modern ticari bankacılık 1782 yılında Kuzey Amerika'da kurulan Bank of North America ile başlamıştır. Banka, Amerika'nın bağımsızlık savaşının finansmanında kullanılmıştır. Bu bankanın başarısı üzerine ABD'de, başka bankalar da kurulmuştur. 1907 yılında bankacılık sistemi ABD Merkez Bankası ile olgunluğa ulaşmış ve modern banka sisteminin zemini oluşmuştur (Aydın, 2018, s. 57).

1900'ü yıllara gelindiğinde dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak ulusal ve uluslararası alanda faaliyette bulunan çok sayıda banka kurulmuştur (Altay, 2006, s. 32). 1929 Ekonomik Krizi ise bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Kriz sonrası genel ekonomi politikalarındaki dönüşümler ülke ekonomilerinin para ve kredi düzenlemelerine artan biçimde önem vermelerine yol açmıştır (Kazgan G. , Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009), 2012, s. 12). Daha sonraları, bankaların 1960'ların sonlarına kadar geçerli olan kamu yararı yaklaşımı yerine özel çıkar yaklaşımına geçtiği ifade edilmektedir (Harnay & Scilaom, 2016, s. 401). Bu dönüşüm ile bankacılıkta ticari bankaların ağırlığının arttığını ifade etmek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasındaki iktisadi gelişmişlik farklılıkları daha belirgin hal almıştır. Buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında bankacılık anlayışı da değişiklik göstermeye başlamıştır. Örneğin az gelişmiş ekonomilerde genellikle devlet eliyle, özel yasalarla kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulan kalkınma ve yatırım bankacılığı ön plana çıkmıştır. Bankacılık tarihi açısından önemli bir olay da 1973-1975 yılları arasında İngiltere'de gayrimenkullerin aşırı değer kaybetmesi sonucu, küçük bankaların iflas tehlikesi nedeniyle büyük bankalara ve uluslararası bankalara doğru eğilimi artırmıştır. 1970'lerin başında petrol krizinden sonra petrol üreten ülkelerin kazançlarını bankalara yatırmaları ve Bretton Woods para sisteminin çökmesi sonrasında bankacılık sektöründe önemli değişiklikler yaşanmıştır. 1980'lerde bilgisayar teknolojilerinin yaygınlaştığı bankacılıkta, 1990'larda internet

bankacılığı, 2000'lerde bireysel bankacılık hizmetlerinin, elektronik para ve elektronik bankacılık ürünlerinin hızlı gelişim gösterdiği görülmektedir (Aydın, 2018, s. 57).

Soğuk Savaş sonrası Batı bloğu ve onun ideolojisi liberalizmin yaygınlaşmasından günümüze kadar geçen sürece gelindiğinde, bankalar; dünya bankacılığı, uzmanlaşmış bankalar ve bilgisayar teknolojisinin getirdiği kolaylıklarla globalleşen, elektronik ve mobil işlemler sunabilen örgütler olarak hem bulundukları ülkelerin hem de tüm dünyanın önemli kuruluşları durumuna gelmişlerdir. 2000'li yıllarda çok hızlı sosyal, teknolojik, siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşanmaya başlanması ile birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde, küresel çapta tesirleri olan finansal krizler yaşanmaya başlamıştır. Bu krizler bankacılık anlayışını da riskler, krediler, fiyatlandırma ve alınacak önlemler konusunda değiştirmeye ve geliştirmeye başlamıştır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak gelişmekte olan ülke piyasalarındaki bankacılık faaliyetlerinde yabancı sermaye yer almaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayeli bankaların aktif büyüklüğünün her geçen gün hızla arttığı görülmektedir (Aydın, Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, 2018, s. 58). Görüldüğü üzere, bankacılık kesiminin güncel görünümü, finansal sistemin güncel görünümüne benzer şekilde ülkeler ve kurumlar arasında entegre bir yapıya sahip olmaktadır.

1.3.2. Bankacılık Fonksiyonları

Bankalar çeşitli özelliklere ve fonksiyonlara sahiptir. Banka tanımları da vurgu yapılan özellik ve fonksiyona göre çeşitlilik göstermektedir. Genel olarak bankalar, iktisadi karar birimleri arasında para ve kredi işlemlerinin yerine getirilmesine yönelik faaliyette bulunan iktisadi işletmelerdir (Altay, 2006, s. 33). Başka bir tanıma göre bankalar, tasarruf sahiplerinden mevduat adı altında topladıkları fonları ihtiyaç duyan kişi ya da kuruluşlara kredi olarak kullandıran yani fon fazlası bulunan kişi ya da kuruluşlar ile fon ihtiyacı olan kişi ya da kuruluşlar arasında finansal aracılık işlevi gören kuruluşlardır (Aydın, 2018, s. 27) Diğer bir tanım ile banka, bireylere gerektiğinde güvenli bir şekilde para sağlayan ve kullanmadıkları zaman paralarının güvenli şekilde tutulmasını sağlayan kurumdur (Gürkan Yay, 2015, s. 337).

Konvansiyonel bankacılık kesiminde yer alan mevduat (ticari) bankaları, modern anlamda ilk ortaya çıkan bankacılık türüdür. Borç alma ve borç verme gibi iki önemli işlevi yerine

getiren mevduat bankaları, tüm finansal sistem ve tüm ülkelerde bankacılık kesimi içerisinde önemli bir ağırlığa sahiptir (Doğukanlı, Afşar, & Altınparmak, 2019, s. 11).

Bankaların fonksiyonları finansal piyasalardaki risk ve güvensizliğin varlığı ile kredi piyasasındaki aracılık rolü temelinde şekillenir. Çünkü bankalar, nihai borçlu ve alacaklı arasındaki fon transferinde uzmanlaşan bir konumdadır. Bu bağlamda Altay (2006)'ya göre bankaların fonksiyonları şunlardır:

Aracılık Fonksiyonu: Bir bankanın en temel fonksiyonu, ellerinde fon fazlası bulunan iktisadi birimler ile ekonomik faaliyetlerini yürütebilmek için ek kaynaklara ihtiyaç duyan kişi ve kuruluşlar arasındaki aracılık işlevidir. Bankalar bu fonksiyonu üstlenerek tasarruf sahipleri ile borç alanların birbirleriyle uyuşmayan farklı fayda fonksiyonları ve farklı gereksinimlerini, zaman ve mekân farkını gidererek uyumlaştırmaktadırlar. Bankaların aracılık fonksiyonu ile ekonominin parasal sektöründen reel sektörüne fon aktarılmaktadır. Bu sayede bankalar, farklı piyasalarda mal ve hizmet değişiminin etkin hale gelmesine yardımcı olurlar.

Kaynaklara Akıcılık Sağlama Fonksiyonu: Bankalar çoğunlukla sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde de finansal kaynaklara akıcılık sağlamaktadırlar. Bankalar bu fonksiyon ile kaynak kullanımında optimal dağılımını sağlanmasına ve âtil kaynakların ekonomik faaliyetlere kazandırılmasına ülkeler arası ölçekte katkı sağlarlar. Ek olarak, iktisadi gelişme ve kalkınmanın sağlanmasında bu fonksiyonu yerine getirerek dolaylı bir rol üstlenirler.

Fonların Vade ve Miktar İtibariyle Niceliklerinin Değiştirilmesi Fonksiyonu: Finansal sistemin büyümesi ve etkin hale gelmesinde, küçük ölçekli ve özellikle kısa vadeli fonların bir araya getirilmesi ve büyük ölçekli ve uzun vadeli fonlar haline dönüştürülmesi önemlidir. Bankalar, finansal aracı kurumlar içerisinde, fonların vade ve ölçek olarak değişiminde büyük bir görev üstlenmektedirler.

Kaydi Para ya da Banka Parası Yaratma Fonksiyonu: Banka parası maddi varlığı olmamakla birlikte, bankaların hesaplarına alacak veya borç kaydı düşülmek suretiyle elde edilen bir ödeme aracıdır. Banka parası, para arzının belirlenmesinde ve kontrolünde önemli bir role sahiptir. Banka parası ek olarak ödemeler dolaşımının kolaylaşmasını da sağlamaktadır.

Para İstikrarının Sağlanmasındaki Fonksiyonu: Dışa açık ve tam rekabet koşullarının hâkim olduğu ekonomilerde parasal istikrarın sağlanması, ekonomik istikrara katkı sağlamaktadır. Parasal istikrarın tesis edilmesinde en önemli kurum Merkez Bankalarıdır. Merkez bankaları parasal istikrar hedefine ulaşmada reeskont oranı, zorunlu karşılıklar, açık piyasa işlemleri ve makro ihtiyatı politikalar gibi para politikası araçlarını kullanırlar. Para politikası uygulamalarının ekonomik hayata yansımadaki temel aktör ise bankalardır. Bu sebeple, rekabetçi bir ortamda birlikte faaliyet gösteren bankaların, para politikası araçlarının etkin ve sağlam sonuçlar verebilmesi için güçlü ve istikrarlı olmaları önemlidir.

Sermaye Piyasalarının Gelişmesi Fonksiyonu: Bankalar kredi, mevduat, menkul kıymet, ödemeler dolaşımı ve servet yönetimi gibi faaliyetleri üstlenerek doğrudan veya dolaylı biçimde sermaye piyasalarının gelişmesine ve derinleşmesine de katkı sağlamaktadırlar. Sermaye piyasaları ve bankaların birlikte etkin olarak işlemesi ise nihai makro iktisadi hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

1.3.3. Bankacılık Faaliyetleri

Bankaların iktisadi karar birimlerine sunduğu işlem ve hizmetlerin tamamını bankacılık faaliyeti olarak değerlendirmek mümkündür. Bankaların faaliyetlerini ve işleyişlerini anlamak için öncelikle bankaların aktifleri ve yükümlülüklerinin listesini barındıran banka bilançosuna bakılmalıdır. Bilanço bir denge listesidir ve temel olarak aşağıdaki gibi gösterilir (Tiryaki, 2016, s. 70):

Toplam varlıklar = Toplam yükümlülükler + Sermaye

Buna göre banka bilançosu bankaların fon kaynakları(yükümlülükleri) ve bankaların fon kullanımlarının (varlıklarının) miktar ve değerlerinin bir listesidir (Günel, 2007, s. 81-83).

Bankalar iki şekilde fon elde ederler: borç alarak ve çoğunlukla mevduat gibi yükümlüklerini ihraç ederek. Daha sonra ise bu fonları menkul kıymet ve kredi gibi varlıkları satın almada kullanırlar. Nihayetinde, menkul kıymet olarak tuttukları varlıklara ve kredilere, yükümlülüklerine karşılık gelen maliyetlerinden daha fazla faiz oranı uygulayarak kâr arayışı içerisine girerler. Bankacılık faaliyetlerin özü bu süreci ifade etmektedir (Mishkin, 2011, s. 219).

Bankalar temel bankacılık faaliyetleri neticesinde bankacılık hizmetlerini yerine getirirler. Afşar (2013)'a göre ülkelerin iç dinamiklerine ve ihtiyaçlarına göre değişebilen bankacılık hizmetleri; temel bankacılık hizmetleri ve çağdaş bankacılık hizmetleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Temel bankacılık hizmetleri banka tanımlamasının esasını oluşturan faaliyetleri kapsamaktadır ve bilançooya yansıma şekillerine göre aktif veya pasif nitelikli faaliyetler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Mevduat bankalarının müşterilerine sağladıkları temel bankacılık hizmetleri; ticari senetlerin tahsili, fatura tahsili ve ödenmesi, teminat ve kefalet mektuplarının düzenlenmesi, hediye çeklerinin düzenlenmesi, kiralık kasa hizmeti sağlanması, para transferi işlemleri, seyahat çekleri düzenlenmesi, keşide çekleri düzenlenmesi ve sigortacılık işlemlerine aracılık etmek gibi geleneksel hizmetlerden ibarettir. Çağdaş bankacılık hizmetleri ise özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak şekillenmektedir ve kredi kartı uygulaması ve elektronik bankacılık hizmetleri olarak iki grupta değerlendirilmektedir.

Temel ve çağdaş bankacılık hizmetlerinin yanı sıra finansal sistemin yapısına ve ihtiyaçlarına göre bankacılık kesiminin sağladığı hizmetlere ilave faaliyetler eklenebilmektedir. Bu anlamda küresel bankacılık faaliyetlerinin esneklik kabiliyetine sahip olduğu ve yenilenen ihtiyaçlara hızlıca yanıt verebildiğini söylemek mümkündür (Delikanlı, 2012, s. 29).

1.3.3.1. Yükümlülükler

Bir banka yükümlülük ihraç ederek fon elde ettiği için banko bilançosunun pasif kısmı fon kaynaklarını göstermektedir. Bu anlamda bir banka yükümlülüğü, bankanın varlıkları üzerindeki yasal hakkın değerini ifade eder (Şıklar, 2004, s. 254). Bankanın yükümlülüklerini; vadesiz mevduat, vadeli mevduat, borçlar ve bankanın öz sermayesi oluşturmaktadır.

Mevduatlar genel olarak, kişi ve/veya kurumlarca belirli bir vade sonunda geri alınmak üzere bankalara yatırılan ulusal ve yabancı paralardır. Mevduat sahibi bu şekilde satın alma gücünü geçici bir süreyle bankaya devretmektedir. Karşılık olarak ise faiz gelir elde etmektedir. Bankalar ise bu yolla temin ettikleri fonları, ağırlıklı olarak yeni yatırımların yapılması ve mevcut yatırımların iyileştirilmesi için kullandıklarında kâr elde etme şansını yakalamaktadırlar. Bu süreç aynı zamanda ülke ekonomisi için katma değer yaratmakta ve

ekonomideki fon transferi etkinliğini artırmaktadır (Afşar A. , Mevduat Bankaları, 2019, s. 62).

Vadesiz (çek yazılabilir) mevduatlar, mevduat sahibinin istediği anda bankadan fonlarını çekebileceği ve genellikle faiz ödemesi yapılmayan ve hesap sahibinin üçüncü kişilere çek yazabildiği hesaptır (Kaytancı, 2019, s. 7). Çek yazılabilir bir mevduat, mevduat sahibi açısından, servetinin bir parçasını ifade ettiği için varlıktır. Bunlar beraber, mevduat sahibi fonlarını istediği anda çekebileceği ve o anda banka ödeme zorunluluğu taşıdığı için, çek yazılabilir mevduatlar banka için yükümlülüktür. Çek yazılabilir mevduatların çoğunlukla faiz ödemesi içermemesi, bu mevduatları tutmada bankaya maliyetlerini düşürmektedir (Mishkin, 2011, s. 220). Vadesiz mevduatlar para arzı tanımları içerisinde önemli bir ağırlığa sahip olmakla birlikte, zamanla cazip finansal enstrümanların sisteme dahil olmasıyla görece önemini yitirmektedir.

Vadeli mevduatlar, işlem dışı mevduatlar olarak da isimlendirilir. Genellikle bir yıl ve altında olmak üzere belirli miktarda mevduatın yatırıldığı hesaplardır. Mevduat sahibi vadesiz mevduatların tersine bu hesaplar üzerine çek yazamaz. Buna karşılık, mevduatı üzerinden faiz geliri elde eder. Bankalara yatırılan vadeli mevduatlar karşılığında, yatırılan para miktarı ve vadeyi gösteren belgeler ise mevduat sertifikası adını almaktadır (Afşar M. , 2018, s. 18).

Borçlanma, finansal piyasalarda en çok kullanılan finansman biçimidir (Aydın, 2018, s. 6). Bankalar, Merkez Bankasından, diğer bankalardan, şirketlerden ve muhtelif finansal kurumlardan borçlanarak fon elde ederler. Merkez Bankası kaynaklı borçlar, reeskont kredileri veya avans olarak ifade edilir. Diğer bankalar ve finansal kurumlardan borçlanma ise gecelik olarak bankalar-arası piyasadan sağlanmaktadır. Borçlanmada bir diğer kaynak ise bankaların kendi ana şirketlerinden aldıkları kredilerdir (Gürkan Yay, 2015, s. 347-348).

Banka öz sermayesi, bankanın toplam varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki toplam farka eşit olan banka net değeridir. Bankalar öz sermayelerini hisse senedi satarak veya kazançları alıkoyarak artırma olanağına sahip olmaktadır. Banka öz sermayesi banka varlıklarının değerindeki olası düşüşler neticesinde yaşanabilecek ödeme güçlüklerinde tampon görevi taşımaktadır (Mishkin, 2011, s. 221-222).

1.3.3.2. Varlıklar

Bankalar yükümlülük ihraç ederek topladıkları fonları, gelir getiren farklı varlıkları satın alma yolunda kullanmaktadır. Bu nedenle banka varlıkları tanımı itibariyle fon kullanımı şeklinde ifade edilebilir. Söz konusu fon kullanımları üzerinden kazanılan faiz ödemeleri de bankanın kâr elde etmesine olanak sağlamaktadır. Bir bankanın en önemli üç varlığı ise krediler, menkul kıymetler ve rezervlerdir (Günel, 2007, s. 83).

Kredi, bankacılık terminolojisinde belirli koşullar altında kişilere ödünç para verilmesi veya kişilerin yükümlülükleri için garanti verilmesi anlamına gelmektedir. Sağlıklı işleyen bir kredi sistemi, üretimin aksamaması, malların dağıtımının sağlanması, üretim maliyetlerin karşılanması gibi makro iktisadi meselelere katkı sağlamaktadır. Bu gereksinimi ise büyük ölçüde bankacılık kesimi karşılamaktadır. Bankalar bu hizmetleri karşılığında nakdi kredilerde faiz, nakdi olmayan kredilerde komisyon tahsil etmektedirler. Krediler kanalı ile elde edilen söz konusu gelirler, bankaların toplam gelirleri içerisinde önemli bir pay oluşturmaktadır. Bu durum bankaları kaynaklarını kullanmada kredi tercihine yönlendirmektedir. Ancak, krediler taşıdıkları bazı riskler nedeniyle özellikle ekonomilerin durgunluk dönemlerinde bankalarca görece daha az tercih edilebilmektedir (Afşar A. , Mevduat Bankaları, 2019, s. 64-65). Krediler özellikleri itibariyle çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Gürkan Yay (2015)'a göre dört önemli kredi türü mevcuttur:

- Ticari ve Sınai krediler: Girişimci ve firmalara nakit ihtiyaçlarını gidermeleri için veya yatırım mallarına yönelik alımlarında finansman için verilen kredilerdir.
- Tüketici kredileri: Tüketicilerin dayanıklı tüketim malları, araç satın alımları veya genel ihtiyaçları gibi muhtelif sebeplerle aldıkları kredilerdir. Tüketici kredilerinde bankalar, belli bir dönemde (genellikle 1-5 yıl) anapara ve faizden oluşan bir kredi taksit planı uygularlar. Bu kredilerin faiz oranları çoğunlukla ödeme dönemi içerisinde sabittir. Son olarak tüketici kredileri, gerçek kişilere ticari gayelerle kullanılmamak koşuluyla verilmektedir.
- Gayrimenkul mülk kredileri: Konut ve arsa gibi taşınmazlara yönelik kullanılan kredilerdir.

- Bankalar-arası krediler: Bankalar arası para ve kredi piyasalarında, bankalar diğer bankalara borç verme yoluna gidebilmektedir. Bankalar arası piyasalardan alınan krediler miktar olarak büyük, vade olarak ise çoğunlukla bir günlüktür. Bu sebeple sadece aktif büyüklüğü güçlü bankalar bu piyasada borç verir ve borç alırlar.

Menkul kıymet yatırımları, mevduat bankalarının ellerindeki fonların bir kısmını kullandıkları yatırımlardır. Mevduat bankaları güvenilir olmaları ve geri ödenmeme riski en düşük varlıklar olmaları nedeniyle devlet tahvillerini ve kamu kurumlarınca ihraç edilen hazine bonolarını gelir elde etme amaçla ellerinde tutmaktadır. Kısa dönemli olarak ihraç edilen hazine bonoları, sahip oldukları yüksek likidite özelliği ile ikincil rezervler olarak da isimlendirilmektedir (Afşar A. , Mevduat Bankaları, 2013, s. 66).

Rezervler, likit özelliği yüksek banka aktifleridir. Mevduat bankaları müşterilerinin nakit gereksinimini karşılamak için tutulan nakitler kasa nakdi olarak ifade edilmektedir. İkinci tip rezervler, bankaların Merkez Bankası nezdinde tuttukları ve oranı yasayla tayin edilen zorunlu karşılıklardır (Şıklar, 2004, s. 256).

1.4. Bankacılıkta Riskler ve Finansal İstikrara Etkisi

Özellikle 2008 Küresel Finans Krizi, finansal istikrara duyulan ihtiyaca yönelik farkındalığı artırmıştır. Bu bağlamda finansal istikrarın sağlanmasında, finansal gözetim ve düzenlemeye yönelik makro ihtiyati boyutta araştırmalar ve çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Finansal sistemler, sahip oldukları kurumlar, ürünler ve piyasalar ile çok boyutlu ve karmaşık yapıları ifade ettiği için genel kabul görmüş bir finansal istikrar tanımı da mevcut değildir. Avrupa Merkez Bankası'nın (ECB) finansal istikrar tanımı çokça atıf almaktadır ve şu şekildedir:

“...finansal araçlardan, piyasalardan ve piyasa altyapılarından oluşan finansal sistemin şoklara dayanabilmesi ve böylece finansal aracılık sürecinde tasarrufların kârlı yatırımlara tahsisini önemli ölçüde bozacak ciddi kesintilerin ortaya çıkma olasılığının azaltıldığı bir durumdur.” (ECB, 2021).

Söz konusu tanıma ek olarak ECB, finansal istikrarın sağlanmasında üç özel koşula vurgu yapmaktadır:

(i) Finansal sistem, kaynakları, tasarruf sahiplerinden yatırımcılara verimli ve sorunsuz şekilde aktarabilmelidir.

(ii) Finansal riskler makul bir şekilde değerlendirilmeli, doğru olarak fiyatlandırılmalı ve iyi yönetilmelidir.

(iii) Finansal sistem, olası finansal ve reel ekonomik şokları rahatlıkla karşılayabilecek esneklikte ve durumda olmalıdır (Morgan & Ponties, 2014, s. 4-5).

Uluslararası Para Fonu (IMF) çalışma belgelerinde yer alan bir tanımda Schinasi (2004, s. 8) daha teorik bir düzeyde finansal istikrarı, “bir finansal sistem, bir ekonominin performansını (engellemek yerine) kolaylaştırabildiği ve içsel olarak veya önemli olumsuz ve beklenmeyen olayların bir sonucu olarak ortaya çıkan finansal dengesizlikleri dağıtabildiği zaman, bir istikrar aralığındadır” şeklinde ifade etmiştir. ECB ve IMF’in tercih ettiği finansal istikrar tanımlarında vurgulanan iki temel nokta, şoklara karşı dayanıklılık ve reel ekonomide tasarruf, yatırım ve tüketime aracılık etme işlevini etkin bir şekilde yerine getirme becerisine yöneliktir.

Finansal istikrara dair açıklamaları, görüldüğü gibi finansal istikrara yönelik tehditler şekillendirmektedir. Finansal istikrara yönelik tehditler çeşitli risk unsurları ile tanımlanır. Risk çok yönlü bir kavramdır. Bu anlamda riskin çeşitli tanımları ve boyutları yer almaktadır. Finansal istikrara yönelik tehditler literatürde sistemik risk olarak adlandırılmakla birlikte Borio, Furfine ve Lowe (2001)’e göre finansal sistemin taşıdığı riskler; beklenen ve beklenmeyen kayıplar (istatistiksel anlamda), nispi ve mutlak risk, özel ve sistemik risk ve bireysel portföylerin riski gibi farklı boyutlarda ve tanımlarda ifade edilmektedir. Borio ve diğerlerinin söz konusu çalışması bankaların taşıdığı kredi riski odağında şekillendiği için ilgili eserde risk eksenli yapılan açıklamalar bu çalışma bağlamında bilhassa önemli olmaktadır. Buna göre “beklenen kayıplar”, belirli bir süre boyunca beklenen ortalama kayıpları ifade ederken, “beklenmeyen kayıplar”, bu sonucu çevreleyen dağılımın bir ölçüsünü veya belirsizlik derecesini ifade eder. İkinci risk tanımı bu anlamda klasik risk tanımlarına daha yakın bir anlama sahiptir. İlgili iki risk tanımını daha iyi açıklamak adına aynı büyüklükte iki banka üzerinden bir örnek verilebilir. Buna göre A bankasının, her biri bir milyon dolar dolar tutarında 100 kredi verdiğini; B bankasının ise 100 milyon dolar değerinde tek bir kredi verdiğini düşünelim. Tüm kredilerin, temerrüt durumunda geri ödeme olmaksızın %5 temerrüt şansına sahip

olduğunu ve temerrütler arasındaki korelasyonun sıfır olduğunu varsayalım. Her iki portföy de beş milyon dolarlık kredi zararı beklemektedir ve bu nedenle iki banka ilk risk konseptini kullanarak eşit derecede riskli olarak görülecektir. Ancak, ikinci kavramı kullanan B Bankası açıkça daha risklidir. 100 milyon doların tamamını kaybetme şansı %5 iken, Banka A'nın bu miktarı kaybetme şansı neredeyse hiç yoktur. Banka A'nın çeşitlendirilmesi sayesinde, gelecekteki getirileri hakkında nispeten az belirsizlik vardır. Beklenen kayıpların değeri veya büyük beklenmedik kayıp potansiyeli ölçülürken, iki risk boyutu arasında ayrım yapmak önemlidir: nispi ve mutlak risk. Nispi risk, belirli bir finansal enstrümanın, portföyün veya kurumun bir kesitindeki riskiyle ilgilidir. “A tahvili B tahvilinden daha risklidir” veya “X kurumu, Y kurumundan daha risklidir” gibi ifadelerde yer alan boyuttur. Mutlak risk, risk ölçüsünün belirli bir zamanda aldığı belirli değerle ilgilidir. Örneğin, “X portföyü bugün geçen yıla göre daha riskli” ifadesi bu kez mutlak risk boyutuyla ilgilidir.

Nispi ve mutlak risk tanımları birlikte değerlendirildiğinde bir bütün olarak finansal sistemin taşıdığı riskin yalnızca kurumların taşıdığı risklere değil aynı zamanda bireysel kurumların riski arasındaki korelasyona da bağlı olduğunu göstermektedir. Bireysel kurumların riski ile bir bütün olarak finansal sistemin riski arasındaki ilişkiyi daha açık bir şekilde ortaya çıkarmak için, finansal sistem, her kurumun bir menkul kıymeti temsil ettiği bir menkul kıymetler portföyü olarak düşünülebilir. Bu düşünce ekseninde portföyün genel riski, yalnızca bireysel kurumların riskinin toplamı değil, temelde bunlar arasındaki korelasyona da bağlıdır. Finansal sistem içerisinde yer alan aracı kurumların bireysel ölçekte taşıdığı risklerin, söz konusu birimler arasında geçişken ve ilintili olması ise sistemik risk tanımını temellendirmiştir (Borio, Furfine, & Lowe, Procyclicality of the Financial System and Financial Stability: Issues and Policy Options, 2001, s. 2-4).

Küresel Finansal İstikrar Komitesi sistemik riski, “finansal sistemin tamamı veya bir kısmındaki bir bozulmanın neden olduğu ve reel ekonomi için ciddi olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahip finansal hizmetlerde aksama tehlikesi” olarak tanımlamıştır (Committee on the Global Financial System, 2010, s. 2).

Borio (2011), finansal sistem riskini zaman ve kesitsel olmak üzere iki boyutta sınıflandırır. Birincisi, finansal sistemdeki toplam riskin zaman içinde nasıl geliştiğini ele almayı içerir. Bu, makro-finance kanal bağlamında adlandırılan, ekonomi ile finansal

sistem arasındaki olumlu geri beslemenin bir sonucu olarak finansal sistemin döngüsellik eğilimi olarak bilinir.

Bu geri bildirim döngüleri, aşağıdakiler de dahil olmak üzere bir dizi farklı kanaldan ortaya çıkabilir:

(i) *Banka sermayesi/kredisi*. Banka sermayesindeki bir düşüş, onu kredileri kısımaya zorlar. Ancak toplamda bu, ekonomiyi olumsuz etkileyerek daha fazla sermaye kaybına yol açabilir.

(ii) *Varlık değeri/banka kredisi*. Teminat olarak kullanılan gayrimenkul gibi varlıkların değerindeki düşüş, bankaların daha az borç verebileceği anlamına gelir, ancak banka kredilerinin azalması varlık değerlerinin daha da düşmesine neden olabilir.

(iii) *Döviz kuru/bilanço etkileşimleri (para birimi uyumsuzlukları)*. Firmalar yabancı para cinsinden borçlanmışsa, döviz kurundaki bir düşüş net varlıkların bozulmasına yol açar, ancak bu tür bir bozulma ekonomik büyümeyi zayıflatır ve para biriminin daha fazla değer kaybetmesine yol açabilir.

(iv) *Likidite-bankalararası ve diğer para piyasaları (vade uyumsuzlukları)*. Bankacılık sektörüne duyulan güven kaybı, mevduat veya diğer kısa vadeli finansman konusunda “kaçışlara”, güvenin daha da azalmasına yol açabilir.

(v) *Kaldıraç*. Zayıf ekonomik büyüme, kaldıraç artıran, banka kredilerinin azalmasına ve daha fazla ekonomik zayıflığa neden olan sermaye kayıplarına yol açabilir.

(vi) *Faiz oranı/kredi riski*. Artan faiz oranları, firmaların borcunu geri ödeme kabiliyetini azaltabilir, bu da daha yüksek faiz oranlarına yansıyan daha yüksek risk primlerine yol açabilir.

Kesitsel boyut, finansal sistemdeki ortak riskler ve karşılıklı bağlantıların bir sonucu olarak belirli bir zamanda finansal sistem içinde riskin nasıl dağıtıldığı ile ilgilenmeyi içerir. Bu bağlantılar şunları içerebilir:

(i) ipotek kredileri veya menkul kıymetleştirilmiş finansal ürünler gibi benzer varlık sınıflarına yönelik ortak riskler;

(ii) karşı taraf riskleri yoluyla dolaylı riskler;

(iii) mülkiyet yapısı;

- (iv) sistemik olarak önemli finansal kuruluşlara maruz kalma;
- (v) ödeme veya mutabakat sistemlerinde ortaya çıkabilecek altyapıya dayalı riskler; ve
- (vi) finansal gelişme düzeyidir (Morgan & Ponties, 2014, s. 3-4).

Görüldüğü üzere, finansal istikrara yönelik açıklamaların özünü güçlü ve sağlam işleyen finansal kurumlar ve istikrarlı çalışan finansal piyasalar oluşturmaktadır. Ayrıca finansal sistemde istikrarı, beklentiler de etkilemektedir ve bu sebeple finansal istikrar dinamik ve çok yönlü etkileşim halinde bir süreci ifade etmektedir. Finansal sistemin alt sistemler ve diğer piyasalar ile etkileşimli olması ise finansal istikrarı, fiyat istikrarı ve mali istikrar kadar önemli kılmaktadır (Özince, 2005, s. 18). Finansal istikrar ve fiyat istikrarına yön veren, para politikası uygulamalarıdır. Para politikası uygulamalarında anahtar değişken ise faiz oranıdır. Faiz oranını kontrol eden birimler Merkez Bankalarıdır. Faiz oranındaki değişimler de bankacılık kesimini kredi kanalı üzerinden doğrudan etkilemektedir. (Başçı & Kara, 2005, s. 11). Sistemik riske dair açıklamalar ve para politikası uygulamalarının finansal istikrarı belirlemedeki rolü, finansal istikrarın sağlanmasında, finansal sistemin en önemli aracı kurumu olan bankaları işaret etmektedir. Bu nedenle iyi işleyen bir finansal sistem öncelikle güçlü bankaların varlığı ile mümkün olabilecektir (De Servigny & Renault, 2004, s. 12).

Bankalar finansal sistemin temel işlevi olan tasarrufların verimli yatırımlara etkin bir şekilde kanalize edilmesinde anahtar sektör konumundadır. Bu nedenle bankacılık kesiminin maruz kalacağı risklerin tanımlanması, ölçülmesi ve yönetilmesi finansal istikrar için önemli olmaktadır (Çabukel & Erdal, 2018, s. 114-115). İktisadi literatürde de 2008 Küresel Finans Krizini doğuran temel etkenin finans kurumlarında ve özellikle bankalarda risklerin yanlış yönetilmesi olduğu kabulü hakimdir (Boussemart, Leleu, Shen, & Vardanyan, 2019, s. 719). Bankacılık riskleri, farklı bakış açılarına göre çeşitlilik göstermektedir. Genel kabul gören haliyle söz konusu riskler, üç ana başlık atında toplanmakta ve kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riskten ibaret olmaktadır (TKBB, 2004, s. 11).

Kredi riski, bankacılıkta bilinen en eski ve yaygın risk kalemidir. Kredi riskini tanımlamadan önce “kredi” işlemlerinin diğer işlemlerden ayırt edilmesi önemlidir. Genel bir ifadeyle kredi işlemi, bir banka tarafından herhangi bir gerçek veya tüzel kişiye belirli bir süreyle satınalma gücü sağlanmasıdır (Altıntaş A. , Bankacılıkta Risk ve Sermaye

Yönetimi, 2020, s. 395). Buna göre kredi riski ise kurumsal ve bireysel müşterilerin yapılan sözleşme şartlarına uymayarak yükümlülüğünü kısmen veya tamamen sözleşmede belirtilen zamanda yerine getirememesinden dolayı bankanın maruz kalabileceği zarar olasılığıdır. Diğer bir ifade ile kredi riski, borçlunun banka ile yaptığı sözleşme hükümlerine uymaması veya sözleşme hükümlerini gereği gibi yerine getirmemesi durumunda bankanın kazançlarında veya sermayesinde ortaya çıkabilecek olası kayıpları ifade etmektedir. Bu sebeple krediden kaynaklanan tahsilatlar, karşı tarafın, ihraç edenin veya borç alan tarafın ödeme gücüne bağlı olduğundan kredi riskinin doğabileceği alan ve süreçler genişliğe sahip olmaktadır (Özdemir N. , 2021, s. 53). Bu yönüyle kredi riski bankacılık ve finans alanında en önemli risk başlıkları arasında yer almaktadır. Çünkü kredi verme süreci her şeyden önce kullandırılan fonu geri alma olasılıklarını değerlendirmek için çok dikkat ve özen gerektirmektedir. Bu sebeple bankalar, kredi verirken borçlunun mevcut ve geçmiş durumunu değerlendirmektedir. Kredi riski farklı şekillerde ortaya çıksa da her zaman borçlunun türüne ve finansal aracın çeşidine bağlı olmaktadır. Örneğin devlet, özel şirket ve bireyler farklı özelliklere sahip ayrı profile sahip borçlulardır. Dolayısıyla kredi riskini tahmin ve analiz etme sürecinde kullanılan birçok farklı istatistiksel ve matematiksel modeller bulunmaktadır. Bu modellerde temel gaye, kredi kullandırılacak müşteriye bir kredi derecesinin verilebilmesidir ve bankalara öngörülebilirlik kabiliyeti kazandırabilmektir (Mhlanga, 2021, s. 1).

Piyasa riski, finansal piyasaların kendine özgü koşullarından kaynaklanan arz ve talep dengesizliklerinin genelini ifade etmektedir (Yalaman, 2014, s. 126). Piyasa riskinin önemine dair ilk ve güçlü vurguları, Basel Bankacılık Gözetim Komitesi (BCBS) 1993 yılında yapmıştır (Ab-Hamid, Abdul-Rahman, Abdul-Majd, & Janor, 2017, s. 250). BCBS piyasa riskini “faiz oranları, döviz kurları ve hisse senedi değerleri dahil olmak üzere piyasa fiyatlarındaki hareketlerden kaynaklanan bilanço içi ve dışı pozisyonlardaki zarar riski” olarak tanımlamıştır (BCBS, 2021). Piyasa riskinin içeriği bu tanımdan hareketle “hisse senedi fiyatları, faiz oranları, kredi marjları, döviz kurları, emtia fiyatları ve değerleri halka açık bir piyasada belirlenen diğer finansal araçlar gibi finansal araçlardaki beklenmeyen hareketlerin neden olduğu olası zararlar” olarak genişletilebilmektedir. Söz konusu beklenmeyen hareketler bankaların olası kazançlarını ve değer kazanımlarını azaltarak sermaye kayıplarına yol açabilmektedir. Zaten bu çalışmada bahsi geçen kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risk tanımları temelde sermaye yetersizliğine yol açan

tehditler şeklinde ortak bir anlam kümesine sahiptir (Christoffersen, 2012, s. 277). Bir bankanın elinde bulundurduğu sermaye, onu, sahip olduğu varlıkların piyasa değerindeki düşüşler de dahil olmak üzere birçok piyasa riski unsuruna karşı korumada tampon görevi görmektedir. Bu yüzden bir bankanın sermaye yeterliliği yüksekse, olumsuz bir sürprizle iflas etmesinin o kadar az olası olduğu ülkeler boyunca tecrübe edilmiş bir olgudur (Cecchetti & Schoenholtz, 2006, s. 314).

Operasyonel risk, kredi ve piyasa riskine göre daha zor tanımlanan ve ne olduğu konusunda daha zayıf bir görüş birliği olan risk tanımıdır. Çokça atıf alan BCBS'nin operasyonel risk tanımı “yetersiz veya başarısız içsel süreçlerden, insanlardan ve sistemlerden veya dışsal olaylardan kaynaklanan kayıp riski” şeklindedir (BCBS, 2003, s. 8). Bu anlamda operasyonel risk; yasal risk, dolandırıcılık, fiziksel ve çevresel riskler gibi geniş bir tanım aralığına sahiptir. İnsan kaynaklı hatalar, ihmaller ve söz konusu ihlaller ile teknolojik başarısızlık, süreç eksiklikleri, sistem kusurları, sel, deprem vb. doğal afetler gibi çok çeşitli faaliyet ve olaylar operasyonel riske kaynak olabilmektedir (Aloqab, 2018, s. 14). Operasyonel riskin geniş bir anlam kümesine sahip olması bankaların operasyonel riskleri ölçmesi ve kontrol altına almasını da zorlaştırmaktadır. Bankalar operasyonel riskleri yönetebilmek için kontrol noktaları oluştururlar. En basit örnekler olarak, banka içi yolsuzlukların önlenmesinde gün sonu kasa sayımları yapılmakta veya soygun ve terör saldırılarını önlemek için her şubede güvenlik görevlisi bulundurulması gösterilebilir (Çabukel & Erdal, 2018, s. 122).

Açıklandığı üzere bankacılık kesimi çok boyutlu ve çok sayıda risk unsurunu taşımaktadır. Bu sebeple banka yönetimi riskleri belirleme, değerlendirme, hafifletme ve kontrol etmede etkinliği sağlamayı bir öncelik olarak belirlemeli ve buna yönelik stratejileri geliştirmelidir. Finansal sistem ve bankacılıkta istikrarın sağlanabilmesi için risk yönetimine dair kuruluşlar teşvik edilmeli ve risklerin önlenmesinde tutarlı ve uyumlu politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Bankacılık faaliyetlerinin ve bütün olarak finansal sistemin taşıdığı risk unsurlarının iktisadi literatüre yansımaları olarak finansal sistemin “döngüsellik” kavramı popüler hale gelmiştir. Finansal döngünün (financial cycle) özellikle makro ekonomideki rolü üzerine çalışmalar ağırlık kazanmaktadır. Borio (2014) çalışmasında, finansal döngüyü anlamadan makro iktisadi göstergelerin uzun dönem trendi etrafındaki kısa dönem dalgalanmaların (business cycle) ve bunlara karşılık gelen analitik ve politikaya dayalı zorlukların

anlaşılamayacağını ifade etmiştir. Ek olarak finansal döngünün kredi ve varlık fiyatlarının uyumlu ve ortak davranışı tarafından yakalanacağını ve cari dönemde yürütülen reel ekonomi politikalarına son derece bağımlı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Çalışmanın bu aşamasında kadar finansal istikrar üzerine oluşturulan kavramsal çerçeve, çalışmanın ampirik analizine de yön vermiştir. Buna göre finansal istikrar bağlamında katılım bankaları ile konvansiyonel bankalarının karşılaştırılmasında kredi riski öne çıkmakta, bankaların kredi riski karşısındaki dayanıklılığın ölçülmesinde ise reel sektöre atıf yapılmakta ve makroekonomik değişkenlerdeki dalgalanmaların sorunlu krediler üzerindeki tesiri önemli hale gelmektedir.

BÖLÜM 2

2. KATILIM BANKACILIĞI: TANIM VE ÇERÇEVE

Katılım bankacılığı ilkeleri ve bankacılık sektörüne yaklaşımı itibariyle çok uzun bir geçmişe sahiptir. Fakat söz konusu ilke ve yaklaşımlar 1970’li yıllara kadar bir “düşünce” temelinde kalabilmiştir. Bu sebeple modern anlamdaki katılım bankacılığı sisteminin pratik ve kurumsal çıktıları yakın bir tarihte ortaya çıkabilmiştir. Söz konusu yakın tarihte İslâmi bankacılık faaliyetlerinin finansal sistem içerisinde yer alması ve devam eden süreçte ivme kazanmasında, 1973 yılında İslâm Kalkınma Bankası’nın kurulması ve 1976’da I. İslâm Ekonomisi Konferansı’nın gerçekleştirilmesi teşvik edici ve belirleyici olmuştur (Munawar & Molyneux, 2016, s. 37). Katılım bankacılığının Türkiye finans sistemi içerisinde yer bulması ise dünyadaki katılım bankacılığı faaliyetlerinin gelişme evresine denk gelmektedir (Özsoy, 2012, s. 65). Bu nedenle tarihsel süreçte katılım bankacılığın incelenmesinde dünyada ve Türkiye’deki gelişimi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu bölümde katılım bankacılığın tanımı, tarihsel gelişimi ve işleyişi incelenmiş, bölüm sonunda ise katılım bankacılığı ile konvansiyonel bankacılık kesimi çeşitli bakış açıları ile karşılaştırılmıştır.

2.1. Katılım Bankacılığının Tanımı

Geçtiğimiz yüzyıl İslâm İktisadı ve Finansı alanında yapılan çalışmalar ve uygulamaların gelişim gösterdiği bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Söz konusu dönemde İslâm İktisadının ağırlıklı uygulama alanı olarak İslâm Bankacılığı dünya ölçeğinde etki alanı kazanmıştır (Hassan & Aliyu, A Contemporary Survey of Islamic Banking Literature, 2018, s. 12). Diğer İslâmi finansal kurumlarda olduğu gibi İslâmi bankalar da sağladıkları

hizmetlerin teorik ve pratik temellerini İslâm dininin hukuki hükümleri çerçevesinde oluşturmaktadır. İslâmi düzende faiz kurumuna yer olmadığı için gelir ve servetin daha adil bir şekilde dağıtılmasına yönelik katkılar ve ekonomide artan öz sermaye katılımı gibi daha fazla özellikler atfedilse de İslâmi bankacılığın temel özelliği faizsiz olmasıdır (Ariff, 1988, s. 48). Buna göre faizsizlik esas çerçevesinde, Kettell (2011)'a göre İslâmi bankaların faaliyetlerini yönlendiren ve tanımlayan altı temel ilke söz konusudur. Bunlar:

- Faiz olarak önceden belirlenmiş kredi geri ödemelerinin yasaklanması,
- Risk paylaşımının İslâmi sistemin merkezinde yer alması,
- Paradan para kazanımının kabul edilmemesi (tüm finansal işlemlerin varlığa dayalı olması gerekliliği),
- Spekülatif davranışların yasaklanması,
- Sadece İslâm hukukuna uygun sözleşmelerin kabul edilmesi,
- Sözleşmeye riayet etmenin kutsallığı.

Görüldüğü üzere İslâmi bankacılık faaliyetlerinin özü ve konvansiyonel bankacılıktan farkı dayandığı ilkelerin kaynağında olmaktadır. Bu nedenle katılım bankacılığı tanımları da söz konusu bağlam içerisinde şekillenmiştir.

Türkiye’de, 1980’lerden itibaren Özel Finans Kurumları adı ile sisteme girmeye başlayan İslâm’a uygun faizsiz bankacılık, otuz yıl içerisinde ciddi gelişim göstermiştir. “Katılım” kavramının literatüre dahil edilmesi de bu gelişim ile birlikte olmuştur. Özel Finans Kurumları’nın özellikle uluslararası işlemlerde isimlerinden dolayı çektikleri sıkıntılar sebebi ile banka sıfatına ihtiyaç duyulmuştur. Nihayet, sistemin özünü teşkil eden kâr ve zarara ortak katılma prensibinden etkilenecek “Katılım Bankası” kavramı kabul görmüş ve bu kavram 2005 yılında Bankacılık yasasıyla mevzuata ve dolayısıyla literatüre dahil olmuştur (Hazıroğlu, 2016, s. 124). Bu bağlamda, faizsiz bankacılık, İslâmi bankacılık, İslâmi finans gibi farklı şekillerde de ifade edilen ve çoğunlukla ortak anlam kümesini ifade eden söz konusu terimler, çalışmada anlam bağlamına uygun olarak kullanılmıştır.

5411 Sayılı Bankalar Kanunu’nun 3. maddesine göre; özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar katılım bankası olarak ifade edilmektedir. Yine aynı maddenin devamında açıklandığı üzere özel cari hesap, katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi

bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade ederken; katılma hesabı, katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullanılarak doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın birebir geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade etmektedir. Canbaz (2014)'e göre faizsiz bankacılık; “İslâm'ın koyduğu ve teyit ettiği prensipler çerçevesinde bankacılık ve yatırım faaliyetlerinin yürütülmesidir. Böylece, faizin yasaklanmış olduğu, ticaretin teşvik edilmesi nedeniyle de paranın ortaklık şeklinde iktisadi faaliyete katıldığı, kâr ve zararın paylaşıldığı, her tür işlemin İslâmî ilkelere göre yürütüldüğü bankacılık faaliyetine faizsiz bankacılık denir” şeklinde tanımlanmıştır. Özdemir ve Özulucan (2010) katılım bankacılığını, “dini inançları dolayısıyla bankalara yatırılmayarak yurt içinde ve yurt dışında altın, döviz, bina, arsa şeklinde tutulan, hatta yastık altında gömülenmiş şekilde saklanan tasarrufların, üretim sürecine sokulması amacıyla kurulan ve kâr-zarar ortaklığı anlayışıyla faaliyette bulunan kurumlar” şeklinde tanımlamışlardır. Çeşitlilik kazandırmak adına Suudi Arabistan Para Ajansı (SAMA)'nın verdiği faizsiz banka tanımı ise şu şekildedir: İslâm'ın koyduğu ve teyit ettiği prensipler çerçevesinde banka işletmeciliği yapan kuruluştur (Uçar, 1993, s. 19). Yapılan tanımlamaların ortak çıkış noktası katılım bankacılığı faaliyetlerinin İslâmî İktisadi Düşünce esaslı olmalarıdır (Akkuş, 2017, s. 9). Ancak dünya ekonomilerinde katılım bankacılığı faaliyetlerinin sadece İslâmî güdülerle ortaya çıkmadığı konusu tarihsel gelişim kısmında incelenmiştir.

2.2. Katılım Bankacılığının Doğuşunu Hazırlayan Sebepler

Her bilim alanının ilk keşfi kendi varlığını keşfetmesidir (Güran, 2012, s. 1). Benzer şekilde çoğu iktisadi ve sosyal kurum da toplum ihtiyaçlarının zorlaması ve yönlendirilmesi ile varlık kazanırlar. Bu çalışmada katılım bankacılığının ortaya çıkışı dini, sosyal, iktisadi ve örgütsel sebepler olmak üzere dört arka plan boyutu ile ele alınmıştır.

2.2.1. Dini Sebepler

İslâm dini özü itibarıyla hayatın tüm alanlarını kapsayan bir bütündür. Bu bütünlüğü de hem akli/fikri hem de manevi yönleri ile sağlamaktadır. Ekonomik prensipler ve meslekler de bu yapının bir parçasıdır. İslâm'daki bütüncül anlayışın önemli sonuçlarından biri de

iktisadi konuların, toplumun diğer meselelerinden ayrı ve bağımsız olarak ele alınmaması şeklindedir. Bu bakış açısı ile iktisadi davranış, insan hayatının bütünlüğü içinde değerlendirilir (Zaim, 1992, s. 124). Bu bağlamda, bir Müslümanın bankacılık ve finans alanında gerçekleştireceği faaliyetlerin sınırlarını İslâm dininin koyduğu kurallar belirleyecektir. Genel olarak İslâm İktisadı, İslâmi bir hayat tarzına dayanan gelişme ideali sunmaktadır. Bu ideal, dünya ekonomilerinde alternatif bir gelişme vizyonu olarak ortaya çıkmaktadır. İktisadın İslâmileştirilmesi bir ilmi hareketin uzantısıdır. Söz konusu ilmi hareketin doğuşu ise, İslâm iktisadının bir disiplin olarak gelişmeye başladığı 1970’li yıllara tekabül etmektedir. Faizsiz finansal sisteme yönelik gelişmelerin bu dönem ile eşzamanlı olması bu anlamda tesadüf değildir. Katılım bankacılığı faaliyetleri bu anlamda İslâm iktisadı eksenli akademik çalışmaların somut bir yansıması olarak görülebilir (Hassan A. , Khan, Özdemir, & Abozaid, 2017, s. 111).

İslâm dininin bankacılık ve finansal faaliyetlerde belirlediği en önemli kural “faizsizlik” ilkesidir. İslâm’da faizin iktisadi yaşamda kabul görmemesi, bu meselede hassasiyete sahip Müslümanların konvansiyonel bankalardan uzaklaşmalarına yol açmıştır. Bu sebeple de Müslümanlar paralarını altın veya gayrimenkul gibi kısıtlı alanlara yönlendirebilmiştir. Bu durumda da Müslümanların kaynakları çoğunlukla âtıl durumda kalmıştır. Katılım Bankacılığı sistemi ile Müslüman girişimcilere paralarını değerlendirme konusunda yeni bir faaliyet kolu açılmıştır (Uçar, 1993, s. 24).

2.2.2. Sosyal Sebepler

Katılım bankacılığının finansal sistem içerisinde yer edinmesinde toplumsal ihtiyaç odaklı güdüler de etkili olmuştur. Toplum bireylerden meydana gelen, kurumsallaştırılmış davranış biçimleri bütünü ifade etmektedir (Giddens, 2010, s. 17). Bireyler ise çoğunlukla eşit olmayıp farklı sosyal statü ve sınıflara mensuptur. Böyle bir toplumda sosyal barışın sağlanabilmesi de bireyler arasında iyi ilişkilerin kurulabilmesine bağlıdır. Doğru biçimlenmiş toplumsal ilişkilerin tesisi birçok dinamiğe bağlı olmaktadır. Bunların başında ise gelir dağılımı adaletinin sağlanması gelmektedir. Çünkü, ekonomik sistem içerisindeki iktisadi karar birimleri farklı gelir grupları ile oluşan sosyal gruplara sahiptir. Katılım bankacılığının bu noktadaki misyonu servet sahiplerinin faiz kanalıyla servetlerine servet katmasının önüne geçebilecek bir işleve sahip olmasıdır (Uçar, 1993, s. 25).

Küresel düzeyde İslâmi bankacılık faaliyetleri 20. yüzyılın ortalarında aslında bir “sosyal finans” unsuru bağlamında başlamıştır. Öyle ki modern anlamda katılım bankalarının ilk örnekleri arasında yer alan ve Malezya’da kurulan Tabung Haji kuruluğu öncelikli olarak Malezya’da yaşayan Müslümanların Hac yolculuğu masraflarını karşılamak için tasarruflarını daha iyi yönetebilmek gayesini taşımaktaydı. Aynı şekilde 1973 yılında kurulan İslâm Kalkınma Bankası da üye ülkelere ekonomik kalkınmanın yanı sıra toplumsal kalkınma için de mali kaynak sağlama amacı taşımaktaydı (Hassan, Shaikh, & Kayhan, 2020, s. 13).

Görüldüğü üzere dünyada İslâmi bankacılık faaliyetlerinin başlangıcında sosyal etkenler öncül olmuştur. Bu bağlamda, Abdul-Rahman (2015)’a göre faizsiz bir bankanın on altın kuralı aslında toplumsal yaşamdaki ihtiyaçlara yönelik gelişmiştir ve şu şekildedir:

1. Halkın parası ve güveni ile spekülasyon yapmayınız.
2. Vaat ve sözlerinize sadık olun, ahde vefa gösterin.
3. Paraya saygı ve itibar gösteriniz. Çünkü para, kendisine saygı ve itibar gösteren (kıymetini bilen) kimselere itibar eder (israfı en alt seviyede tutunuz).
4. Yerel topluluklara/sivil toplum örgütlerine (STK’lar) karşı moral sorumluluğunuzu unutmayınız. Müşterilere faizsiz bir hayat yaşatarak mal varlıklarına kazandırdığımız getiriler ile mesken edindirmede onlara sağladığımız kolaylıklara odaklanmalıyız.
5. Ayrımcılık yapmayınız (renk, dil, ırk, köken, din farklılığı ve cinsiyeti dikkate almayınız).
6. Müşteri kazanmaya çalışınız. Halk ile birlikte halk için yatırım yapmalıyız.
7. Sosyal alanda sorumluluk taşıyınız (alkollü içecekler ve nikotinli keyif maddeleri ile ilgili işler, talih ve bahis oyunları, kumar veya etkinliklerin, insanlara veya çevreye zararlı olabilecek üretimlerin finansmanını sağlamayınız).
8. Kendileriyle iş ilişkisi kurduğumuz kimselere karşı hassasiyetle davranınız.
9. Tedbirli, ihtiyatlı ve dikkatli olunuz.
10. Birlikte çalıştığımız iş arkadaşı memurlarınıza sanki ortaklarınız gibi davranınız.

Sıralanan bu ilkeler aslında İslâm'ın dayandığı çok çeşitli sosyal prensiplerin bir sonucu olarak düşünülebilir. Söz konusu prensipler de üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi iktisadi kararlara yön vermektedir (Zaim, İslam Ekonomisinin Temelleri, 2010, s. 78).

2.2.3. İktisadi Sebepler

Katılım bankacılığının doğuşunu hazırlayan iktisadi sebepler dini ve sosyal sebepler ile ilintili ve bütünlük içerisindedir. Katılım bankacılığı ortaklık sistemi, proje bazında değerlendirme, sosyal sorumluluk ve risk üstlenme gibi bazı önemli prensipler üzerine kuruludur. Bu prensiplerin her biri iktisadi hayatta faizsiz bir bankacılık uygulamasının önemini artırmaktadır. Örneğin ortaklık prensibi karşılıklı yardımlaşmalarla daha başarılı olma imkanını sağlamaktadır. Proje başında değerlendirmede ise; her bir proje kârlılık ve verimlilik açısından tek tek ele alınıp değerlendirildiğinden genel başarı daha da artacaktır. Kârlı ve verimli çalışma zemininde ise iktisadi kalkınma ve refahın daha yüksek olacağı muhtemeldir (Uçar, 1993, s. 27). Özü itibarıyla iktisadi sebeplerin altındaki temel güdü parasal ilişkilerin reel bir karşılığı olmasının sağlanmasıdır.

İslâmi iktisadi yaklaşımın kendi dışındaki sistemlerle olan bazı farklılıklarının da katılım bankacılığının fikren oluşumuna katkı sağladığı söylenebilir. Bu farklılıkların en önemlileri; insanın maddi eğilimlerine teslim olmamasının sağlanması, israfın bertaraf edilmesi, adaletli gelir dağılımı ve sosyal adaletle birlikte servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması, birlik ve bağımsızlığın sağlanması olarak sıralanabilir. İslâmi iktisadi yaklaşımda sosyal adalet, bir finansman faktörü olarak değerlendirilmektedir. Fiyat istikrarına, sosyal refaha ve insanların güven içinde çalışmalarına önem ve öncelik verilir. İslâm dininin sahip olduğu bu ve buna benzer iktisadi ilkeler servetin belirli zenginler zümresi elinde dolaşan bir güç olmasına izin vermediği gibi; israf yasağı, faiz yasağı, stokçuluk yasağı, zekât uygulaması ve infakın teşvik edilmesi gibi politikaları ile de sosyal adaletin ve adil gelir dağılımının sağlanması yönelik bir sistem gayesi taşımaktadır (Tabakoğlu, 2005, s. 253).

2.2.4. Örgütsel Sebepler

Faizsiz finans ve katılım bankacılığında dünya ölçeğinde hızlı büyümenin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Bu büyümede birden çok faktör ve etken belirleyici olmaktadır. Bunların en önemlisi faizsiz finansın küresel boyutta denetlenmesini ve standartlaşmasını sağlayarak katılım bankalarının gelişmesini temin eden uluslararası İslâmi finans kuruluşları ve örgütleridir. İslâmi Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) ve İslâmi Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetleme Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) gibi kuruluşlar, faizsiz finans kuruluşlarının faaliyetlerini ve muhasebe politikalarını standartlaştırmak için kurulmuşlardır. Söz konusu örgütlü yapılar ile faizsiz finansal sistemin karşı karşıya olduğu birçok engelin ortadan kalkması veya zayıflaması sağlanabilmiştir (Özsoy, 2012, s. 70).

Piyasaların etkin şekilde işleyebilmesi rekabetin varlığına bağlıdır (Ekinci, 2011, s. 365). Katılım bankalarının sistemde yerini almaya başlaması ile geleneksel bankalarla katılım bankaları arasındaki rekabet düzeyi de artmıştır. Bu bağlamda, bankacılık sektöründeki rekabet ile müşterilerin isteklerini karşılayabilmek için yeni ürün yapılarının geliştirilmesi teşvik edilmiştir. Buna benzer bir rekabet, faizsiz finans sisteminin varlığını sürdürmesi ve gelişmesini güdülemiştir. Aynı şekilde, küresel bankacılık sektöründeki genel serbestleşme eğilimi de katılım bankacılığında yeni fikirlerin ve uygulama alanlarının gelişmesine katkı sağlamıştır (Özsoy, 2012, s. 70).

Daha spesifik olarak faizsiz finansın son yıllarda yüksek bir ivmeyle büyümesinin altında yatan etkenler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. İslâmi Finansın Büyümesindeki Etkenler

Ekonomik Büyüme ve Likidite	Petrol fiyatlarının yükselmesi
	Körfez bölgesinde kesintisiz ekonomik büyüme
	Yatırım fırsatlarının artmasıyla oluşan zenginliğin Körfez’de kalması
	Altyapı projelerinde hükümet harcama ve yatırımlarının artması
İslâmi Finansal Enstrümanlara Yatırımcı İştahı	Yatırımcılarla beraber İslâmi finansal enstrümanlara olan ilginin de artması
	Sukukun (İslâmi bono) hızla ortaya çıkışının test edilmesi
	Aile girişimlerinin likidite için halka açılmadaki artan isteği

Özelleştirmeler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Özelleştirmelerin artmasıyla proje finansmanı ve yapılandırılmış finansman ihtiyacının artması
	Doğrudan yabancı yatırımların artması
Yasal Düzenlemeler	Yasal altyapının gelişmesi
	Ülke piyasalarının özgürleşmesi ve artan yabancı dostluğu
	Artan yabancı katılımı
Çeşitlendirmeler	Körfez bölgesi yatırımlarının petrol dışı sektörlere kayması
	Yatırım fonlarının Körfez Bölgesini aşp Orta Doğu ve diğer bölgelere de genişlemesi
Küreselleşme	İslâmi finansal enstrümanların küresel ölçekte kabul edilmesi
	ABD, AB gibi büyük ekonomilerin İslâmi finansı kabul etmesi
	Sektördeki büyük oyuncuların İslâmi finansa girmesi

Kaynak: (Shanmugam & Zahari, 2009, s. 10)

Ek olarak, bilgi teknolojileri, bankacılık faaliyetlerinin kolaylaştırmasının yanında bilginin müşterilere, sermaye piyasasına ve yatırımcılara ulaşımını da daha hızlı hale getirmiştir. Bu gelişim birçok piyasada olduğu gibi işlem maliyetlerinin düşürülmesi ile sağlanmıştır (Shanmugam & Zahari, 2009, s. 10).

2.3. Katılım Bankacılığı Faaliyetleri

Katılım bankacılığın en önemli işleyiş özelliği faizsiz bankacılık hizmetleri sunmasıdır. Bu ilke ile sunulan ürünlerin niteliğinin de temel faizsiz bankacılık metotları ile uyumlu olması sağlanmaktadır. Söz konusu ürünler ile katılım bankaları fon toplama, yatırım, proje finansmanı ve bireysel/kurumsal krediler gibi birçok bankacılık dalında hizmet sunabilmektedirler. Bu kısımda bu yöntemler ve kullanış şekilleri değerlendirilmiştir.

2.3.1. Katılım Bankalarının Temel Fon Edinme Yöntemleri

Katılım bankaları “cari hesap” ve yatırım hesabı olarak isimlendirilen “katılma hesabı” aracılığıyla fon toplayan kurumlardır. Katılım bankaları temel bankacılık faaliyetleri ile benzer şekilde, topladıkları fonları bireysel ve kurumsal finansman, finansal kiralama ve proje bazında kar-zarar ortaklığı gibi yöntemlerle kullanmaktadır. Cari hesap, konvansiyonel bankacılık sistemindeki vadesiz mevduat hesabına karşılık gelmektedir.

Ulusal ve yabancı para birimlerinden açılabilen cari hesap, mevduat sahibine zaman kısıtı olmaksızın mevduatının bir kısmını veya tamamını çekebilme olanağı sağlamaktadır. Bununla beraber cari hesapta kâr payı gibi bir ödeme söz konusu değildir. Hesaba yatırılan fonların kullanılmasından doğacak kâr veya zarara dahil olmak için kullanılan hesap ise katılma hesabıdır. Ancak katılma hesabında, hesap sahibine önceden tayin edilmiş bir getirinin veya anapara tutarının aynen geri ödenmesinin garantisi verilmez. Bu yönüyle katılma hesabı konvansiyonel bankacılıkta kendisine eş düşen vadeli mevduat hesaplarından ayrılmaktadır. Katılma hesabı ve vadeli mevduat hesapları katılım bankalarının ve konvansiyonel bankaların en önemli fon toplama hesabı konumundadır. (Gül, Torun, & Dumrul, 2017, s. 142-143).

2.3.2. Katılım Bankalarının Finansman Yöntemleri

Katılım bankaları cari hesap ve katılma hesabı aracılığıyla topladığı fonları, kâr-zarar ortaklığı prensibiyle kullanırmaktadır. Kâr-zarar ortaklığı prensibiyle kullanılan bu fonlar kullanım alanlarına göre çeşitlenmektedir. En önemlileri aşağıda sırası ile açıklanmıştır.

Mudaraba (pasif ortaklık)

İslâm toplumlarında ticari faaliyetlerin ve bu faaliyetlere yönelik kurumların gelişimi şirketler hukukuyla ilgili bir hukuk doktrini oluşmasına yol açmıştır. İki veya daha fazla kişinin bir mal, menfaat, emek veya kârda ortak olmaları anlamına gelen mudaraba müessesesi de İslâm hukukunda şirketler hukuku penceresinden açıklanmaktadır. Bu anlamda mudaraba aslında şirket kuran bir sözleşme niteliği taşımaktadır (Yozgat, 2010, s. 33). Bu sözleşmede bir taraf emek ve bilgisini diğer taraf da sermayesini ortaya koyarak bir iş ortaklığı veya kâr/zarar ortaklığına dayalı bir girişime dahil olmaktadır (Yıldırım & Yıldırım, 2018, s. 274). Daha basit bir ifadeyle mudaraba emek-sermaye ortaklığıdır (Hussain, Shahmorad, & Turk, 2015, s. 8). Söz konusu ortaklıkta elde edilecek kârın paylaşımı anlaşma ile en başta belirlenmektedir. Bu sayede girişilen iş neticesinde elde edilecek sonuç (kâr veya zarar) en başta bilinmiyor olsa da kârın paylaşma şekli belli olmaktadır (Bayındır, 2005, s. 39). Mudaraba ortaklığında sermayeyi koyana Rab-Al Mal, emek, bilgi ve tecrübesini koymak suretiyle faaliyetin yönetimini üstlenen kişiye de Mudarip denilmektedir (Akın, Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, 1986, s. 64).

Bir işlemin mudaraba sayılabilmesi bazı şartlara haiz olması gerekmektedir. Bu şartlar aşağıda sıralanmıştır (Acar, 2008, s. 19-20):

- Ehliyet: Rab Al-Mal'ın vekalet verme, mudaribin de vekil olabilme ehliyetine sahip olması gerekmektedir.
- Konulacak sermayenin özellikleri: Sermaye, miktar, cins ve vasıf yönünden belirlenmiş altın veya nakit para gibi varlıklardan teşkil olmalıdır. Alacak, kira vb. varlıklar ise sermaye olarak kabul edilmemektedir.
- Anaparanın teslimi: Anapara mudaribe teslim edilmelidir.
- Kâr payının belli bir oranda olması ve en başta tayin edilmesi: Kârdan alınacak payların, örneğin, “kârın %20'si mudaribe, %80'i ise Rab-al Mal'a gidecektir” gibi bir şekilde tayin edilmesi gerekir. Oran belirtilmeksizin kârın dağıtılacağı şeklinde anlaşma yapılmış ise bölüşümün yarı yarıya olacağı varsayılır.
- Mudaribe verilen hissenin kârdan olması: Mudaribe verilen pay anaparadan değil kârdan olmalıdır.
- Şartların ihmalî: Yukarıda sıralanan şartlardan biri veya birkaçı yerine getirilmediğinde mudaraba sözleşmesi batıl olacaktır.

Mudaraba usulünü günümüz katılım bankacılığına uyarladığımızda toplanan katılım hesapları için; Rab Al-Mal'ın hesap sahibi müşteri, mudaribin ise katılım bankası olduğunu söylemek mümkündür. Bir katılım bankasına mudaraba usulüyle belli bir vade için açılan katılma hesaplarının oluşturduğu fonlar, çeşitli finansal yöntemlerle işletilmektedir. Dolayısıyla mudaraba sözleşmesinin günümüzdeki adı artık “katılma hesabı sözleşmeleri” olmuştur. Katılma hesaplarında biriken söz konusu fonlar çoğunlukla yatırım projesiyle başvuran girişimcilere kullanılmaktadır (Yozgat, 2010, s. 36). Bu tip bir projeye örnek olarak, katılım bankasının sadece gayrimenkul projelerinde kullanılmak üzere (gayrimenkul satın alınması ve inşa edilmesi gibi) fon talep ettiği durumlar gösterilebilir. Katılım bankası bunun için yatırımcılara yani sermaye sahibi Rab Al-Mal'lara belirli bir zaman aralığı içerisinde sermayelerini kısıtlanmış mudaraba hesabına koymalarını ister. Daha sonra söz konusu fonlar ilgili projelerde finansman olarak kullanılmaya başlar. Nihayet proje sonunda ise önceden anlaşılan oranlarda kârlar paylaşılır ve ortaklık hukuki

ve fiili olarak sona erer. Ortaklıkta önemli bir diğer husus, ortaklığın tüzel kişilik üzerine değil gerçekleştirilen proje üzerine olmasıdır (Dinç, 2017, s. 98).

Mudaraba konvansiyonel bankacılık ürün ve hizmetlerine yönelik getirdiği farklı bakış açısı ve ciddi bir alternatif olma hüviyeti ile önemlidir. Tarihsel süreçte çok eski zamanlardan beri uygulanan ve teoride basit prensipler ile işleyen mudaraba yatırım fonu, risk sermayesi gibi birçok finansal terimin ortaya çıkmasına ve çalışma mantığına öncülük etmiştir. Özellikle sermayenin niteliğine, şeffaflığına ve emek ortağına tam olarak ulaştırılması üzerine sahip olduğu güçlü ilkeleri ile mudaraba finansal sistemde sunulan ürün ve hizmetlere metodolojik olarak örnek olmaya devam etmektedir (Sarker, 1999, s. 17).

Muşaraka (aktif ortaklık)

Muşaraka, iki veya daha fazla şahsın belirli miktarlarda sermayelerini koyarak, birlikte iş ve yatırım yaparak, devamında meydana gelebilecek kâr veya zararı paylaşımlarına dayalı kurdukları ortaklığı ifade etmektedir. Söz konusu sermaye miktarı eşit veya farklılaşmış olabilmektedir. (Dinç, 2017, s. 1323). Ticari faaliyetler tek bir alanda sınırlandırılabilceği gibi anlaşmaya bağlı olarak alan çeşitlenmesi de yapılabilmektedir (Yılmaz, 2014, s. 89). Muşaraka, sermaye ile birlikte emeğin de aktif olarak ortaya konulduğu tam bir ortaklığı ifade etmektedir. Bu sebeple tarafların yapacağı anlaşmada taraflardan herhangi birinin çalışmasını engelleyecek koşullar anlaşma içerisine dahil edilememektedir. Mudarabanın tersine muşarakada zarar sermaye hisselerine göre paylaşılmaktadır. Muşarakada taraflar sermayelerini muşaraka fonunda havuzlamaktadır. Bu sayede muşarakanın tüm aktifleri tarafların sermaye oranına bağlı olarak tüm tarafların ortak varlığı haline gelir. Buna bağlı olarak her bir taraf herhangi bir kâr olmadığı durumda bile aktiflerin değer kazanması neticesinde gelir elde eder (Bulut & Er, 2009, s. 28).

Temel bir muşaraka işleminin adımları aşağıdaki gibidir (Bilen, 2016, s. 257-258):

1. İlk etapta sabit bir dönem ve anlaşılan kâr paylaşımı için özel amaçlı aracı kurum/şirket ve proje sahibi şirket arasında muşaraka anlaşması yapılır. Şirket periyodik olarak aracı kurumun muşaraka hisselerini satın almayı kabul eder ve bu şekilde muşarakaya konu olan projeye sermaye katkısında bulunur.
2. Özel amaçlı aracı kurum muşaraka katılımcısı sıfatıyla nakit katkıda bulunur.

3. Muşaraka, dahil edilen ek nakitlerle projeyi geliştirmesi için ve geliştirilen değerleri muşaraka namına satın/kiralaması için bir şirketi yetkili acente atar.
4. Yetkili acente (şirket) sabit acente ücretine ilave olarak teşvik edici değişken ücret elde edecektir.
5. Faaliyet sonucu elde edilen kârlar sukuk hissedarlarına dağıtılır.

Murabaha

Murabaha köken olarak Arapçada kâr ve kazanç anlamına gelen “ribh” kökünden gelmektedir. Murabahada peşin alınan bir varlığın vadeli fiyattan satımını içeren bir sözleşme söz konusudur. Vadeli fiyat belirlenirken maliyetin üzerine belirli bir oranda kâr veya tutar eklenir (Çebi & Ünkaya, 2018, s. 11). Bu yöntem ile katılım bankaları, önceden belirlenen oranlarda hesaplanan vade farkıyla peşin ödeme imkânı olmayan müşteriyi fonlamakta ve müşterinin talep ettiği malı satın almaktadır. Getiri oranı işlem maliyetlerinin düşük olması sebebiyle murabaha katılım bankalarında çokça kullanılan fonlama yöntemleri arasındadır. Sadece şahıs olarak değil kurumsal bazda da kullanılabilir. Kurumsal finansman desteği olarak tercih edildiğinde murabaha, üretim desteği fonksiyonu taşımaktadır. Diğer fon kullandırma yöntemlerinde olduğu gibi murabahada da katılım bankası ve fon talep eden birimler arasında sözleşme yapılmaktadır (Altınay, Soba, & Temel, 2017, s. 101).

Alım satıma dayalı fon kullandırma yöntemlerinden olan murabaha, sözleşmenin başlangıcında fazlalığın/kârın garanti edilmesi yönüyle diğer enstrümanlardan ayrılarak faize benzer görülebilir. Ancak malın satışına dayanan bir sözleşme olması ve satıştan önce mülkiyet risklerini, satıştan sonra ise borcun tahsiline yönelik riskleri barındırması yönüyle faizden ayrılmaktadır. Uygulamada bu durum, müşteri tarafından talep edilen malın katılım bankası tarafından satın alınması süreci ile müşterinin borcunu ödemesi sürecinin tamamını kapsamaktadır (Kacı, 2019, s. 65).

Temel bir murabaha işleminin aşamaları ise aşağıdaki gibidir (Altınay, Soba, & Temel, 2017, s. 102):

- Katılım bankası, müşterilerinin talep ettikleri malı satın alır.
- Katılım bankası, satın alınan ürünün müşterisi tarafından satın alınacağı dair taahhüdünü alır.

- Katılım bankası, ürünün satışını vadeli olarak müşterisine yapar.
- Katılım bankası vadeyi belirlerken ürün maliyeti üzerine belirli bir kâr marjı ekler.

İcare

Finansal kiralama olarak da bilinen icare, müşterinin ihtiyaç duyduğu menkul veya gayrimenkulün katılım bankası tarafından satın alınarak müşteriye kiralanmasıdır. Ek olarak sözleşmede aksine bir hüküm yoksa müşteri, kira müddeti sonunda malın mülkiyetini de kazanmaktadır. İcare taşıdığı özellikler nedeniyle daha çok orta ve uzun vadeli bir fonlama yöntemidir. Üretim sektöründe firmaların makine, teçhizat ve ekipman gibi yüksek maliyetli sermaye mallarının tedarikinde icare finansmanı sıklıkla tercih edilir (Terzi, 2013, s. 9).

Bir icare sözleşmesinin taşıması gereken başlıca özellikler ise şunlardır (Yılmaz, 2017, s. 116):

- Bir icare sözleşmesi ancak kiralanabilir bir varlık için kira miktarının ne kadar olduğunun taraflarca açıkça bilindiği durumlarda yapılabilir.
- Kira tutarı, kiralamanın ilk döneminde açık şekilde belirlenebileceği gibi sonraki dönemlerde yenilenerek tayin edilebilir.
- Kira artışı sabit bir orana bağlı olabileceği gibi makul bir iktisadi değişkene bağlı olarak da değişebilir.
- İslâmi prensipler kıstas alınarak, varlığın temel yapısına bağlı maliyet ve ödemeler, varlığının sahibinin sorumluluğundadır. Kullanımı sırasında oluşan bakım ve onarım giderleri ise kiracının yükümlülükleri arasındadır.
- İcare ihraç sürecinde varlığı satın alan yatırımcılara ihraç eden birim Varlık Kiralama Şirketi'dir (VKŞ). VKŞ'ler temelde kira sertifikası ihraç etmek amacıyla anonim şirket statüsünde kurulan ve kira sertifikası ihraç etme dışında herhangi bir ticari faaliyetle uğraşmayan kurumlardır.
- İcare ciro edilebilir ve ikincil piyasalarda alım-satıma konu olabilir.
- İcare ihraç edenlere yönetim ve pazarlama alanında önemli esneklikler sağlanır.

İstisnâ

İmal etmek, meydana getirmek anlamındaki “sun” kökünden türeyen istisnâ kelimesi “bir sanatkârdan sanatıyla ilgili bir şeyi imal etmesini istemek, sanatkâra siparişte bulunmak” manasına gelir. İstisnâ, bu bağlamda, bir sanatkârdan belirli bir ücret karşılığında sanatıyla ilgili olan ve ısmarlayan tarafından özellikleri belirlenmiş bir şeyi imal etmesini istediği sözleşmenin adıdır. Diğer sözleşmelerde olduğu gibi istisnâ sözleşmesi de ısmarlayan ve ısmarlanan kimseden yapılacak icap ve kabulden oluşur (Aktan, 2020, s. 393-394).

İstisnâ, zamanla, İslâm borçlar hukukunda sanatkârla ısmarlayan arasında yapılan ve belli bir ücret karşılığında özellikleri belirlenmiş bir şeyin imal edilmesini konu alan sözleşme türünün adı olmuştur. İstisnâ, Hanefilerde müstakil bir sözleşme olarak ele alındığından mezhep doktrininde sözleşmenin tanımı ve hukukî mahiyetine ilişkin oldukça ayrıntılı bilgilere rastlanır. Mezhebin klasik kaynaklarında istisnâ genelde “işlenmiş olması kaydıyla bir aynın satışı”, bazen de “bir ayn üzerinde sarf edilen emeğin satımı” şeklinde tanımlanır. Mecelle’de de “bir şey yapmak üzere ehl-i san‘at ile akd-i mukâvele etmek” (md. 124) diye tanımlanmıştır. İstisnâ’yı müstakil bir sözleşme türü olarak görmeyen Mâlikî ve Şâfiîler onu selem kapsamında değerlendirirken Hanbelîler, “kişinin yanında olmayan bir malı selem dışında kalan bir usulle satmasıdır” cümlesiyle tanımlarlar (Aktan, 2020, s. 393-394).

İstisnâ sözleşmesi katılım bankaları tarafından kullanılabilecek bir yöntemdir. Yarım kalmış kooperatiflerin tamamlanmasında, toplu konutların finansmanında, müteahhitlik işlerinde, araç, gemi, uçak gibi büyük yapı işlerinin finansmanında katılım bankaları istisna sözleşmesi (akdi) yapabilirler (Alkış, 2018, s. 131-132).

Selem

Teslim etmek, teslim olmak, peşin bedelle vadeli mahsul almak gibi anlamlara gelen “selem” kelimesi fıkıh terimi olarak nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımını ifade eder. Çoğunluğa göre selem tanımı bu şekilde olmakla birlikte Şâfiîler’e göre tanımdan “vadeli” kaydı kaldırılmalı, Mâlikîler’e göre ise tanıma “veya peşin hükmündeki bedelle” kaydı eklenmelidir (Aybakan, 2020, s. 402-403).

İslâm hukukçuları selem bedelinin peşin olmasını şart koşarlar. Onların vadeli malı vadeli bedelle alıp satmayı ittifakla câiz görmedikleri kaydedilmiştir. Satım akdi icap ve kabul ile meydana geldiği gibi, selem de icap ve kabul ile meydana gelir. Selem sözleşmesinde,

nakit sıkıntısı yaşayan bir şahıs, nitelikleri belli bir malı muayyen bir vadede teslim etme yükümlülüğünü kabul ederek peşin bedelle satış yapabilir ve bu yolla nakit sıkıntısını giderebilir (Alkış, 2018, s. 131).

İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi 1-6 Nisan 1995 tarihlerinde düzenlediği 9. dönem toplantısında selem sözleşmesi (akdi) ve çağdaş uygulamalarını ele almış, 85 sayılı kararında selem akdinin finans kurumlarınca çeşitli tarım ve sanayi faaliyetlerinin finansında kullanılabileceği, yine bu usulden küçük ölçekli işletmelere makine vb. araçların temininde yararlanılabileceği ve elde edilen ürünlerin üreticiden alınıp pazarlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca günümüz finans kurumlarının bir kısmınca selem akdini esas alan “sukûk selem” adı altında kıymetli evrak ihracı yapılmaktadır (Aybakan, 2020, s. 405).

2.4. Dünyada Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Mevcut Durumu

Dünya ekonomilerinde ticaretin varlığı modern anlamda banka kurumunun varlığının öncesine dayanır. Özellikle Müslümanlar fütühât devri boyunca geniş coğrafyada ticaret yapmışlardır (Atar, 2017, s. 1034). Ancak sarrafların varlığı İslâmiyet öncesi Bâbillilerden beri bilinmektedir ve faizsiz bankacılık faaliyetlerinin ünlü Babil hükümdarı Hammurabi'ye kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, devletin kredi ve faiz meselelerine dahil olduğu ilk uygulamanın bu hükümdarın devrinde gerçekleşmiş olmasındandır. Hammurabi tarafından ortaya konan ve 250'nin üzerinde maddenin yer aldığı kanunda faizsiz bankacılıkla ilgili bazı çıkarımlara ulaşılmıştır. Bu tarihten sonra faizsiz bankacılık ile ilgili uzunca bir zaman gelişme görülmemiştir. Sonraki ilk gelişme ise Egibi ve Murashu adındaki Yahudi ailelerin özellikle Tevrat'taki yasakları gözeterek yapmış oldukları faizsiz bankacılık faaliyetleri olmuştur. Mısır'da faizsiz bankacılığın gelişimi ise Büyük İskender'in Mısır'ı işgalinden sonrasına denk gelmektedir. Yakın dönemler olması itibariyle herhangi bir dini inanış etkisinde olmadan Aristo'nun bankacılığa ve ticarete cephe alması da bu aşamada zikredilmelidir. Aristo'yu bu görüşe iten ise o dönemde hem bankacılıkta hem de ticarete faizin kullanılmasıydı. Aynı şekilde faizle işletilen paranın zamanla mübadeleyi kolaylaştıran bir araç olmaktan çıkıp, geçim sorunları nedeniyle faizli borç alanların ezilmesine sebep olması da bu görüşte etkili olmuştur (Acar, 2008, s. 6).

İslâm'ın ilk yüzyılından itibaren geniş bir coğrafyaya dağılmış olan Müslüman tüccarların kredilendirilmesi, işlemlerin hızlandırılması ve sigortalama işlemlerinin gelişmesi gibi alanlarda sarraflar söz konusu işlevleri üstlenmişlerdi. Konu biraz daha açılacak olursa, örneğin sarrafların ihraç ettiği süftece veyahut poliçe bugün havale ve seyahat çeklerinin yerini tutmaktaydı. Bu ise, kâğıt para uygulamasının olmadığı ve madenî para rejiminin etkili olduğu bir dönemde paranın naklini kolaylaştıran bir uygulama anlamına gelmektedir (Durî, 1991, s. 99). Bir başka enstrüman ise normal ödemeler ve ödeme emirlerinde kullanılan sakk yani günümüzdeki adıyla çektiir. Arapçada sakk olarak kullanılan Farsça çek kelimesi batı dillerine aslî şekil ve anlamıyla geçmiştir. Bu süfteceler ve çekler, İslâm coğrafyası dışındaki bölgelerde bile tüccarlar tarafından kabul edilmekteydi (Tabakoğlu, İslâm İktisat Tarihine Giriş, 2008, s. 136). Böylece geleneksel bankacılığa kıyasla oldukça yavaş olsa da faizsiz bankacılık faaliyetleri mutedil gelişimini sürdürmüştür.

Faizsiz bankacılığının temelini oluşturan “mudaraba” ve “muşaraka” sözleşmelerinin Avrupa'ya ulaşması Orta Çağ'da başarılmıştır. İki finansman şekli İngiltere'de sırasıyla “Commenda” ve “Societa” adı altında kullanılmıştır (Acar, 2008, s. 6).

Katılım bankacılığının ilkeleri itibariyle çok uzun bir geçmişe götürmek mümkün olmakla birlikte 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan gelişimi yukarıda anlatıldığı gibi sınırlı bir çerçeve içerisinde kalmıştır. Modern anlamdaki katılım bankacılığı sisteminin geçmişi ise oldukça yakındır. Çünkü faizsiz bankacılık sistemine örnek teşkil edecek kurumların varlığı İslâm tarihi ve medeniyeti de dahil olmak üzere yakın zamana denk gelmektedir (Özsoy, 2012, s. 65). Bu bağlamda literatürde genellikle dünya üzerinde modern anlamda ilk İslâmi bankacılık uygulaması olarak 1963 yılında Mısır'ın Mith Ghamr kasabasında Ahmed en-Neccar tarafından kurulan banka zikredilmektedir (Asutay, 2012, s. 93). Katılım bankacılığının modern anlamındaki hali, fikir düzeyinde ise 1955 yılında Pakistanlı Muhammed Uzeyr tarafından ilk kez ortaya konulmuştur (Akın, Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, 1986, s. 110). Farklı bakış açıları neticesinde farklı kurumlar ilk faizsiz bankacılık kuruluşu olarak adlandırılabilmiştir. Bir yaklaşıma göre, ilk özel İslâmi ticaret bankası Dubai İslâm Bankası (Dubai Islamic Bank)'dır (Moore, 1990, s. 235). 15 Eylül 1975 yılında kurulan Dubai İslâm Bankası tam donanımlı olarak faaliyetlerine başlamıştır (Dubai Islamic Bank, 2019). Dubai İslâm Bankası'nın ardından peşi sıra Sudan, Mısır ve Bahreyn'de de faizsiz bankacılık faaliyetlerinde bulunacak finansal kuruluşlar faaliyetlerine başlamıştır (Yozgat, 2010, s. 16). Bir başka yaklaşıma göre ise 1974 yılında

kurulan İslâm Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank) bu alandaki ilk modern girişimdir. İslâm Kalkınma Bankası'nın fikri temelleri 1973 yılında Cidde'de bazı Müslüman ülkelerin finans ve ilgili bakanlıklarının katıldığı bir konferansta atılmıştır. Yapılan değerlendirmeler neticesinde özellikle Müslüman ülkelerin ellerindeki fazla fonların değerlendirilebilmesi için İslâm Kalkınma Bankası kurulmuştur (Thirty-Eight Years in the Service of Development, 2012, s. 1).

Modern anlamda katılım bankacılığı faaliyetlerinin gelişmesinde, özellikle son 30 yıldaki katkıları ile Körfez ülkeleri öne çıkmaktadır. Tarihsel süreçte dünyada İslâmi bankacılığın güçlenmesi ve yayılmasında Körfez bölgesindeki ülkelerin elde ettikleri fon fazlasının (özellikle petrol üretimi sayesinde elde edilen) değerlendirilmesi belirleyici olmuştur. Bu etki halen tesirini sürdürmektedir (Atar, 2017, s. 220). Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (Gulf Cooperation Council-GCC) adıyla bilinen birlik, söz konusu coğrafyada yer alan Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden teşkilidir (Gulf Cooperation Council, 2019). Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi'ne üye ülkelerden olan Bahreyn, özel bankacılık, fon yönetimi, sigorta ve sermaye piyasaları gibi çeşitli varlık sınıflarında Orta Doğu'da önde gelen finansal hizmetler merkezine sahip olarak tanınmakta ve İslâmi bankacılık ve finasta bir öncü olarak kabul edilmektedir. Bahreyn'in 1970-77 yılları arasında petrol fiyatlarındaki yükseliş kaynaklı yaşadığı büyüme patlamasına ek olarak yabancı sermaye girişinin de teşvik edilmesiyle bankacılık faaliyetleri özellikle kıyı bankacılığı (off-shore banking) ekseninde gelişmiştir. Bu gelişim hinterlandı içerisinde ilk katılım bankası ise 1979 yılında Bahreyn İslâm Bankası adıyla kurulmuştur. Bankanın hissedarları Bahreyn, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden olan iş adamlarına aittir. Ülkeler arasındaki hisse paylaşımı Körfez bölgesindeki ülkelerin İslâmi bankacılık faaliyetlerinde kuruluş yıllarından itibaren bir iş birliği ve iletişim içerisinde olduğunu göstermektedir. Devam eden yıllarda, Bahreyn İslâm Bankası'nın öncülük ettiği iki İslâmi kuruluş daha (Bahreyn İslâmi Yatırım Şirketi-1980, Bereket İslâm Yatırım Bankası-1984) sisteme dahil olmuştur (Akın, Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, 1986, s. 261).

KİK bölgesindeki İslâmi bankacılık faaliyetlerinin başlangıcında Bahreyn öncü olsa da cari dönemde aktif büyüklük açısından en yüksek İslâmi pazar payına sahip ülke Suudi Arabistan'dır. Buna rağmen Suudi Arabistan'da 20. yüzyılın ortalarına kadar resmi bir para birimi veya bankacılık sistemi yoktu. Suudi Arabistan'da bankacılık faaliyetlerinin

gelişmesinde, parasal istikrarın sağlanmasından sorumlu olarak kurulan ve halen görevine devam eden Suudi Arabistan Para Ajansı'nın 1952 yılında faaliyetlerine başlaması belirleyici olmuştur. SAMA'nın işleyiş esasları İslâm hukukuna uygun olarak şekillenmişti ve en önemli işlevi olarak döviz işlemleri ve sermaye akışları açısından ekonomide bir açık yaşandığında ulusal para biriminin değerinin istikrara kavuşturulması belirlenmişti (Lone & Alshehri, 2015, s. 36). SAMA'nın faaliyetlerine başlamasından sonra 1957 yılında kurulan Al-Rajhi Bankası halen küresel ölçekte en yüksek aktife sahip olan İslâmi banka olarak çalışmaktadır. Fakat söz konusu bankanın faizsiz bankacılık hizmetlerini görmesi ancak 1983 yılında başlayabilmiştir. Çünkü Suudi Arabistan'da İslâmi bankacılık faaliyetlerine 1980'li yıllardan itibaren izin verilmiştir (Uçar, 1993, s. 51). Suudi Arabistan'ın cari görünümünde ise dört katılım bankası sistemde yer almaktadır (Hassan M.-U. , Khan, Amin, & Khokhar, 2018, s. 108). Ayrıca konvansiyonel bankaların İslâmi pencereleri veya şubeleri de vardır.

Körfez ülkeleri içerisindeki bir diğer ülke olan Kuveyt, özellikle ödemeler bilançosu fazlası vermesi yönüyle gelişmiş bir bankacılık sistemine sahip olarak 1970'li yıllarda İslâmi bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. Aynı dönemde Birleşik Arap Emirlikleri de taşıdığı coğrafi özellikler ve teşkil olduğu yedi emirlik sayesinde daha çok toptancı bankacılık (wholesale banking) ve kıyı bankacılığı alanlarında adını duyurarak faizsiz bankacılık işlemlerine başlamıştır (Uçar, 1993, s. 53).

Körfez ülkelerindeki İslâmi bankacılık faaliyetlerinin Katar'a sirayeti ise 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1982 yılında Katar'ın ilk İslâmi finansal kuruluşu olan Katar İslâm Bankası faaliyetlerine başlamıştır. Devam eden yıllarda üç katılım bankası daha Katar finansal sistemine dahil olmuştur (Bait Al-Mashura Finance Consultations, 2017, s. 21).

Bankacılık sisteminde İslâm adını taşıyan ilk modern banka ise Osmanlı Devleti'nde 1913 tarihinde faaliyetlerine başlayan Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'dır (Kutluata, 1970, s. 77). Söz konusu banka ilk aşamada bir komandit şirket yapısına sahipti. 1924 yılında ise Adapazarı İslâm Türk Ticaret Bankası olarak bir anonim şirket yapısı kazanmıştır. 1928 yılında ise İslâm ifadesi banka adından çıkartılmıştır. 1934 yılına kadar idare merkezi Adapazarı olan bankanın merkezi bu tarihte Ankara'ya taşınmıştır. 1937 tarihinde ise Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi ismini alan söz konusu banka 1997 yılında Türkiye Mevduat Sigorta Fonu'na (TMSF) devrolmuş ve bankanın faaliyetleri son bulmuştur (TMSF, 2019). Söz konusu kurum bir İslâm bankası olarak kurulmuş olmakla birlikte

zamanla konvansiyonel bir bankaya dönüşmüştür (Atar, Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu, 2017, s. 1039).

1960’lı yıllar bu anlamda katılım bankacılığının fiilen doğuş yıllarından ziyade doğum öncesi bir hazırlık dönemini ifade etmektedir. Çünkü bu dönemde katılım bankacılığı Körfez Bölgesi ve Orta Doğu ile sınırlı bir coğrafi alanda kısıtlı kalmıştır. Aynı şekilde sunulan hizmetler de bireysel bankacılık hizmetlerini dahi karşılayamayacak düzeyde idi. Ürün ve hizmet çeşitliliğinde görece gelişmelerin sağlanması 1970’li yıllarda gerçekleşmiştir. Bu dönemi faizsiz bankacılık faaliyetlerinin gerçek anlamda doğuş dönemi olarak ifade etmek mümkündür (Özsoy, 2012, s. 65). Öyle ki, bugün İslâmi bankacılığın en büyük pazar payına sahip kuruluşlarından biri olarak İslâmi finans ilkelerine uyumlu Kuwait Finance House 1977’de işlemlerine başlamıştır (Kuwait Finance House, 2019).

1980’lere gelindiğinde Türkiye ile birlikte birçok ülkede faizsiz bankacılık faaliyetlerinin genişlik kazandığı görülmektedir (Acar, 2008, s. 8). En fazla Müslüman nüfusa sahip ülkelerden olan Malezya’da Nisan 1983’te İslâmi Bankacılık yasasının yürürlüğe girmesi ile faizsiz bankacılık faaliyetleri ivme kazanmıştır (Chong & Liu, 2006, s. 130). Öyle ki Temmuz 1983’te, günümüzde de faaliyetlerini sürdüren, Bank Islam Malaysia Berhad kurulmuştur (Bank Islam Malaysia Berhad, 2019). Ekonomik faaliyetlerin faizden arındırılması güdüsü bu dönemde Pakistan’a da sirayet etmiştir ve buna yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeler neticesinde 1980 Aralık’ında hükümetçe yurt içi işlemlerde faiz unsuru tamamen devre dışı bırakılmıştır (Mehmood, 2002, s. 683). 1984 yılında Sudan’da faizsiz işlemler hükümet tarafından tavsiye edilmiştir. Bangladeş’te Uluslararası Dakka İslâm Bankası yine bu dönemde kurulmuştur (Dhaka Bank, 2019). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde yabancı yatırımcılar tarafından kurulan ilk bankalardan olan Kıbrıs Faisal İslâm Bankası da faaliyetlerinde Mart 1983’te başlamıştır (Kıbrıs Faisal İslâm Bankası, 2019). 1980’li yıllardaki faizsiz bankacılık faaliyetlerindeki coğrafi gelişmeler Körfez Bölgesi, Orta Doğu ve Asya Pasifik ile sınırlı kalmamış Avrupa Kıtası boyunca sürmüştür. Yine 1982 yılında İsviçre’de kurulan Dar-Al Mal İslâm Bankası, Lüksemburg’da İslâmi Bankacılık Sistemi’nin faaliyete geçmesi ve Danimarka’da Uluslararası İslâm Bankası’nın kurulması bu genişlemeye örnekler olmuştur (Akın, Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, 1986, s. 266-276). 1980’li yıllardaki gelişim Amerika Birleşik Devletleri’ne kadar uzanmış ve 1987 yılında ABD’de LARIBA American Finance House kurulmuştur (LARIBA American Finance House, 2019). Söz

konusu kuruluş ABD’de, Amerikalı Müslümanlar tarafından finanse edilen ilk faizsiz finans kuruluşu olarak tarihteki yerini almıştır (Chiu, Newberger, & Paulson, 2005, s. 66).

1980’li yıllardaki söz konusu gelişim, faaliyete geçen kuruluş sayısındaki artış ile sınırlı kalmamış, sunulan ürün ve hizmet çeşitliliği de büyüme göstermiştir. İslâmi sigortacılık (tekâfûl) kavramı ortaya çıkmış, proje ve emtia finansmanı, sendikasyon, finansal kiralama, İslâmi menkul kıymetlendirme gibi ürünler geleneksel bankacılık sistemine ikame olacak şekilde hizmete sunulmuştur. Aynı şekilde İslâmi yatırım bankaları ve İslâmi sigortacılık şirketleri de ticari katılım bankalarına ek olarak finansal sisteme entegre olmaya başlamışlardır (Özsoy, 2012, s. 68).

1990’lı yılların faizsiz finans bağlamındaki en belirgin özelliği, ülkeler üstü birtakım kuruluşlara ihtiyaç duyulmasıdır. Bu ihtiyacın ortaya çıkmasında faizsin finansal işlemlerin artık küresel boyutta gelişim göstermesi ile bazı standardizasyonlara gereksinim duyulması belirleyici olmuştur (Acar, 2008, s. 9). Bu amaca yönelik en önemli kuruluş olarak İslâmi Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions-AAOIFI) 1991 yılında kurulmuştur (Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions, 2019). AAOIFI küresel İslâmi finans endüstrisi için muhasebe, denetim, etik ve yönetim alanlarında toplam yüz standart yayınlamıştır (Karim, 2001, s. 173). Söz konusu kuruluş tüm dünya ölçeğinde önemli bir yaptırım gücüne sahip olmasa da taşıdığı misyon ve getirdiği standartlar nispetinde faizsiz finansal sistemin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

2000’li yılları katılım bankacılığı için “olgunlaşma dönemi” olarak ifade etmek mümkündür. Bu dönemde faizsiz finansal sistemin sınırları özellikle Avrupa ve Amerika boyunca genişlemiştir. 2000’li yıllar ürün ve hizmet çeşitliliğin en hızlı gelişim gösterdiği dönem olmuştur. Mevcut katılım bankaları hızla büyürken, yenileri de sisteme dahil olmaya devam etmektedir. Tüm bu gelişmeler düzenleyici ve denetleyici kuruluşlara duyulan ihtiyacı hiç olmadığı kadar arttırmıştır (Özsoy, 2012, s. 68). Bu gereksinim neticesinde İslâmi Finansal Hizmetler Kurulu (Islamic Financial Services Board-IFSB) 2002 yılında Malezya’nın başkenti Kuala Lumpur’da kurulmuş ve resmi olarak 10 Mart 2003’te faaliyetlerine başlamıştır. Kuruluş misyonu özet olarak İslâmi finansal hizmetler endüstrisinin sağlamlılığının ve istikrarının korunması olan bu kuruluş halen uluslararası ölçekte düzenleyici ve denetleyici kurum olma hüviyetini sürdürmektedir (Islamic Financial Services Board, 2019).

Görelî yakın geçmişe sahip faizsiz finansal sistemin; faizsiz bankacılık kurum tipleri, ürünleri ve faaliyet bölgeleri itibariyle toplulaştırılmış hali Tablo 4'teki gibi gösterilebilir.

Tablo 4. Faizsiz Bankacılığın Gelişimi

	1960-1970	1970-1980	1980-1990	1990-2000	2000-
Kurumlar	Tasarruf Bankaları	Ticari Bankalar	Ticari Bankalar, Sigorta Şirketleri, Yatırım Kurumları	Ticari Bankalar, Sigorta Şirketleri, Yatırım Kurumları, Portföy Yönetim Şirketleri, Aracı Kurumlar	Ticari Bankalar, Sigorta Şirketleri, Yatırım Kurumları, Portföy Yönetim Şirketleri, Aracı Kurumlar, E-bankacılık
Ürünler	Tasarruf Bankaları Ürünleri: Karz Hasen, Mudaraba, Muşaraka	Ticari Banka Ürünleri: Karz Hasen, Mudaraba, Muşaraka, Murabaha, Salam	Ticari Banka Ürünleri + İslâmi Sigortacılık Ürünleri: Genel ve Aile Tekâfûl	Ticari Banka Ürünleri + İslâmi Sigortacılık Ürünleri + Yatırım Ürünleri: Yatırım Fonları, İslâmi Bonolar, Hisse Senetleri	Ticari Banka Ürünleri + İslâmi Sigortacılık Ürünleri + Yatırım Ürünleri + E-bankacılık Ürünleri
Bölge	Mısır, Körfez Ülkeleri, Orta Doğu	Mısır, Körfez Ülkeleri, Orta Doğu	Mısır, Körfez Ülkeleri, Orta Doğu, Türkiye, Asya Pasifik	Mısır, Körfez Ülkeleri, Orta Doğu, Türkiye, Asya Pasifik	Mısır, Körfez Ülkeleri, Orta Doğu, Türkiye, Asya Pasifik, Avrupa, Amerika

Kaynak: (Altaş, 2008, s. 18).

Faizsiz finansal sistemin son dönemde gösterdiği gelişimler akademik literatürdeki ağırlığını da arttırmıştır. Bu artışa yönelik bir çalışmaya göre, faizsiz finansal sistem ile ilgili yayınlanan makale ve haber sayısında 2013-2016 yılları arasında sadece üç yıllık dönemde; ABD, Avrupa, İngiltere ve Çin'de sırasıyla %18, %53, %54 ve %184 nispetinde artışlar görülmüştür (Acar, 2008, s. 13). 2018 yılı itibariyle yayınlanan İslâmi Finans araştırmalarının sayısı 2564'ü ve İslâmi Finans eğitimi sağlayan kurumların sayısı da 688'i bulmuştur (ICD-Thomson Reuters, 2018, s. 6). Doğrudan tüketici ilgilerine yönelik bir araştırmada ise 2014 yılı itibariyle dünyada dokuz büyük pazara sahip ülkede 2.25 milyon yorum sosyal medyada izlenmiştir (World Islamic Banking Competitiveness Report 2014-

15, 2015, s. 33). Söz konusu hızlı gelişim katılım bankacılığın dünyadaki ve Türkiye’deki cari durumunun ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Dünyada katılım bankacılığına dair güncel durumun tahlilinde halen en önemli düzenleyici ve denetleyici kurum pozisyonundaki IFSB’nin hazırladığı raporlar önemli veriler sunmaktadır. IFSB’nin 2020 yılı raporu itibariyle faizsiz finansal sistemin dünya ölçeğindeki genel görünümü Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Küresel İslâmi Finansal Hizmetler Endüstrisi'nin Bölgeler ve Sektörler İtibariyle Görünümü (Milyar USD, 2020*)

Bölge	Banka Kesimi Varlıkları	Sukuk İhracı	İslâmi Fon Varlıkları	Tekafül (İslâmi Sigorta)	Toplam	Yüzde Pay (%)
GCC	979.7	280.4	46.3	12.3	1318.7	48.9
Güneydoğu Asya (SEA) ⁵	258.2	366.4	41.9	4.1	670.6	24.9
Ortadoğu ve Güney Asya(MESA) ⁶	499.0	18.9	22.8	5.5	546.2	20.3
Afrika	43.1	1.7	1.5	0.6	46.9	1.7
Diğerleri ⁷	61.8	22.1	31.3	0.6	115.8	4.3
Toplam	1841.8	689.5	143.8	23.1	2698.2	100.00

*Sukuk ihracı ve İslâmi fonlara yönelik veriler 2020 yılının tamamını kapsamaktadır. İslâmi bankacılık kesimi varlıkları verisi 2020 yılı üçüncü çeyrek itibariyledir. Tekafül verisi ise 2019 sonu itibariyledir.

Kaynak: (IFSB, 2021, s. 6)

Söz konusu rapora ve Tablo 5’e göre 2020 yılı itibariyle küresel İslâmi finansal varlıklarının toplam değeri yaklaşık olarak 2.7 trilyon USD seviyesine ulaşmıştır. Bölgeler itibariyle en yüksek paya %48.9 ile GCC ülkeleri sahiptir. Asya ülkeleri toplam olarak bakıldığında %45.2’lik paya sahiptir. Geriye kalan ülkeler ise küresel İslâmi finansal varlıkların %6’sına sahiptir.

Küresel finansal sistem ölçeğinde 2008 Küresel Mali Krizi sonrası yavaş varlık büyüme performansına rağmen İslâmi bankacılık kesimi için büyüme genel trendin üzerinde devam etmektedir. Son veriler ışığında 19 ülkede iç pazar payını artıran İslâmi finansal hizmetler, 6 ülkede ise payını stabil tutabilmiştir. ICD-Thomson Reuters’in yayımladığı Islamic

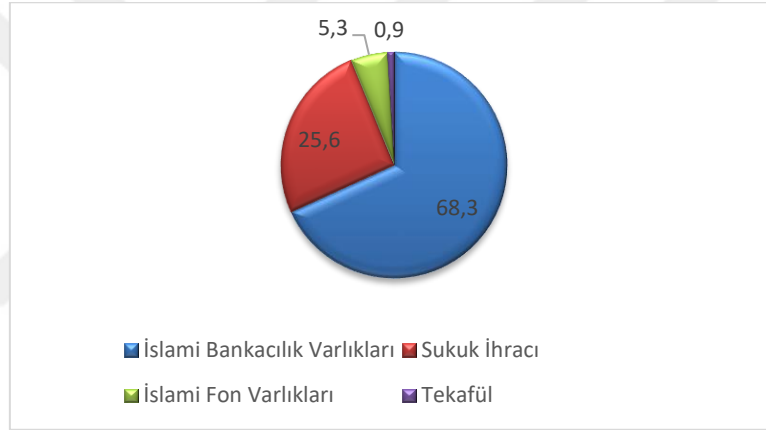
⁵ South-East Asia ülkeleri: Brunei, Myanmar, Tayland, Laos, Malezya Yarımadası, Vietnam, Kamboçya, Doğu Timor, Filipinler, Doğu Malezya, Endonezya, Singapur.

⁶ Middle East and South Asia ülkeleri: Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka

⁷ Diğer ülkeler: Türkiye, İngiltere ve İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleri.

Finance Development Report 2018'e göre küresel İslâmi finansal varlıkların toplam değerinin 2023 yılı itibariyle 3,8 trilyon USD'ye ulaşması öngörülmektedir (ICD-Thomson Reuters, 2018, s. 6). Aynı rapora göre 2017 yılı itibariyle küresel İslâmi finansal varlıkların toplam değeri 2.438 trilyon USD'dir. Bu değer, IFSB'nin raporuna göre bir yıl öncesine aitken bile toplam değer olarak IFSB değerinden (2.190 trilyon USD) fazladır. İki raporun (ICD-Thomson Reuters ve IFSB) farklı çıktı değerlerine sahip olması, İslâmi finans alanındaki büyük çabalar ve çıktılara rağmen veri setleri arasında standardizasyonun henüz yakalanamadığını göstermektedir. Bu çalışmada söz konusu iki rapor verileri birbirini tamamlayıcı şekilde kullanılmıştır.

İslâmi finans sektörü içerisinde ürün ve hizmetlerin sektörel dağılımı Şekil 4'te gösterilmiştir.

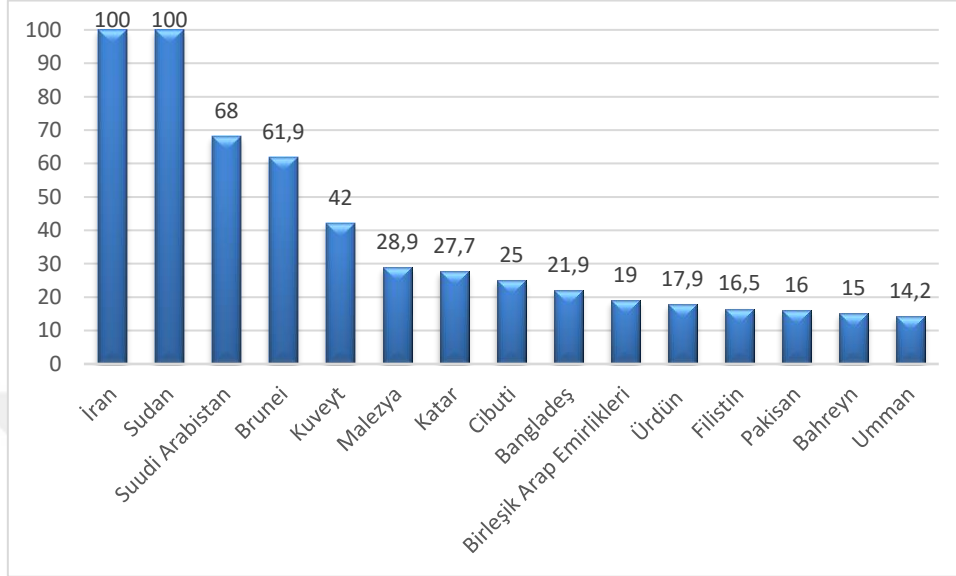

Şekil 4. Küresel İslâmi Finansın Sektörel Dağılımı (2020)

Kaynak: (IFSB, 2021, s. 6)

Küresel İslâmi finansal sistemin en önemli bileşeni bankacılık kesimidir. Tüm sistem içerisinde %68.3'lük bir paya sahiptir. Aynı şekilde sayıları yaklaşık 1500'ü bulan İslâmi finansal kuruluşların büyük çoğunluğunu da katılım bankaları oluşturmaktadır (ICD-Thomson Reuters, 2018, s. 6). Katılım bankalarını, sukuk, tekâfül ve diğer hizmetler takip etmektedir. İslâmi bono olarak da isimlendirilen sukuk bir borçlanma enstrümanıdır. İslâmi sigorta anlamı taşıyan tekâfül ise bir hizmet türüdür. Benzer şekilde borsalarda işlem gören İslâmi niteliğe sahip fonlar da İslâmi finansın bir alt dalı olarak kabul edilmektedir (Atar, 2017, s. 223).

İslâmi bankacılık varlıklarının payı bu kadar yüksek iken, ülkelerin toplam bankacılık sektörü içerisinde İslâmi bankacılığın payı önemli hale gelmektedir. Buna yönelik görünüm Şekil 5’te yer almaktadır.

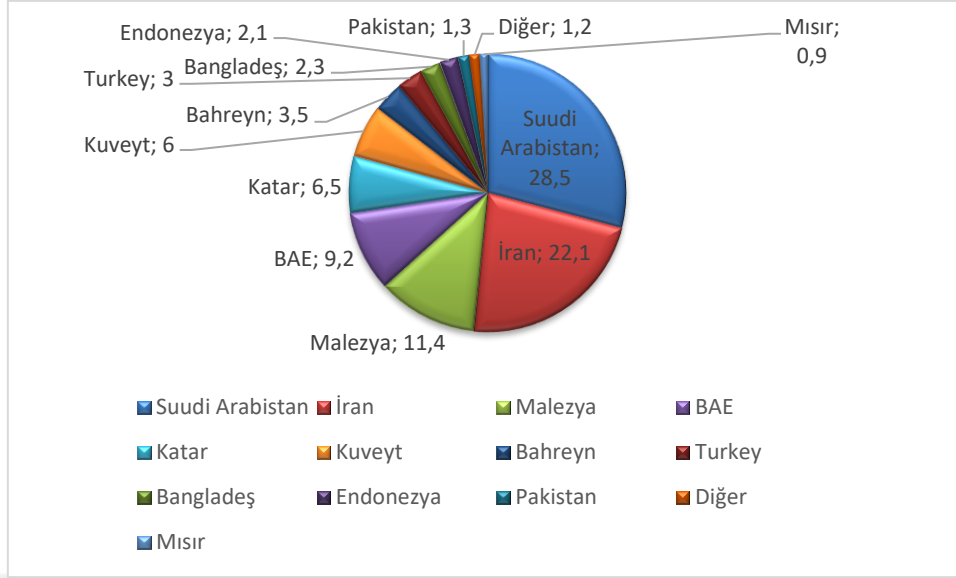

Şekil 5. Aktif Büyüklüklerine Göre Toplam Bankacılıkta İslâmi Bankacılık Payı/Ülkeler (2020)

Kaynak: (IFSB, 2021, s. 8)

Şekil 5’te 2020 yılı itibariyle bankacılık kesimi içerisinde İslâmi bankacılık faaliyetlerinin payı en yüksek olan 15 ülke gösterilmiştir. Buna göre dünyada, tüm bankacılık kesimi faizsiz işleyen iki ülke vardır: İran ve Sudan. İslâmi bankacılık faaliyetlerinin yer aldığı diğer tüm ülkelerde geleneksel bankacılık faaliyetleri ile katılım bankacılığı faaliyetleri eş anlı sürmektedir. Ağırlık olarak İran ve Sudan’ı sırası ile Suudi Arabistan (%68), Brunei (%61.9), Kuveyt (%42), Malezya (%28.9), Katar (%27.7), Cibuti (%25), Bangladeş (%21.9), Birleşik Arap Emirlikleri (%19), Ürdün (%17.9), Filistin (%16.5), Pakistan (%16), Bahreyn (%15) ve Umman (%14.2) izlemektedir. Şekil 5’teki ülkelere ek olarak Afganistan, Irak, Türkiye, Maldivler, Endonezya, Tunus, Mısır, Bosna-Hersek, Libya, Cezayir, Kırgızistan, Kenya, Sri Lanka, Tanzanya, Kazakistan, Nijerya, Lübnan, Tayland, Güney Afrika, Kazakistan ve Birleşik Krallık yine sırasıyla azalan oranlarda bankacılık kesimi içerisinde İslâmi bankacılık faaliyetlerini yürütüldüğü diğer ülkelerdir.

Aktif büyüklüklerine göre küresel İslâmi bankacılığın ülkeler itibariyle dağılımı ise Şekil 6’da gösterilmiştir.

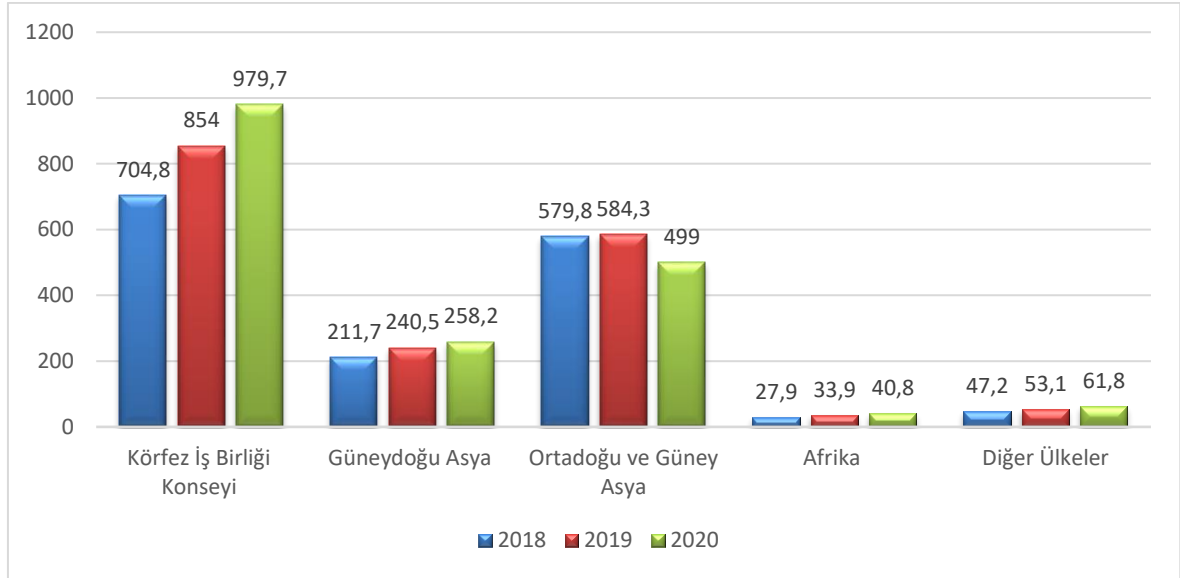

Şekil 6. Küresel İslâmi Bankacılık Aktiflerinin Dağılımı (2020)

Kaynak: (IFSB, 2021, s. 9).

Şekil 6'ya göre Suudi Arabistan ve İran, küresel İslâmi bankacılık aktiflerinin yarısına sahiptir. İran'ın tarihsel öncül pozisyonunda en önemli siyasi dönüm noktası 1979 yılında gerçekleşen İran İslâm Devrimi'dir (Sander, 2008, s. 554). Yaşanan İslâm Devrimi neticesinde diğer tüm kurumlarda olduğu gibi İran'daki tüm bankaların İslâmi usullerle idaresine karar verilmiştir. Sudan'da da tüm bankalar İslâmi finans esaslarına göre çalışmakla beraber ülkenin finansal ölçeği görece düşük kaldığı için toplam varlık payları itibarıyla önemli ülkeler arasında yer alamamıştır. Söz konusu sınıflandırmada Suudi Arabistan ve İran'ı sırasıyla Malezya, BAE, Katar, Kuveyt, Bahreyn ve Türkiye takip etmektedir.

Bölgesel İslâmi bankacılık varlıklarının dağılımında 2018-2020 yılları arasındaki görünüm ise Şekil 7'de yer almaktadır.

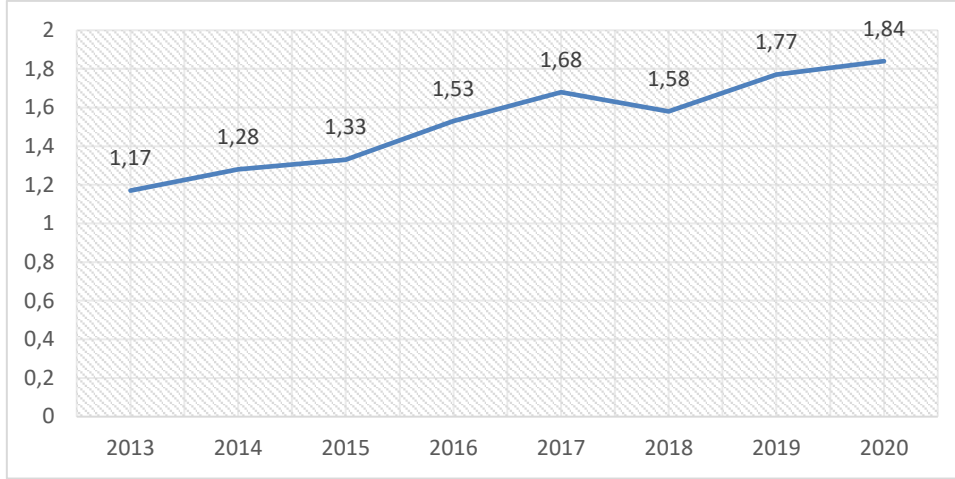

Şekil 7. Bölgesel İslâmi Bankacılık Varlıklarının Payı (2020, Milyar USD)

Kaynak: (IFSB, 2021, s. 14)

Şekil 7'ye göre, İslâmi finansal hizmetler toplamında olduğu gibi, İslâmi bankacılık varlıklar toplamında da Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi'ne üye ülkeler lider konumdadır. Buna göre, Körfez ülkeleri 2020 sonu itibarıyla toplam İslâmi bankacılık varlıklarının %53.2'sine, Ortadoğu ve Güney Asya ülkeleri %27.1'ine, Güneydoğu Asya ülkeleri %14'üne, Türkiye'nin de içinde yer aldığı Avrupa kıtası İslâmi bankacılık bölgesini ifade eden diğer ülkeler %3.4'üne ve Afrika ülkeleri ise %2.3'üne sahiptir. Bu çalışmada Türkiye'ye ek olarak Körfez ülkelerinin de analize dahil edilmesi söz konusu ülkelerin toplam bankacılık varlıkları içerisinde aldıkları güçlü pay ile ilgilidir.

Nihai olarak 2013-2020 yılları arasında İslâmi bankacılık faaliyetlerinin toplamı Şekil 8'de gösterilmiştir.

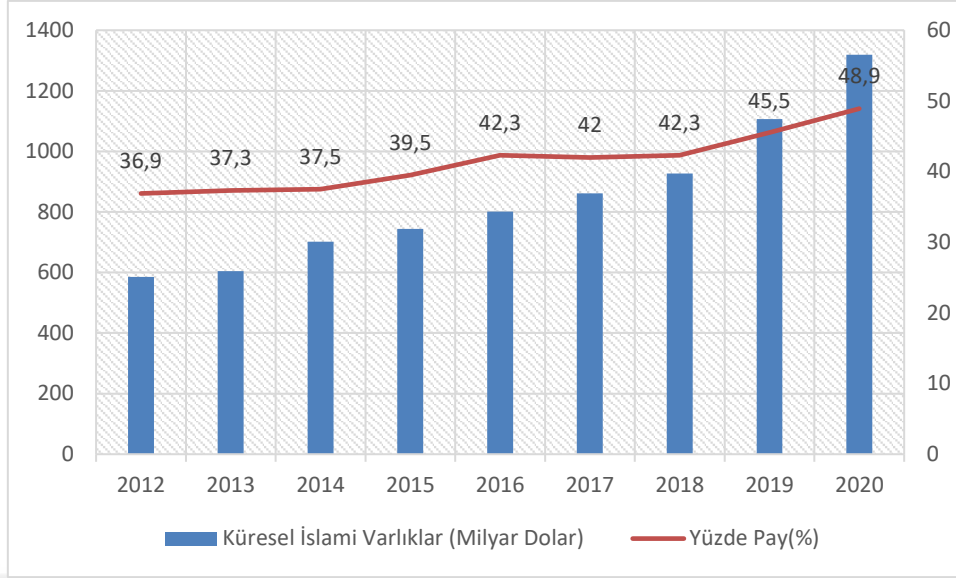

Şekil 8. Dünyada İslâmi Bankacılık Faaliyetlerinin Toplamı (2013-2020)

Kaynak: (IFSB, 2018, s. 13), (IFSB, 2019, s. 12), (IFSB, 2021, s. 10)

İslâmi bankacılık kesimi varlıklarının toplam değeri son altı yılda yıllar itibariyle 2018 yılı dışında sürekli yükseliş trendine sahiptir. 2013 yılından 2020 yılı sonuna kadar varlıkların artış oranı toplam olarak %57 düzeyine ulaşmıştır. Burada önemli bir nokta söz konusu verilerin Amerikan Doları cinsinden olmasıdır. Şöyle ki, bu dönemde Amerikan Doları ile İslâmi bankacılık faaliyetlerinin yürütüldüğü ülkelerin yerel para birimleri arasında Amerikan Doları lehine değer değişimleri söz konusudur. Örneğin bankacılık kesimi tamamen İslâmi esaslara göre teşkil olan İran ve Sudan'da son bir yıl içerisinde, yerel para birimleri dolar karşısında sırasıyla %23.5 ve %74.2 oranında değer kaybetmiştir. Parasal değer farklılıkları bu anlamda küresel bazda İslâmi bankacılık varlıklarının yükselişinin daha mutedil seviyelerde kalmasına neden olmuştur. Buna rağmen İslâmi bankacılık varlıklarının toplam değer olarak büyümesini sürdürmesi önemli olmalıdır (IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report 2021, 2021, s. 12).

Dünyada İslâmi finansal hizmetlere ve bankacılık kesimine dair genel bilgiler aktarıldıktan sonra bu aşamada Körfez ülkeleri özelinde derlenen veriler sunulmuştur. Buna göre 2012-2020 yılları arasında KİK'e dahil olan ülkelerin sahip olduğu İslâmi finansal hizmetlerin değeri ve küresel İslâmi finansal hizmetler içerisindeki paylarının görünümü Şekil 9'da gösterilmiştir.

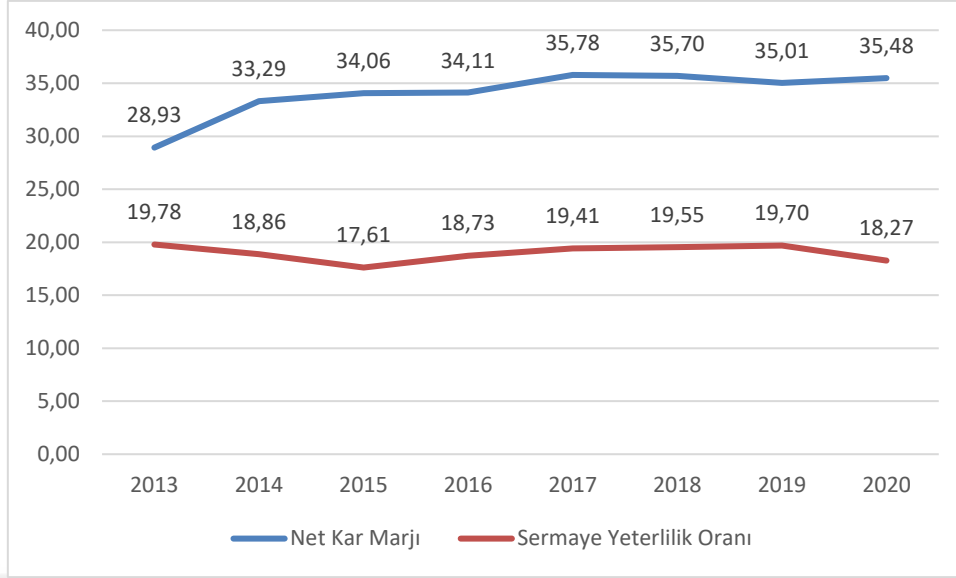

Şekil 9. Körfez Ülkelerindeki İslâmi Finansal Hizmetler ve Küresel Sistem İçerisindeki Payı (2012-2020)

Kaynak: (IFSB, 2013, s. 9) (IFSB, 2014, s. 11) (IFSB, 2015, s. 7) (IFSB, 2016, s. 7) (IFSB, 2017, s. 7) (IFSB, 2018, s. 9), (IFSB, 2019, s. 12), (IFSB, 2020, s. 12) (IFSB, 2021, s. 10)

Şekil 9'a göre KİK ülkelerinin sahip olduğu İslâmi finansal varlıkların parasal değeri her yıl ortalama %11 nispetinde artmıştır. Küresel İslâmi finansal varlıklar içerisinde ise son dokuz yılda Körfez ülkeleri payını %36.9'dan %48.9'a yükseltmiştir. Bu sonuçlar Körfez ülkelerinin sahip olduğu İslâmi finansal varlıkların büyüme oranının dünyanın geri kalanından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Körfez ülkelerinin tarihsel süreçteki lider konumunu sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Sermaye yeterlilik oranı bankaların performanslarını doğrudan etkileyen ve birçok çalışmada bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilen bir bankacılık sektörü göstergesidir (Dao & Nguyen, 2020, s. 39). Bankacılıkta sermaye yeterlilik oranına ek olarak bankaların kârlılık oranları da bankacılık faaliyetlerinin sorunsuz sürdürülebilmesinde önemlidir. Kârlılık göstergeleri içerisinde de net kâr marjı, yönetim becerisi ile ilişkisi açısından öne çıkmaktadır (Watung & Ilat, 2016, s. 520). Buna göre Körfez ülkelerindeki katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranları ve net kâr marjına ilişkin değerlerinin 2012-2020 yılları arasındaki görünümü Şekil 10'da yer almaktadır.

Şekil 10. Körfez Ülkelerindeki Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Oranları ve Net Kâr Marjları (2012-2020)

Kaynak: IFSB raporlarındaki verilerden derlenmiştir.

Şekil 10'a göre Körfez ülkelerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının yıllar itibariyle sahip olduğu sermaye yeterlilik oranları ve net kâr marjlarının istikrarlı olduğu görülmektedir.

Görüldüğü üzere son birkaç on yılda İslâmi bankacılığın artan önemi gözlemlenmektedir. Fikri temelleri itibariyle kökeni İslâm dininin doğuşuna kadar uzanan İslâmi finansın artık sadece Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde değil aynı zamanda Müslümanların azınlık olduğu diğer ülkelerde de genişletmekte olduğu görülmektedir. İslâmi bankacılık faaliyetlerinin cari seviyesine ulaşmasında özetle üç aşama söz konusudur. İlk aşama olarak 1900'lerin başında konvansiyonel bankacılıkta faiz meselesi üzerine yapılan birçok çalışma ile akademik farkındalığın yaratılması gösterilir. İkinci aşamada 1940'lı yıllardan itibaren İslâmi bankaların ortaya çıkması ve kuruluşu için ilk ciddi entelektüel ve uygulama eksenli çabalar başlamıştır. Kurulan ilk bankaların, İslâmi finansın sürekli gelişimi için sağlam temeller oluşturması sayesinde 1970'li yıllar ve sonrası ise üçüncü aşamaya geçilmiş ve İslâmi bankacılık faaliyetleri küresel bir yapıya sahip olma iddiasını kazanmıştır. (Sharar, Puad, Rafdi, Sanusi, & Hassin, 2017, s. 507).

2.5. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Mevcut Durumu

Türk bankacılık sektöründe katılım bankacılığın varlık kazanması görece yenidir. Türk iktisat tarihinde banka kurma fikri ve faaliyetlerinin başlaması ise Osmanlı hinterlandında ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet dönemi Türkiye’si de faizsiz finans kuruluşlarını bu miras üzerinde inşa etmiş ve geliştirmiştir. Bu sebeple Türkiye’de katılım bankacılığını gelişimini anlatılmadan önce genel olarak bankacılık sektörünün tarihsel gelişimine değinilmiştir.

Cumhuriyet’in ilk yılları Türkiye için siyasi ve ekonomik olarak yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir. Bununla beraber sahip olduğu kurumların varlığı temel olarak Osmanlı Devleti dönemine uzanmaktadır. Bu anlamda Türkiye’nin, Osmanlı Devleti hinterlandında oluşan para vakıfları, sarraf ve cehbezlerin⁸ varlığı ile finansal bir altyapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür (Atar, Teoriden Pratiğe: Dünyada ve Türkiye’de İslami Bankacılığın Dünü ve Bugünü, 2017, s. 230). Osmanlı Devleti’nde modern ilk bankacılık uygulamasında kâğıt para ihracının başlaması ile artan ticari faaliyetler ve yabancıların kendi dış ticaretlerini örgütlemek için banka sermayesine ihtiyaç duymaları belirleyici olmuştur (Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, 2010, s. 230). Ek olarak, 1844 yılında gerçekleştirilen para reformu ile de ilk modern bankanın kurulması zemini tamamlanmıştır. Nihayet 1847 yılında devletin yetki verdiği iki Galata bankeri tarafından Bank-ı Dersaadet (İstanbul Bankası, Bank de Constantinople) kurulmuştur. Bank-ı Dersaadet’in Osmanlı Devleti’nde kurulan ilk banka olduğu konusunda araştırmacıların görüş birliği içinde olduğu görülmektedir (Al, 2011, s. 30). Bankanın görevi, "Osmanlı Devleti’nin ilk kez 1840 yılında çıkardığı kâğıt paranın (kaime)" diğer bir ifadeyle, bir tür devlet bonosunun istikrarını korumak olarak belirlenmiştir (Altay, 2006, s. 56). Başlangıçta belirli bir sermayesi olmayan bu banka hükümete, kısa vadeli istikrarsızlıklarının bedelini ödemediğinden ve kâğıt paranın tedavülde çıkardığı sorunlardan dolayı Kırım Savaşı’ndan önce kapanmıştır (Tabakoğlu, Toplu Makaleler I İktisat Tarihi, 2005, s. 91).

19. yüzyıl Osmanlı ekonomisinde, bütçe açıklarının arttığı ve özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa finans piyasasından söz konusu açıkları kapatmak için dış

⁸ Piyasada bir çeşit bankacılık ve bankerlik yapanlar yanında sarraf, muhasip, vergi memuru, hazinekar ve vergi dairesi müdürüne de cehbez adı verilmiştir.

borçlanma sürecinin başladığı bir dönemi ifade etmektedir (Pamuk, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, 2014, s. 111). Büyüyen dış borçların geri ödenebilmesi ve Kırım Savaşı'nın finansmanı için İngiltere'nin öncülüğünde 1863 yılında Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani-i Şahane) kurulmuştur. İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulan bu banka son dönem Osmanlı ekonomisinin önemli kurumlarından olmuş ve merkez bankası işlevinde çalışmıştır. Para basma yetkisi yanında devlete kısa vadeli finansman da sağlamıştır (Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, 2010, s. 234). Çok sayıda yabancı banka, Osmanlı Hükümeti'ne yüksek faizle borç vermek ve döviz spekülasyonundan yararlanmak amacıyla Osmanlı Bankası'nın kuruluşunun ardından faaliyete geçmiştir (Sümer, 2016, s. 488). Osmanlı Bankası'nın emisyon yetkisi 1925 yılında sona ermiştir (Kazgan G. , Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 2006, s. 63). Bu yetkiyi daha sonra 1931 yılında faaliyetlerine başlayan TCMB devralmıştır (Tokgöz, 2004, s. 72). Osmanlı Bankası ise 2001 yılına kadar çeşitli isim değişiklikleri ile varlığını sürdürse de 2001 Krizi sonrası faaliyetlerine son vererek varlığını yitirmiştir (Kazgan H. , 1977, s. 304).

1854-1875 yılları arasında Osmanlı Devleti koşulları giderek ağırlaşan şekilde 16 kez borçlanma faaliyetinde bulunmuştur. Alınan yeni borçların da nominal değerinin ancak yarısı devlet hazinesine geçebiliyordu. Kalan kısım daha kasaya girmeden, önceki borçların faizlerine ve ihraç giderlerine gidiyordu. Bu ağır tablo neticesinde Osmanlı Devleti 1875 yılı sonunda borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve moratoryum ilan etmiştir (Kazgan G. , Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 2006, s. 24). Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında borçlarını ödemede büyük sıkıntıya girmesinden sonra 1 Ocak 1882'de iç ve dış borç sorununun çözümü ile ilgili olarak uluslararası bir denetim ağına sahip Düyunu Umumiye İdaresi faaliyete geçmiştir. Osmanlı gelir kaynaklarının uluslararası bir kurumun denetimine girmesiyle birlikte, sarrafların ve bankerlerin altın çağı sona ermiş, Avrupalı sermayedarlara yeterli güvence sağlandığından bu yıllarda birçok yabancı sermayeli banka kurulmuştur. Kurulan yabancı sermayeli bankalar, iç ve dış borç kullandırma faaliyetlerine odaklanmıştır. Bu dönemde kurulan yabancı sermayeli bankalar genellikle ülkede faaliyette bulunan yabancı şirketleri ve tüccarları finanse etmişlerdir (Buluş, 2009, s. 40).

Osmanlı Devleti'nde milli bankacılık faaliyetlerin benimsenmesi ise İkinci Meşrutiyet sonrasına denk düşmektedir. Bu niteliğe sahip ilk bankalar Mithat Paşa'nın 1888'de

kurmuş olduğu Ziraat Bankası ile Emniyet Sandığı (ilk olarak 1863'te Memleket Sandıkları adıyla kurulmuştur) idi (Tabakoğlu, Toplu Makaleler I İktisat Tarihi, 2005, s. 92). 1867 yılında çıkartılan özel bir mevzuat sayesinde Memleket Sandıkları tüm Osmanlı coğrafyası boyunca yayılım göstermiştir (Atasagun, 1939, s. 2). Memleket sandıkları özellikle küçük tarımsal üretim faaliyetinde bulunan üreticilerin finansman sıkıntılarını çözmek amacıyla kurulmuşlardır. 25 yıllık faaliyetleri neticesinde 1888'de bugünkü TC Ziraat Bankası'nın temelini teşkil edecek şekilde Ziraat Sandıklarına dönüşmüşlerdir (Güran, Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Kredi Politikasının Gelişmesi, 1840-1910, 1984) Milli nitelik taşıyan devlet bankası kurma girişimleri ise 1914'te başlamıştır. Önce Evkaf, sonra İtibar-ı Milli Bankaları kurulmuştur (Tokgöz, 2004, s. 23). İktisadi gücü giderek artan Anadolu tüccarları 1909'dan itibaren Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yerel bankalar ve kredi kooperatifleri kurmuşlardır (Tabakoğlu, Toplu Makaleler I İktisat Tarihi, 2005, s. 92).

Kurtuluş Savaşı sonrası Türkiye iktisadi politikalarının temel prensipleri 17 Şubat 1923-4 Mart 1923 tarihlerinde gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmiştir. Bu kongre ilk Türk iktisat kongresi olarak tarihteki yerini almıştır (Afetinan, 1989, s. 16). Toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde bankacılığa dair önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar; ekonomik kalkınma için bankacılığın geliştirilmesi, milli bankalar kurularak yabancı sermayenin baskısından kurtulunması, bir ana ticaret bankası kurulması ve bu bankaya bağlı özel ticaret bankalarından oluşan bir sistem kurulması, devletin ve özel bankaların iştirakinin olduğu bir sanayi bankasının kurulması şeklinde özetlenebilir. Bu kararlardan anlaşılacağı gibi İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomik kalkınmanın milli bankalarla gerçekleşeceği görüşünde birleşilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarıma dayalı ve az gelişmiş bir ekonomik yapı söz konusu iken bu yapının değiştirilmesi için ulusal bankacılığın geliştirilmesine önem verilmiştir (Aydın, Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, 2018, s. 63).

1923'ten günümüze kadar olan dönem bankacılık açısından klasik biçimde şu şekilde sınıflandırılmaktadır: 1923-1932 ulusal bankacılığın geliştiğı dönem, 1933-1944 devlet bankalarının kuruluşu, 1945-1960 özel bankaların gelişme dönemi, 1961-1979 planlı dönemde bankacılık ve 1980'den günümüze bankacılıkta serbestleşme ve dışa açılma dönemi (Altay, 2006, s. 58).

Ulusal bankacılığın geliştiği 1923-1932 dönemi İzmir İktisat Kongresi ile biçimlenmiş (Kılıçbay, 1999, s. 100), 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankasıyla pratiğe dönüştürülmüştür. Bu dönemde bir yandan kamunun desteği ile belirli görevlerle donatılmış bankalar kurulurken, diğer yandan da çok sayıda tek şubeli yerel banka doğmuştur. 1923-1932 dönemine ilişkin en önemli gelişme şüphesiz 1930 yılında 1715 sayılı yasa ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Genel değerlendirme yapıldığında 1923-1932 arasındaki on yıllık dönem, yeni Türk Devletinin yeniden yapılanma dönemi olup, bankacılık sektörü de buna bağlı geliştirilmiş ve yönlendirilmiştir. 1929 Büyük Ekonomik Krizi, ülkemizde de 1930 yılından itibaren ekonomi politikalarında değişiklikleri doğurmuş ve özel sektörün özendirilmesi ile sanayileşme stratejisi yerine Kamu İktisadi Teşebbüsleri yaratılarak sanayileşmek temel hedef olmuştur. Bu politika değişikliği bankacılık sektörüne de yansımış ve özel yasalarla devlet bankaları kurulmuştur (Altay, 2006, s. 58). 1936 yılında 2999 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir (Atlı, Yücel, & Tanyıldızı, 2018, s. 92). İzlenen devletçi politikaları daha iyi yürütebilmek için 1933 yılında Sümerbank ve Belediyeler Bankası, 1935'te Etibank, 1937'de Denizbank ve 1938 yılında da Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur (Coşkun M. , Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz, 2010, s. 101).

1939–1945 döneminde, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle ekonomide yaşanan durgunluk bankacılık sektörüne de yansımış ve önemli bir gelişme yaşanmamıştır. 1945–1959 dönemi ise ülkemizde özel bankaların geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde liberal ekonomi politikaları benimsenmiş, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank ve Pamukbank kurulmuştur. Türkiye Bankalar Birliği'nin kurulması da 1958 yılında gerçekleşmiştir (Atlı, Yücel, & Tanyıldızı, 2018, s. 92).

Planlı dönem olarak ifade edilen 1961-1979 döneminin bankacılığa dair en belirgin yaklaşımı, plan hedefleri ile uyumlu olacak şekilde çok şubeli büyük bankaların geliştirilmesi fikridir. Bu yaklaşım sonucunda özellikle 1970'lerde holding ve ihtisas bankacılığı gelişmiş, ticari bankaların kuruluşu ise sınırlanmıştır. Holding bankacılığının gelişmesinde 7129 sayılı Bakanlar Kurulu'nun "bankaların en az %25 sermayesine sahip bulundukları iştiraklerine açacakları kredi oranında üst sınırı" kaldıran 38. maddesi yasal zemini oluşturmuştur (Parasız, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, 1998, s. 111). Bu dönemde, kalkınma ve yatırım bankacılığı yapmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası 1960'ta, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası 1963'te, Devlet Yatırım Bankası 1964'te,

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası ise 1975'te kurulmuştur. Ticari bankalar olarak ise Anadolu Bankası 1962'de, Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası 1964'te, Arap-Türk Bankası ise 1970'te kurulmuştur. Söz konusu bankalardan Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası'nda yabancıların payı %24, Arap-Türk Bankası'nda ise %60 nispetindedir. Dolayısıyla planlı dönem, Türk bankacılığının dışa açılmaya başladığı bir dönem olarak da ifade edilebilir (Günel, 2007, s. 176).

Planlı dönemde iç üretimi güçlendirme ve sanayileşmede mesafe kat edilse de sanayileşme hamlesinin finansmanı enflasyonu yükselten sonuçlar üretmiştir. Gerçekleştirilen üretimin büyük ölçüde iç tüketime yönelik olması ve ihracatın kısıtlı olması enflasyonu beslemiş ve döviz darboğazına yol açmıştır. Döviz darboğazından çıkış olarak dış borçların artmasıyla ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilmek durumunda kalınmıştır. Bunun yerine 1980'den itibaren piyasa koşullarına dayalı, dışa açılmayı teşvik eden ve ihracat odaklı üretimi esas alan bir iktisadi fikir hâkim olmaya başlamıştır (Keskin, İnan, & Ünsal, 2019, s. 20). Türk bankacılığı bu sebeple, 1980 yılına kadar genellikle mevduat toplayıp kredi veren klasik bankacılık anlayışına sahipken, bu bakış açısı 1980 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. 1980 sonrası ilk yıllarda para, döviz ve sermaye hareketlerindeki gelişmelerle birlikte Türk Bankacılığının en belirgin özelliği bankacılık piyasasına az sayıda bankanın hâkim olmasıdır (Aydın, Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, 2018, s. 71). Bunun nedenleri, sermaye piyasasının yeterince gelişmemesi, 1980 öncesi negatif faiz politikası ile ekonominin iç ve dış piyasalarla bütünleşme derecesinin düşük olmasıdır. 1980 sonrası görev alan hükümetler Türkiye ekonomisinde karma ekonomi yaklaşımı yerine serbest piyasa ekonomisi yaklaşımı getirmiştir. Özellikle tasarrufları teşvik etmek ve mali sisteme çekebilmek amacıyla izlenen reel faiz politikaları, diğer bir deyişle mevduata enflasyon oranının üstünde faiz ödenmesi Türk bankacılığı üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Dış ticaret ve kambiyo rejimindeki serbestleştirmeler, yasal ve kurumsal alandaki düzenlemeler bankacılık faaliyet ve hizmetlerinde uluslararası bankacılık faaliyetlerinin önemini artırmıştır. 1990 sonrasında ise banka sayısı artmıştır (Altay, 2006, s. 60).

1980'li yıllar ve devamında uygulanan piyasa koşullarında belirlenen faiz oranı, esnek döviz kuru, ihracat teşviki ve ithalatın serbest bırakılması, bankaların kurulması önündeki engellerin kaldırılması ve bankalararası yerli para ve döviz piyasaların kurulmasına yönelik politikalar ile bilgi-iletişim teknolojisindeki gelişmeler neticesinde küçük ve orta ölçekli

bankaların sayısı ve sektör ölçeğindeki payı artmıştır. Ek olarak Türkiye’deki yerleşik bankaların yurtdışındaki faaliyetleri de başlamış ve dışa açılma süreci ivme kazanmıştır (Keskin, İnan, & Ünsal, 2019, s. 20-21). 1990’lı yıllarda kurulan bankalar ve kuruluş yılları şöyledir: 1992 Alternatifbank, 1992 Kentbank, 1992 Tat Yatırım Bankası, 1992 Park Yatırım Bankası, 1992 Toprakbank, 1992 Bank Ekspres, 1995 EGS Bank, 1998 Okan Yatırım Bankası, 1998 Diler Yatırım Bankası, 1998 GSD Yatırım Bankası, 1999 Süzer Yatırım Bankası, 1999 Nurol Yatırım Bankası, 1999 Toprak Yatırım Bankası ve 1999 Çalık Yatırım Bankası. Yabancı sermaye ile kurulan bankalar ve kuruluş yılları ise şöyledir: 1990 Societe General, 1990 Midland Bank, 1990 Avrupa Türk Yatırım Bankası, 1992 Osmanlı Bankası, 1993 Eurocredit Türk Fransız Ticaret Bankası, 1997 ING Bank, 1998 Credit Suisse First Boston, 1998 Rabobank Netherland ve 1999 Morgan Guaranty Trust (Aydın, Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, 2018, s. 71). Aynı dönemde kamu bankalarının özelleştirilmesi çerçevesinde Sümerbank, Etibank, Anadolubank ve Denizbank ise özelleştirilmiştir (Altay, 2006, s. 60).

Planlı dönem sonrası değişen iktisadi bakış açısı, birtakım gelişmelere rağmen benzer sorunların yaşanmasını önleyememiştir. Yüksek kamu borçlanması bu dönemde de varlığını sürdürmüş ve borçlanmanın finansmanı yeniden yüksek enflasyon ve yüksek faizi beraberinde getirmiştir (Keskin E. , İnan, Mumcu, & Erdönmez, 2008, s. 14). 1989-1994 arasında gezgin fonların döviz, para ve sermaye piyasalarında çok hızlı yer değiştirmesi, yöneldiği piyasalarda fiyatları yükseltmesi, ayrıldığı piyasalarda ise fiyatları düşürmesi finansal istikrarsızlığı doğurmuştur. Devletin, kamu borçlarının finansmanında çoğunlukla TCMB avanslarını tercih etmesi de dönemin serbest piyasa paradigması aykırılık oluşturmuştur (Coşkun, ve diğerleri, 2012, s. 14).

1990’lar boyunca genel iktisadi sorunlar yanında siyasal istikrarsızların da yaşanması Türk bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ile gözetim ve denetim mekanizmasının sağlamlaştırılmasına yönelik odağı artırmıştır. Bu bağlamda, bankacılık sektöründe, idari ve mali özerkliğe haiz, düzenleyici ve denetleyici bir otorite mahiyetinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) oluşturulmuştur. Bu sayede, daha önceleri Hazine ve TCMB’nin birlikte yürüttüğü denetim ve düzenleme misyonu 2000 yılı Ağustos ayı itibariyle BDDK’ya devredilmiştir. Yapısal düzenlemeler Şubat 2001 krizi sonrası uygulamaya konulan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile hızlanmıştır (Keskin E. , İnan, Mumcu, & Erdönmez, 2008, s. 9).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın bankacılık sektörüne yansımaları yeni kurumların oluşturulması ve tamamlayıcı yasalar çıkartılması odağında gelişmiştir. Özellikle ülke içerisinde yaşanan krizlerin ardından bankaların sorunlarını en kısa sürede ve etkin şekilde çözümlmek, özel bankaları finansal olarak sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, sektörde denetim ve gözetim etkinliğini arttıracak yasal ve kurumsal bir çerçevenin geliştirilmesi, mali kesimi istikrarsızlığa götüren kamu bankalarını güçlendirmek, ilgili bankaların sistem üzerinde yüksek olan maddi yükünü azaltmak ve krizde zarar gören bankaları yeniden güçlü hale getirmek amacıyla Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programını hazırlamış ve 15 Mayıs 2001 tarihinde uygulamaya konulmuştur (Sümer, 2016, s. 490-491). Bu program Türk bankacılığında, sektöre yönelik olarak uygulanmış en kapsamlı program olmuştur. Bu program ile bankacılık sektörünün toplam bilanço yapısı, risklerin kompozisyonu, sektörün düzenleme ve denetimine ilişkin kurumsal altyapı, bankacılıkta kullanılan çözümlme süreçleri baştan sonra yeniden revize edilmiştir (Keskin, İnan, & Ünsal, 2019, s. 28). Program sonrası yaşanan gelişmeler neticesinde toplumun tüm kesimleri gelişmiş bankacılık iş ve işlemlerinden istifade etmeye başlamıştır. Gelişen bireysel bankacılık hizmetleri, otomatik vezne makineleri, tüketici kredileri, kredi kartları, ev ve ofis bankacılığı gibi yeni ürün ve hizmetler tüketici piyasasında yer edinmiştir. İktisadi birimler ve toplum “leasing, factoring, forfaiting, forward ve swap işlemleri, yatırım fonları” gibi yeni bankacılık ürünleri ile bu dönemde tanışmıştır (Sümer, 2016, s. 489). Tüm bu gelişmeler 2002-2007 yılları arasında bankacılık kesiminin sermaye ve bilanço büyüklüklerindeki göstergelere olumlu yansımıştır. Ek olarak, Türkiye, gelişmekte olan ülke ekonomileri arasında, bankacılık kesiminde en büyük özelleştirme, birleşme ve devralma işleminin yapıldığı ülkelerden birisi olmuştur. 2002-2007 döneminde yeniden yapılandırma programının kararlılıkla uygulanması ve Türk bankalarının güçlü sermaye yapısı sayesinde; 2007’de ABD konut sektöründe başlayan ve 2009’un sonlarına kadar süren küresel finans krizinde, Türk bankaları diğer ülke bankalarına göre daha az etkilenmiştir (Aydın, Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, 2018, s. 75).

2013 sonrası yıllar tüm dünya bankacılığı için krizden çıkış ve normalleşme sürecini ifade etmektedir. Mart 2021 itibarıyla Türk bankacılık sektörü toplam 54 banka ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Söz konusu bankaların 34’ü mevduat, 14’ü kalkınma ve yatırım, 6’sı ise katılım bankasıdır. Mevduat bankalarının 3’ü kamusal sermayeli, 8’i özel sermayeli, 21’i yabancı sermayelidir (TBB, 2021, s. 1).

Genel olarak anlatılan Türk bankacılık tarihinde katılım bankacılığına dair ilk değinilecek banka ise Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'dır. Dünyada katılım bankacılığı bahsinde daha önce de değinilen Adapazarı İslâm Ticaret Bankası, adında İslâm ismini taşıyan ilk banka olmasıyla hem Türk İktisat Tarihi açısından hem de küresel bankacılık faaliyetlerinin gelişimi açısından önemlidir. Söz konusu bankanın taşıdığı diğer bir ilksel özellik ise ilk özel yerli banka olmasıdır. 9 Mart 1913'te Adapazarı İslâm Ticaret Bankası adıyla kurulan banka, 1924'te, Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Türk A.Ş., 1928'de Adapazarı Türk Ticaret Bankası A.Ş. ve 1937'de Türk Ticaret Bankası A.Ş. adlarını aldı. 1997 yılında ise Türkiye Mevduat Sigorta Fonu'na devrolmuş ve faaliyetleri sona ermiştir (Atar, Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye'de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu, 2017, s. 1052).

Türkiye'nin İslâmi bankacılık ya da o dönemki adı ile "Özel Finans Kurumu" ile tanışması ise 1984 yılını bulmuştur. Türkiye'nin pratikte katılım bankacılığı faaliyetlerine dünyaya kıyasla görece olarak geç başlamasında dönem itibarıyla mevcut kanunların altyapı olarak yetersiz kalması belirleyici olmuştur. Bu eksiklik 19 Aralık 1983 yılında 83/7506 sayılı ve 16 Aralık 1983 tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile giderilmiştir (Resmi Gazete, 1983). Böylece Türkiye'de katılım bankalarının kurulabilmesi için gerekli yasal zemin hazırlanmıştır. Dönem itibarıyla dünyada bu tür bankalar "İslâmi Banka" olarak adlandırılırken Türkiye'de "Özel Finans Kurumu (ÖFK)" ifadesi uygun görülmüştür. Kararname ile özel finans kurumlarının kuruluş, organ, faaliyet ve tasfiyesine ilişkin esasları belirleme yetkisi TCMB'nin görüşünü de almak koşuluyla Başbakanlığa verilmiştir. Daha sonra yapılan düzenlemeler neticesinde 1984 yılı sonunda TCMB tek yetkili kurum haline gelmiştir (Özsoy, 2012, s. 83).

Hukuki altyapının tamamlanması ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kurulan ilk özel finans kurumu unvanını 21.01.1985 tarihinde faaliyetlerine başlayan Albaraka Türk Özel Finans Kurumu elde etmiştir (Albraka Türk Katılım Bankası, 2019). Türkiye'de katılım bankacılığı kurulmasına yönelik ilk girişimler aslında dış kaynaklıdır. 1981 yılında Prens Mohammed Al Faisal Türkiye'de bir İslâmi banka kurulabilmesi için girişimde bulunmuş, 1982 yılında ise Bahreyn merkezli Dallah Albaraka Group adına Şeyh Salih temaslarda bulunmuştur. Nihayet bu girişimler Turgut Özal'ın da iktidara gelmesi ile pratikte sonuçlar vermiştir. Siyasi ve hukuki ortamın elverişliliği ile Suudi Arabistan merkezli Faisal Finans da faaliyetlerine başlamıştır (Atar, Teoriden Pratiğe: Dünyada ve Türkiye'de İslami

Bankacılığın Dünü ve Bugünü, 2017, s. 236). Tüm bu girişimler neticesinde 1989 yılında Kuveyt merkezli Kuwait Finance House’nun kurduğu Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur (Kuveyt Türk Katılım, 2019). Türkiye’de yerli girişimler neticesinde bir katılım bankasının kurulabilmesi için 1991 yılına kadar gelinmiştir. Anadolu Finans Kurumu A.Ş.⁹ 1991 yılında %100 yerli sermaye ile kurulmuştur (Türkiye Finans Katılım Bankası, 2019). Yerli özel finans kurumu inşasına yönelik girişimlerin neticesinde kurulan ve 1995 yılında açılan İhlas Finans Kurumu ikinci yerli özel finans kurumu hüviyetini kazanmıştır (İhlas Finans Kurumu, 2019). İhlas Finans Kurumu’nu 1996 yılında açılan Asya Finans Kurumu A.Ş. takip etmiştir. Söz konusu iki finans kurumu daha sonrasında sırasıyla 2001 ve 2016 yılında kapanarak faaliyetlerine son vermiştir. Nihayet 2015’te Ziraat Katılım Bankası, 2016’da Vakıf Katılım Bankası ve Mart 2019’da Emlak Katılım Bankası A.Ş. kurulmuştur. 2000’li yılların Türkiye özelinde diğer bir önemli özelliği bankacılık terminolojisinde yaşanan dönüşümdür. Türkiye’de ilk etapta “Özel Finans Kurumu” adı ile anılan faizsiz kurumlar, 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı “bankacılık kanunu” ile artık “katılım bankaları” olarak tanımlanmışlardır (Atar, Teoriden Pratiğe: Dünyada ve Türkiye’de İslami Bankacılığın Dünü ve Bugünü, 2017, s. 237).

Türkiye’de katılım bankacılığın, tüm bankacılık sektörü içerisindeki pozisyonunun tahlilinde Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)’nin hazırladığı raporlar hem önemli veriler sunmakta hem de birincil kaynak olma özelliği taşımaktadır. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nu ve 04.10.2001 tarih ve 2001/3138 sayılı Birlik Statüsü’nün yürürlüğe konulması ile o zamanki adıyla Özel Finans Kurumları Birliği olarak kurulmuştur. Müteakiben 01/11/2005 tarihli 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ve 28/02/2006 tarih ve 2006/10018 Sayılı Birlik Statüsü ile şimdiki adı olan Türkiye Katılım Bankaları Birliği unvanını almıştır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2019).

Türkiye’de halen faaliyetlerine devam eden altı katılım bankası mevcuttur ve söz konusu bankalar Tablo 6’da gösterilmiştir.

⁹ Şirketin adı 2001 yılında Family Finans Kurumu A.Ş. olarak değişmiş, 2005 yılında ise Family Finans ve Anadolu Finans birleşerek nihai unvanı olarak Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.’ye kavuşmuştur.

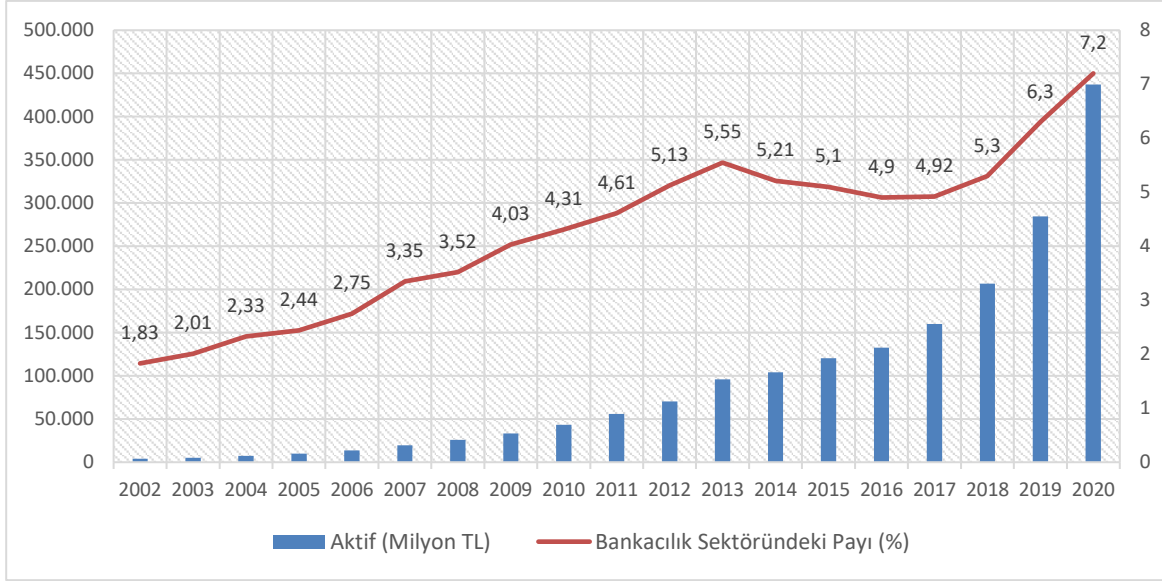
Tablo 6. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

	Albaraka Türk Katılım Bankası
	Kuveyt Türk Katılım Bankası
	Türkiye Finans Katılım Bankası
	Vakıf Katılım Bankası
	Ziraat Katılım Bankası
	Emlak Katılım Bankası

Türkiye’de faaliyet gösteren söz konusu altı banka¹⁰ 2020 yılı sonu itibariyle toplam 1255 şubeye sahiptir ve 16849 personeli istihdam etmektedir. Katılım bankalarının şube sayısı, bankacılık sektörü şube ağının yaklaşık %9’unu oluşturmaktadır. Katılım bankalarının aktif payı büyüklüğü ise tüm bankacılık kesiminde %7.2 düzeyindedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2020, s. 2).

Bankacılık kesimi tahlillerinde aktif pay büyüklüğü önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Türkiye’deki katılım bankalarının 2002-2020 yılları arasındaki aktif pay büyüklüklerine ilişkin veriler Şekil 11’de yer almaktadır.

¹⁰ Emlak Katılım Bankası faaliyetlerine 2019 yılı itibariyle başladığı için 2018 ve önceki dönem verilerine katkı sağlamamıştır.

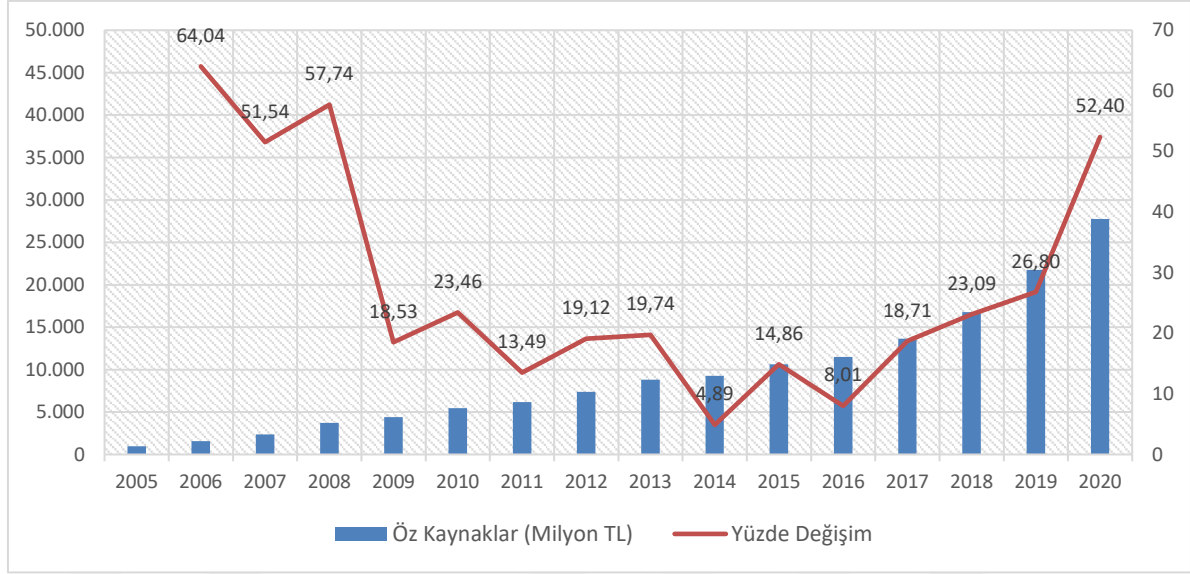

Şekil 11. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Bankacılık Sektöründeki Payı (2002-2020)

Kaynak: Kullanılan Türkiye Katılım Bankaları Birliği Raporları: (TKBB, 2020) (TKBB, 2019), (TKBB, 2018), (TKBB, 2017), (TKBB, 2016), (TKBB, 2015), (TKBB, 2014), (TKBB, 2013), (TKBB, 2012), (TKBB, 2011), (TKBB, 2010), (TKBB, 2009), (TKBB, 2008), (TKBB, 2007), (TKBB, 2006), (TKBB, 2005), (TKBB, 2004).

Şekil 11'e göre 2002-2018 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının sahip olduğu aktif büyüklükler her yıl artmıştır. Öyle ki 2009-2018 yılları arasında ortalama aktif büyüme oranı %22.4 olarak gerçekleşmiştir. Son dönem aktif büyüklüğü artışında ise aynı oran %29.1'dir. Katılım bankalarının sahip olduğu aktiflerin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı ise %5 düzeylerine ulaşana kadar yükselişini sürdürmüş, sonrasında o düzeylerde bir süre stabil kalmış ve 2018 sonrası tekrar yükselişe geçmiştir.

Bankacılık kesimin aktif büyüklükleri içerisinde işletme sahipleri tarafından sağlanan varlıkları ifade eden öz kaynaklar önemlidir. Öz kaynakların güçlü olması doğrudan kullanılabilecek fon miktarını olumlu yönde etkilenmektedir (Sevilengül, 2009, s. 471). Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının sahip olduğu öz kaynakların gelişimi ve öz kaynak değişim oranları Şekil 12'de gösterilmiştir.

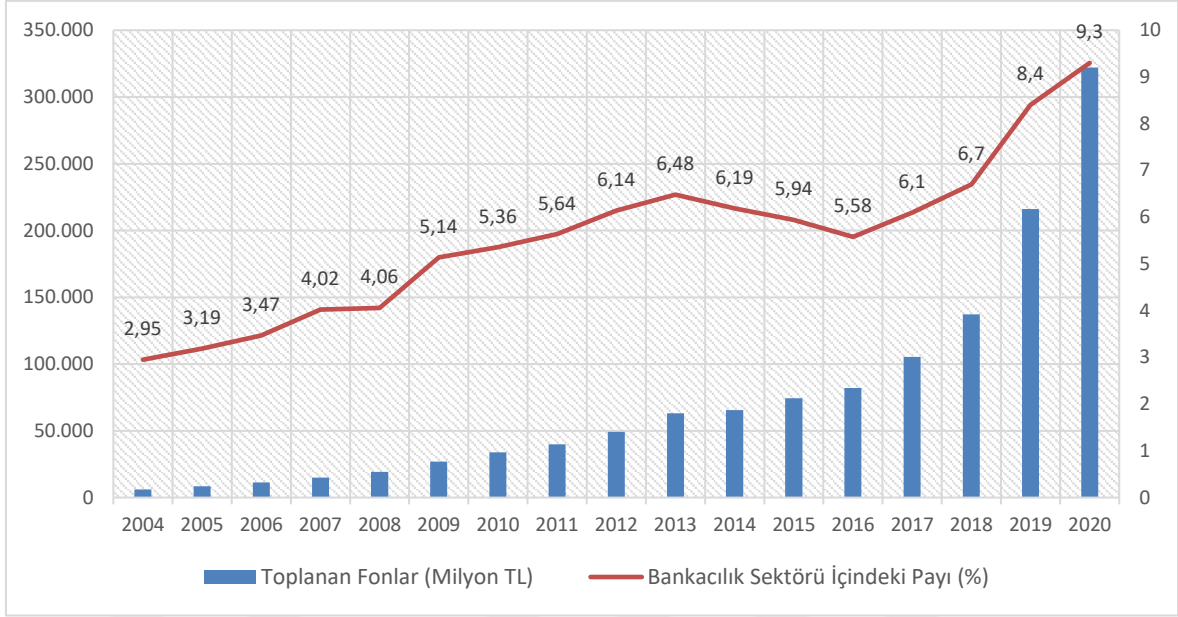

Şekil 12. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Öz Kaynak Gelişimi ve Yüzdesel Değişim (2005-2020)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği raporlarından derlenmiştir.

Türkiye'deki katılım bankalarının öz kaynak gelişimi ile aktif toplamının gelişimi benzerliğe sahiptir. Oranları değişmekle birlikte her yıl artış sağlanması öz kaynak gelişiminde de bir istikrar ve kararlılık sağlandığını göstermektedir. 2005-2020 yılları arasında öz kaynaklardaki ortalama artış %27.76'dır.

Toplanan fonlara yönelik veriler itibariyle Türkiye'deki katılım bankalarının 2002-2020 yılları arasındaki gelişimi ise Şekil 13'te gösterilmiştir.

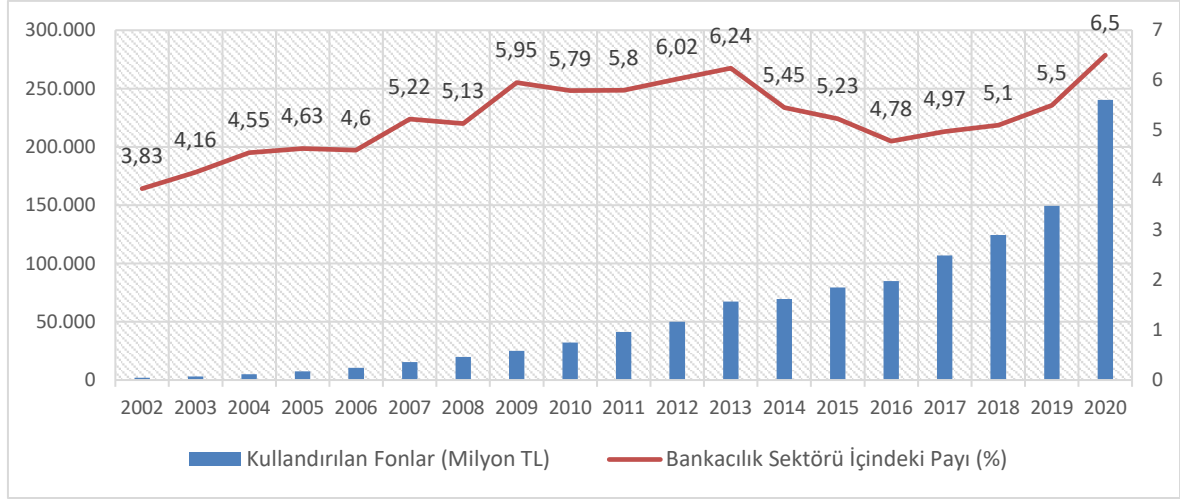

Şekil 13. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Toplanan Fon Gelişimi ve Bankacılık Sektörü İçindeki Payı (2004-2020)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği raporlarından derlenmiştir.

Şekil 13'e göre toplanan fonlardaki gelişim Türkiye'de katılım bankacılığının sürdürülebilir büyüme hedefi ile uyumlu gözükmemektedir. 2002-2020 yılları arasında toplanan fonların yıllık ortalama büyümesi yaklaşık %30 düzeyindedir. 2020 sonu itibariyle toplanan fon tutarı 322.017 milyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı şekilde bu dönemde, katılım bankalarının topladığı fonların tüm bankacılık sektörü içerisindeki payı da %9.3 düzeyine ulaşmıştır.

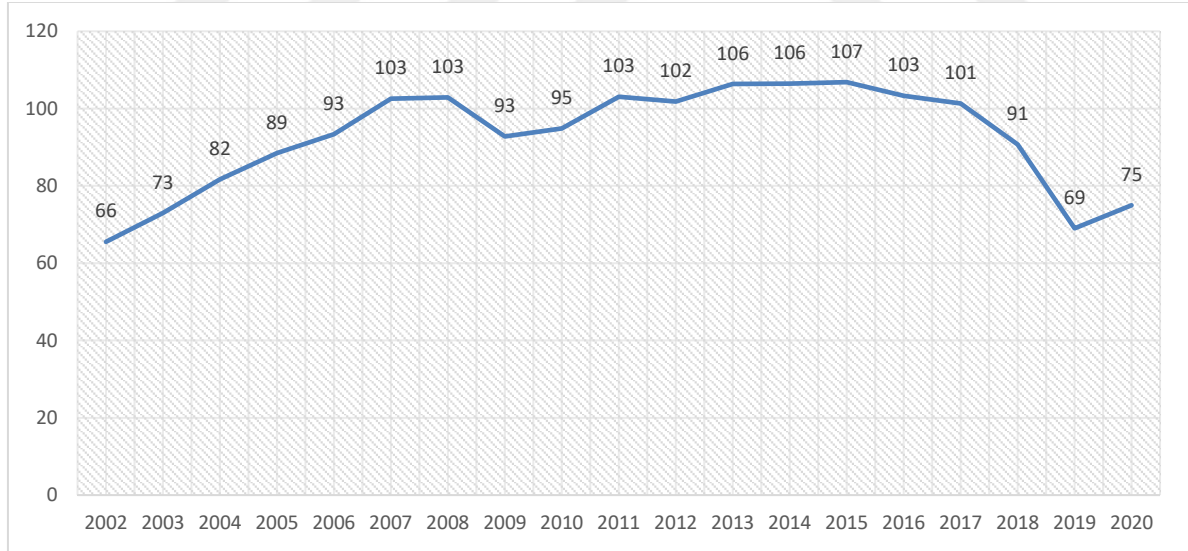
Toplanan fonlarda sağlanan artışların daha anlamlı hale gelmesi, söz konusu artışın kullandırılan fonlara da yansması ile mümkündür. Kullandırılan fon miktarında sağlanan artışlar da finansal başarıya olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda kullandırılan fonları gelişimi Şekil 14'te yer almaktadır.

Şekil 14. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Kullandırılan Fon Gelişimi ve Bankacılık Sektöründeki Payı (2002-2020)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği raporlarından derlenmiştir.

Şekil 14'te görüldüğü üzere 2002-2020 yılları arasında Türkiye'deki katılım bankalarının kullandırdıkları fonlar ortalama olarak %31.1 büyümüştür ve 2020 sonu itibariyle 240.133 milyon TL düzeyine ulaşmıştır. Toplanan fonların kullandırılma oranı ise Şekil 15'te gösterilmiştir.

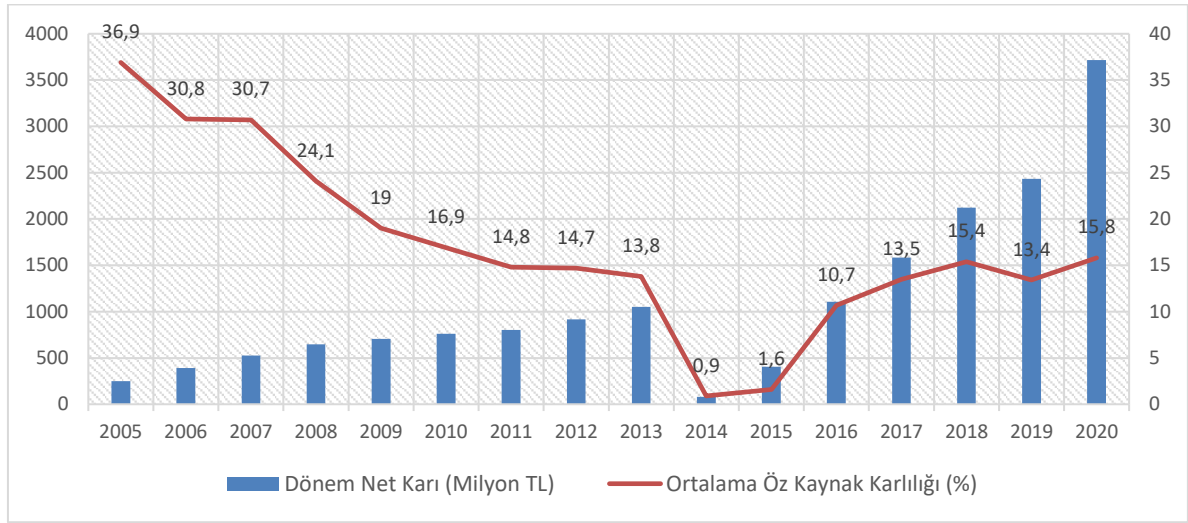
Şekil 15. Türkiye'deki Katılım Bankalarında Toplanan Fonların Kullandırılma Oranları (2002-2020)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği raporlarından derlenmiştir.

2002-2020 yılları arasında Türkiye'deki katılım bankaları topladıkları fonların ortalama olarak %92.6'sını tekrar müşterilerine kullandırmayı başarabilmiştir. 2012 yılına kadar bu

rasyoda önde olan katılım bankacılığı sektörü, 2012 sonrası ise geleneksel bankacılık kesiminin gerisinde kalmıştır (TKBB, Katılım Bankaları 2018, 2018, s. 98).

Bankacılık kesiminin gelir elde edebilmesi ve dolayısıyla dönem sonunda kâr sağlayabilmesi fonları müşterilerine kullanılabilesine bağlıdır. Bu anlamda mantıki bir silsile yakalanabilmesi için katılım bankalarının net kâr gelişimi önemli hale gelmektedir. 2005-2020 yılları arasında Türkiye’deki katılım bankalarının net kâr gelişimi ve ortalama öz kaynak kârlılığı Şekil 16’te gösterilmektedir.

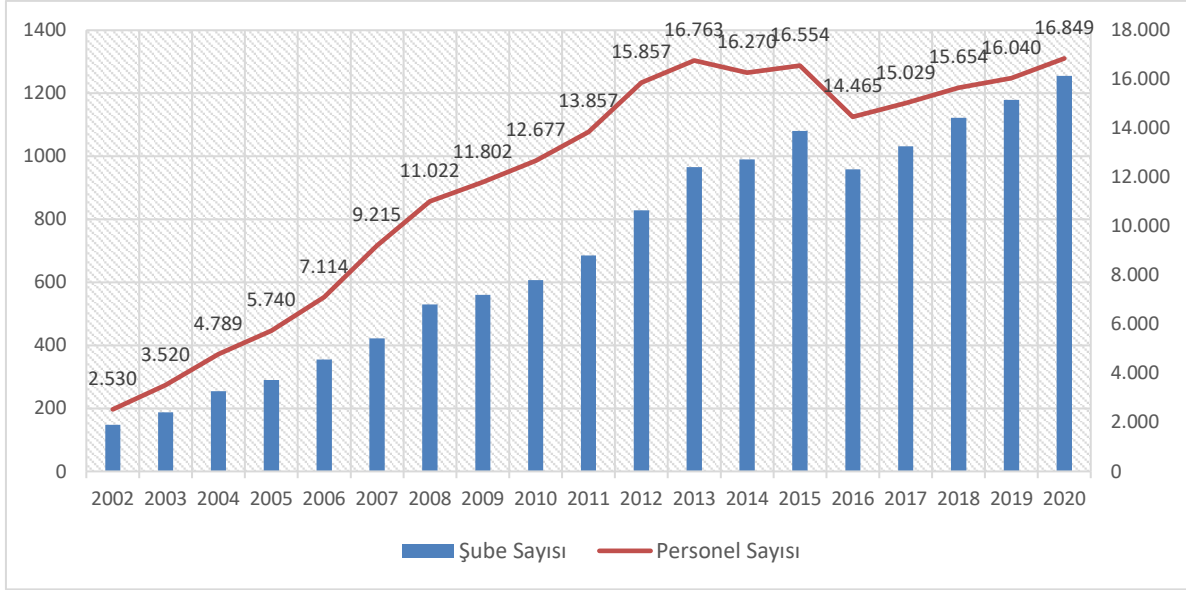

Şekil 16. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Net Kâr Gelişimi ve Ortalama Öz Kaynak Kârlılığı (2005-2020)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği raporlarından derlenmiştir.

Türkiye’deki katılım bankaları verilerin derlenebildiği tüm dönemler itibariyle kârlılığa sahiptir. Kârlılık tutarının dip yaptığı yıllar olan 2014 ve 2015 yılları küresel ölçekte finansal ve reel ekonominin büyümesinin yavaşladığı dönemi kapsamaktadır. Türk bankacılık kesiminin bu yavaşlamadan etkilenmesi olağan sonuçtur. 2015 sonrası ise tekrar hızlı büyüme trendi yakalanmıştır.

Türkiye’de katılım bankacılığının cari durumunun tahlilinde diğer bir gösterge katılım bankalarının sahip olduğu şube ve istihdam ettiği personel sayısıdır. 2002-2020 yılları arasında söz konusu iki göstergeye yönelik gelişim Şekil 17’de yer almaktadır.

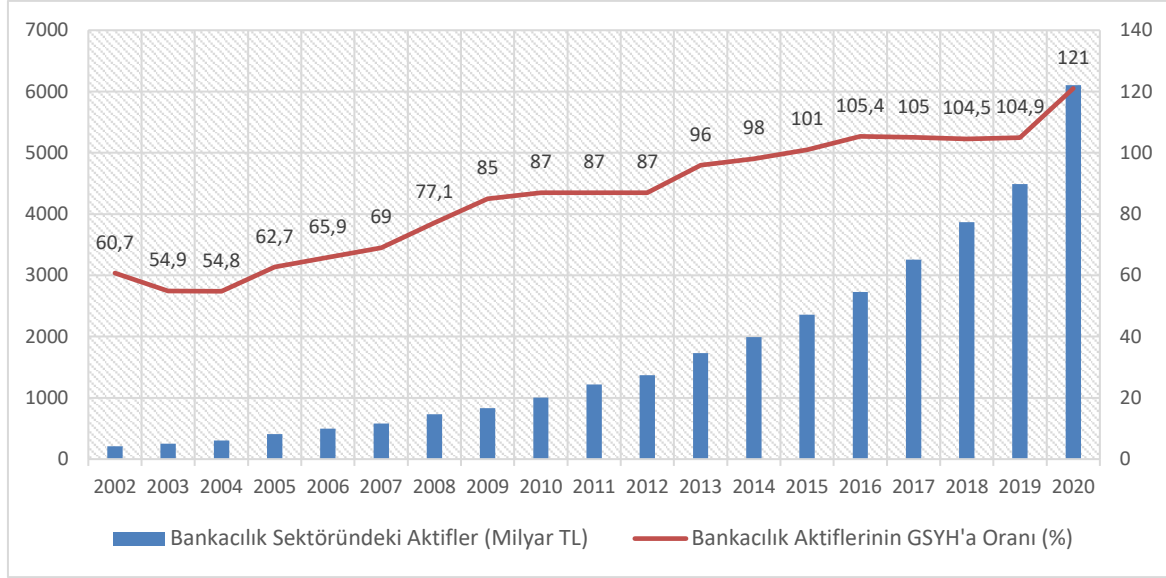

Şekil 17. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Şube ve Personel Sayısı Gelişimi (2002-2020)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği raporlarından derlenmiştir.

2002-2020 yılları arasında Türkiye’de katılım bankalarının şube sayısı ortalama olarak her yıl %12 büyürken, istihdam edilen personel sayısı için aynı oran yaklaşık %13’tür. Türkiye’de katılım bankacılığı kesiminin şube ve personel gelişimi küresel oranların üzerindedir. Şube ve personel sayısı itibariyle dünya ölçeğindeki değerler 2013 yılından beri yatay seyir izlese de Türkiye’de trend artış yönünde devam etmektedir (IFSB, 2021).

Şube ve istihdam edilen personel sayısı ekonominin hem finansal kesimini hem de reel kesimini etkilemektedir. Dar anlamda istihdam kavramı ile üretime koşulan emek faktörü ifade edilmektedir. Üretim de doğrudan Gayrisafi Yurt içi Hasıla (GSYH) ile ilintilidir. Buna göre Türkiye’deki bankacılık sektörünün analizinde nihai gösterge olarak bankacılık aktiflerinin GSYH’ye oranı önemli olmalıdır. Bu oranın 2002-2020 yılları arasında gelişimi Şekil 18’de gösterilmiştir.

Şekil 18. Türk Bankacılık Sektörü Toplam Aktifleri ve GSYH'ye Oranı (2002-2020, Milyar TL)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği raporlarından derlenmiştir.

Bir ekonomideki toplam çıktı farklı şekillerde ölçülebilmektedir. Özellikle ülke içerisinde gerçekleştirilen toplam üretim değerinde GSYH çoğunlukla tercih edilir (Heijdra B. , 2009, s. 258). GSYH ülke sınırları içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları üzerinden değeri olması itibariyle ekonominin reel yönünü ifade etmektedir (McEachern, 2017, s. 131). Bu anlamda Şekil 18, Türkiye’de reel sektör ile finansal sistemin en önemli aracı kurumu olan bankacılık kesiminin büyüklüklerinin kıyaslanmasına olanak sağlamaktadır. Türkiye’de 2002 yılından itibaren bankacılık kesimi aktiflerinin toplam parasal değerinin yükseliş hızı, GSYH’nin artış hızının üzerindedir. Öyle ki 2016 yılından itibaren söz konusu göstergelerde bankacılık kesimi aktiflerinin toplam değeri, ülkede üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerinin üzerine çıkmıştır. Finansal sistemin sadece bankalardan oluşmadığı düşünüldüğünde, tüm finans sektörünün hızla büyümesi hatta reel sektörün önüne geçmesi katılım bankalarının taşıdığı vizyonu ve gelecek planlamasını daha önemli hale getirmektedir.

2.6. Katılım Bankacılığı ile Konvansiyonel Bankacılık Karşılaştırması

Katılım bankacılığının çalışma prensipleri ve temel ilkeleri esasen İslâmi iktisadi düşüncenin çıktılarına göre şekillenmiştir. Katılım bankacılığının dayandığı temel ilkelerin konvansiyonel bankacılıktan farklı olması, benzer hizmetlerin iki bankacılık kesimi

arasında farklı usullerde sunulmasına yol açmıştır. Özulucan ve Deran (2009) ve Özsoy (2012) çalışmalarında, katılım bankalarını ve konvansiyonel bankaları verdikleri hizmetler ve diğer yönlerden karşılaştırarak Tablo 7'deki bulguları derlemişlerdir.

Tablo 7. Katılım Bankaları ile Konvansiyonel Bankaların Verdikleri Hizmetler Yönünden Karşılaştırılması

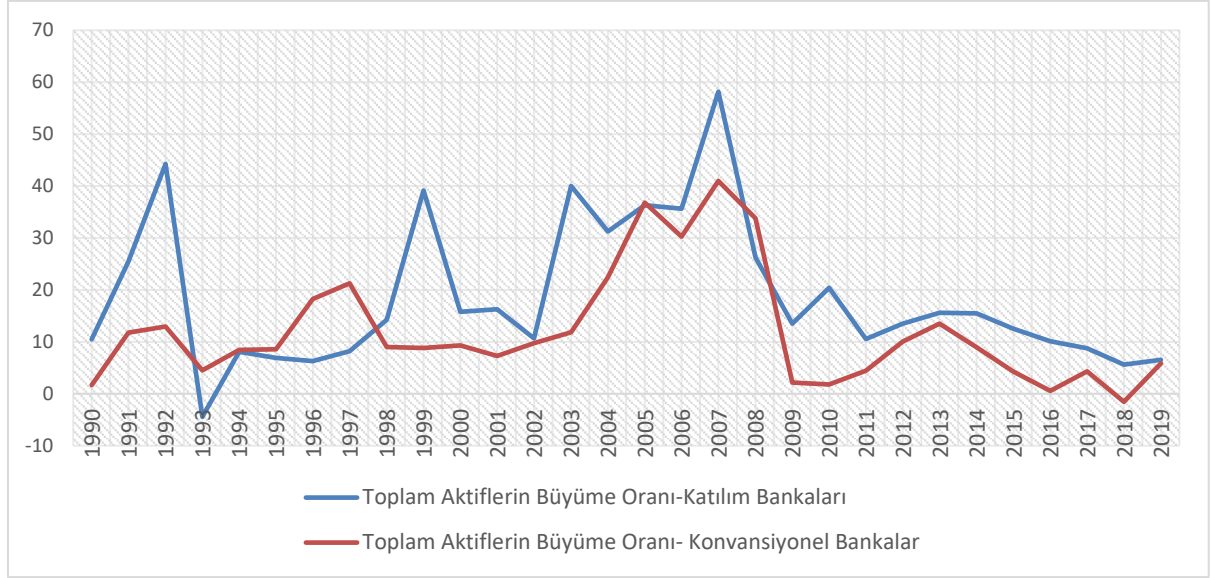
Esas	Katılım Bankaları	Konvansiyonel Bankalar
Çalışma Biçimleri	Katılım bankacılığını doğuşuna yön veren en temel ilke faizsizlik ilkesidir. İşlemlerde kâr-zarar ortaklığı esastır. Paranın zaman değeri yoktur ve para ticari bir ürün mahiyetinde alım-satıma tabi değildir. Katılım bankaları klasik bankacılık hizmetlerinin çoğunu görmekle beraber faaliyetleri esasen fon toplama ve fon kullandırma odağına sahiptir.	Konvansiyonel bankacılık faaliyetlerinde faiz esastır. Dolayısıyla yapılan işlemlerde para ticareti söz konusudur.
Paranın Fonksiyonları	İslâmi iktisadi düşüncede para sadece değişimlere aracılık eden bir maldır. Bu sebeple ticaret ve ortaklık söz konusu olmadan üçüncü kişilere kullandırılmasından gelir elde edilmez. Yani paranın kullanım ve zaman değeri yoktur. Bu nedenle katılım bankaları fon toplarken kâr-zarar ortaklığı; fon kullandırırken ise vadeli satış, kiralama ve kâr-zarar ortaklığına dayanan süreçleri takip ederler.	Klasik iktisadi düşüncede para, değişimi kolaylaştıran bir araç olmakla beraber, kullandırılmasından gelir elde edilebilen bir maldır. Dolayısıyla konvansiyonel bankalar klasik bankacılık hizmetlerinin yanında para ticareti de yapmaktadırlar.
Fon Toplama	Katılım bankaları özel cari hesap ve katılma hesabı olarak iki hesap türü ile fon toplamaktadır. Özel cari hesap, istenildiğinde çekilebilen ve hesap sahibine herhangi bir getiri sağlamayan hesaplardır. Katılma hesapları ise katılım bankalarına yatırılan fonların bu bankalarca işletilmesiyle ortaya çıkacak kâr veya zarara ortak olma sonucunu veren hesaplardır. Katılım bankalarını konvansiyonel bankalardan ayıran hesap türü katılma hesabıdır. Bu hesap, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş bir kazanç taahhüt etmeyen ve yatırılan anaparanın da aynı şekilde geri ödenmesini garanti etmeyen fonları kapsar.	Konvansiyonel bankalar ticari hesap ve mevduat hesabı olarak iki hesap türü ile fon toplamaktadırlar. Bu hesaplarda ise hesap sahibine, önceden belirlenen bir faiz oranı nispetinde kazanç taahhüt edilir. Bu anlamda konvansiyonel banka ile müşteri arasındaki ilişki ortaklık olmayıp borçlu-alacaklı ilişkisi boyutundadır.
Fon Kullandırma	Esasen nakit kredi kullandırma söz konusu değildir. İkinci bölüm içerisinde aktarılan mudaraba, murabaha, icare, muşaraka gibi yöntemlerle ticaret (alım-satım) ve ortaklık odaklı şeklide fonlar kullandırılır. Bu nedenle katılım bankaları topladıkları fonları reel sektöre kanalize etmek durumundadırlar. Dolayısıyla katılım bankaları fon kullandırmada çoğunlukla uzun vadeli ve kârlı yatırım projelerine yönelmektedir. Ticaret yönteminde, herhangi bir alışveriş olmadan veya proje netleşmeden para ödemesi yapılmaz.	Konvansiyonel bankalar kredi (borç para verme) yöntemiyle fon kullandırır. Altın dışında bir emtia veya gayrimenkul alım satımında yer almazlar. Bankaların topladıkları fonları hangi alanda kullandığı önemli değildir. Dolayısıyla para üretim dışında da kullanılabilir.
Faaliyet Alanı	İslâmi iktisadi düşünceye göre meşru sayılan ve serbest bırakılan tüm faaliyetler işleme konu olabilir.	Yasal olan her türlü faaliyet işleme konu olabilir.
Finansal Kiralama	Katılım bankaları finansal kiralama yapma yetkisine sahiptir.	Konvansiyonel bankalar doğrudan finansal kiralama yapamazlar fakat finansal kiralama şirketi kurabilirler.
Üstlenilen Risk	Katılım bankacılığında risk, paylaşım	Konvansiyonel bankacılık faaliyetlerinde ise

	üzerinedir. Kâr veya zararı ortaklık prensibi söz konusu olduğu için müşteriler riski önceden kabul ederler.	risk bedel gerektirir.
Denetim	Bankalar Kanunu'na tabidir.	Bankalar Kanunu'na tabidir.
Makroekonomiye Etkisi	Kullandırılan fonlar doğrudan reel ekonomiye kanalize edildiği için üretim, istihdam ve yatırım gibi makro iktisadi göstergelere doğrudan tesir etmektedir. Ayrıca katılım bankacılığı faaliyetleri şeffaf sözleşmelere bağlı olduğundan ekonominin kayıt dışı unsurlarını beslemesi söz konusu değildir.	Kredi, teminat esasına göre verildiği ve kullandırılan kredinin yatırım ve tüketim arasındaki bölüşümü net olarak kestirilemediği için makro iktisadi çıktılar üzerindeki tesiri tam olarak kestirilemez.
Tabi Olunan Meslek Kuruluşu	Katılım bankaları, Türkiye Katılım Bankaları Birliği'ne üye olmak durumundadırlar.	Konvansiyonel bankalar, Türkiye Bankalar Birliği'ne üye olmak durumundadırlar.

Kaynak: (Özulucan & Deran, 2009, s. 94-96), (Özsoy, 2012, s. 120)

Katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılığı arasındaki öz olarak Tablo 7'de aktarılan farkların temelinde bankacılık faaliyetlerine bakış açısındaki ilkesel ayrımlar belirleyici olmuştur. İlkesel farklılıklar, yapılan benzer işlemlerin işleyiş ve süreçlerinde değişimleri doğurmaktadır. Katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların verdikleri hizmetler yönünden karşılaştırılmasına ek olarak bazı finansal rasyolar itibarıyla mukayesesi de yapılmıştır. Çalışmada Türk bankacılık kesimine ek olarak Körfez ülkeleri bankacılık sektörleri de analiz edildiği için bu kısımda öncelikle Körfez ülkelerinin konvansiyonel bankacılık ve katılım bankacılığı sektörlerinin finansal göstergeleri mukayeseli olarak analiz edilmiştir. Devamında ise Türk bankacılık kesimine dair finansal göstergeler mukayeseli olarak aktarılmıştır. İlgili finansal göstergeler üçüncü bölümde gerçekleştirilen ampirik analize dahil edilen bankaların verileri toplulaştırılarak elde edilmiştir. Bu şekilde, finansal göstergelerin aktarılmasında ve kredi riski modellemelerin yapılmasında bir uyumun sağlanması amaçlanmıştır.

Buna göre, Körfez ülkelerindeki bankaların sahip olduğu toplam aktiflerin büyüme oranındaki 1990-2019 yılları arasındaki görünüm Şekil 19'da aktarılmıştır.

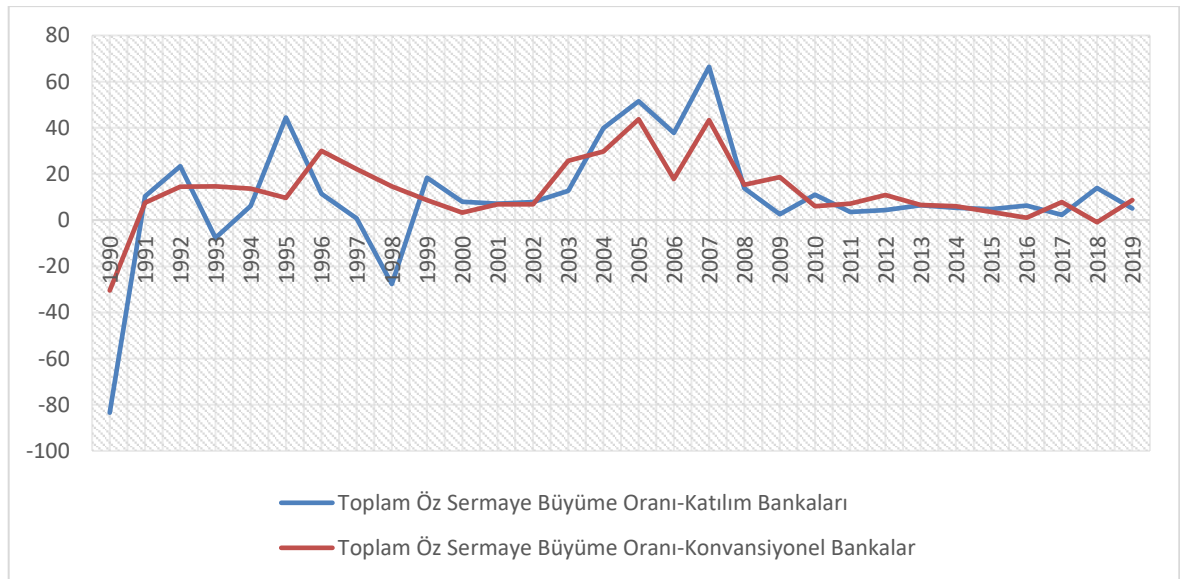

Şekil 19. Körfez Ülkeleri Bankacılık Aktiflerinin Büyüme Oranı (1990-2019)

Kaynak: Fintech Connect kuruluşundan elde edilen verilerden derlenmiştir.

Körfez ülkelerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının toplam aktifleri 1990-2019 yılları arasında ortalama olarak her yıl yaklaşık %18 büyürken, bu oran konvansiyonel bankalar için %12 düzeyindedir. Buna göre katılım bankalarının büyüme performansı konvansiyonel bankaların üzerindedir. Ayrıca 2008 Küresel Finans Krizi her iki bankacılık kesimini de olumsuz etkileyerek özellikle 2008 ve 2009 yıllarında aktif büyümesi sert şekilde düşürmüştür.

Aynı dönemde Körfez ülkelerindeki bankaların öz sermaye büyüme oranlarındaki değişim Şekil 20’de gösterilmiştir.

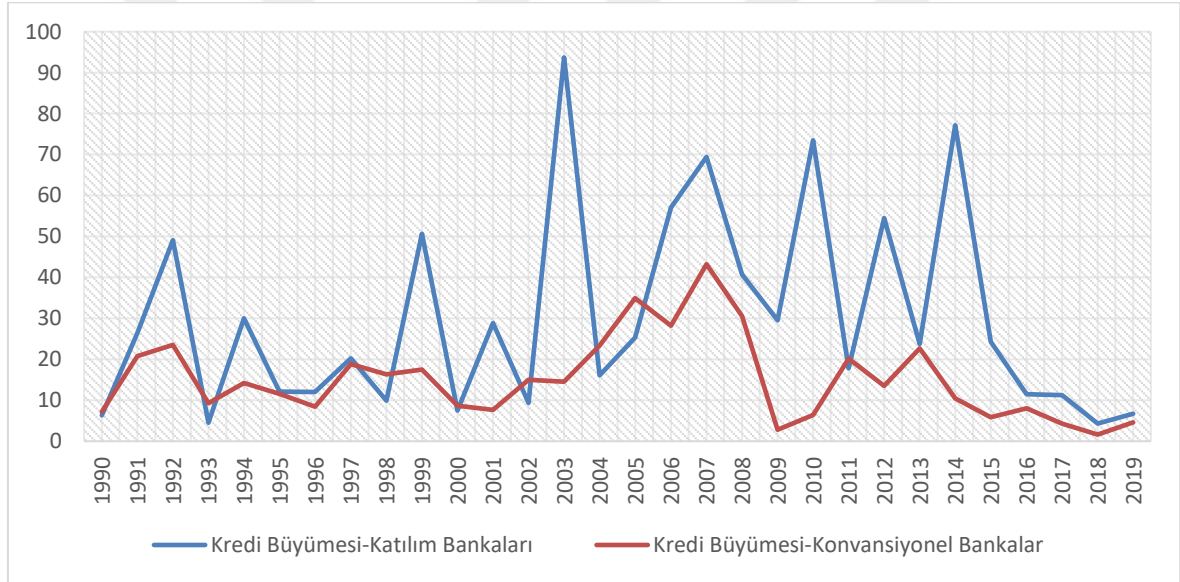

Şekil 20. Körfez Ülkeleri Bankacılık Öz Sermayelerinin Büyüme Oranı (1990-2019)

Kaynak: Fintech Connect kuruluşundan elde edilen verilerden derlenmiştir.

Banka öz sermayesi, bankaların olası başarısızlıklarını önlemede önemli bir gösterge olup çoğunlukla düzenleyici otoriteler tarafından belirlenen bir oran sınırında tutulurlar (Petersen & Schoeman, 2008, s. 1). Körfez ülkelerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının toplam öz sermayeleri 1990-2019 yılları arasında ortalama olarak her yıl yaklaşık %10 büyürken, bu oran konvansiyonel bankalar için %12 düzeyindedir. Toplam aktiflerde olduğu gibi küresel kriz sonrası her iki bankacılık kesiminde de öz sermaye büyüme oranları azalmış ve devam eden yıllarda da düşük seyrini korumuştur.

Körfez ülkelerinde kullanılan toplam kredilerin 1990-2019 yılları arasındaki büyüme oranları Şekil 21’de yer almaktadır.

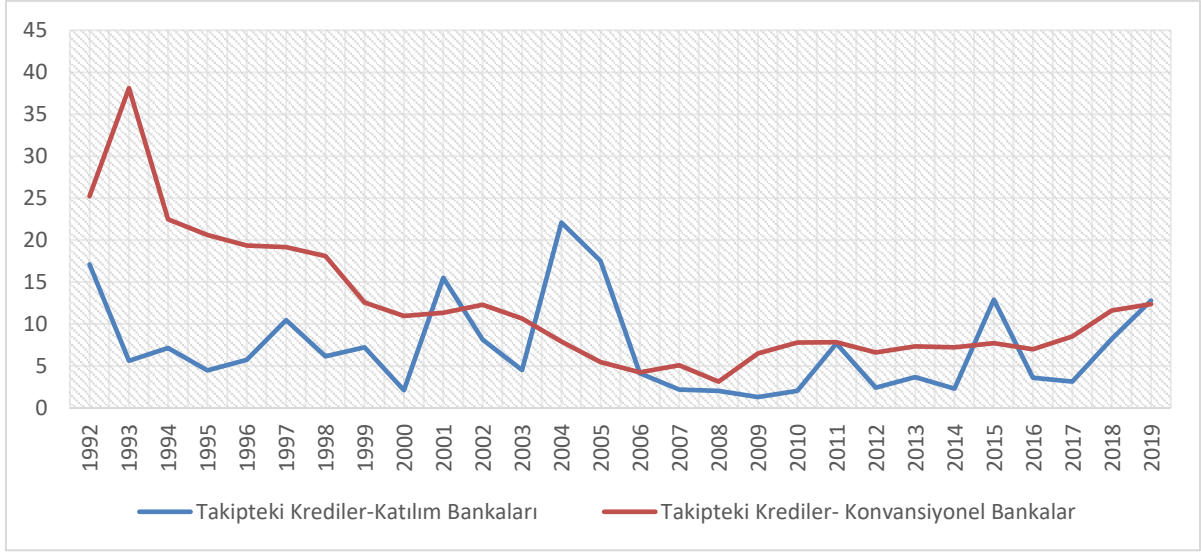

Şekil 21. Körfez Bankalarının Kullandığı Kredilerin Büyüme Oranı (1990-2019)

Kaynak: Fintech Connect kuruluşundan elde edilen verilerden derlenmiştir.

Körfez ülkelerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının kullandığı krediler 1990-2019 yılları arasında ortalama olarak her yıl yaklaşık %30 artarken, bu oran konvansiyonel bankalar için %15 düzeyindedir. Dolayısıyla ekonomik sistem içerisinde dahil edilen fonlarda katılım bankaları, konvansiyonel bankalara kıyasla iki daha fazla büyüme hızına sahiptir. Bu bağlamda, Körfez ülkelerinde fon ihtiyacı olan birimlerin, katılım bankalarına yönelik taleplerini arttırdığını söylemek mümkündür.

Son olarak Körfez ülkelerinde takibe düşen krediler oranının 1992-2019 yılları arasındaki sektörel görünümü Şekil 22’de gösterilmiştir.

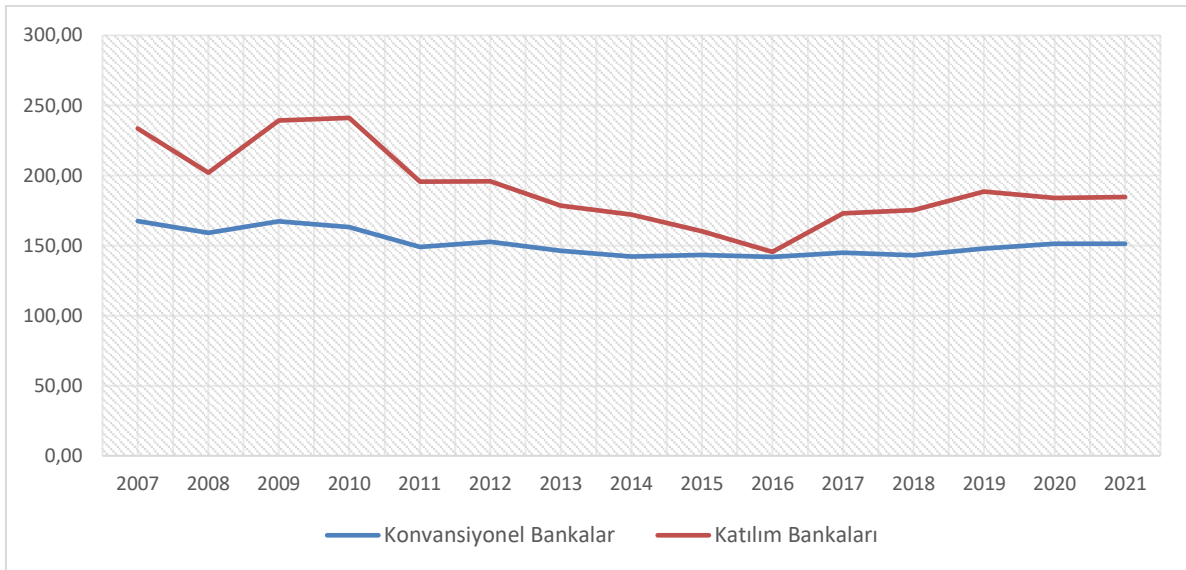

Şekil 22. Körfez Bankalarının Takibe Düşen Krediler Oranı (1992-2019)

Kaynak: Fintech Connect kuruluşundan elde edilen verilerden derlenmiştir.

1992-2019 yılları arasında Körfez ülkelerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının kullandığı kredilerin ortalama olarak her yıl %7.22'si takibe düşerken, aynı oranı konvansiyonel bankalar için %12.05'tir. Buna göre Körfez ülkelerinde katılım bankalarının taşıdığı kredi riski konvansiyonel bankalara kıyasla daha düşüktür. Ancak 2000 yılından itibaren aradaki fark konvansiyonel bankalar lehine azalmış ve 2019 yılı itibariyle iki bankacılık kesimi de yakın düzeylerde sorunlu kredilere sahip olmuşlardır.

Türk bankacılık kesiminde, katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların likidite yeterlilik oranı gelişimleri ise Şekil 23'deki gibidir.

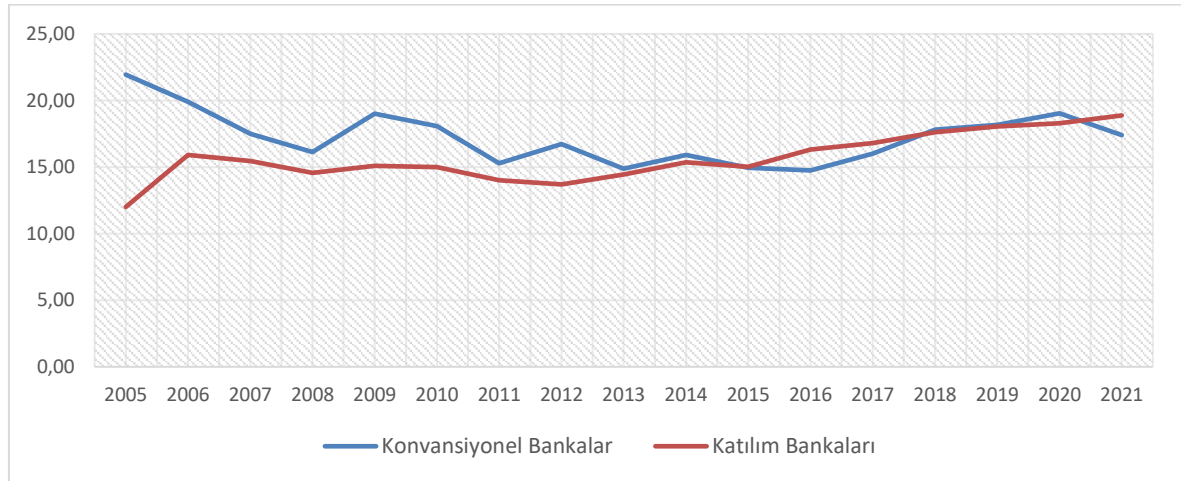

Şekil 23. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankaları Likidite Yeterlilik Oranı (2007-2021)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Şekil 23, Türk bankacılık kesiminin güçlü yeterlilik oranlarına sahip olduğunu göstermektedir. Katılım bankalarının likidite yeterlilik oranı ise görece daha yüksektir. Likidite, bankaların kısa vadeli borçlarını (Aydın, Finansal Analiz, 2012, s. 92) ve vadesi gelen yükümlülüklerini kabul edilemez kayıplara uğramadan karşılama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Likidite riski de bankaların çeşitli fon toplama kaynaklarından sağlanan likiditenin vadeleri geldiğinde söz konusu yükümlülükleri karşılamak için yetersiz olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Vodova, 2013, s. 26). Oranın hesaplanması ise vade dilimleri itibarıyla yerli ve yabancı para cinsinden toplam varlıkların, yerli ve yabancı para cinsinden toplam yükümlülüklerle bölünmesi şeklindedir (Albayrak & Eren, 2020, s. 37). Türk bankacılık sektöründe her iki bankacılık kesiminin 2007-2021 yılları arasında pozitif likidite yeterlilik oranlarına sahip olması, varlıklar ve yükümlülükler arasında likidite uyumunu sağladığını göstermektedir.

Türk bankacılık kesiminde, katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların sermaye yeterlilik oranı gelişimleri Şekil 24'teki gibidir.

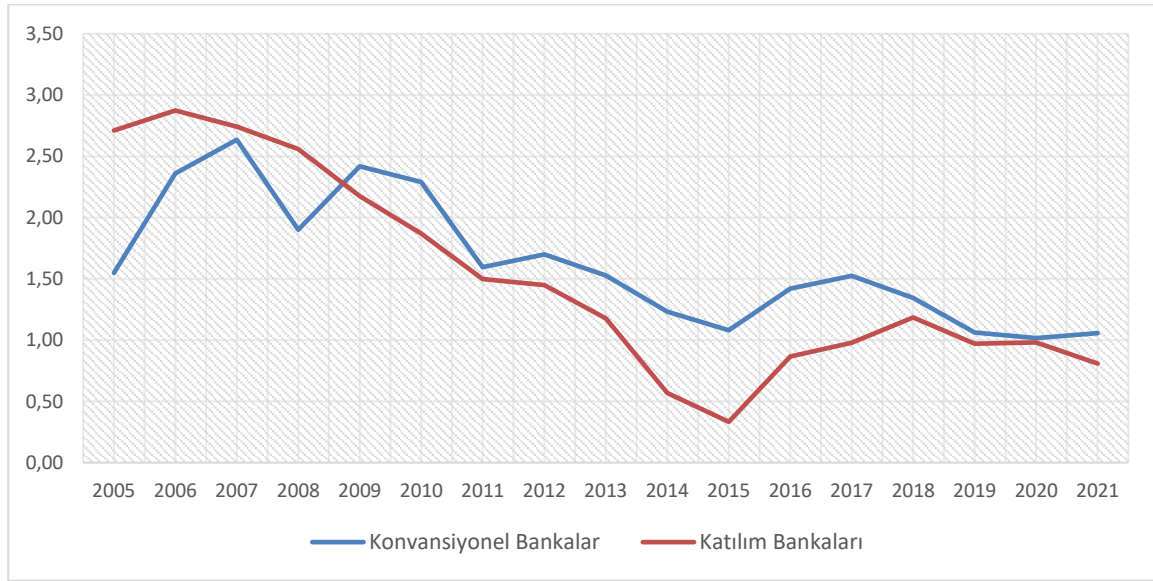
Şekil 24. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankaları Sermaye Yeterlilik Oranı (2005-2021)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Şekil 24'te gösterilen sermaye yeterlilik oranı standart rasyosudur ve bu rasyo, öz kaynaklar toplamının, toplam riske esas tutara bölünmesi ile elde edilmektedir. Toplam riske esas tutar ise kredi riskine esas tutar, operasyonel riske esas tutar ve piyasa riskine

esas tutarın toplamından oluşmaktadır (Geçer, 2015, s. 90). Türkiye’de BDDK kurul kararı ile tüm bankaların tutturması istenen sermaye yeterlilik oranı alt limiti %12 olarak belirlenmiştir (TBB, 2013). Buna göre Türkiye’de faaliyet gösteren her iki bankacılık kesimi bankaları da toplam olarak %12’nin üzerinde sermaye yeterlilik oranlarına sahiptir.

Türk bankacılık kesiminde, katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların dönem net kârı/zararının toplam aktifler içindeki paylarının 2005-2021 yılları arasındaki görünümü Şekil 25’te gösterilmiştir.

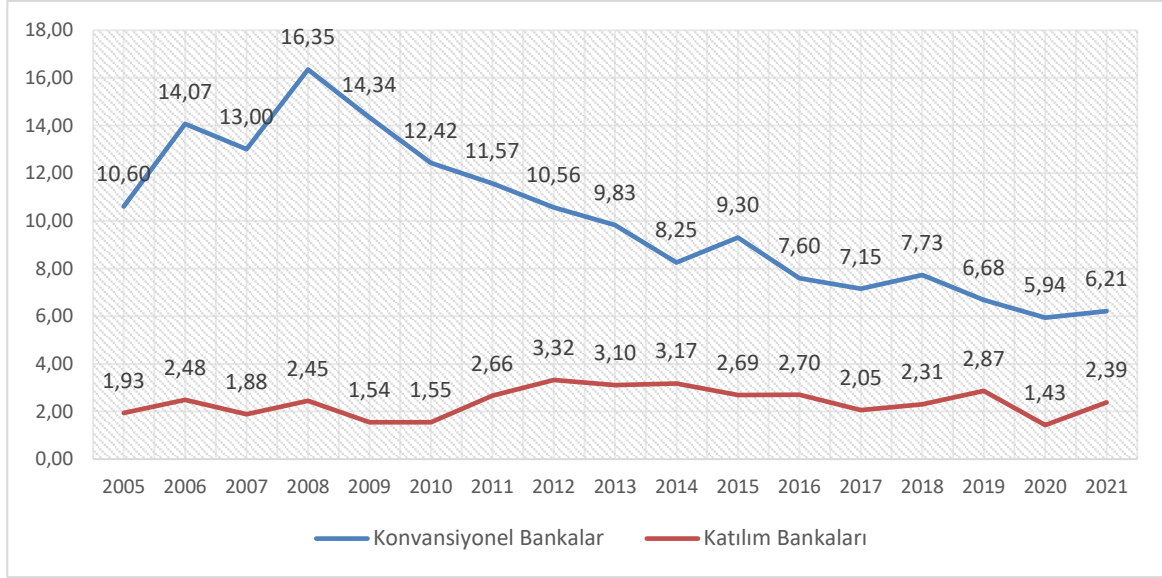

Şekil 25. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Dönem Net Kârının Öz Kaynaklara Oranı (2005-2021)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Türk bankacılık sektöründe hem konvansiyonel bankacılık hem de katılım bankacılığı sektörü, 2005-2021 yılları arasında her dönem kâr elde etseler dahi net kârlarının öz kaynaklar içindeki payları azalma eğilimi göstermektedir. Aynı dönemde her iki bankacılık kesimi de söz konusu rasyoda benzer değerlere sahip olmuş ve yakın eğilimler göstermiştir.

İki bankacılık kesiminin uluslararası faaliyetlerini kıyaslayabilmek adına 2005-2021 yılları arasında yurt dışı şubelerin aktif büyüklükleri değerinin toplam aktifler payı içerisindeki görünümü Şekil 26’da gösterilmiştir.

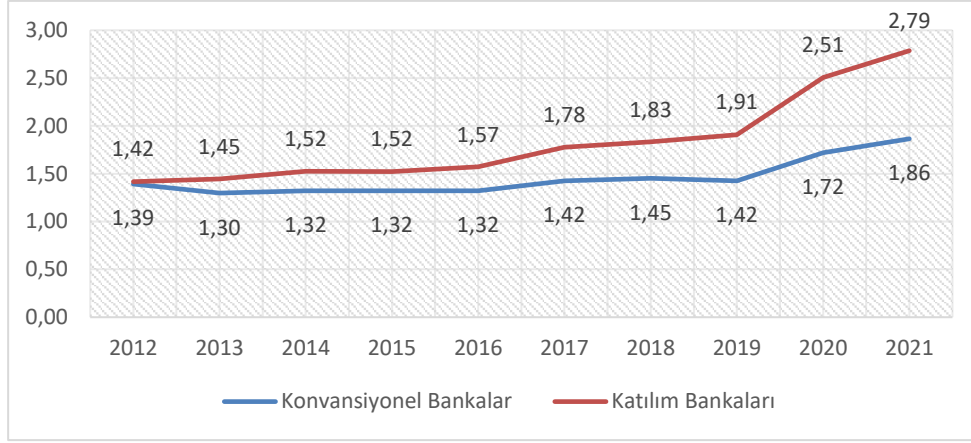

Şekil 26. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Yurt Dışı Aktiflerinin Toplam Aktifler İçindeki Payı (2005-2021)

Kaynak: (BDDK, 2021)

2021 itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren konvansiyonel bankaların yurt dışı şube sayısı 71, katılım bankalarının yurt dışı şube sayısı ise 4’tür (BDDK, 2021). Yurt dışı şubelerin sahip oldukları aktiflerin toplam aktifler içindeki payı yıllar itibariyle katılım bankacılığı sektöründe yatay bir seyir izlerken, konvansiyonel bankacılık kesiminde azalış trendine sahiptir. 2021 yılı sonu itibariyle söz konusu oranlar katılım bankacılığı sektörü için %2.39, konvansiyonel bankacılık sektörü için ise %6.21’dir. Buna göre Türk bankacılık sektörünün genel anlamda uluslararasılaşma iddiasından uzak olduğunu ve faaliyetlerini büyük oranda ulusal ölçekte sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Bu çalışma kredi riski odağında gerçekleştirildiği için bu aşamada katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların kredi riskine esas tutarlarının aktif toplamları içerisindeki payları 2012-2021 yılları arasındaki gelişimi Şekil 27’de gösterilmiştir.

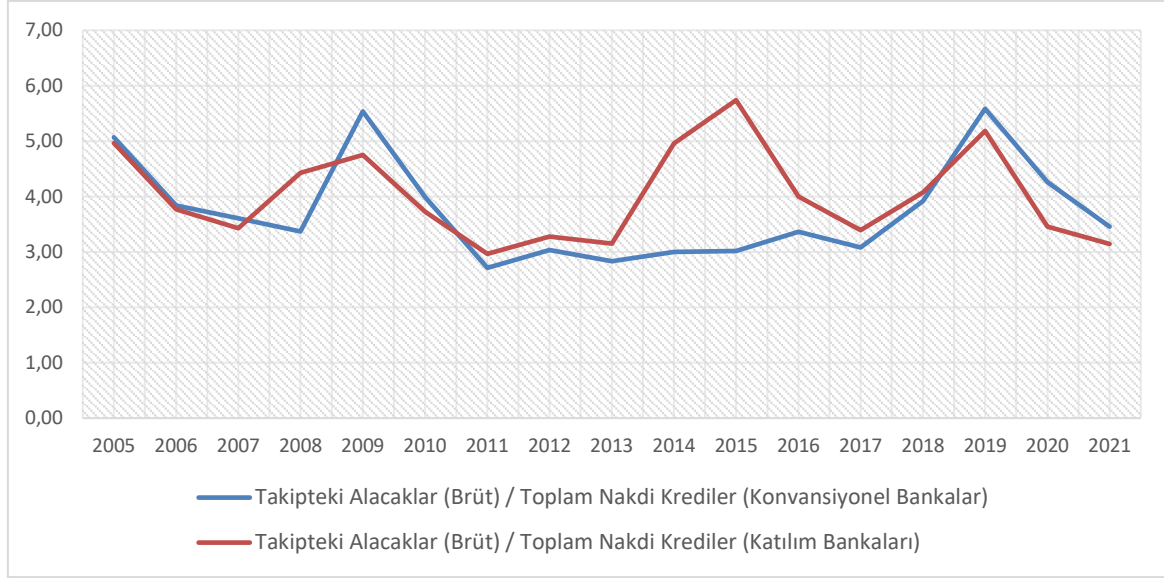

Şekil 27. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Kredi Riskine Esas Tutarlarının Toplam Aktiflerine Oranı (2012-2021)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Kredi riskine esas tutar, sermaye yeterliliği standart oranının hesabında kredi riski nedeniyle maruz kalınabilecek zararlara karşı bulundurulması gereken öz kaynak miktarının tespitinde dikkate alınacak tutarı ifade etmektedir (BDDK, 2014). Dolayısıyla bu tutar bankaların karşı karşıya kaldığı kredi riski yükseldikçe artmaktadır. Kredi riskine esas tutarlar 2012-2021 arasında katılım bankacılığı sektöründe ortalama her yıl %20, konvansiyonel bankacılık sektöründe ise %19 artmıştır (BDDK, 2021). Kredi riskine esas tutarların toplam aktif büyüklük içindeki payları da özellikle 2018 sonrası hızlı artış trendine girmiştir. Kredi riski evrensel düzeyde bankacılık kesiminin karşı karşıya kaldığı en önemli risk kalemidir. Türk bankacılık sektörünün 2012-2021 yılları arasındaki görünümü de bunu destekler mahiyettedir. Bu sebeple, finansal istikrar ve bankacılık istikrarının sağlanmasında ihtiyati odağın kredi riski üzerinde devam etmesi beklenendir.

Bankaların karşı karşıya kaldığı kredi riskine dair en açıklayıcı gösterge ise takipteki krediler oranıdır. Buna göre katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların kullandıkları toplam nakdi krediler içerisinde alacağı düşen kredi oranlarının 2005-2021 yılları arası değişimi Şekil 28'de verilmiştir.

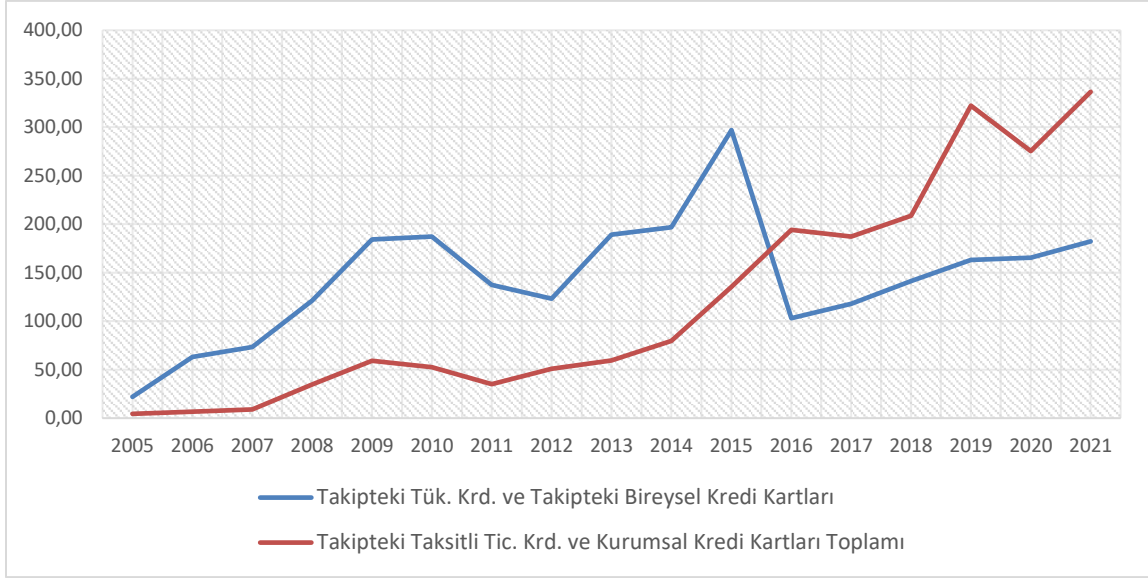

Şekil 28. Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler (2005-2021)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Türk bankacılık sektörü her iki bankacılık kesimi itibariyle sahip oldukları takipteki krediler oranı nispetinde benzer eğilimlere sahiptir. Özellikle 2008 ve 2018 sonrası gözlenen geçici yükselişler bankacılık faaliyetlerinin evrensel ölçekte negatif seyir izlediği dönemi kapsamaktadır. Buna rağmen Türkiye’de faaliyet gösteren konvansiyonel bankalar ve katılım bankalarının takipteki krediler oranlarının yüksek oynaklığa sahip olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü aynı dönemde kullanılan toplam nakdi krediler yıllık olarak ortalama katılım bankacılığı sektöründe %29, konvansiyonel bankacılık sektöründe ise %24 artış göstermiştir. Kullanılan fonlar her yıl bu ölçekte büyürken takipteki krediler oranını belirli sınırlar içerisinde tutabilmek önemli olmalıdır. Bu durum, 2000 sonrası dönemde genel olarak güçlü bir görünüme sahip olan Türk bankacılık sektörünün bir yansıması olarak ifade edilebilir.

Bu aşamada takipteki alacakların bireysel ve ticari krediler bağlamında seyri önemli hale gelmektedir. Buna göre Türkiye’deki katılım bankalarının takipteki tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları tutarları ile takipteki ticari kredilerin ve kurumsal kredi kartları tutarlarının 2005-2021 yılları arasındaki görünümü Şekil 29’da aktarılmıştır.

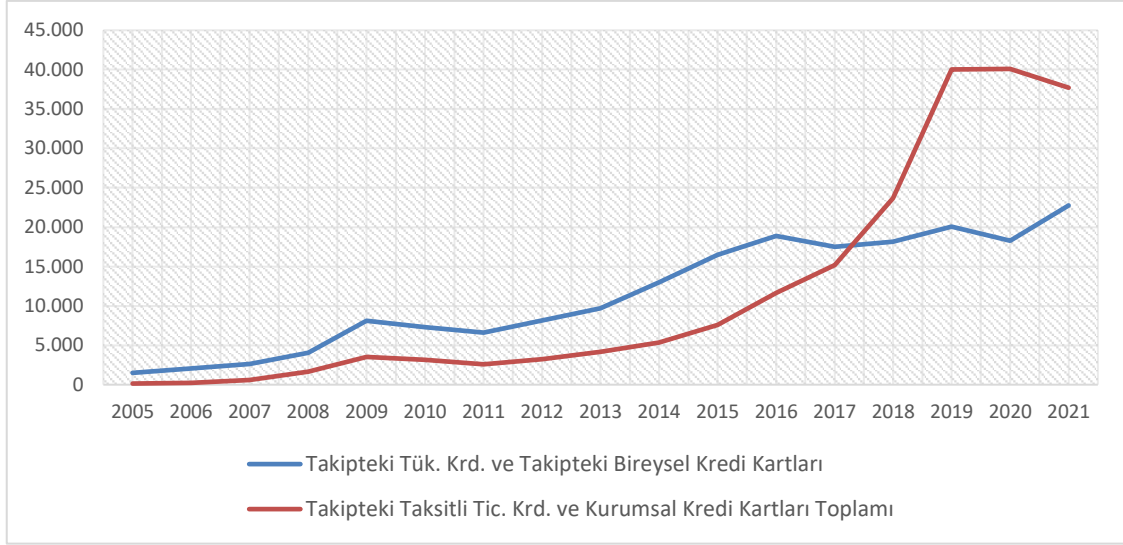

Şekil 29. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Takipteki Alacaklarının Bireysel ve Ticari Krediler Olarak Dağılımı (2005-2021, Milyon TL)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Türkiye’de katılım bankalarında takibe düşen alacakların bireysel ve ticari krediler olarak ayrımında 2015 öncesi ve sonrası farklı görünüm söz konusudur. Buna göre 2015 yılına kadar takipteki alacaklar içerisinde tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları ağırlıkta iken 2015 sonrasında ticari krediler ve kurumsal kredi kartlarında takibe düşen alacaklar ağırlık kazanmıştır. 2005 yılında takipteki alacakların yaklaşık %83’ü tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarından kaynaklanmak iken 2021 yılı itibariyle bu oran yaklaşık %35’tir. Takipteki ticari krediler ve kurumsal kredi kartlarının toplam alacaklar içerisindeki payı ise 2005’te %17 iken 2021’de %65’e ulaşmıştır.

Türkiye’deki konvansiyonel bankaların takipteki tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları tutarları ile takipteki ticari kredilerin ve kurumsal kredi kartları tutarlarının 2005-2021 yılları arasındaki görünümü Şekil 30’da aktarılmıştır.

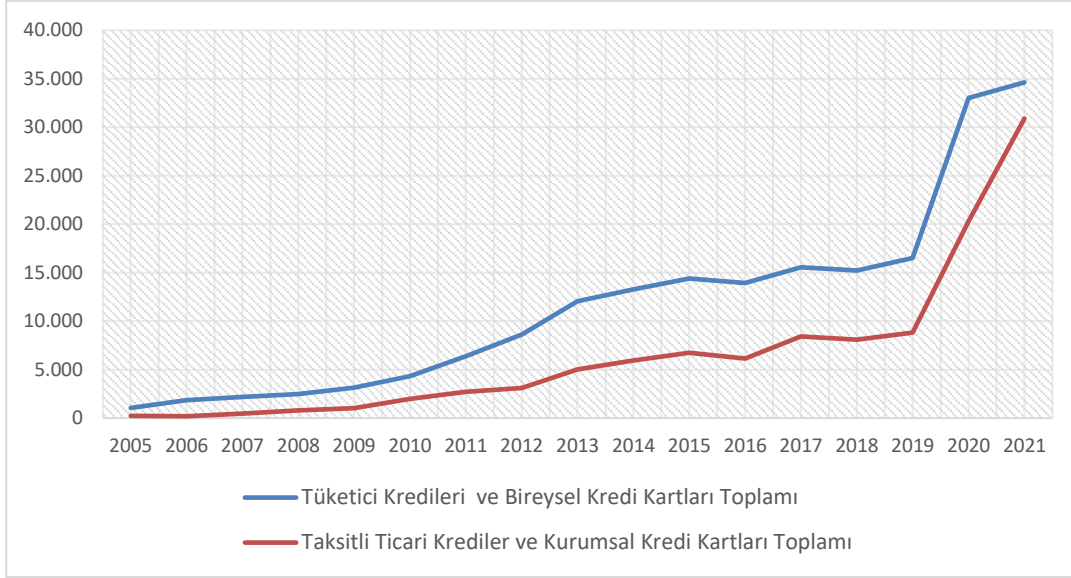

Şekil 30. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankaların Takipteki Alacaklarının Bireysel ve Ticari Krediler Olarak Dağılımı (2005-2021, Milyar TL)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Türkiye’de konvansiyonel bankalarda takibe düşen alacakların bireysel ve ticari krediler olarak ayrımında 2017 öncesi ve sonrası farklı görünüm söz konusudur. Buna göre 2017 yılına kadar takipteki alacaklar içerisinde tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları ağırlıkta iken 2017 sonrasında ticari krediler ve kurumsal kredi kartlarında takibe düşen alacaklar ağırlık kazanmıştır. 2005 yılında takipteki alacakların yaklaşık %92’si tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarından kaynaklanmak iken 2021 yılı itibariyle bu oran yaklaşık %38’tir. Takipteki ticari krediler ve kurumsal kredi kartlarının toplam alacaklar içerisindeki payı ise 2005’te %8 iken 2021’de %62’ye ulaşmıştır.

Şekil 29 ve Şekil 30’da görüldüğü üzere her iki bankacılık kesiminde benzer dönüşümler söz konusudur. Takipteki alacakların ticari kredilerde ağırlık kazanmaya başlamış olmasını daha iyi açıklayabilmek adına, bankaların kullandıkları tüketici kredileri ve ticari krediler toplamaları incelenmiştir. Buna göre katılım bankalarının kullandığı kredilere ilişkin 2005-2021 arası görünüm Şekil 31’de yer almaktadır.

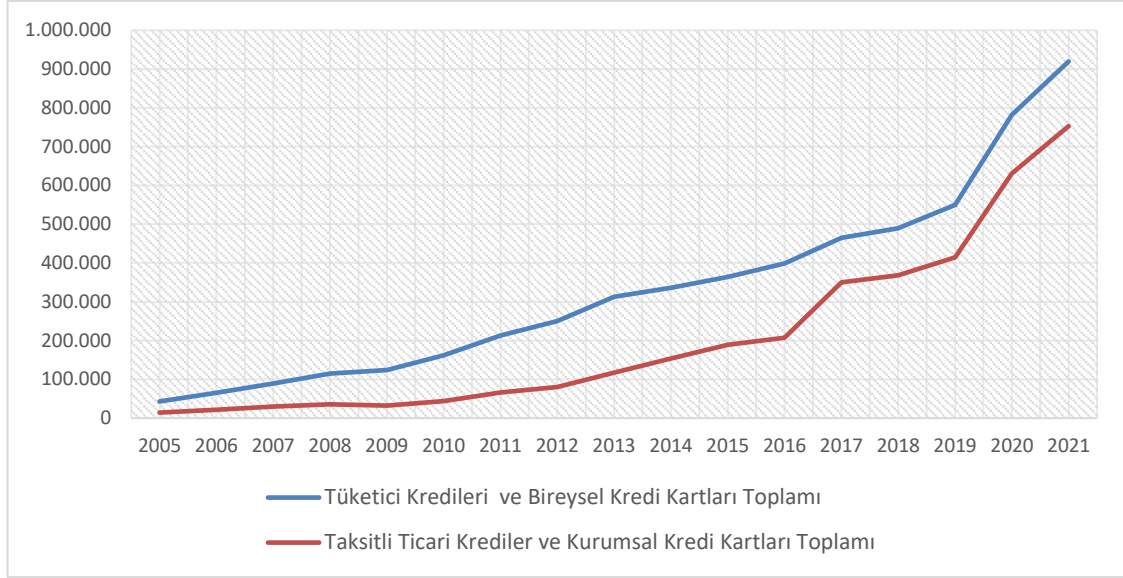

Şekil 31. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Kullandığı Bireysel ve Ticari Krediler (2005-2021, Milyon TL)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Şekil 31'e göre Türkiye'de katılım bankalarının kullandığı tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları toplamı tutar olarak tüm yıllar boyunca ticari krediler ve kurumsal kredi kartı toplamından daha fazladır. Buna karşın kullandırılan tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları toplam tutarı, 2005-2021 yılları arasında yıllık ortalama yaklaşık %27 artarken, ticari krediler ve kurumsal kredi kartları toplam tutarı her yıl yaklaşık %42 artmıştır. Dolayısıyla iki kalem arasında bir yakınsama söz konusudur. Bu eğilim devam ettiği takdirde, kullandırılan ticari kredilerin, bireysel kredileri uzak olmayan bir gelecekte aşması muhtemeldir. Özellikle takipteki alacakların tutar ve oran olarak ticari krediler lehine fazla olması, bankaların kredi riski odağını ticari krediler üzerine taşıması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Konvansiyonel bankaların kullandığı kredilere ilişkin 2005-2021 arası görünüm ise Şekil 32'de yer almaktadır.

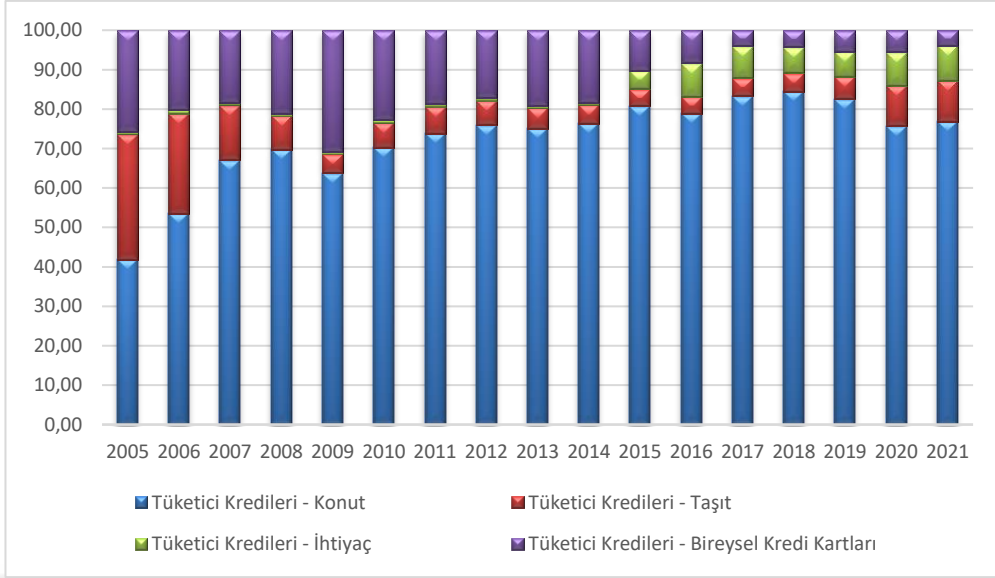

Şekil 32. Türkiye'deki Konvansiyonel Bankaların Kullandığı Bireysel ve Ticari Krediler (2005-2021, Milyon TL)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Konvansiyonel bankaların kullandığı kredilerin, bireysel krediler ve ticari krediler olarak dağılımı katılım bankalarına benzer şekildedir. Gözlenen dönem itibarıyla her yıl, tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları toplamı tutar olarak ticari krediler ve kurumsal kredi kartı toplamından daha fazladır. Kullandırılan tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları toplam tutarı, 2005-2021 yılları arasında yıllık ortalama yaklaşık %22 artarken, ticari krediler ve kurumsal kredi kartları toplam tutarı her yıl yaklaşık %30 artmıştır. Bireysel krediler ve ticari krediler arasındaki yakınsama konvansiyonel bankacılık kesimi için de geçerlidir fakat katılım bankacılığı kesimine göre görece daha yavaştır. Takipteki alacakların tutar ve oran olarak ticari krediler lehine konvansiyonel bankalar nezdinde de daha fazla olması, kredi riskini yönetme bağlamında kullandırılan ticari kredilere önem atfetmektedir.

Kullandırılan bireysel ve ticari kredilerin analizinde tüketici kredileri; ihtiyaç, konut (iş yeri), taşıt ve kredi kartları olmak üzere dört kalemden tasnif edilmiştir. Buna göre, katılım bankalarının kullandığı bireysel tüketici kredilerinin 2005-2021 yılları arasındaki yüzdesel dağılımı Şekil 33'te gösterilmiştir.

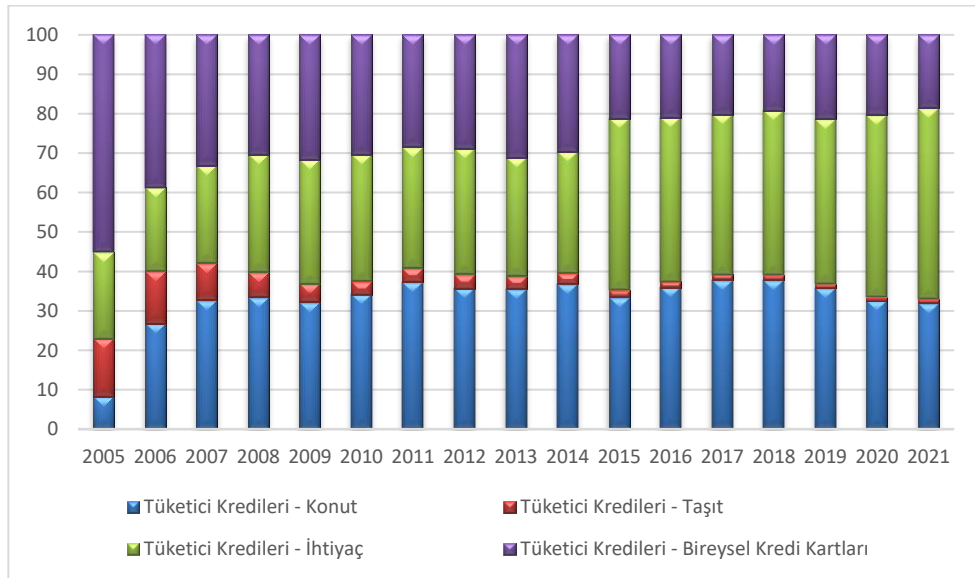

Şekil 33. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Bireysel Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Katılım bankacılığı sektöründe kullanılan bireysel tüketici kredileri içerisinde yıllar itibariyle her dönem en büyük ağırlığa konut kredileri sahip olmuştur. 2005-2021 yılları arasında ortalama olarak kullanılan kredilerin yaklaşık %72'si konut, %15'i bireysel kredi kartları, %10'u taşıt ve %3'ü ihtiyaç kredilerine ayrılmıştır.

Konvansiyonel bankacılık sektöründe kullanılan bireysel tüketici kredilerinin 2005-2021 yılları arasındaki yüzdesel dağılımı Şekil 34'te gösterilmiştir.

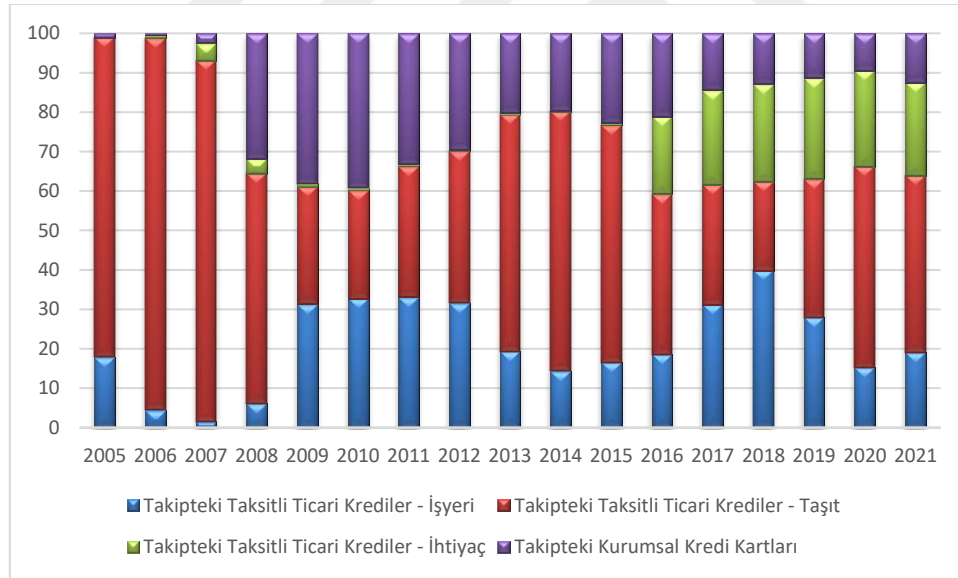
Şekil 34. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründe Bireysel Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Konvansiyonel bankaların kullandığı bireysel tüketici kredileri içinde ihtiyaç, konut ve bireysel kredi kartları yakın oranlara sahiptir. Fakat yıllar itibariyle ihtiyaç kredilerinin oranı artmış ve kredi kartlarının ağırlığı azalmıştır. 2005-2021 yılları arasında ortalama olarak kullanılan kredilerin yaklaşık %35'i ihtiyaç, %33'ü konut, %28'i bireysel kredi kartları ve %3'ü taşıt kredilerine ayrılmıştır.

Ticari olmayan tüketici kredilerin tasnifinde çıkan sonuçlara göre, katılım bankalarının büyük oranda konut finansmanında kullanıldığı ve özellikle katılım bankalarının ihtiyaç kredisi finansmanına çok yakın durmadığı tespit edilmiştir. Konvansiyonel bankalara ise en çok ihtiyaç kredisi için başvurulmakta ve finansman sağlanmaktadır.

Katılım bankalarının kullandığı ticari tüketici kredilerinin 2005-2021 yılları arasındaki yüzdesel dağılımı Şekil 35'te gösterilmiştir.

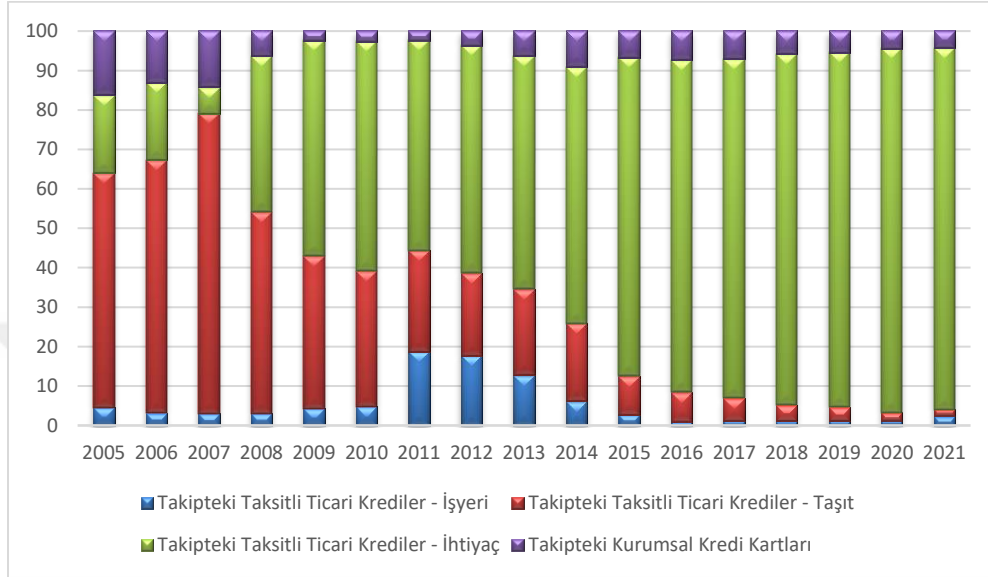
Şekil 35. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Ticari Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Katılım bankacılığı sektöründe kullanılan ticari krediler içinde en önemli hacme taşıt kredileri sahiptir. Taşıt kredilerinin ağırlığı özellikle 2005-2008 yıllarında fazladır. Devam eden yıllarda ticari kredilerin dağılımı görece daha homojen bir yapıya kavuşmuştur. 2005-

2021 yılları arasında ortalama olarak kullandırılan ticari kredilerin yaklaşık %51'i taşıt, %21'i iş yeri, %19'u kurumsal kredi kartları ve %9'u ihtiyaç kredilerine ayrılmıştır.

Konvansiyonel bankacılık sektöründe kullandırılan ticari tüketici kredilerinin 2005-2021 yılları arasındaki yüzdesel dağılımı Şekil 36'da gösterilmiştir.

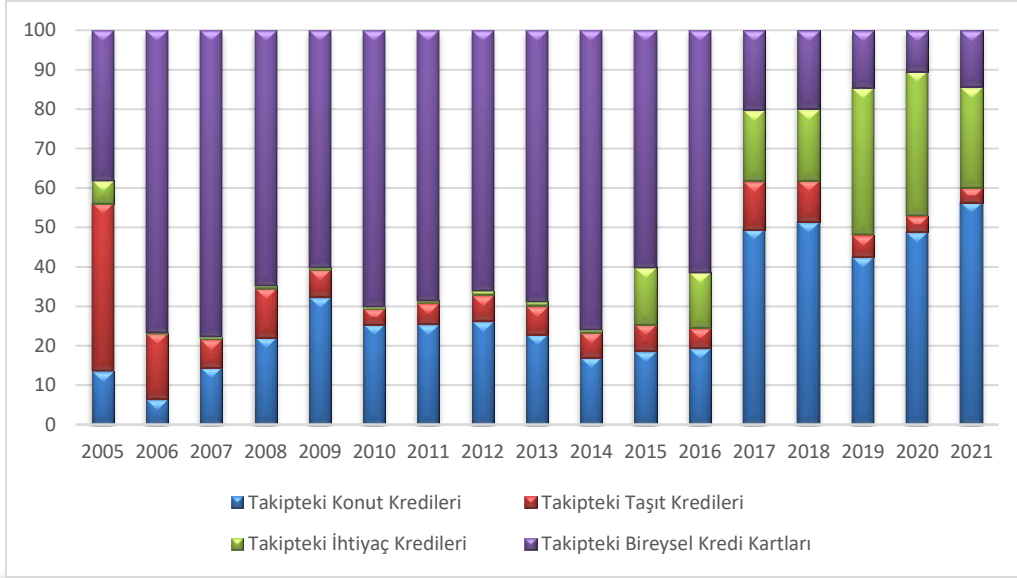

Şekil 36. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründeki Ticari Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Konvansiyonel bankacılık sektöründe kullandırılan ticari krediler içinde en büyük hacme ihtiyaç kredileri sahiptir ve ihtiyaç kredilerinin ağırlığı yıllar itibariyle artmaktadır. 2019 yılında %90 düzeyine ulaşılan ihtiyaç kredilerinin payı devam eden yıllarda da bu konumunu korumuştur. 2005-2021 yılları arasında ortalama olarak kullandırılan ticari kredilerin yaklaşık %62'si ihtiyaç, %26'sı taşıt, %7'si kurumsal kredi kartları ve %5'i iş yeri kredilerine ayrılmıştır.

Takipteki kredilerin bireysel ve ticari krediler bağlamında kıyaslanmasından sonra nihai olarak takipteki krediler içinde konut (ticari krediler için işyeri), taşıt, ihtiyaç ve kredi kartları (bireysel ve kurumsal) bazında dağılımına bakılmıştır. Buna göre katılım bankacılığı sektöründe kullandırılan bireysel kredilerde takibe düşen kredilerin yüzdesel dağılımının 2005-2021 yılları arasındaki değişimi Şekil 37'de aktarılmıştır.

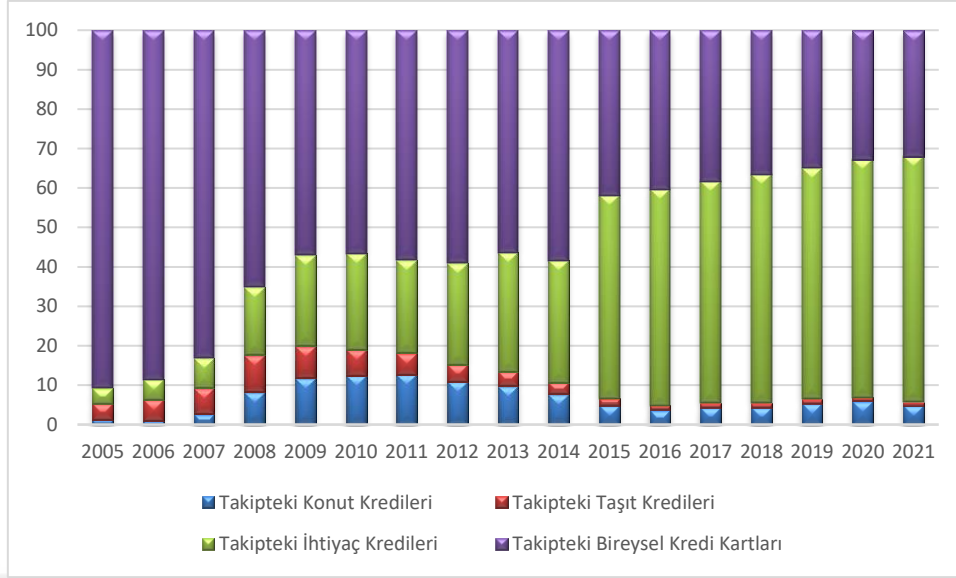

Şekil 37. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Takibe Düşen Bireysel Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Katılım bankacılığı sektöründe takibe düşen bireysel krediler içerisinde 2017 öncesi dönemde en büyük ağırlığa bireysel kredi kartları sahiptir. 2017 ve sonraki yıllarda ise takibe düşen konut ve ihtiyaç kredileri hacim kazanmıştır. 2005-2021 yılları arasında ortalama olarak ise takibe düşen kredilerin yaklaşık %51'i bireysel kredi kartlarına, %29'u konut kredilerine, %11'i ihtiyaç kredilerine ve %9'u ise taşıt kredilerine aittir.

Konvansiyonel bankacılık sektöründe kullanılan bireysel kredilerde takibe düşen kredilerin toplam içindeki yüzdesel paylarının 2005-2021 yılları arasındaki değişimi Şekil 38'de aktarılmıştır.

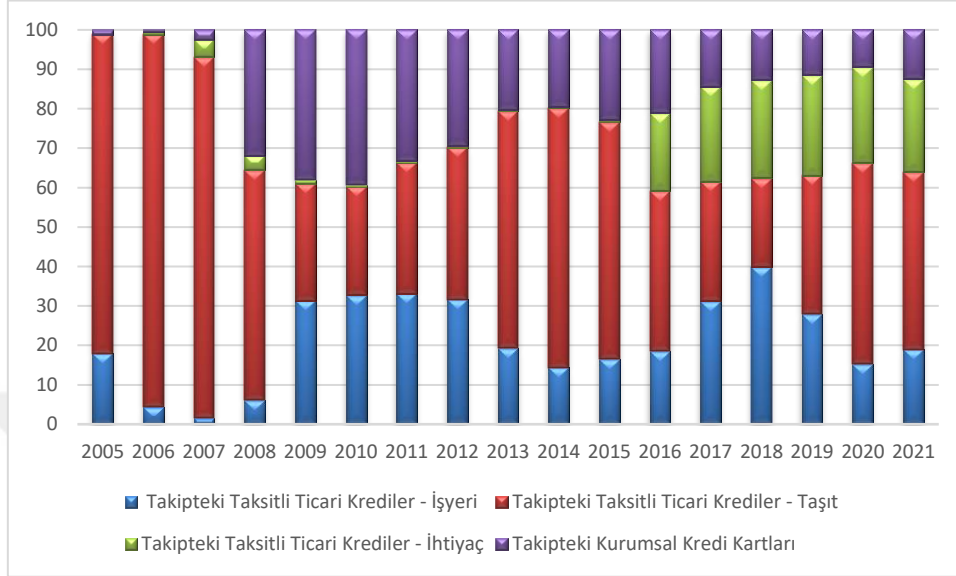
Şekil 38. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründeki Takibe Düşen Bireysel Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Konvansiyonel bankacılık sektöründe gözlenen tüm dönemler itibariyle takibe düşen krediler içerisinde bireysel kredi kartları ve ihtiyaç kredileri büyük ağırlığa sahiptir. 2015 öncesi yıllarda takibe düşen bireysel kredi kartlarının toplam içindeki payı en yüksek iken 2015 sonrası yıllarda takipteki ihtiyaç kredileri öne çıkmıştır. 2005-2021 yılları arasında ortalama olarak ise takibe düşen kredilerin yaklaşık %55'i bireysel kredi kartlarına, %35'i ihtiyaç kredilerine, %6'sı konut kredilerine ve %4'ü ise taşıt kredilerine aittir.

Takibe düşen ticari olmayan tüketici kredilerin tasnifinde çıkan sonuçlara göre, katılım bankalarının sorunlu kredilerinin dağılımı konvansiyonel bankalara göre daha homojen ve dengelidir. Konvansiyonel bankalar kullandıkları taşıt ve konut kredilerinde kredi riskini kontrol etmede başarılı olmakla birlikte takibe düşen ihtiyaç kredileri ve kredi kartları kredi riskini artıran öğeler olarak gözükmemektedir. Takibe düşen bireysel kredi kartlarının yıllar itibariyle her iki bankacılık kesiminde oransal azalışında BDDK'nın kredi kartlarına yönelik özellikle limit ve taksit sınırlaması odaklı düzenlemeleri belirleyici olmuştur (BDDK, 2022). Özetle her iki bankacılık kesiminin kredi riskini yönetebilmesi için ticari olmayan tüketici kredilerinde, kredi kartları ve ihtiyaç kredileri üzerine odaklanması gerekmektedir.

Katılım bankacılığı sektöründe kullanılan ticari kredilerde takibe düşen kredilerin toplam içindeki yüzdesel paylarının 2005-2021 yılları arasındaki değişimi Şekil 39’da aktarılmıştır.

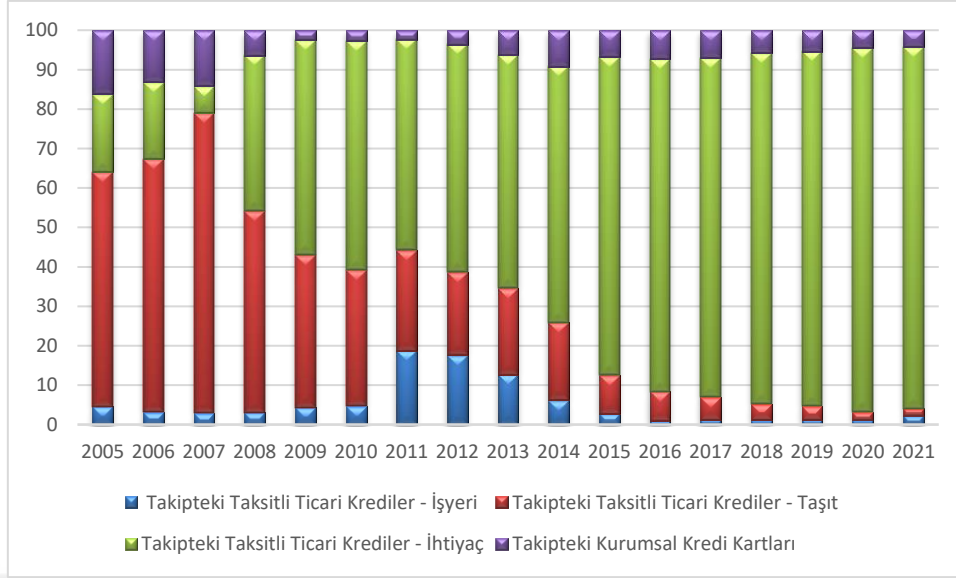

Şekil 39. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Takibe Düşen Ticari Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Katılım bankacılığı sektöründe takibe düşen ticari krediler içerisinde en büyük ağırlığa taşıt ve işyeri kredileri sahiptir. Buna göre 2005-2021 yılları arasında ortalama olarak takibe düşen kredilerin yaklaşık %51’i taşıt kredilerine, %21’i iş yeri kredilerine, %19’u kurumsal kredi kartlarına ve %9’u ise ihtiyaç kredilerine aittir.

Konvansiyonel bankacılık sektöründe kullanılan ticari kredilerde takibe düşen kredilerin toplam içindeki yüzdesel paylarının 2005-2021 yılları arasındaki değişimi Şekil 40’ta aktarılmıştır.

Şekil 40. Türk Konvansiyonel Bankacılık Sektöründeki Takibe Düşen Ticari Kredilerin Dağılımı (2005-2021, Yüzde)

Kaynak: (BDDK, 2021)

Konvansiyonel bankacılık sektöründe takibe düşen kredilerin tasnifinde 2005-2008 arası dönemde taşıt kredileri; 2009 ve devam eden yıllarda ise ihtiyaç kredileri büyük ağırlığa sahiptir. Özellikle takibe düşen ticari ihtiyaç kredilerinin payı 2019 yılında yüzde 90'a ulaşmış ve sonraki yıllarda da bu konumunu korumuştur. 2005-2021 yılları arasında ortalama olarak ise takibe düşen kredilerin yaklaşık %62'si ihtiyaç kredilerine, %26'sı taşıt kredilerine, %7'si kurumsal kredi kartlarına ve %5'i ise iş yeri kredilerine aittir.

Bireysel tüketici kredilerinde olduğu gibi ticari tüketici kredilerinde de katılım bankacılığı sektörünün takibe düşen kredilerinin dağılımı konvansiyonel bankacılık kesimine göre daha homojen ve dengelidir. Bankacılık kesiminde risklerin dağıtılması ile risklerin kontrolü daha mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda katılım bankalarının kredi riskini kontrol etme ve yönetmede daha kabul edilebilir bir görünüme sahip olduğunu söylemek gerekir. Ek olarak takibe düşen ticari kredilerde, katılım bankacılığı sektöründe taşıt ve iş yeri kredileri ağırlıkta iken konvansiyonel bankacılık sektöründe ağırlık ihtiyaç kredilerindedir. Bu farklılık, katılım bankalarının reel sektöre kredi kullanırken ihtiyaç kredisi yerine daha somut olarak taşıt ve iş yeri kredilerini tercih etme gayesinin bir sonucu olmalıdır.

BÖLÜM III

3. KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞININ FİNANSAL İSTİKRAR BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI: ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Finansal sistem ve özellikle finansal piyasalar sadece teorik soyutlamanın bir ürünü değildir; pratikte gelişirler ve küresel ekonominin istikrarı ve büyümesinde çok önemli bir rol oynarlar. Bu anlamda finansal ekonomi, oldukça ampirik bir disiplindir (Campbell, Lo, & MacKinlay, 1997, s. 3). Finansal ekonominin teorik ve pratik arasındaki etkileşimini ortaya koyabilmek adına çalışmanın bu bölümünde, öncelikle çalışma bağlamına uygun şekilde yapılan literatür araştırmasına dair bulgular aktarılmıştır. Devamında ise Türkiye ve Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi'ne dahil olan Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt bankacılık kesimine yönelik kredi riski modellemesi odağında ekonometrik analizler gerçekleştirilmiş ve elde edilen ampirik bulgular sunulmuştur.

3.1. Literatür Taraması

Finansal istikrar bağlamında, bankacılık kesiminde kredi riski üzerinden yapılan çalışmalar özet olarak iki farklı bakış açısına sahiptir. Bunlardan ilki takipteki krediler oranının temel belirleyicilerinin makroekonomik göstergeler olduğuna yönelik yaklaşımdır. Diğer ise, takipteki krediler oranını; sermaye yeterliliği, kârlılık, likidite, yönetim etkinliği gibi bankaların içsel faktörlerinin açıklama gücüne dayanan yaklaşımdır.

Bu çalışmada takipteki krediler oranının belirleyicilerinin tespitinde makroekonomik göstergeler tercih edilmiştir. Bu sebeple literatür taraması da çalışma ile uyumlu olacak şekilde yapılmıştır. Dolayısıyla makroekonomik göstergelerin takipteki kredileri açıklamasına yönelik çalışmalara taramada ağırlık verilmiştir. Literatür taraması uluslararası ve Türkiye üzerine yapılan çalışmalar şeklinde iki başlık altında gerçekleştirilmiştir.

3.1.1. Uluslararası Çalışmalar

Fuentes ve Maquieira (2003), 1960-1997 yılları arasındaki verileri kullanarak Şili'deki bankaların takipteki krediler oranını zaman serisi modellemesi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın en önemli sonucu olarak faiz oranlarındaki değişimlerin takipteki krediler oranını güçlü şekilde açıkladığı tespit edilmiştir.

Berge ve Boye (2007) tarafından yapılan çalışmada, İskandinav ülkelerindeki takipteki krediler oranı verileri, 1993-2005 yılları arası dönem için analiz edilmiştir. Analiz neticesinde takipteki krediler oranının işsizlik oranı ile faiz oranındaki değişimlere karşı hayli hassas olduğu tespit edilmiştir.

Głogowski (2008) tarafından yapılan çalışmada, Polonya bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 108 ticari bankanın, 1997-2006 dönemi verileri, Panel Veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, takipteki krediler oranı ile GSYH büyümesi, faiz oranı ve işsizlik oranı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Boss ve diğerlerinin (2009) çalışmasında standart regresyon analizi ve eşik modeli kullanılarak, Avusturya bankacılık kesimi, 1970-2007 arası dönemi verileri kullanarak analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde işsizlik oranı ile takipteki krediler oranı arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Khemraj ve Pasha (2009) yaptıkları çalışmada, panel veri seti kullanarak sabit etkiler modeli ile Guyana bankacılık sektörünü analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, reel efektif döviz kuru ile takipteki krediler oranı arasında pozitif yönlü, GSYH büyüme oranı ile negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, görece olarak daha yüksek faiz oranı uygulayan ve aşırı ölçekte borç veren bankaların daha yüksek düzeyde kredi riskine maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Espinoza ve Prasad (2010) tarafından yapılan çalışmada, Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Üyesi ülkelerinde bulunan 80 bankanın takipteki krediler oranı ile büyüme oranı ve faiz oranı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. 1995-2008 yılları arasını kapsayan çalışmada panel VAR modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, düşük büyüme oranı ve yüksek faiz oranlarının takipteki krediler oranını artırdığını ve yüksek takipteki krediler oranının ekonomi üzerinde güçlü, negatif ama geçici şekilde etkilere sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Asghar ve Daly (2010) tarafından yapılan çalışmada Avustralya ve ABD ekonomileri için karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, aynı makroekonomik değişkenler kümesi iki ülke için takipteki krediler oranının açıklamada farklı sonuçlara sebep olmuştur. Avustralya ile karşılaştırıldığında ABD bankacılık kesiminin makroekonomik şoklara çok daha fazla duyarlı olduğu tespit edilmiştir.

Nkusu (2011) tarafından yapılan çalışmada Panel Veri Analizi ve Panel VAR Modeli kullanılarak 26 gelişmiş ülke ekonomisinin 1998-2009 dönemi verileri analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre işsizlik oranı ile söz konusu ülkelerdeki takipteki krediler oranı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Zribi ve Boujelbene (2011) çalışmalarında, Tunus bankacılık kesimine ait 1995-2008 yıllarını kapsayan verileri kullanarak, panel veri analizi ile takipteki krediler oranını açıklayan makroekonomik ve mikroekonomik değişkenleri saptamışlardır. Buna göre takipteki krediler oranını en iyi açıklayan makroekonomik değişkenler hızlı GSYH büyümesi, enflasyon, döviz kuru ve faiz oranlarıdır. Açıklama gücü yüksek mikroekonomik değişkenler ise mülkiyet yapısı, sermaye üzerindeki ihtiyati düzenlemeler ve kârlılıktır.

Louzis, Vouldis ve Metaxas (2012) tarafından yapılan çalışmada Yunanistan bankacılık kesimi verileri dinamik panel veri metodu ile analiz edilmiştir. 2003-2009 yıllarını kapsayan çalışmada takipteki krediler oranını açıklamada makroekonomik değişkenlerin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. İlgili değişkenler ise reel GSYH büyümesi, işsizlik oranı, faiz oranı ve kamu borcu olarak ortaya çıkmıştır.

Shingjergji (2013) yaptığı çalışmada, Arnavutluk bankacılık kesimindeki takipteki krediler oranı ile makro iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, 2005-2012 dönemi verileri kullanılarak Panel Veri Analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara

göre faiz oranı, enflasyon oranı ve döviz kuru ile takipteki krediler oranı arasında pozitif ilişki, GSYH büyümesi ile takipteki krediler oranı arasında ise negatif ilişki tespit edilmiştir.

Messai ve Jouni (2013) çalışmalarında İtalya, Yunanistan ve İspanya’da faaliyet gösteren 85 bankanın verilerini kullanarak Panel Veri Analizi gerçekleştirmişlerdir. 2004-2008 dönemi verileri ile yapılan çalışma sonuçlarına göre, söz konusu bankaların takipteki krediler oranı ile GSYH büyüme oranı arasında negatif yönlü, işsizlik ve reel faiz oranı arasında ise pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Makri, Tsagkanos ve Bellas (2014) yaptıkları çalışmada, Euro bölgesinde yer alan bankaların 2000-2008 yılları arası verilerini GMM yöntemi tahmin etmişler ve kamu borcu, işsizlik oranı ve GSYH büyüme oranı ile takipteki krediler oranı arasında güçlü korelasyon değerleri tespit etmişlerdir.

Olayinka ve Emmanuel (2014) çalışmalarında Nijerya bankacılık kesimine dair 1981-2011 dönemi verilerini kullanarak Johansen eşbütünleşme testi ile zaman serisi analizi gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre GSYH büyüme oranı, işsizlik oranı ve döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

Makroekonomik değişkenlerin takipteki krediler oranının temel belirleyicilerinden olduğuna yönelik bir başka çalışma Skarica (2014) tarafından yapılmıştır. 2007-2013 yılları arasını kapsayan çalışmada yedi Merkez ve Doğu Avrupa ülkesinin (Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Romanya ve Slovakya) takipteki krediler oranının belirleyicileri panel veri analizi ile tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik daralma, işsizlik oranı ve enflasyon oranı güçlü şekilde takipteki krediler oranına sebep olmaktadır.

Chaib ve Ftiti (2015) çalışmalarında, Fransa ve Almanya’da takipteki krediler oranının belirleyicilerini analiz edebilmek için dinamik panel veri analizini gerçekleştirmişlerdir. 2005-2011 yıllarını kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre her iki ülkede de takipteki krediler oranını en iyi açıklayan makroekonomik değişkenler GSYH büyümesi, faiz oranı, işsizlik oranı ve döviz kuru olarak tespit edilmiştir.

Tanasković ve Maja (2015) yaptıkları çalışmada, Yunanistan bankacılık sektöründe takipteki krediler oranını açıklamak için 2003Q1-2009Q3 dönemi çeyreklik verilerini kullanarak Statik Panel analizi gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, takipteki

krediler oranı ile GSYH büyümesi arasında negatif, yabancı para kredi oranı ve döviz kuru arasında ise pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Balgova, Nies ve Plekhanov (2016) tarafından yapılan çalışmada 100 ülkenin takipteki krediler oranı ile ekonominin genel performansı arasındaki ilişki makroekonomik göstergeler itibariyle analiz edilmiştir. 1997-2014 yılları arasını kapsayan çalışmada eşleştirme tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, takipteki krediler oranında meydana gelen ılımlı düşüşlerin bile ekonominin genel performansını belirgin şekilde artırdığı tespit edilmiştir.

Kjosevski ve Petkovski (2017) tarafından yapılan çalışmada, takipteki krediler oranının makro iktisadi belirleyicileri Baltık Ülkelerinde faaliyet gösteren 27 bankanın verileri kullanılarak analiz edilmiştir. 2005-2014 dönemi yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada Panel Veri Analizi yöntem olarak tercih edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, takipteki krediler oranını açıklayan en önemli değişkenler olarak GSYH büyümesi, enflasyon oranı ve özel sektöre verilen yurt içi krediler tespit edilmiştir.

Szarowska (2018) tarafından yapılan çalışmada, 11 Merkez ve Doğu Avrupa Ülkesindeki bankaların takipteki krediler oranını belirleyen makro iktisadi değişkenler analiz edilmiştir. Çalışma, 1999-2015 dönemini kapsayan veriler kullanılarak Panel Veri Analizi ile yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ilgili ülkelerin takipteki krediler oranını en iyi açıklayan makro iktisadi değişken işsizlik oranı olarak tespit edilmiştir. Enflasyon, iktisadi büyüme ve döviz kuru sırası ile açıklama gücüne sahip diğer değişkenler olarak tespit edilmiştir.

Hasan (2019) çalışmasında, Bangladeş bankacılık sektöründeki takiptekiler krediler oranının makroekonomik belirleyicilerini ARDL Sınır Testi modeli ile analiz etmiştir. 2000-2017 dönemini kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre GSYH büyümesi ve enflasyon oranı takipteki krediler oranı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmamıştır.

Aisyah ve Maimunah (2019) tarafından yapılan çalışmada Malezya bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranının makroekonomik belirleyicileri ARDL Sınır Testi modeli ile analiz edilmiştir. Çalışma 1998-2018 dönemi verileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, takipteki krediler oranı ile GSYH büyümesi arasında negatif, işsizlik oranı ile pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Enflasyon oranı ile takipteki krediler oranı arasında ise korelasyon tespit edilmemiştir.

Kozaric ve Dzelihodzic (2020) alışmalarında makroekonomik değişkenlerin hem takipteki krediler oranı hem de finansal istikrar üzerindeki etkisini Bosna-Hersek özelinde araştırmışlardır. 2006-2017 dönemini kapsayan analizi Pearson Korelasyon Katsayısı ve regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma neticesinde makroekonomik koşulların hem takipteki krediler oranı hem de finansal istikrar ile bağlantılı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Owusu-Ankamah ve Sakyi (2020) tarafından yapılan çalışmada Gana bankacılık kesimindeki takipteki krediler oranı ile faiz oranları arasındaki ilişki ARDL Sınır Testi ile analiz edilmiştir. 2008-2018 dönemini kapsayan çeyreklik veriler ile yapılan çalışmada, faiz oranlarındaki dalgalanmaların hem kısa hem de uzun dönemde takipteki krediler üzerinde negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Zheng, Bhowmik ve Sarker (2020) tarafından yapılan çalışmada Bangladeş ekonomisinde takipteki krediler oranının makroekonomik belirleyicileri analiz edilmek istenmiştir. 1979-2018 yılları arasındaki veriler kullanılarak ARDL ve VEC modelleri ile yapılan testler neticesinde iktisadi büyüme ve işsizliğin takipteki krediler oranını en iyi açıklayan makroekonomik değişkenler olduğu tespit edilmiştir.

Ristevska (2020), yaptığı çalışmada, Panel Veri Analizini kullanarak beş Güneydoğu Avrupa Ülkesinin kredi riskini belirleyen makro iktisadi değişkenlerinin analizini gerçekleştirmiştir. 2008-2017 yılları arasını kapsayan çalışma sonuçlarına göre, ilgili ülkelerde gözlenen yüksek işsizlik, düşük büyüme ve düşen fiyatalar genel seviyesini kredi riskini ve takipteki krediler oranını artırdığı saptanmıştır.

Kartikasary ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada, Endonezya bankacılık kesimi itibariyle takipteki krediler oranını belirleyen makro iktisadi ve mikro iktisadi değişkenler birlikte analiz edilmiştir. 2014-2017 yılları arasını kapsayan söz konusu çalışmada SPSS ile birlikte Panel Veri Analizi yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, işsizlik oranı, enflasyon oranı, GSYH büyümesi, GSYH içerisindeki kamu borçlarının payı, kamu bütçesinin GSYH'ye oranı, kredi mevduat oranı ve “banka sermayesi/toplam varlıklar” rasyosu ile takipteki krediler oranı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Hosen, Broni ve Uddin (2020) çalışmalarında Bangladeş bankacılık kesiminde birlikte faaliyet gösteren 26 konvansiyonel banka ile 4 katılım bankasını karşılaştırmalı olarak

analiz etmişlerdir. Çalışma 2014-2018 arası dönemi kapsamakta ve Panel Veri Analizi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları itibarıyla makro iktisadi değişkenlerdeki dalgalanmaların her iki bankacılık kesimindeki takipteki krediler oranını artırdığı tespit edilmiştir. Bununla beraber, katılım bankacılığı sektörünün etkilenme derecesi konvansiyonel bankacılık kesimine göre daha sınırlı düzeydedir.

Ahmed ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmada, 2008-2018 dönemi verileri ile GMM modelini kullanarak Pakistan'da faaliyet gösteren ticari bankaların sorunlu kredilerini analiz etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre yüksek faiz oranı ve yüksek reel döviz kuru takipteki kredileri artırırken, GSYH büyümesi bankaların sorunlu kredi portföyünü azaltmaktadır.

Nor, Ismail ve Rahman (2021) çalışmalarında Orta Doğu, Güneydoğu Asya ve Güney Asya'da bulunan dokuz ülkeyi kapsayan bir panel veri seti kullanarak iki aşamalı sistem GMM ile takipteki krediler oranını açıklama gayesi ile analiz gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre söz konusu ülkelerde GSYH büyümesi ile takipteki krediler oranı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bankacılık kesimine yönelik denetim faaliyetlerindeki artışlar takipteki krediler oranını artırmaktadır.

Kepli ve diğerleri (2021), takipteki krediler oranının belirleyicilerini tespit etmek amacıyla, Malezya bankacılık kesiminde 1988-2018 dönemi yıllık verilerini kullanarak ARDL sınır testi ile zaman serisi analizi yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, takipteki krediler ile döviz kuru arasında pozitif yönlü; sanayi üretimi ve para arzı arasında ise negatif yönlü bir eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Ek olarak enflasyon oranı ile takipteki krediler arasında eşbütünlüşme olmadığı ortaya konulmuştur.

Lee ve diğerleri (2022) çalışmalarında 2008-2015 dönemi yıllık verilerini kullanarak Tayvan'da faaliyet gösteren ve sorunlu kredilere sahip 32 firmanın verilerini kullanarak panel veri analizi gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre bir bankanın takipteki kredileri ile finansal politikası, kurumsal yönetimi ve genel ekonomik değişkenlerinin uzun dönemde eşbütünlüşme ilişkisine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Foglia (2022), çalışmasında 2008Q3-2020Q4 dönemi boyunca İtalyan bankacılık sisteminde makro iktisadi değişkenlerin takipteki krediler oranı üzerindeki etkilerini ARDL Sınır Testi ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre gayrisafi yurt içi hasıla

büyümesi ve kamu borcu stoku ile takipteki krediler arasında ters yönlü, işsizlik oranı ile sorunlu krediler arasında ise pozitif yönlü bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

3.1.2. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şahbaz ve İnkaya (2010) tarafından yapılan çalışmada, Türk bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranı ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki analiz edilmiştir. 1998-2012 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak yapılan çalışmada, Granger nedensellik testi yöntem olarak tercih edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, yurt içi kredi hacmi, GSYH reel büyümesi, toplam özel tüketim harcamaları ve özel sabit sermaye harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tanınmış Yücememiş ve Sözer (2011) tarafından yapılan çalışmada, Türk bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranına yönelik olarak regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2003-2010 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Çalışma sonuçlarına göre, Türk bankacılık sektöründe takipteki krediler oranı en çok kendi geçmiş dönemlerindeki hareketlerden etkilenmektedir. Bu sebeple etkili bankacılık yönetimi, gelecek risklerin etkilerinin minimize edilmesi için önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Macit ve Keçeli (2012) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının takipteki krediler oranını belirleyen makroekonomik ve mikroekonomik faktörler araştırılmıştır. Regresyon analizi ile yapılan çalışma 2005-2011 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, GSYH büyümesindeki düşüş ve işsizlik oranındaki yükselişler ile takipteki krediler oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bankaların aktif büyüklüğü ile takipteki krediler oranı arasında ise negatif yönlü bir ilişki ortaya konmuştur.

Yağcılar ve Demir (2015) çalışmalarında, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticari bankaların takipteki krediler oranı üzerinde belirleyicilerine yönelik olarak panel veri analizi gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada veri seti 2002-2013 dönemi için oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarına göre takipteki krediler oranının iktisadi büyüme ve faiz oranı ile pozitif yönlü; kredi/mevduat oranı, likidite ve aktif kârlılığı ile ise negatif yönlü ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.

Yüksel (2016) çalışmasında, Türkiye’deki bankaların takipteki krediler oranını belirleyen faktörlerin tespit edilebilmesi için üçü makroekonomik, sekizi bankalara özgü olmak üzere toplam 13 adet değişkene ait verileri analiz etmiştir. MARS yöntemi kullanılarak kurulan modelde analiz, 1988-2014 dönemi yıllık verileri ile gerçekleştirilmiştir. Modelin sonuçlarına göre USD kurunda meydana gelen artışın takipteki krediler oranını artırdığı, bankaların elde ettikleri faiz gelirlerinde ve iktisadi büyüme oranındaki artışın ise takipteki krediler oranını azalttığı tespit edilmiştir.

Genç ve Şaşmaz (2016) tarafından yapılan çalışmada, Türk bankacılık sektöründeki takipteki ticari krediler oranı ile makro iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiyi Hatemi-J eşbütünleşme testi ile analiz etmişlerdir. 2005-2015 dönemi verilerinden yararlanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, takipteki ticari krediler oranı ile GSYH, Bist-100 endeksi, ticari kredi faiz oranları ve reel döviz kuru arasında korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir.

Akkuş (2017) tarafından yapılan çalışmada, Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren üç katılım bankası kredi riski açısından stres testi yöntemiyle analiz edilmiştir. 2005-2016 yılları arasındaki çeyreklik verilere dayanan çalışmanın sonuçlarına göre Türk bankacılık sektöründeki katılım bankalarının olası finansal şoklara karşı dayanıklı olduğu tespit edilmiştir.

Kabataş ve Karamustafa (2019) tarafından yapılan çalışmada, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların tüketici kredileri nezdinde takipteki krediler oranı ile makroekonomik ve bankalara özgü değişkenler arasındaki ilişki 2005-2016 dönemi itibariyle analiz edilmiştir. Çalışmada yöntem olarak regresyon analizi tercih edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre iktisadi büyüme, işsizlik oranı ve öz kaynaklar/toplam aktifler oranı değişkenleri ile Türk bankacılık sektöründe tüketici kredilerinde oluşan sorunlu kredi oranları arasında negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Enflasyon, tüketici kredilerinde faiz oranı, reel efektif kur, aktif kârlılığı ve toplam krediler/toplam mevduat oranı değişkenleri ile tüketici kredilerinde oluşan sorunlu kredi oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.

Poyraz ve Arlı (2019) tarafından yapılan çalışmada yabancı para birimlerinin, Türk bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranı üzerine etkisi Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışma, 2008-2018 dönemi verilerini kapsamaktadır. Çalışma sonuçlarına göre dolar kuru ile takipteki krediler oranı arasında

uzun dönemde bir ilişki tespit edilirken, Japon Yeni ve Büyük Britanya Poundu ile takipteki krediler oranı arasında, takipteki krediler oranına doğru bir nedensellik tespit edilmemiştir.

Torun ve Altay (2019) çalışmalarında konvansiyonel bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 25 bankanın sorunlu kredilerine sebep olan değişkenleri analiz etmişlerdir. Dengeli statik panel veri analizi kullanılan çalışmada, kullanılan veriler 2008-2015 tarihleri arasında kapsamaktadır. Çalışma neticesinde, ilgili bankacılık kesimi için takipteki kredileri en iyi açıklayan makro iktisadi değişkenlerin işsizlik oranı, döviz kuru, GSYH büyüme hızı ve enflasyon oranı olduğu tespit edilmiştir.

Kılıcı ve Baygın (2020) tarafından yapılan çalışmada, faiz oranları ve geri dönmeyen krediler arasındaki ilişki TAR-MTAR eşbütünleşme modeli ile analiz edilmiştir. 2012-2018 dönemini kapsayan ve Türkiye bankacılık kesimi için yapılan analizin sonuçlarına göre tüketici ve ticari kredi faiz oranlarının uzun dönemde geri dönmeyen kredileri etkilediğine dair bulgular elde edilmiştir.

Berrak Koten (2021) çalışmasında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 3 kamu, 8 özel ve 16 yabancı sermayeli banka için 2010Q1-2020Q4 dönemi verileri ile panel regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Analiz sonuçlarına göre ilgili bankalarda aktif kârlılığı ile takipteki krediler oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre sorunlu kredileri artan bankaların aktif kârlılığı azalmaktadır.

Görüldüğü üzere, ülkeler boyunca, bankacılık kesiminde kredi riskini açıklamada makro iktisadi değişkenler güçlü belirleyiciler olarak ortaya çıkmaktadır. İlgili literatür incelemesine göre, bankacılık kesiminde takipteki krediler oranını açıklamada en güçlü dört değişken olarak sırasıyla GSYH büyüme oranı, işsizlik oranı, faiz oranı ve döviz kuru tespit edilmiştir. Bu çalışmada veri ve modelleme yapılırken ilgili sonuçlar dikkate alınmıştır. Bu sonuçlar aynı zamanda finansal sistem ile reel çıktıların birbirleri ile ilişkili ve iç içe olduğu fikrini de desteklemektedir. Ek olarak yapılan çalışmalar çoğunlukla bankacılık kesimine bir bütün olarak uygulanmış ve sektörel olarak mukayese olanağına sahip değildir. Bu sebeple, bu çalışma, katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılık sektörü arasında bir mukayese olanağı sağlayarak literatürde boşluk doldurma iddiası taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Özellikle 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında iktisadi meselelerin ve tartışmaların odağında finansal sistemin döngüsellığı, kriz doğurmaya müsait yapısı ve finansal krizlerin olumsuz çıktılarının finansal sistem ile sınırlı kalmayıp reel sektöre de sirayet etmesi konuları yer almaktadır. Çalışmanın amacı bu bağlamda finansal sistemin en önemli aracı kurumu olan bankaların taşıdığı kredi riskinin makroekonomik belirleyicilerin tespit edilmesidir. Ek olarak bankacılık kesiminin güncel görünümünde ön plana çıkan konvansiyonel bankacılık ve katılım bankacılığı sektörlerinin finansal istikrar bağlamında olası riskler karşısındaki dayanıklılıklarının mukayese edilmesi amaçlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Önemi

Çalışmasının konusu bağlamındaki literatür incelemeleri ve geçmiş finansal kriz tecrübeleri bankaların taşıdığı kredi riskine yönelik çalışmalara yönelimi artırmıştır. Özellikle katılım bankacılığı sektörünün sisteme dahil olması ve taşıdığı ilkesel özellikler ile sahip olduğu finansal dayanıklılık iddiaları, mukayeseli analizlerin önemini artırmıştır. Bu çalışma sistemde görece yakın zamanda varlık kazanan katılım bankacılığı sektörü ile ilgili hem kavramsal çerçeve oluşturma hem de Türkiye ve Dünya ölçeğinde güncel durumunun tahlil edilmesi imkânı sağlama gayesi taşımaktadır. Çalışma aynı zamanda, finansal istikrar bağlamında katılım bankacılığı faaliyetlerinin özünü oluşturan faizsizlik veya kâr ve zarara ortak katılım prensibi ile ortaya çıkan güçlü ve dayanıklı bankacılık iddiasının sonuca yansıyor yansımadığını ortaya koyması açısından öneme sahiptir.

3.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın temeli mukayeseli bir analize dayanmaktadır. Bu sebeple ekonometrik analize uygun ülkelerin tayin edilmesinde, söz konusu ülkelerde konvansiyonel bankacılık ve katılım bankacılığı sektörünün eş anlı olarak faaliyette bulunması gerekliliği çalışmanın en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır. Ek olarak zaman serisi analizlerinin anlamlı olması, veri setinin zaman aralığının genişliğine de bağlı olmaktadır. Birçok ülkede katılım bankacılığı sektörünün gelişme evresinde olması analize dahil edilebilecek ülke sayısını

azaltmaktadır. Bu sebeplerle araştırmanın örneklemini belirli sayıda ülkeler dahilinde oluşturmuştur. Nihai olarak analiz, Türkiye ve Körfez Arap Ülkeleri İş birliği Konseyi'ne dahil ülkeler olan Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt özelinde gerçekleştirilmiştir.

3.5. Araştırma Verileri ve Model

Bu çalışmada, kredi riski modellemesi için Türk bankacılık sektörüne dair aylık veriler, KİK ülkeleri bankacılık sektörlerine dair ise yıllık veriler kullanılmıştır. Gerçekleştirilen çok değişkenli ampirik analizlerde iki bankacılık kesimini mukayese edebilmek amacıyla bağımlı değişken olarak hem konvansiyonel bankacılık sektörü için hem de katılım bankacılığı sektörü için takipteki krediler oranı kullanılmıştır. Çalışmada kredi riski modellemesinin tercih edilmesinin sebebi Türk bankacılık sektörünün maruz kaldığı risklerden en önemlisinin kredi riski olarak yapılan çalışmalar neticesinde ortaya konulmuş olmasıdır. Kredi riskinin taşıdığı önem Türkiye özelinde sınırlı olmayıp banka temelli finansal sisteme sahip tüm ülkelerde benzer niteliğe sahiptir. BDDK tarafından yıllar itibariyle sunulan Bankacılık Sektör Raporlarına göre, sermaye yeterliliği hesaplamasında, risk ağırlıklı varlıkların kredi riski, operasyonel risk ve piyasa riski boyutunda yüzdesel dağılımları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Bankacılık Sektörünün Maruz Kaldığı Risk Ağırlıklı Varlıkların Dağılımı (2009-2020)

	Kredi Riskine Esas Tutar (%)	Operasyonel Riske Esas Tutar (%)	Piyasa Riskine Esas Tutar (%)
Aralık 2021	90	7	3
Eylül 2020	88	8	4
Eylül 2019	90	8	2
Eylül 2018	90	7	3
Eylül 2017	90	8	2
Eylül 2016	91	7	2
Eylül 2015	90	7	3
Eylül 2014	89	8	3
Eylül 2013	90	8	2
Eylül 2012	88	9	3
Eylül 2011	86	10	4
Eylül 2010	84	12	4
Eylül 2009	83	13	4

Kaynak: (BDDK, 2021, s. 22) (BDDK, 2020, s. 22), (BDDK, 2019, s. 22), (BDDK, 2018, s. 21), (BDDK, 2017, s. 21), (BDDK, 2016, s. 21), (BDDK, 2015, s. 21), (BDDK, 2014, s. 21), (BDDK, 2013, s. 49), (BDDK, 2012, s. 43), (BDDK, 2011, s. 36), (BDDK, 2010, s. 32), (BDDK, 2009, s. 13).

Tablo 8'e göre son on yılda kredi riskine esas tutar, diğer risk kalemleri içinde hem en yüksek paya sahip olmuş hem de ağırlığını artırmıştır. Dolayısıyla Türk bankacılık sektörünün karşı karşıya kalabileceği kredi riski, operasyonel risk ve piyasa riski içerisinde finansal istikrar bağlamında en önemli risk kalemi kredi riski olarak kendini göstermektedir.

Bağımlı değişkenin takipteki krediler oranı olarak belirlenmesinden sonra analize dahil edilecek veri setinin başlangıç tarihi belirlenmiştir. Türk bankacılık kesimi içerisinde görece olarak geç varlık kazanan katılım bankacılığı sektörü verilerinin BDDK web sitesi üzerinden yayınlanan Aylık Bülten üzerinden düzenlenmeye başladığı 2005 yılı Ocak ayı analizin başlangıç tarihi olarak seçilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın nihai zaman aralığı periyodu 2005:M1-2020:M6 arası olarak belirlenmiştir. Takipteki krediler oranı her iki bankacılık kesimi için, Takipteki Alacaklar (Brüt)/Toplam Nakdi Krediler oranı şeklinde yüzde olarak hesaplanmıştır (Aylık Bankacılık Sektörü Verileri, 2020).

Analize konu olacak bağımsız değişkenlerin tayininde Türk bankacılık kesimi için en önemli kısıt bağımlı değişken veri setinin aylık periyotlar halinde tercih edilmesidir. Kredi riski üzerinde sistemik etkiye sahip risk faktörleri sınırlı sayıda olup, söz konusu değişkenler GSYH, faiz oranları, işsizlik oranları ve döviz kurları gibi çeşitlendirilebilecek makroekonomik değişkenlerdir (Altıntaş A. , Kredi Kayıplarının Makro Ekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri- Türk Bankacılık Sektörü İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım, 2012, s. 15). Bu çalışmada Türk bankacılık sektörü için kurulan modelde açıklayıcı (bağımsız) değişkenler olarak işsizlik oranı, asgari ücret, Brent Petrol fiyatı, faiz oranları, reel döviz kuru, tüketici güven endeksi ve dolar volatilitesi seçilmiştir. Bağımsız değişkenler veri setinin oluşturulmasında TÜİK, TCMB ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayınlanan verilerden istifade edilmiştir.

Asgari ücret 2005-2016 yılları arasında ocak ve temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez açıklanmıştır. 2016 yılı sonrasında ise her yılın ocak ayından itibaren geçerli olacak şekilde yılda bir kez açıklanmıştır. Bu çalışmada satın alma gücü ile takipteki krediler oranı arasında ilişki kurulabilmesi adına döviz kuru kanalı ile aylık dolar cinsinden asgari ücret değerleri hesaplanmıştır. Hesaplama dönemler itibarıyla net asgari ücret tutarlarının aylık ortalama dolar kuru değerlerine bölünmesi ile elde edilmiştir.

Analize dahil edilecek faiz oranı verisinin seçiminde bankalarca kullandırılan kredilere/fonlara yönelik faiz oranları tercih edilmiştir. Açıklama gücü ve kullandırılan toplam krediler içindeki payları itibarıyla, her iki model için TL üzerinden açılan ihtiyaç, taşıt ve konut kredilerinin toplamı üzerinden ağırlıklı ortalaması olarak hesaplanan tüketici kredisi faiz oranları tercih edilmiştir.

Brent Petrol, Avrupa Brent Petrol Spot FOB Fiyatı (Varil Başına Dolar) cinsinden ay sonu değeri üzerinden veri setine dahil edilmiştir.

Döviz volatilitesi ise EGARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) yöntemi ile elde edilmiştir. Döviz cinsi olarak ise Dolar ve Euro'un dahil edildiği sepet kur edilmiştir. Bu yöntemle göre; V döviz kurundaki oynaklığı, EX de döviz kurunu ifade etmek üzere, döviz kurunun birinci dereceden oto-regresif denklemi $EX_t = \alpha_0 + \alpha_1 EX_{t-1} + \varepsilon_t$ şeklindedir. Hata terimi olan $E(\varepsilon) = 0$ olduğunda $V(\varepsilon) = h^2$ şeklinde ifade edilmektedir. EX'nin vasyansının tahmin edilebilmesi için zamanla değişen hata teriminin ε_t tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada GARCH metodu aşağıdaki denklemleri kullanmaktadır:

$$EX_t = \alpha_0 + \alpha_1 EX_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$h_t^2 = \beta_0 + \beta_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \beta_2 \varepsilon_{t-2}^2 + \beta_q \varepsilon_{t-q}^2 + \phi_1 h_{t-1}^2 + \phi_2 h_{t-2}^2 + \phi_p h_{t-p}^2$$

h_t^2 terimi koşullu varyans gösterdiğinde, GARCH modeli iki numaralı denklem ile özetlenmektedir. Söz konusu denklem neticesinde elde edilen h_t^2 değeri döviz kurundaki oynaklığı temsil etmektedir. Buna göre kullanılan nihai denklemler aşağıdaki gibidir (Bahmani-Oskooee & Aftab, 2017, s. 87).

$$EX_t = \alpha_0 + \alpha_1 EX_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$h_t^2 = \beta_0 + \beta_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \phi_1 h_{t-1}^2$$

Buna göre elde edilen döviz oynaklığı modeline dair EGARCH tahmin sonuçları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. ARCH Etkisi ve EGARCH Modeli Sonuçları

ARCH Etkisi Tahmin Sonuçları					
	Değişken	Katsayı	Std. Hata	t İstatistik	Olasılık
	C(Sabit)	0.974	0.161	6.017	0.000
EGARCH Tahmin Sonuçları					
	Değişken	Katsayı	Std. Hata	z İstatistik	Olasılık
Ortalama Denklemleri	C	0.003	0.002	2.233	0.025
	C(2)	-3.724	0.320	11.636	0.000
Varyans Denklemleri	C(3)	0.297	0.149	1.991	0.046
	C(4)	0.819	0.055	14.630	0.000
	C(5)	0.512	0.045	11.211	0.000

Tablo 9'daki sonuçlara göre EGARCH yöntemi ile elde edilen döviz kuru oynaklığı verisi ARCH etkisine sahiptir ve olasılık değerleri itibarıyla sorunsuzdur.

Veri setinin kapsadığı dönem Küresel Finans Krizi'ni de içerdiği için kukla değişken olarak Türk bankacılık kesimi için kurulan modele GFC değişkeni dışsal şekilde dahil edilmiştir. Dummy değişkeni krizin etkili olduğu aylara 1, krizin etkili olmadığı aylara 0 değeri verilerek oluşturulmuştur. Krizin hangi dönemlerde ekonomiler üzerinde etkili olduğu literatürde kabul gördüğü haliyle Ağustos 2007 ve Mart 2009 tarihleri arası olarak belirlenmiştir (Dimitriou, Kenourgios, & Simos, 2013, s. 28).

KİK ülkeleri için yapılan analizler Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere beş ülkeyi kapsamaktadır. Çalışmanın tutarlı bir çerçevede kalabilmesi için KİK ülkeleri için gerçekleştirilen analizlerin ana çatısı yine kredi riski modellemesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, bağımlı değişken olarak her bir ülkenin bankacılık kesimleri için takipteki krediler oranı tercih edilmiş ve sektörel olarak veri setine dahil edilmiştir. Bağımsız değişkenler ise Türk bankacılık sektörü için yapılan analizlerde olduğu gibi makro iktisadi değişkenler kümesi için seçilmiştir. Buna göre Bahreyn bankacılık kesimi için kurulan modellerde 1994-2015 arası dönemi için yıllık veriler kullanılmış ve bağımsız değişkenler olarak gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı, işsizlik oranı, reel döviz kuru tercih ve Brent Petrol fiyatı edilmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri bankacılık kesimi için kurulan modellerde 1994-2019 arası dönem için yıllık veriler kullanılmış ve bağımsız değişkenler olarak gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve Brent Petrol fiyatı tercih edilmiştir. Katar bankacılık kesimi için kurulan modellerde 1994-2019 arası dönem için yıllık veriler kullanılmış ve bağımsız değişkenler olarak gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon

oranı ve Brent Petrol fiyatı tercih edilmiştir. Suudi Arabistan bankacılık kesimi için kurulan modellerde 1994-2019 arası dönem için yıllık veriler kullanılmış ve bağımsız değişkenler olarak gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı, işsizlik oranı, reel döviz kuru ve Brent Petrol fiyatı tercih edilmiştir. Kuveyt için ise 1992-2019 arası dönem için yıllık veriler kullanılmış ve bağımsız değişkenler olarak gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve Brent Petrol fiyatı tercih edilmiştir. Enflasyon oranı kullanılan serilerde tüketici fiyatlarındaki değişim tercih edilmiştir. KİK ülkeleri için gerçekleştirilen analizlerde makro iktisadi göstergelere ait veriler Dünya Bankası veri tabanından, katılım bankacılığı ve mevduat bankacılığına ait takipteki krediler oranı verileri ise Fintech Connect kuruluşundan bankalar itibariyle alınıp toplulaştırılarak elde edilmiştir.¹¹

Son olarak, analize konu olan veri setinde kurulan her iki modelde de bağımlı değişkenler oran cinsindendir. Bu sebeple oransal olmayan değişkenlerin logaritmik dönüşümleri kullanılmıştır. (Tarı, Ekonometri, 2014, s. 458). Logaritmik dönüşümü gerçekleştirilen söz konusu değişkenlerin denklemlerdeki karşılıklarının önüne “Ln” notasyonu eklenmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin ve notasyonlarının toplu gösterimi ise Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Analize Konu Olan Değişkenler ve Notasyonları

Türk Bankacılık Sektörü	
Değişkenin İsmi	Denklemlerdeki Karşılığı
Faiz Oranı (Interest Rate)	INT
Tüketici Güven Endeksi (Consumer Confidence Index)	LnCCI
Brent Petrol Fiyatı (Avrupa Brent Petrol Spot FOB Fiyatı/Varil Başına Dolar)	LnOIL
İşsizlik Oranı (Unemployment Rate)	U
Dolar Cinsinden Asgari Ücret (Minimum Wage)	LnWAGE
Döviz Oynaklığı (Volatility)	VOL
Reel Döviz Kuru (Real Exchange Rate)	REX
Katılım Bankacılığı İçin Takipteki Krediler Oranı (Non-Performing Loan Ratio)	K_NPL
Mevduat Bankacılığı İçin Takipteki Krediler Oranı (Non-Performing Loan Ratio)	M_NPL
Küresel Finans Krizi (Global Financial Crisis)	GFC

¹¹ Analize dahil edilen bankaların isimleri ve faaliyet dönemi için EK 2-6’ya bakınız.

KİK Ülkeleri Bankacılık Sektörleri

İşsizlik Oranı (Unemployment Rate)	U
Gayrisafi Yurt içi Hasıla Büyüme Oranı (Growht Rate)	G
Reel Döviz Kuru (Real Exchange Rate)	REX
Enflasyon Oranı/Tüketici Fiyatları (Infation Rate)	I
Brent Petrol Fiyatı (Avrupa Brent Petrol Spot FOB Fiyatı/Varil Başına Dolar)	LnOIL
Katılım Bankacılığı İçin Takipteki Krediler Oranı (Non-Performing Loan Ratio)	K_NPL
Mevduat Bankacılığı İçin Takipteki Krediler Oranı (Non-Performing Loan Ratio)	M_NPL
Küresel Finans Krizi (Global Financial Crisis)	GFC

İlgili değişkenler kullanılarak her ülke için ikişer model olmak üzere toplam 12 model kurulmuştur. İlk modellerde K_NPL serisi bağımlı değişken olarak, ikinci modellerde ise M_NPL serisi bağımlı değişken olarak tercih edilmiştir. Nihai olarak Türk bankacılık sektörü ve KİK ülkeleri bankacılık sektörleri için kurulan modellerin denklemleri Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Kredi Riski Modellemeleri (Türkiye ve KİK Ülkeleri)

Ülke	Sektör	Model Denklemi
Türkiye	Katılım Bankacılığı	$\Delta K_NPL = \beta_0 + \beta_1 INT + \beta_2 LnCCI + \beta_3 LnOIL + \beta_4 U + \beta_5 LnWAGE + \beta_6 VOL + \beta_7 REX + \epsilon_t$
	Konvansiyonel Bankacılık	$\Delta M_NPL = \beta_0 + \beta_1 INT + \beta_2 LnCCI + \beta_3 LnOIL + \beta_4 U + \beta_5 LnWAGE + \beta_6 VOL + \beta_7 REX + \epsilon_t$
Bahreyn	Katılım Bankacılığı	$\Delta K_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 REX + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
	Konvansiyonel Bankacılık	$\Delta M_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 REX + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
BAE	Katılım Bankacılığı	$\Delta K_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 I + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
	Konvansiyonel Bankacılık	$\Delta M_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 I + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
Katar	Katılım Bankacılığı	$\Delta K_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 I + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
	Konvansiyonel Bankacılık	$\Delta M_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 I + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
Suudi Arabistan	Katılım Bankacılığı	$\Delta K_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 REX + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
	Konvansiyonel Bankacılık	$\Delta M_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 REX + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
Kuveyt	Katılım Bankacılığı	$\Delta K_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 I + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$
	Konvansiyonel	$\Delta M_NPL = \beta_0 + \beta_1 G + \beta_2 U + \beta_3 I + \beta_4 LnOIL + \epsilon_t$

Çalışmada gerçekleştirilen ekonometrik analizler Tablo 11’de gösterilen modeller üzerinedir. Tüm modellerin kredi riskine dayanması ve kredi riskini açıklamada ülkeler boyunca makro iktisadi göstergelerin tercih edilmesi ile hem ülkeler arasında hem de ülke içinde katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılık sektörleri arasında objektif mukayeselerin yapılabilmesi amaçlanmıştır.

3.6. Ekonometrik Yöntem ve Ampirik Bulgular

Bu bölümün temelini oluşturan ampirik analiz, analize dahil olan ülkelerdeki bankacılık sektörünün maruz kaldığı kredi riskinin makro iktisadi belirleyicilerinin tespit edilmesi odağında gerçekleştirilmiştir. Takipteki krediler oranının belirleyicilerinin tespitinde, eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi aranmıştır. Kısa ve uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin ortaya konulmasında genişletilmiş ARDL Sınır Testi, nedensellik ilişkisinin tespitinde ise VAR modeli aracılığıyla Granger Nedensellik Testi yöntemleri tercih edilmiştir.

Analizin ilk aşamasında, modellerde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri sunulmuştur. Devamında Türk bankacılık sektörü için kurulan modellerde kullanılan verilerin aylık periyotlar halinde olması nedeniyle serilerin mevsimsel etkilerden arındırılması gereği doğmuştur. Daha sonra, analizlerde kullanılan tüm serilerin durağanlık durumları kontrol edilmiştir. Son tahlilde ise ekonometrik analizler gerçekleştirilerek elde edilen ampirik bulgular sunulmuştur.

3.6.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler, analizlerde kullanılan sayısal verileri özet olarak aktaran, verilerin yayılım ve dağılımlarına dair bilgiler sunan tanımlayıcı sayısal ifadelerdir (Miran, 2021, s. 2). Türk bankacılık sektörü için kurulan modellerde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Tanımlayıcı İstatistikler (Türk Bankacılık Sektörü)

	K_NPL	M_NPL	INT	CCI	OIL	WAGE	U	VOL	REX
Ortalama	4.193	3.742	17.482	72.132	76.190	361.955	11.070	0.101	103.375
Medyan	3.9600	3.3600	16.485	72.585	69.900	374.560	10.700	0.076	107.040
Maksimum	7.0900	6.1900	37.680	92.200	139.83	458.120	16.100	1.091	127.710
Minimum	2.230	2.700	10.000	54.900	19.330	237.710	8.000	0.024	62.460
Std. Sapma	0.953	0.945	4.919	8.675	25.138	53.261	1.692	0.109	15.288
Çarpıklık	0.798	0.866	1.294	-0.037	0.373	-0.667	0.795	5.452	0.776
Basıklık	3.078	2.481	5.313	2.364	2.131	2.522	2.944	43.715	2.817
Jarque-Bera	19.795	25.355	93.476	3.169	10.162	15.589	19.638	13695.17	18.968
JB Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.204	0.006	0.000	0.000	0.000	0.002

Tanımlayıcı istatistikler içerisinde yer alan ortalama; aritmetik ortalamayı, medyan; ortadaki değeri, maksimum; serideki en yüksek değeri, minimum; serideki en düşük değeri, standart sapma; ortalamadan sapmaları, çarpıklık; dağılımın simetriklikten ayrılma derecesini, basıklık; dağılımının sivrilik derecesini ve Jarque-Bera ise normallik derecesini ifade etmektedir (Spiegel & Stephens, 1999, s. 40-116). Buna göre Türk bankacılık kesimine dair analizlerde kullanılan veriler içerisinde en yüksek oynaklığa sahip seri WAGE, en düşük oynaklığa sahip seri ise VOL'dür. Modellerde kullanılan iki bağımlı değişken de (K_NPL ve M_NPL) yakın oynaklığa sahiptir. Serilerde CCI ve WAGE değişkenleri negatif çarpıklığa (sola çarpık) sahipken, diğer değişkenler pozitif çarpıklığa (sağa çarpık) sahiptir. Ayrıca CCI dışında tüm seriler normal olarak %10 anlamlılık düzeyinde dağılmıştır.

Körfez ülkeleri için kurulan modellerde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ise Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Tanımlayıcı İstatistikler (KİK Ülkeleri)

	K_NPL	M_NPL	G	U	REX	I	OIL
Bahreyn	Ortalama	7.966	12.920	4.409	1.060	114.001	46.613
	Medyan	7.450	11.090	4.317	1.050	113.456	36.215
	Maksimum	24.135	28.272	8.2939	1.320	136.231	110.800
	Minimum	1.460	4.6816	-0.2500	0.840	93.134	10.540
	Std. Sapma	4.906	6.468	1.982	0.146	13.852	34.155
	Çarpıklık	1.447	1.001	-0.174	0.0753	0.025	0.705
	Basıklık	6.457	3.342	2.894	1.730	1.556	2.028
	Jarque-Bera	18.638	3.785	0.121	1.497	1.912	2.690
	JB Olasılık	0.000	0.150	0.940	0.472	0.384	0.260
BAE	Ortalama	8.139	5.799	4.438	2.301	3.910	51.212
	Medyan	6.049	6.475	4.384	2.240	3.989	45.475
	Maksimum	26.205	10.448	10.852	3.120	18.533	110.800
	Minimum	0.290	1.270	-5.242	1.640	-15.478	10.540
	Std. Sapma	6.695	2.841	3.532	0.435	8.522	31.675
	Çarpıklık	1.262	-0.266	-0.347	0.377	-0.499	0.600
	Basıklık	3.712	1.834	3.566	2.0816	3.026	2.155
	Jarque-Bera	7.455	1.777	0.871	1.530	1.082	2.333
	JB Olasılık	0.024	0.411	0.646	0.465	0.581	0.311

Katar	Ortalama	4.280	2.979	9.837	0.384	3.966	69.941
	Medyan	2.840	2.656	6.524	0.310	2.495	62.845
	Maksimum	11.873	7.618	26.170	0.870	15.050	110.800
	Minimum	1.246	1.724	-1.497	0.110	-4.863	35.820
	Std. Sapma	3.143	1.432	8.250	0.246	5.755	25.986
	Çarpıklık	1.056	2.186	0.439	0.597	0.627	0.372
	Basıklık	3.0431	7.967	1.983	2.120	2.422	1.825
	Jarque-Bera	2.976	29.201	1.204	1.468	1.272	1.289
	JB Olasılık	0.225	0.000	0.547	0.479	0.529	0.524
Suudi Arabistan	Ortalama	15.169	3.650	2.824	5.520	110.898	51.212
	Medyan	2.935	2.896	2.668	5.580	113.027	45.475
	Maksimum	62.840	10.017	11.242	6.250	128.757	110.800
	Minimum	1.000	0.952	-3.7632	4.350	94.308	10.540
	Std. Sapma	21.026	2.599	3.695	0.516	10.655	31.675
	Çarpıklık	1.327	0.976	0.378	-0.717	0.042	0.600
	Basıklık	3.124	3.055	2.833	2.761	1.670	2.155
	Jarque-Bera	7.657	4.132	0.651	2.289	1.921	2.333
	JB Olasılık	0.021	0.126	0.721	0.318	0.382	0.311
Kuveyt	Ortalama	2.236	4.565	1.532		2.796	49.804
	Medyan	2.217	2.925	1.500		2.686	40.380
	Maksimum	3.723	33.990	2.900		10.58	110.800
	Minimum	1.010	-7.076	0.700		0.129	10.540
	Std. Sapma	0.809	7.806	0.702		2.146	31.911
	Çarpıklık	0.145	2.040	0.185		1.718	0.632
	Basıklık	1.925	8.721	1.721		7.418	2.190
	Jarque-Bera	1.395	55.562	1.994		35.255	2.536
	JB Olasılık	0.497	0.000	0.368		0.000	0.281

Tanımlayıcı istatistikler bir ön analiz aşaması anlamı taşımaktadır. Bu kısımdan sonra ihtiyaç duyulan serilerin mevsimsellikten arındırma işlemi gerçekleştirilmiş ve oran olmayan değişkenlerin logaritmik dönüşümleri yapılmıştır.

3.6.2. Mevsimsellikten Arındırma

Özellikle ekonomik süreçlerin birçoğu mevsimsellik özelliği taşır. Regresyona dahil olan serilerin çeyreklik, aylık hatta haftalık gibi görece daha kısa aralıklarda olduğu durumlarda mevsimsel hareketlerin belirlenmesi ve mevsim etkilerinin ortadan kaldırılması zaman serilerinin gerçek eğilimlerinin tespit edilmesi ve analizin etkinliğinin artırılması açısından önemlidir (Enders, 1995, s. 111). Makroekonomik değişkenlerde gözlemlenen mevsimsellik çoğunlukla iktisadi karar birimlerinin yıl içinde aldığı üretim ve tüketim kararlarının zaman içindeki periyodik değişimlerinden kaynaklanmaktadır (Hylleberg, 1992, s. 4). Bir zaman serisinden mevsim bileşeninin çıkarılması, mevsim etkisinden arındırma veya mevsimsel düzeltme olarak adlandırılır (Gujarati & Porter, 2012, s. 290). Elde edilen zaman serisine ise mevsim etkisinden arındırılmış ya da mevsimsel düzeltilmiş zaman serisi denir (Gujarati D. , 2016, s. 120).

Mevsimsel etkilerin çoğunlukla aylık dönemler itibariye ortaya çıkması nedeniyle (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 14) çalışmada analize dahil edilen bağımsız değişkenler istatistiksel yöntemler kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırılmış veri seti haline dönüştürülmüştür. Sadece dolar volatilitesi değişkeni tanımı gereği oynaklığı temsil ettiği için mevsimsel etkilerden arındırılmamıştır. Literatürde mevsimsel düzeltme için en çok tercih edilen yöntemler TRAMO/SEATS ve X-12-ARIMA'dır (Atabek Demirhan, 2016, s. 474). Çalışmada söz konusu yöntemlerden X-12-ARIMA yöntemi tercih edilmiştir. X-12-ARIMA yöntemi, 1988 yılında E. Dagum tarafından geliştirilen X-11-ARIMA metodunun geliştirilmiş bir versiyonudur (Uslu & Polat, 2010, s. 3120). Yöntemin geliştirilmesi ve kullanıma sunulması ise United States Census Bureau kuruluşu tarafından gerçekleştirilmiştir (United States Census Bureau, 2020).

3.6.3. Birim Kök Testleri

Zaman serilerinde mevsimsel etkilerden sonraki diğer önemli husus zaman serilerinin durağan veya durağan dışı olmaları durumudur. Durağanlığı (ya da durağan olmamayı) test etmenin yollarından biri birim kök sınavıdır (Gujarati & Porter, 2012, s. 754). Otoregresif modellerde (AR) birim kökleri test etme, Dickey ve Fuller (1976)'ın çalışmasından sonra büyük ilgi görmüştür (Pantula, Gonzalez, & Fuller, 1994, s. 449). Devamında, uygulamalı makroekonomik analizler için zaman serilerinde birim kökün varlığının test edilmesi uygulanan yaygın bir başlangıç noktası haline gelmiştir (Lopez, 1997, s. 5).

Zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olması, ortaya konan ilişkinin yanıltıcı/sahte olmaması adına önemlidir (Tarı, Ekonometri, 2014, s. 374). Dolayısıyla eğer bir seride birim kök olduğu tespit edilirse, söz konusu seri birim kökten arındırılmadan regresyon denkleminde dahil edilmemelidir. Durağan dışılığın bertaraf edilebilmesinin en temel yolu ise fark alma yöntemidir (Sevüktekin & Çınar, 2017). Bu sebeple analizde kullanılan veriler birer birer durağanlık testine tabi tutulmuşlardır. Çalışmada, literatürdeki kullanım sıklığına uyularak Artırılmış (Augmented) Dickey-Fuller (ADF) testi, Phillips Perron (PP) Testi ve Zivot Andrews (ZA) Testi tercih edilmiştir.

Artırılmış Dickey-Fuller testinin başlangıç noktası Dickey-Fuller tarafından 1979 yılında gerçekleştirilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (DF)'dir. İlgili çalışmadan iki yıl sonra

serisel korelasyonların önlenmesi amacıyla modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri eklenerek Artırılmış Dickey-Fuller Testi geliştirilmiştir. Bu aşamada birim kök testi için üç model kurulmuştur. Aşağıdaki denklemler sırasıyla katsayı ve trend etkisinin bulunmadığı düzeyi, sadece sabit katsayının bulunduğu düzey ve hem sabit katsayı etkisinin hem de trend etkisinin bulunduğu düzeyi göstermektedir (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 323):

$$\Delta Y_t = \partial Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \partial Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \partial Y_{t-1} + \beta_t \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$$

Artırılmış Dickey-Fuller Testi denklemi tahmin için En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanarak ∂ katsayısının tahmin değeri ve standart hatasının bulunmasını temeline dayanmaktadır. İlgili eşitlikler neticesinde elde edilen t değeri, DF tablo değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmadaki gaye ise $\partial=0$ hipotezini test etmektir.

$H_0 = \partial = 0$ Seride birim kök vardır, durağan değildir,

$H_1 = \partial < 0$ Seride birim kök yoktur, seri durağandır sonucu çıkarılmaktadır (Akcan, 2016, s. 127).

Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyanslı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yani rassal hatalar arasında otokorelasyon olmadığı varsayılmaktadır. Bu sebeple özellikle zaman serisi analizlerinde, hata terimleri arasında otokorelasyon ilişkisi olmadığından ve sabit varyansın kesinliğinden emin olunması gerekmektedir (Enders, 1995, s. 239). Phillips-Perron bu amaca yönelik olarak birim kök için 1988 yılında parametrik olmayan yeni bir test geliştirme yoluna gitmişlerdir (Phillips & Perron, 1988, s. 336).

Phillips – Perron test istatistiği değeri, $\hat{S}$ katsayı tahmini, $t\delta$, δ 'nin t değerini, $se(\hat{S})$, δ 'nin standart hatasını temsil etmesi koşulu ile aşağıda yer alan formüldeki gibi hesaplanmaktadır (Çiçek, Gözegir, & Çevik, 2010, s. 148):

$$T_{\delta} = t\delta \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(se(\hat{S}))}{2\sqrt{f}s}$$

Zaman serisi analizlerinde birim kök testi yapılırken yapısal kırılmaların varlığından şüphe ediliyorsa testlere özel önem gösterilmelidir. Yapılan çalışmalarda PP test değeri ve ADF test değerlerinin birbirinden farklı sonuçları ortaya koyduğu saptanırsa, serilerde yapısal kırılmanın olabileceği ihtimalinin güçlendiği görülmektedir (Enders, 1995, s. 243). Böyle durumlarda, ek olarak yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testine gerek vardır. Bu sebeple çalışmada Zivot ve Andrews tarafından 1992 yılında geliştirilen yapısal kırılmaları da dikkate alan Zivot-Andrews Birim Kök Testi de uygulanmıştır (Zivot & Andrews, 1992, s. 28). Zivot-Andrews Birim Kök Testinde yapısal kırılmaların önceden bilinmediği ve kırılma zamanının içsel olarak tahmin edildiği birbirinden farklı üç denklem geliştirilmiştir.

$$Y_t = \mu^A + \theta^A DU_t(\lambda) + \beta^A t + \alpha^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^A \Delta y_{t-j} + e_t$$

$$Y_t = \mu^B + \beta^B t + \gamma^B DT_t^*(\lambda) + \alpha^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^A \Delta y_{t-j} + e_t$$

$$Y_t = \mu^C + \theta^C DU_t(\lambda) + \beta^C t + \gamma^C DT_t^*(\lambda) + \alpha^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^C \Delta y_{t-j} + e_t$$

Birinci denkleme dayalı model yalnızca sabitte kırılmayı, ikinci denkleme dayalı model yalnızca trendde kırılmayı ve nihayet üçüncü denkleme dayalı model hem sabitte hem trendde kırılmayı analiz etmektedir (Çemrek & Şeker, 2020, s. 124).

Buna göre Türk bankacılık kesimi için yapılan zaman serisi analizlerinde kullanılan değişkenlerin ADF birim kök testi sonuçları Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)

<i>Değişken</i>	<i>Test Seviyesi</i>	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Gecikme Uzunluğu</i>	<i>Sonuç</i>
K_NPL	Düzy	$\tau_{ct} = -2.943$	0	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -13.122^*$	0	
M_NPL	Düzy	$\tau_{ct} = -3.180$	3	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -3.634^*$	2	
INT	Düzy	$\tau_{ct} = -2.728$	2	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -8.701^*$	1	
LnCCI	Düzy	$\tau_{ct} = -3.100$	0	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -12.217^*$	0	
LnOIL	Düzy	$\tau_{ct} = -2.097$	2	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -10.374^*$	1	
U	Düzy	$\tau_{ct} = -2.485$	13	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -3.205^*$	12	
LnWAGE	Düzy	$\tau_{ct} = -2.712$	1	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -10.222^*$	0	
VOL	Düzy	$\tau_{ct} = -5.578^*$	0	I(0)

	İlk Fark			
REX	Düzy	$\tau_{ct} = -3.744^*$	1	I(0)
	İlk Fark			

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre belirlenmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu ise 14'tür. ADF birim kök testi kritik değerleri MacKinnon (1996)'ya göre %1, %5 ve %10 için sırasıyla -4.009, -3.434 ve -3.141'dir. Test; düzey değerleri için sabit ve trendli, ilk farklar için sabitsiz ve trendsiz olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 14'teki ADF birim kök testi sonuçlarına göre, Türk bankacılık kesimi için kullanılan verilerden sadece VOL ve REX düzey değerinde, diğer değişkenler ise birinci fark değerinde durağandır.

Türk bankacılık kesimi için yapılan zaman serisi analizlerinde kullanılan değişkenlerin PP birim kök testi sonuçları Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15. PP Birim Kök Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)

Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bant Genişliği	Sonuç
K_NPL	Düzy	$\tau_{ct} = -3.074$	3	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -13.122^*$	1	
M_NPL	Düzy	$\tau_{ct} = -2.201$	9	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -7.345^*$	6	
INT	Düzy	$\tau_{ct} = -2.119$	0	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -6.355^*$	16	
LnCCI	Düzy	$\tau_{ct} = -3.012$	8	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -12.583^*$	20	
LnOIL	Düzy	$\tau_{ct} = -2.583$	3	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -10.716^*$	9	
U	Düzy	$\tau_{ct} = -2.430$	9	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -5.516^*$	15	
LnWAGE	Düzy	$\tau_{ct} = -2.367$	1	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -10.126^*$	4	
VOL	Düzy	$\tau_{ct} = -5.726^*$	6	I(0)
	İlk Fark			
REX	Düzy	$\tau_{ct} = -3.587^{**}$	1	I(0)
	İlk Fark			

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. Bant genişliği Bartlett'e göre otomatik olarak belirlenmektedir. PP birim kök testi kritik değerleri MacKinnon (1996)'ya göre %1, %5 ve %10 için sırasıyla -4.009, -3.434 ve -3.141'dir. Test; düzey değerleri için sabit ve trendli, ilk farklar için sabitsiz ve trendsiz olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 15'teki PP birim kök testi sonuçlarına göre, Türk bankacılık kesimi için kullanılan verilerden sadece VOL ve REX düzey değerinde, diğer değişkenler ise birinci fark değerinde durağandır.

Türk bankacılık kesimi için yapılan zaman serisi analizlerinde kullanılan değişkenlerin ZA birim kök testi sonuçları Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. ZA Birim Kök Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)

Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Kırılma Noktası	Gecikme Uzunluğu	Sonuç
K_NPL	Düzy	$\tau_{c,t} = -3.347$	2016M07	0	I(1)
	İlk Fark	$\tau_{c,t} = -13,340^*$	2016M06	0	
M_NPL	Düzy	$\tau_{c,t} = -4.374$	2010M01	3	I(1)
	İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5,793^*$	2016M10	4	
INT	Düzy	$\tau_{c,t} = -3.711$	2008M02	2	I(1)
	İlk Fark	$\tau_{c,t} = -8,675^*$	2017M11	1	
LnCCI	Düzy	$\tau_{c,t} = -4.006$	2010M02	3	I(1)
	İlk Fark	$\tau_{c,t} = -10,361^*$	2008M02	2	
LnOIL	Düzy	$\tau_{c,t} = -3.633$	2014M08	2	I(1)
	İlk Fark	$\tau_{c,t} = -10,829^*$	2016M03	1	
U	Düzy	$\tau_{c,t} = -5,696^*$	2011M02	4	I(0)
	İlk Fark				
LnWAGE	Düzy	$\tau_{c,t} = -4,526$	2010M07	3	I(1)
	İlk Fark	$\tau_{c,t} = -7,290^*$	2008M02	3	
VOL	Düzy	$\tau_{c,t} = -7,601^*$	2018M03	3	I(0)
	İlk Fark				
REX	Düzy	$\tau_{c,t} = -4,745$	2016M10	3	I(1)
	İlk Fark	$\tau_{c,t} = -7,190^*$	2008M01	4	

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. ZA birim kök testi kritik değerleri %1, %5 ve %10 için sırasıyla -5.57, -5.08 ve -4.82'dir. Test; düzey ve ilk fark değerleri için sabit ve trendli olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 16'daki ZA birim kök testi sonuçlarına göre, Türk bankacılık kesimi için kullanılan verilerden U ve VOL düzey değerinde, diğer değişkenler ise birinci fark değerinde durağandır.

Yapılan birim kök testi sonuçlarına göre, geleneksel ARDL modelinde analiz edilen serilerin I(2) olmaması ve bağımlı değişkenlerin (K_NPL ve M_NPL) düzey değerinde durağan olmaması koşullarının sağlandığı görülmektedir (Pata & Çağlar, 2021, s. 9).

KİK ülkeleri için yapılan zaman serisi analizlerinde kullanılan değişkenlerin ADF birim kök testi sonuçları Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)

Ülke	Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Sonuç
Bahreyn	K_NPL	Düzy	$\tau_{c,t} = -3,765^{**}$	3	I(0)
		İlk Fark			
	M_NPL	Düzy	$\tau_{c,t} = -2,180$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4,012^*$	0	
	G	Düzy	$\tau_{c,t} = -3,134$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5,624^*$	0	
	U	Düzy	$\tau_{c,t} = -3,560^{***}$	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2,289^{**}$	0	
	REX	Düzy	$\tau_{c,t} = -1,391$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -3,290^*$	0	

Birleşik Arap Emirlikleri	LnOIL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.087$ $\tau = -5.569^*$	0 0	I(1)
	K_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.569$ $\tau = -5.309^*$	0 0	I(1)
	M_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -3.357^{***}$ $\tau = -3.640^*$	2 2	I(1)
	G	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.443^*$	0	I(0)
	U	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -1.553$ $\tau = -4.469^*$	0 0	I(1)
	I	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.293^{**}$	0	I(0)
	LnOIL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.087$ $\tau = -5.569^*$	0 0	I(1)
	K_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -3.196$ $\tau = -6.693^*$	0 0	I(1)
	M_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.191^{**}$	1	I(0)
	G	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.150^{**}$	0	I(0)
	U	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.545^{**}$	1	I(0)
	I	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.543$ $\tau = -4.041^*$	0 0	I(1)
	LnOIL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.831$ $\tau = -5.143^*$	0 0	I(1)
	K_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -3.274^{***}$ $\tau = -2.959^*$	4 3	I(1)
Suudi Arabistan	M_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -1.311$ $\tau = -4.963^*$	0 0	I(1)
	G	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.447^*$	0	I(0)
	U	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -3.289^{***}$ $\tau = -3.236^*$	1 0	I(1)
	REX	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.103$ $\tau = -3.296^*$	3 0	I(1)
	LnOIL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.087$ $\tau = -5.569^*$	0 0	I(1)
	K_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -3.439^{***}$ $\tau = -5.243^*$	2 0	I(1)
	M_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.330$ $\tau = -2.949^*$	2 0	I(1)
	G	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.635^*$	0	I(0)
Kuveyt	U	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.665$ $\tau = -4.514^*$	0 0	I(1)
	I	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.621^{**}$ $\tau = -6.388^*$	0 0	I(1)
	LnOIL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.087$ $\tau = -5.569^*$	0 0	I(1)
	K_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -3.439^{***}$ $\tau = -5.243^*$	2 0	I(1)
	M_NPL	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -2.330$ $\tau = -2.949^*$	2 0	I(1)
	G	Düzye İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.635^*$	0	I(0)

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre belirlenmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Bahreyn, BAE ve Suudi Arabistan için 5, Katar için 3 ve Kuveyt için 6'dır. ADF birim kök testi kritik değerleri MacKinnon (1996)'ya göre %1, %5 ve %10 için sırasıyla Bahreyn analizinde -4.571, -3.691 ve -3.287, BAE analizinde -4.374, -6.603 ve 3.238, Katar analizinde -4.728, -3.760 ve -3.325, Suudi Arabistan için -4.468, -3.645 ve -3.261, Kuveyt için ise -4.394, -3.612 ve 3.243'tür. Test; düzey değerleri için sabit ve trendli, ilk farklar için sabitsiz ve trendsiz olarak gerçekleştirilmiştir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre Bahreyn için K_NPL serisi düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde; Birleşik Arap Emirlikleri için G ve I düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde; Katar için M_NPL, G ve U düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde, Suudi Arabistan için G düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde ve Kuveyt için G düzey değerinde, diğer değişkenler ise ilk fark değerinde durağandır.

KİK ülkeleri için yapılan zaman serisi analizlerinde kullanılan değişkenlerin PP birim kök testi sonuçları Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18. PP Birim Kök Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)

Ülke	Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bant Genişliği	Sonuç
Bahreyn	K_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -3.790^{**}$	2	I(0)
		İlk Fark			
	M_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.080$	4	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -3.992^*$	4	
	G	Düzyey	$\tau_{c,t} = -3.156$	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -6.613^*$	5	
	U	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.336$	2	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -2.220^{**}$	5	
	REX	Düzyey	$\tau_{c,t} = -1.607$	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -3.306^*$	4	
Birleşik Arap Emirlikleri	LnOIL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.081$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -5.592^*$	1	
	K_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -3.109$	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -5.314^*$	1	
	M_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -1.841$	2	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -2.827^*$	2	
	G	Düzyey	$\tau_{c,t} = -4.410^*$	3	I(0)
		İlk Fark			
	U	Düzyey	$\tau_{c,t} = -1.638$	2	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -4.501^*$	2	
Katar	I	Düzyey	$\tau_{c,t} = -4.274^{**}$	2	I(0)
		İlk Fark			
	LnOIL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.081$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -5.592^*$	1	
	K_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -3.213$	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -6.573^*$	1	
	M_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -6.574^*$	3	I(0)
		İlk Fark			
	G	Düzyey	$\tau_{c,t} = -4.302^{**}$	3	I(0)
		İlk Fark			
	U	Düzyey	$\tau_{c,t} = -1.947$	3	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -2.490^{**}$	3	

Suudi Arabistan	I	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.601$	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -4.470^*$	4	
	LnOIL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.831$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -5.828^*$	4	
	K_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -1.247$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -3.774^*$	2	
	M_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -1.380$	2	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -4.917^*$	1	
	G	Düzyey	$\tau_{c,t} = -4.425^*$	2	I(0)
		İlk Fark			
	U	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.732$	2	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -3.227^*$	1	
	REX	Düzyey	$\tau_{c,t} = -1.180$	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -3.293^*$	2	
	LnOIL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.081$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -5.592^*$	1	
Kuveyt	K_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -4.048^{**}$	2	I(0)
		İlk Fark			
	M_NPL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -0.722$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -3.162^*$	2	
	G	Düzyey	$\tau_{c,t} = -5.635^*$	0	I(0)
		İlk Fark			
	U	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.665$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -4.503^*$	2	
	INT	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.621^{**}$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -6.388^*$		
	LnOIL	Düzyey	$\tau_{c,t} = -2.527$	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau = -6.772^*$	4	

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. Bant genişliği Bartlett'e göre otomatik olarak belirlenmektedir. PP birim kök testi kritik değerleri MacKinnon (1996)'ya göre %1, %5 ve %10 için sırasıyla Bahreyn analizinde -4.468, -3.645 ve -3.261, BAE analizinde -4.374, -6.603 ve 3.238, Katar analizinde -4.728, -3.760 ve -3.325, Suudi Arabistan için -4.4374, -3.603 ve -3.238, Kuveyt için ise -4.356, -3.596 ve 3.233'tür. Test; düzey değerleri için sabit ve trendli, ilk farklar için sabitsiz ve trendsiz olarak gerçekleştirilmiştir.

PP birim kök testi sonuçlarına göre Bahreyn için K_NPL serisi düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde; Birleşik Arap Emirlikleri için G ve I düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde; Katar için M_NPL ve G düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde, Suudi Arabistan için G düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde ve Kuveyt için K_NPL ve G düzey değerinde, diğer değişkenler ise ilk fark değerinde durağandır.

KİK ülkeleri için yapılan zaman serisi analizlerinde kullanılan değişkenlerin ZA birim kök testi sonuçları Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19. ZA Birim Kök Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)

Ülke	Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Kırılma Noktası	Gecikme Uzunluğu	Sonuç
------	----------	---------------	------------------	-----------------	------------------	-------

Bahreyn	K_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -6.929^*$	2005	3	I(0)
		İlk Fark				
	M_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -5.181^{**}$	2005	1	I(1)
		İlk Fark				
	G	Düzey	$\tau_{c,t} = -5.397^{**}$	2009	0	I(1)
		İlk Fark				
	U	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.189$	2006	3	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.921^*$	2009	1	
	REX	Düzey	$\tau_{c,t} = -2.141$	2012	3	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.981^{**}$	2003	2	
Birleşik Arap Emirlikleri	K_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.516$	2010	4	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.144^{**}$	2013	4	
	M_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -5.881^*$	2009	2	I(0)
		İlk Fark				
	G	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.423^{**}$	2005	0	I(0)
		İlk Fark				
	U	Düzey	$\tau_{c,t} = -3.310$	2002	3	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.952^*$	2008	0	
	I	Düzey	$\tau_{c,t} = -5.527^{**}$	2009	0	I(0)
		İlk Fark				
Suudi Arabistan	K_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.775$	2014	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -6.844^*$	1999	0	
	M_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -6.436^*$	2016	3	I(0)
		İlk Fark				
	G	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.229$	2007	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -6.224^*$	2011	0	
	U	Düzey	$\tau_{c,t} = -6.637^*$	2003	0	I(0)
		İlk Fark				
	REX	Düzey	$\tau_{c,t} = -5.384^{**}$	2012	4	I(0)
		İlk Fark				
Kuveyt	K_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -3.759$	2010	3	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -4.421^{**}$	2004	0	
	M_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.771$	2014	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -6.844^*$	1999	0	
	G	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.231$	2010	3	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.614^*$	2002	0	
	U	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.120$	2006	4	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.051^{**}$	2007	4	
	I	Düzey	$\tau_{c,t} = -6.220^*$	2008	0	I(0)
		İlk Fark				
LmOIL	K_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -3.603$	2012	0	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.219^{**}$	2014	0	
	M_NPL	Düzey	$\tau_{c,t} = -3.602$	2015	1	I(1)
		İlk Fark	$\tau_{c,t} = -5.614^*$	2009	0	
	G	Düzey	$\tau_{c,t} = -4.737$	2014	0	I(1)
		İlk Fark				
	U	Düzey				
		İlk Fark				
	I	Düzey				
		İlk Fark				

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. ZA birim kök testi kritik değerleri %1, %5 ve %10 için tüm ülke analizlerinde sırasıyla -5.57, -5.08 ve -4.82'dir. Test; düzey ve ilk fark değerleri için sabit ve trendli olarak gerçekleştirilmiştir.

ZA birim kök testi sonuçlarına göre Bahreyn için K_NPL serisi düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde; Birleşik Arap Emirlikleri için M_NPL, G ve I düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde; Suudi Arabistan için K_NPL, G ve U düzey değerinde, diğer değişkenler ilk fark değerinde ve Kuveyt için G düzey değerinde, diğer değişkenler ise ilk fark değerinde durağandır.

3.6.4. AARDL Sınır Testi ile Eşbütünleşme Analizi

Literatürde ve ilgili çalışmalarda, seriler arasındaki uzun dönem ilişkisini incelemek için çeşitli analiz türleri bulunmaktadır. Geleneksel OLS (ordinary least squares), Engle-Granger (1987), Johansen (1991) ve ARDL eşbütünleşme testleri literatürde en çok tercih edilen analiz yöntemleridir. Geleneksel OLS düzeyde durağan seriler için Johansen testleri, farklı dereceden durağan seriler için ise ARDL eşbütünleşme testi kullanılmaktadır (Karadaş & Koşaroğlu, 2020, s. 522).

ARDL sınır testi analizi, Paseran ve arkadaşları tarafından 2001 yılında geliştirilmiştir (Paseran, Shin, & Smith, 2001, s. 289). ARDL modelinin en büyük avantajı kısa vadeli ve uzun vadeli parametreleri aynı anda tahmin edebilme yeteneğidir (Paseran & Shin, 1998, s. 371). Diğer bir önemli avantajı, serilerin $I(0)$ ve $I(1)$ değerlerinde, başka bir ifade ile serilerin düzey ve birinci derece düzeylerinde durağan olmaları durumunda testin uygulanabilir olmasıdır. Ayrıca, ARDL'den türetilen hata düzeltme terimi (ECT), herhangi bir uzun vadeli bilgiyi kaybetmeden, kısa vadeli dinamiği uzun vadeli denge ile bütünleştirmektedir (Khan, Teng, & Khan, 2019, s. 435). ARDL modeli taşıdığı bu avantajlar sayesinde diğer klasik eşbütünleşme analiz sonuçlara kıyasla daha tarafsız, etkili ve tutarlı sonuçlar vermektedir (Aksöz Yılmaz, 2020, s. 14). Buna göre AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için Türk bankacılık sektörüne yönelik kulan modelin denklemleri Tablo 20'de gösterilmiştir.

Tablo 20. ARDL Denklemleri (Türk Bankacılık Sektörü)

Temel uzun dönem ARDL denklemi	$K_{NPL_t} M_{NPL_t} = \alpha_0 + \alpha_1 INT_t + \alpha_2 LnCCI_t + \alpha_3 LnOIL_t + \alpha_4 U_t + \alpha_5 ULnWAGE_t + \alpha_6 VOL_t + \alpha_7 REX_t + \epsilon_t$
ECM denklemi	$\begin{aligned} \Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = & \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta M_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} \\ & + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta U_{t-j} \\ & + \sum_{j=0}^v \beta_{6j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^w \beta_{7j} \Delta VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^z \beta_{8j} \Delta REX_{t-j} + \gamma_{1t} \\ & + \theta \epsilon_{t-1} + e_t \end{aligned}$
Kısa dönem eşbütünleşme denklemi	$\begin{aligned} \Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = & \psi + \eta_0 K_{NPL_{t-1}} + \eta_1 INT_{t-1} + \eta_2 LnCCI_{t-1} + \eta_3 U_{t-1} \\ & + \eta_4 LnOIL_{t-1} + \eta_5 LnWAGE_{t-1} + \eta_6 VOL_{t-1} + \eta_7 REX_{t-1} \\ & + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta M_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} \\ & + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta LnOIL_{t-j} \\ & + \sum_{j=0}^v \beta_{6j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^w \beta_{7j} \Delta VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^z \beta_{7j} \Delta REX_{t-j} \gamma_{1t} + e_t \end{aligned}$
ARDL model tanımlaması	ARDL(p,q,m,n,s,v,w,z)
ARDL için modifikasyonlar	$\begin{aligned} \psi = & \beta_0 - \theta \alpha_0, \eta_0 = \theta, \eta_1 = -\theta \alpha_1, \eta_2 = -\theta \alpha_2, \eta_3 = -\theta \alpha_3, \eta_4 = -\theta \alpha_4, \eta_5 \\ = & -\theta \alpha_5, \eta_6 = -\theta \alpha_6, \eta_7 = -\theta \alpha_7 \end{aligned}$
Uzun dönem katsayılarının tekrar elde edilmesi	$\begin{aligned} \theta = & \eta_0, \alpha_1 = -\frac{\eta_1}{\theta}, \alpha_2 = -\frac{\eta_2}{\theta}, \alpha_3 = -\frac{\eta_3}{\theta}, \alpha_4 = -\frac{\eta_4}{\theta}, \alpha_5 = -\frac{\eta_5}{\theta}, \alpha_6 \\ = & -\frac{\eta_6}{\theta}, \alpha_7 = -\frac{\eta_7}{\theta} \end{aligned}$

Genişletilmiş (augmented) ARDL modeli ise son zamanlarda geliştirilmiş ve klasik ARDL'den farklı olarak eşbütünleşme ilişkisinin varlığını sadece F istatistiği ile değil, kurulan modeli bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler olarak ikiye ayırarak, iki ayrı Wald testi ile de sınamaktadır. Bu sayede eşbütünleşmeye dair daha güçlü kanıtlar sunulabilmektedir. Çünkü klasik ARDL yaklaşımında sadece bir bağımsız değişken dışsal kabul edildiği için bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında bir korelasyon olmaması gerektiğini ifade eden içsellik problemi mevcuttur. Bu problemi aşabilmek adına bu çalışmada AARDL yaklaşımı tercih edilmiştir (Pata & Çağlar, 2021, s. 6) AARDL sınır testi iki aşamadan oluşur. Öncelikle, değişkenler arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişkinin varlığının tespiti yapılır. Bunun için, çeşitli güven aralıkları düzeyinde başlangıç ve bitiş değerlerine bakılmaktadır. Test sonucunda bulunan F ve t istatistik değerleri eğer bu sınırların altında kalıyorsa H_0 hipotezi kabul edilir ve değişkenlerin eşbütünleşik

olmadığı kabul edilir, eğer bu sınırların üstünde kalıyorsa H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin olduğu kabul edilir. Değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu tespit edilirse, ikinci aşamada model ve katsayılar tahmin edilerek analiz tamamlanır (Narayan & Smyth, 2005, s. 103-104). Buna göre AARDL sınır testi hipotezlerinin gösterimi aşağıdaki gibidir:

i) Geleneksel (F_{overall}) F testi: $H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = \delta_6 = \delta_7 = \delta_8 = 0$

ii) Gecikmeli bağımlı değişken (t_{DV}) t testi: $H_0 : \delta_1 = 0$

iii) Gecikmeli bağımsız değişken (F_{IDV}) F testi: $H_0 : \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = \delta_6 = \delta_7 = \delta_8 = 0$

Buna göre kurulan modellerde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına dair elde edilen F istatistik ve t istatistik değerlerin görünümü ile diagnostik testlere ilişkin değerler Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21. AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)

Bağımlı Değişken Bağımsız Değişken				Dummy	ARDL Modeli	F istatistik Değeri	Sonuç
K_NPL INT, LnCCI, LnOIL, U, LnWAGE, VOL, REX				2007M08-2009M03	(1,5,8,0,0,8,1,7)	F _{overall} : 6.537* F _{IDV} : 4.741*	Eşbütünleşme
M_NPL INT, LnCCI, LnOIL, U, LnWAGE, VOL, REX				2007M08-2009M03	(4,5,7,0,3,1,5,4)	F _{overall} : 9.224* F _{IDV} : 5.699*	Eşbütünleşme
				tdv İstatistik Değeri			
K_NPL INT, LnCCI, LnOIL, U, LnWAGE, VOL, REX				2007M08-2009M03	(1,5,8,0,0,8,1,7)	-3.992***	Eşbütünleşme
M_NPL INT, LnCCI, LnOIL, U, LnWAGE, VOL, REX				2007M08-2009M03	(4,5,7,0,3,1,5,4)	-4.586**	Eşbütünleşme
				R ² Değeri			
K_NPL INT, LnCCI, LnOIL, U, LnWAGE, VOL, REX				2007M08-2009M03	(1,5,8,0,0,8,1,7)	0.571	Anlamlı
M_NPL INT, LnCCI, LnOIL, U, LnWAGE, VOL, REX				2007M08-2009M03	(4,5,7,0,3,1,5,4)	0.787	Anlamlı
%1		%5		%10		k=7	
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans
F istatistik	2.79	4.10	2.22	3.39	1.95	3.06	Pesaran ve diğerleri (2001)
	2.62	4.42	2.01	3.58	1.72	3.15	Sam ve diğerleri (2019)
%1		%5		%10		k=7	
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans
tdv istatistik	-2.58	-4.88	-1.95	-4.23	-1.62	-3.90	Pesaran ve diğerleri (2001)

Diagnostik Testler

Model	K_NPL Modeli		M_NPL Modeli	
Testler	F istatistik	Olasılık değeri	F istatistik	Olasılık değeri
Değişen Varyans	1.438	0.238	1.136	0.461
Otokorelasyon LM	0.348	0.706	0.600	0.568
Ramsey-Reset	0.244	0.806	1.781	0.389
CUSUM ¹²	Durağan		Durağan	
CUSUMSQ	Durağan		Durağan	

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. En uygun gecikme uzunluğu maksimum gecikme 8 olmak üzere AİK Bilgi Kriterine göre otomatik olarak belirlenmiştir.

AARDL sınır testi neticesinde katılım bankacılığı sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (K_NPL) olarak seçildiği birinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 6.537, gecikmeli bağımsız değişken F istatistiği değeri 4.741, t_{DV} istatistik değeri -4.992; konvansiyonel bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (M_NPL) olarak seçildiği ikinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 9.224, gecikmeli bağımsız değişken F istatistiği değeri 5.699 ve t_{DV} istatistik değeri ise -4.786 olarak hesaplanmıştır. Buna göre her iki modelde de F istatistik değerlerine göre %95, t_{DV} istatistik değerine göre ise %90 güven düzeyinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ek olarak R^2 değerleri de her iki modelin istatistiki olarak uyumlu olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden sonra kurulan modellerin yapısal olarak sorunsuz olduğunu ispatı için diagnostik testler yapılmıştır.

Bu çalışmada değişen varyans sorununun olup olmadığının tespitinde Breusch-Pagan-Godfrey testi kullanılmıştır. Sabit varyans (homoscedasticity) doğrusal regresyon modelinin önemli varsayımlarından biridir. Bu varsayım, hata terimi varyansının, bağımsız değişkenlerdeki değişimlere bağlı olarak değişmemesini ifade etmektedir. Değişen varyansın en önemli sonucu t ve F testlerinin anlamını kaybetmesidir (Tarı, Ekonometri, 2014, s. 172). Test sonuçlarına göre elde edilen olasılık değeri, her iki modelde de 0.05'ten büyük olduğundan kurulan modeller için değişen varyans sorununun olmadığına karar verilmiştir.

Çalışmada, otokorelasyon sorununun olup olmadığının tespitinde Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi kullanılmıştır. Otokorelasyon, hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki bulunması halidir. Bu anlamda otokorelasyon testi zaman serisi analizlerinde ve diğer birçok alanda önemli bir uygulama yoğunluğuna sahiptir (Bhandary & Doetkott, 2020, s. 1). Test sonuçlarına göre olasılık değeri, her iki modelde de 0.05'ten

¹² CUSUM ve CUSUMSQ test sonuçları Ek 7'da görülebilir.

büyük olduğundan kurulan modeller için otokorelasyon sorunu olmadığına karar verilmiştir.

Modelin uygun fonksiyonel formda kurulup kurulmadığının tespiti için ise Ramsey-Reset testi yapılmıştır (Shukur & Mantalos, 2004, s. 370). Test sonuçlarına göre elde edilen olasılık değeri, her iki modelde de 0.05'ten büyük olduğundan kurulan modellerde model kurma hatası olmadığı tespit edilmiştir.

Son olarak hata terimlerinin %95 güven aralığı sınırlarında olup olmadığının tespit edilmesi için CUSUM ve CUSUMSQ testleri yapılmıştır. İlgili testler sonucunda hata terimleri istenen güven aralığı içindeyse tahmin edilen uzun dönem model katsayılarının istikrarlı olduğu kabul edilmektedir (Çetin, Kutlutürk, & Akmaz, 2014, s. 257). Buna göre kurulan her iki modelde de katsayıların istikrarlı olduğu tespit edilmiştir.

AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı ve modelin sorunsuz kurulduğunun tespitinden sonra uzun ve kısa dönem katsayılarının elde edilmesi aşamasına geçilir. Kurulan her iki model için elde edilen uzun ve kısa dönem katsayıları Tablo 22'de gösterilmiştir.

Tablo 22. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (Türk Bankacılık Sektörü)

Katılım Bankacılığı Sektörü				Konvansiyonel Bankacılık Sektörü			
Bağımlı değişken = K_NPL				Bağımlı değişken = M_NPL			
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık	Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık
Uzun dönem							
INT	-0.088	0.055	0.114	INT	0.123	0.047	0.010
LnCCI	-5.969	3.158	0.000	LnCCI	-7.544	3.100	0.016
LnOIL	-0.221	0.474	0.641	LnOIL	0.601	0.340	0.079
U	-0.424	0.162	0.009	U	0.106	0.144	0.463
LnWAGE	-3.329	1.753	0.003	LnWAGE	-2.007	1.054	0.059
VOL	-2.622	1.156	0.216	VOL	9.700	3.641	0.031
REX	0.029	0.014	0.036	REX	0.002	0.011	0.009
GFC	0.557	0.680	0.415	GFC	0.002	0.335	0.995
Kısa dönem							
DK_NPL _{t-1}				DM_NPL _{t-1}	0.198	0.070	0.005
DINT	0.082	0.311	0.009	DINT	0.025	0.011	0.027
DLnCCI	-0.386	0.678	0.577	DLnCCI	-0.355	0.150	0.019
DLnOIL	-0.052	0.116	0.656	DLnOIL	0.039	0.020	0.063
DU	0.002	0.095	0.979	DU	0.008	0.019	0.658
DLnWAGE	-2.252	0.666	0.009	DLnWAGE	-0.652	0.169	0.002
DVOL	-0.657	1.403	0.640	DVOL	0.313	0.315	0.322
DREX	0.007	0.003	0.036	DREX	0.015	0.002	0.000
DGFC	0.072	0.068	0.290	DGFC	0.001	0.026	0.996
CointEq _{t-1}	-0.235	0.054	0.007	CointEq _{t-1}	-0.256	0.011	0.001

Tablo 22'deki sonuçlara göre katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranı ile tüketici güven endeksi, işsizlik oranı, dolar cinsinden aylık asgari ücret düzeyi ve reel döviz kuru değişkenleri arasında olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğundan, başka bir ifade ile %95 güven seviyesinde uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Söz konusu ilişkinin yönü katsayıların işaretlerine bakılarak anlaşılmaktadır. Buna göre tüketici güven endeksinde, asgari ücrette ve işsizlik oranında meydana gelen artışlar ile reel döviz kurundaki düşüşler katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranını azaltmaktadır. Ancak diğer değişkenlerin açıklama gücü bu analiz için %90 güven seviyesinde yetersiz kalmaktadır.

Sosyal bilimler alanındaki analizlerde, bazı çalışmalarda, anlamlı ilişkilerinin tespitinde olasılık değerinin 0.1'den küçük olduğu durumlar yani %90 güven düzeyindeki sonuçlar da kabul görebilmektedir (Bahmani-Oskooee & Hasanzade, 2020, s. 827). Konvansiyonel bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranı ile işsizlik oranı dışındaki diğer değişkenler arasında %90 güven düzeyinde uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre faiz oranlarında, Brent Petrol fiyatında, döviz oynaklığında ve reel döviz kurunda meydana gelen artışlar konvansiyonel bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranını artırmaktadır. Tüketici güven endeksi ve asgari ücrette meydana gelen artışlar ise sorunlu kredileri azaltmaktadır.

AARDL sınır testine ilişkin olarak son analiz, ARDL'den türetilen hata düzeltme modeli kullanılarak herhangi bir uzun vadeli bilgiyi kaybetmeden, kısa vadeli dinamiği uzun vadeli denge ile bütünleştiren testin sunulması ile yapılmıştır. Buna göre hata düzeltme modeli kullanılarak her iki model için yapılan kısa dönem eşbütünleşme testi sonuçlarına göre (CointEq_{t-1}) katsayısı negatif işaretli olduğundan ve olasılık değerleri de 0.05'ten küçük olduğundan hata düzeltme modeli istatistiki açıdan anlamlıdır. Buna göre kısa dönemde meydana gelen sapmaların K_NPL modeli için %23'ü, M_NPL modeli için ise yaklaşık %26'sı birinci ayın sonuna kadar ortadan kalkmakta, başka bir ifade ile uzun dönem dengesine doğru yaklaşmaktadır.

AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için Birleşik Arap Emirlikleri bankacılık sektörüne yönelik kulan modelin denklemleri Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23. ARDL Denklemleri (BAE Bankacılık Sektörü)

Temel uzun dönem ARDL denklemi	$K_{NPL_t} M_{NPL_t} = \alpha_0 + \alpha_1 G_t + \alpha_2 U_t + \alpha_3 I_t + \alpha_4 LnOIL_t + \epsilon_t$
ECM denklemi	$\Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta M_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta G_{t-j}$ $+ \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta LnOIL_{t-j} + \gamma_1 + \theta \epsilon_{t-1} + e_t$
Kısa dönem eşbütünleşme denklemi	$\Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = \psi + \eta_0 K_{NPL_{t-1}} \eta_0 M_{NPL_{t-1}} + \eta_1 G_{t-1} + \eta_2 U_{t-1} + \eta_3 I_{t-1}$ $+ \eta_4 LnOIL_{t-1} \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta U_{t-j}$ $+ \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta LnOIL_{t-j} + \gamma_1 + e_t$
ARDL model tanımlaması	ARDL(p,q,m,n,s)
ARDL için modifikasyonlar	$\psi = \beta_0 - \theta \alpha_0, \eta_0 = \theta, \eta_1 = -\theta \alpha_1, \eta_2 = -\theta \alpha_2, \eta_3 = -\theta \alpha_3, \eta_4 = -\theta \alpha_4, \eta_5$
Uzun dönem katsayılarının tekrar elde edilmesi	$\theta = \eta_0, \alpha_1 = -\frac{\eta_1}{\theta}, \alpha_2 = -\frac{\eta_2}{\theta}, \alpha_3 = -\frac{\eta_3}{\theta}, \alpha_4 = -\frac{\eta_4}{\theta}, \alpha_5$

Buna göre kurulan modellerde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına dair elde edilen F istatistik ve t istatistik değerlerin görünümü ile diagnostik testlere ilişkin değerler Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24.AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (BAE Bankacılık Sektörü)

Bağımlı Değişken Bağımsız Değişken			Dummy	ARDL Modeli	F istatistik Değeri		Sonuç	
K_NPL G, U, I, LnOIL			2008	2,0,1,2,1	F _{overall} : 6.290* F _{IDV} : 4.964**		Eşbütünleşme	
M_NPL G, U, I, LnOIL			2008	2,2,2,2,1	F _{overall} : 7.325* F _{IDV} : 6.031*		Eşbütünleşme	
tdv İstatistik Değeri								
K_NPL G, U, I, LnOIL			2008	2,0,1,2,1	-3.342***		Eşbütünleşme	
M_NPL G, U, I, LnOIL			2008	2,2,2,2,1	-3.714**		Eşbütünleşme	
R ² Değeri								
K_NPL G, U, I, LnOIL			2008	2,0,1,2,1	0.74		Anlamlı	
M_NPL G, U, I, LnOIL			2008	2,2,2,2,1	0.92		Anlamlı	
%1			%5			%10		k=4
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans	
F istatistik	3.74	5.06	2.86	4.01	2.45	3.52	Pesaran ve diğerleri (2001)	
%1			%5			%10		k=4
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans	
tdv istatistik	-2.58	-4.23	-1.95	-3.60	-1.62	-3.26	Pesaran ve diğerleri (2001)	
Diagnostik Testler								
Model	K_NPL Modeli				M_NPL Modeli			
Testler	F istatistik		Olasılık değeri		F istatistik		Olasılık değeri	
Değişen Varyans	1.115		0.392		1.225		0.364	
Otokorelasyon LM	0.325		0.721		1.906		0.198	
Normallik JB	1.075		0.583		1.197		0.549	
Ramsey-Reset	1.473		0.159		0.796		0.391	
CUSUM ¹³	Durağan				Durağan			
CUSUMSQ	Durağan				Durağan			

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. En uygun gecikme uzunluğu maksimum gecikme 2 olmak üzere AİK Bilgi Kriterine göre otomatik olarak belirlenmiştir.

AARDL sınır testi neticesinde katılım bankacılığı sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (K_NPL) olarak seçildiği birinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 6.290, gecikmeli bağımsız değişken F istatistiği değeri 4.964, t_{DV} istatistik değeri -3.542; konvansiyonel bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (M_NPL) olarak seçildiği ikinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 7.325, t_{DV} istatistik değeri ise -3.714 olarak hesaplanmıştır. Buna göre M_NPL modelinde F istatistik ve t_{DV} istatistik değerlerine göre %95; K_NPL modelinde ise F istatistik değerlerine göre %95, t_{DV} istatistik değerine göre ise %90 güven düzeyinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ek olarak R² değeri de her iki model için modellerin istatistiki olarak uyumlu olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden

¹³ CUSUM ve CUSUMSQ test sonuçları Ek 8'de görülebilir.

sonra kurulan modellerin yapısal olarak sorunsuz olduğunun ispatı için diagnostik testler yapılmış ve kurulan modellerin sorunsuz olduğu tespit edilmiştir.

AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının ve modelin sorunsuz kurulduğunun tespitinden sonra uzun ve kısa dönem katsayılarının elde edilmesi aşamasına geçilir. Kurulan her iki model için elde edilen uzun ve kısa dönem katsayıları Tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 25. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (BAE Bankacılık Sektörü)

Katılım Bankacılığı Sektörü				Konvansiyonel Bankacılık Sektörü			
Bağımlı değişken = K_NPL				Bağımlı değişken = M_NPL			
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık	Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık
Uzun dönem							
G	-0.126	0.482	0.797	G	-1.296	0.174	0.012
U	-4.478	0.949	0.030	U	-8.046	1.222	0.026
I	1.993	0.524	0.002	I	0.407	0.090	0.001
LnOIL	-1.179	0.516	0.001	LnOIL	-0.934	0.452	0.064
GFC	-0.724	7.616	0.978	GFC	-0.753	2.376	0.982
Kısa dönem							
DK_NPL _{t-1}	-0.392	0.297	0.209	DM_NPL _{t-1}	-0.244	0.173	0.189
DG	0.061	0.601	0.919	DG	-0.191	0.116	0.001
DU	-1.596	0.741	0.010	DU	2.146	0.852	0.035
DI	0.601	0.301	0.061	DI	0.065	0.022	0.016
DLnOIL	1.527	0.465	0.783	DLnOIL	-0.583	0.349	0.911
DGFC	-1.391	7.451	0.978	DGFC	-1.327	0.772	0.116
CointEq _{t-1}	-0.545	0.188	0.010	CointEq _{t-1}	-0.583	0.067	0.000

Tablo 25'teki sonuçlara göre katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların sorunlu kredileri ile işsizlik oranı, enflasyon oranı ve petrol fiyatları arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre işsizlik oranı ve petrol fiyatlarındaki artışlar takipteki kredileri azaltırken, enflasyon oranındaki yükselişler katılım bankalarının sorunlu kredilerini arttırmaktadır. Konvansiyonel bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranı ile GSYH büyüme oranı işsizlik oranı ve enflasyon oranı değişkenleri arasında olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğundan %95 güven düzeyinde uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca petrol fiyatları ile sorunlu krediler arasında %90 güven düzeyinde uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Buna göre GSYH büyüme oranında, işsizlik oranında ve petrol fiyatlarında görülen artışlar konvansiyonel bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranını azaltmaktadır. Enflasyon oranından meydana gelen yükselişler ise sorunlu kredilerde artışa neden olmaktadır. Kısa dönem eşbütünleşme testi

sonuçlarına göre (CointEq_{t-1}) katsayısı her iki model için de negatif işaretli olduğundan ve olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğundan hata düzeltme modeli istatistiki açıdan anlamlıdır. Buna göre kısa dönemde meydana gelen sapmaların, M_NPL modeli için yaklaşık %58'i birinci yılın sonuna kadar ortadan kalkmakta, başka bir ifade ile uzun dönem dengesine doğru yaklaşmaktadır. Aynı oran K_NPL modeli için ise yaklaşık %54'tür.

AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için Suudi Arabistan bankacılık sektörüne yönelik kurulan modellerin denklemleri Tablo 26'da gösterilmiştir.

Tablo 26.ARD L Denklemleri (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü)

Temel uzun dönem ARDL denklemleri	$K_{NPL_t} M_{NPL_t} = \alpha_0 + \alpha_1 G_t + \alpha_2 U_t + \alpha_3 REX_t + \alpha_4 LnOIL_t + \epsilon_t$
ECM denklemleri	$\Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=1}^p \beta_{2j} \Delta M_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta REX_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta LnOIL_{t-j} + \gamma_{1t} + \theta \epsilon_{t-1} + e_t$
Kısa dönem eşbütünleşme denklemleri	$\Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = \psi + \eta_0 K_{NPL_{t-1}} + \eta_1 G_{t-1} + \eta_2 U_{t-1} + \eta_3 LnOIL_{t-1} + \eta_4 LnOIL_{t-1} \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta REX_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta LnOIL_{t-j} + \gamma_{1t} + e_t$
ARDL model tanımlaması	ARDL(p,q,m,n,s)
ARDL için modifikasyonlar	$\psi = \beta_0 - \theta \alpha_0, \eta_0 = \theta, \eta_1 = -\theta \alpha_1, \eta_2 = -\theta \alpha_2, \eta_3 = -\theta \alpha_3, \eta_4 = -\theta \alpha_4, \eta_5$
Uzun dönem katsayılarının tekrar elde edilmesi	$\theta = \eta_0, \alpha_1 = -\frac{\eta_1}{\theta}, \alpha_2 = -\frac{\eta_2}{\theta}, \alpha_3 = -\frac{\eta_3}{\theta}, \alpha_4 = -\frac{\eta_4}{\theta}, \alpha_5$

Buna göre kurulan modellerde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına dair elde edilen F istatistik ve t istatistik değerlerin görünümü ile diagnostik testlere ilişkin değerler Tablo 27'de gösterilmiştir.

Tablo 27. AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü)

Bağımlı Değişken Bağımsız Değişken			Dummy	ARDL Modeli		F İstatistik Değeri		Sonuç
K_NPL G, U, REX, LnOIL			2008	1,2,0,2,1		F _{overall} :5.727* F _{IDV} : 3.682***		Eşbütünleşme
M_NPL G, U, REX, LnOIL			2008	2,2,0,2,0		F _{overall} : 6.660* F _{IDV} : 3.976***		Eşbütünleşme
t _{DV} İstatistik Değeri								
K_NPL G, U, REX, LnOIL			2008	1,2,0,2,1		-3.342***		Eşbütünleşme
M_NPL G, U, REX, LnOIL			2008	2,2,0,2,0		-3.524***		Eşbütünleşme
R ² Değeri								
K_NPL G, U, REX, LnOIL			2008	1,2,0,2,1		0.68		Anlamlı
M_NPL G, U, REX, LnOIL			2008	2,2,0,2,0		0.89		Anlamlı
%1			%5			%10		k=4
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans	
F İstatistik	3.74	5.06	2.86	4.01	2.45	3.52	Pesaran ve diğerleri (2001)	
%1			%5			%10		k=4
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans	
t _{DV} İstatistik	-2.58	-4.23	-1.95	-3.60	-1.62	-3.26	Pesaran ve diğerleri (2001)	
Diagnostik Testler								
Model		K_NPL Modeli			M_NPL Modeli			
Testler		F İstatistik		Olasılık değeri		F İstatistik		Olasılık değeri
Değişen Varyans		1.911		0.133		2.366		0.131
Otokorelasyon LM		3.251		0.064		0.461		0.514
Normallik JB		3.693		0.157		2.235		0.326
Ramsey-Reset		1.569		0.223		0.390		0.547
CUSUM ¹⁴		Durağan			Durağan			
CUSUMSQ		Durağan			Durağan			

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. En uygun gecikme uzunluğu maksimum gecikme 2 olmak üzere AİK Bilgi Kriterine göre otomatik olarak belirlenmiştir.

AARDL sınır testi neticesinde katılım bankacılığı sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (K_NPL) olarak seçildiği birinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 5.727, gecikmeli bağımsız değişken F istatistik değeri 3.682 ve t_{dv} istatistik değeri -3.342; konvansiyonel bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (M_NPL) olarak seçildiği ikinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 6.660, gecikmeli bağımsız değişken F istatistik değeri 3.976 ve t_{dv} istatistik değeri ise -3.524 olarak hesaplanmıştır. Buna göre K_NPL ve M_NPL modelinde geleneksel F istatistik değerine göre %95, F_{IDV} ve t_{dv} istatistik değerine göre ise %90 güven düzeyinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ek olarak R² değeri de her iki modelin istatistiki olarak uyumlu olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespit

¹⁴ CUSUM ve CUSUMSQ test sonuçları Ek 9'da görülebilir.

edilmesinden sonra kurulan modellerin yapısal olarak sorunsuz olduğunun ispatı için diagnostik testler yapılmış ve kurulan modellerin sorunsuz olduğu tespit edilmiştir.

AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının ve modelin sorunsuz kurulduğunun tespitinden sonra uzun ve kısa dönem katsayılarının elde edilmesi aşamasına geçilir. Kurulan her iki model için elde edilen uzun ve kısa dönem katsayıları Tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 28. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü)

Katılım Bankacılığı Sektörü				Konvansiyonel Bankacılık Sektörü			
Bağımlı değişken = K_NPL				Bağımlı değişken = M_NPL			
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık	Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık
Uzun dönem							
G	-5.010	2.055	0.467	G	-0.925	0.319	0.062
U	3.234	1.833	0.038	U	2.238	0.768	0.061
REX	-2.525	2.186	0.556	REX	-0.012	0.049	0.821
LnOIL	-2.395	2.466	0.081	LnOIL	-0.057	0.768	0.505
GFC	3.953	6.781	0.561	GFC	-2.897	1.621	0.110
Kısa dönem							
DK_NPL _{t-1}	-0.392	0.297	0.209	DM_NPL _{t-1}	-0.244	0.173	0.189
DG	0.593	0.270	0.047	DG	-0.113	0.053	0.045
DU	4.124	2.521	0.126	DU	-0.193	0.398	0.634
DREX	-0.424	0.230	0.088	DREX	0.076	0.038	0.067
DLnOIL	-0.375	0.289	0.072	DLnOIL	0.728	0.499	0.168
DGFC	-1.327	0.772	0.116	DGFC	-1.327	0.772	0.116
CointEq _{t-1}	-0.147	0.084	0.092	CointEq _{t-1}	-0.422	0.087	0.005

Tablo 28’de aktarılan sonuçlara göre, katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranı ile işsizlik oranı arasında olasılık değeri 0.05’ten küçük olduğundan uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre işsizlik oranında meydana gelen artışlar katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranını artırmaktadır. Petrol fiyatları ile sorunlu krediler arasında ise %90 güven düzeyinde uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir ve buna göre petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar takibe düşen kredileri azaltmaktadır. Reel döviz kuru ve GSYH büyümesi ile sorunlu krediler arasında ise eşbütünleşme ilişkisinin varlığı söz konusu değildir. Kısa dönem eşbütünleşme testi sonuçlarına göre (CointEq_{t-1}) katsayısı negatif işaretli olsa bile olasılık değeri de 0.05’ten büyük olduğundan hata düzeltme modeli katılım bankacılığı sektörü için kurulan modelde istatistiki açıdan anlamlı değildir ve kısa dönemde eşbütünleşme yoktur. Konvansiyonel bankacılık sektörüne yönelik kurulan M_NPL modelinde ise sorunlu krediler ile GSYH büyüme oranı ve işsizlik oranı

arasında olasılık değeri 0.1'den küçük olduğundan uzun dönemde %90 güven düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Buna göre GSYH büyüme oranında meydana gelen yükselişler ve işsizlik oranında meydana gelen düşüşler takibe düşen kredileri azaltmaktadır. Reel döviz kuru ve Brent Petrol fiyatı ile takipteki krediler arasında ise uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmemiştir. Kısa dönem eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ise (CointEq_{t-1}) katsayısı negatif işaretli olduğundan ve olasılık değeri 0.005 olarak hesaplandığından hata düzeltme modeli istatistiki açıdan anlamlıdır ve kısa dönem eşbütünleşme ilişkisi M_NPL modelinde tespit edilmiştir. Buna göre, kısa dönemde meydana gelen sapmaların, M_NPL modeli için yaklaşık %42'si birinci yılın sonuna kadar ortadan kalkmakta, başka bir ifade ile uzun dönem dengesine doğru yaklaşmaktadır.

AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için Kuveyt bankacılık sektörüne yönelik kulan modelin denklemleri Tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 29.ARD L Denklemleri (Kuveyt Bankacılık Sektörü)

Temel uzun dönem ARDL denklemi	$K_{NPL_t} M_{NPL_t} = \alpha_0 + \alpha_1 G_t + \alpha_2 U_t + \alpha_3 I_t + \alpha_4 LnOIL_t + \epsilon_t$
ECM denklemi	$\Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta M_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta G_{t-j}$ $+ \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta LnOIL_{t-j} + \gamma_1 + \theta \epsilon_{t-1} + e_t$
Kısa dönem eşbütünleşme denklemi	$\Delta K_{NPL_t} \Delta M_{NPL_t} = \psi + \eta_0 K_{NPL_{t-1}} \eta_0 M_{NPL_{t-1}} + \eta_1 G_{t-1} + \eta_2 U_{t-1} + \eta_3 I_{t-1}$ $+ \eta_4 LnOIL_{t-1} \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta K_{NPL_{t-j}} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta U_{t-j}$ $+ \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^s \beta_{5j} \Delta LnOIL_{t-j} + \gamma_1 + e_t$
ARDL model tanımlaması	ARDL(p,q,m,n,s)
ARDL için modifikasyonlar	$\psi = \beta_0 - \theta \alpha_0, \eta_0 = \theta, \eta_1 = -\theta \alpha_1, \eta_2 = -\theta \alpha_2, \eta_3 = -\theta \alpha_3, \eta_4, \eta_4 = -\theta \alpha_4, \eta_5$
Uzun dönem katsayılarının tekrar elde edilmesi	$\theta = \eta_0, \alpha_1 = -\frac{\eta_1}{\theta}, \alpha_2 = -\frac{\eta_2}{\theta}, \alpha_3 = -\frac{\eta_3}{\theta}, \alpha_4, \alpha_4 = -\frac{\eta_4}{\theta}, \alpha_5$

Buna göre kurulan modellerde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına dair elde edilen F istatistik ve t istatistik değerlerin görünümü ile diagnostik testlere ilişkin değerler Tablo 30'da gösterilmiştir.

Tablo 30. AARDL Eşbütünleşme Sonuçları (Kuveyt Bankacılık Sektörü)

Bağımlı Değişken Bağımsız Değişken		Dummy	ARDL Modeli		F istatistik Değeri		Sonuç
K_NPL G, U, I, LnOIL		2008	2,1,0,1,3		F _{overall} : 7.118* F _{IDV} : 5.750*		Eşbütünleşme
M_NPL G, U, I, LnOIL		2008	2,1,0,1,1		F _{overall} :5.382* F _{IDV} : 4.408**		Eşbütünleşme
t _{DV} İstatistik Değeri							
K_NPL G, U, I, LnOIL		2008	2,1,0,1,3		-3.702**		Eşbütünleşme
M_NPL G, U, I, LnOIL		2008	2,1,0,1,1		-3.347***		Eşbütünleşme
R ² Değeri							
K_NPL G, U, I, LnOIL		2008	2,1,0,1,3		0.77		Anlamlı
M_NPL G, U, I, LnOIL		2008	2,1,0,1,1		0.71		Anlamlı
%1		%5		%10		k=4	
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans
F istatistik	3.74	5.06	2.86	4.01	2.45	3.52	Pesaran ve diğerleri (2001)
%1		%5		%10		k=4	
Test İstatistiği	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Başlangıç Değeri I(0)	Bitiş Değeri I(1)	Referans
tdv istatistik	-2.58	-4.23	-1.95	-3.60	-1.62	-3.26	Pesaran ve diğerleri (2001)
Diagnostik Testler							
Model	K_NPL Modeli			M_NPL Modeli			
Testler	F istatistik		Olasılık değeri		F istatistik		Olasılık değeri
Değişen Varyans	0.916		0.517		1.052		0.458
Otokorelasyon LM	0.274		0.872		0.287		0.754
Normallik JB	1.324		0.372		0.454		0.796
Ramsey-Reset	0.493		0.628		0.569		0.576
CUSUM ¹⁵	Durağan				Durağan		
CUSUMSQ	Durağan				Durağan		

Notlar: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. En uygun gecikme uzunluğu maksimum gecikme 3 olmak üzere AİK Bilgi Kriterine göre otomatik olarak belirlenmiştir.

AARDL sınır testi neticesinde katılım bankacılığı sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (K_NPL) olarak seçildiği birinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 7.118, gecikmeli bağımsız değişken F istatistik değeri 5.750 ve t_{DV} istatistik değeri -3.702; konvansiyonel bankacılık sektöründeki takipteki krediler oranının bağımlı değişken (M_NPL) olarak seçildiği ikinci modelde geleneksel F istatistiği değeri 5.382, gecikmeli bağımsız değişken F istatistik değeri 4.408 ve t_{DV} istatistik değeri ise -3.347 olarak hesaplanmıştır. Buna göre K_NPL ve M_NPL modelinde F istatistik değerlerine göre %95, t_{DV} istatistik değerine göre ise K_NPL modelinde %95, M_NPL modelinde ise %90 güven

¹⁵ CUSUM ve CUSUMSQ test sonuçları Ek 10'da görülebilir.

düzeyinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ek olarak R^2 değeri de her iki modelin istatistiki olarak uyumlu olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden sonra kurulan modellerin yapısal olarak sorunsuz olduğunun ispatı için diagnostik testler yapılmış ve kurulan modellerin sorunsuz olduğu tespit edilmiştir.

AARDL yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının ve modelin sorunsuz kurulduğunun tespitinden sonra uzun ve kısa dönem katsayılarının elde edilmesi aşamasına geçilir. Kurulan her iki model için elde edilen uzun ve kısa dönem katsayıları Tablo 31’de gösterilmiştir.

Tablo 31. AARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (Kuveyt Bankacılık Sektörü)

Katılım Bankacılığı Sektörü				Konvansiyonel Bankacılık Sektörü			
Bağımlı değişken = K_NPL				Bağımlı değişken = M_NPL			
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık	Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Olasılık
Uzun dönem							
G	0.001	0.023	0.989	G	-1.261	0.534	0.029
U	-1.798	0.531	0.005	U	2.114	1.734	0.079
I	-0.297	0.110	0.019	I	1.595	1.429	0.281
LnOIL	1.138	0.693	0.126	LnOIL	-1.241	0.802	0.133
GFC	-1.112	1.918	0.569	GFC	6.650	4.101	0.829
Kısa dönem							
DK_NPL _{t-1}	0.459	0.152	0.012	DM_NPL _{t-1}	0.199	0.171	0.261
DG	-0.041	0.019	0.059	DG	-0.083	0.117	0.490
DU	-1.540	0.378	0.001	DU	1.556	0.593	0.041
DI	-0.031	0.049	0.536	DI	-0.038	0.283	0.894
LnOIL	-0.942	0.251	0.003	LnOIL	-0.144	1.350	0.916
DGFC	-0.334	0.422	0.439	DGFC	0.786	3.365	0.817
CointEq _{t-1}	-0.856	0.191	0.001	CointEq _{t-1}	-0.293	0.077	0.002

Tablo 31’de aktarılan sonuçlara göre, katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranı ile işsizlik oranı ve enflasyon oranı arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre işsizlik ve enflasyon oranında meydana gelen artışlar katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranını azaltmaktadır. Petrol fiyatları ve GSYH büyümesi ile sorunlu krediler arasında ise bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı söz konusu değildir. Kısa dönem eşbütünleşme testi sonuçlarına göre (CointEq_{t-1}) katsayısı negatif işaretli olduğundan ve olasılık değeri de 0.1’den küçük olduğundan hata düzeltme modeli istatistiki açıdan %90 güven düzeyinde anlamlıdır ve kısa dönemde K_NPL modeli için eşbütünleşme vardır. Buna göre, kısa dönemde meydana gelen sapmaların, K_NPL modeli için yaklaşık %86’sı

birinci yılın sonuna kadar ortadan kalkmakta, başka bir ifade ile uzun dönem dengesine doğru yaklaşmaktadır.

Konvansiyonel bankacılık sektörüne yönelik kurulan M_NPL modelinde ise sorunlu krediler ile GSYH büyüme oranı ve işsizlik oranı arasında sırasıyla %95 ve %90 güven düzeyinde uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Buna göre GSYH büyüme oranında meydana gelen artışlar ve işsizlik oranında gözlenen düşüşler konvansiyonel bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların takipteki krediler oranını azaltmaktadır. Enflasyon oranı ve petrol fiyatları ile takipteki krediler arasında ise uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmemiştir. Kısa dönem eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ise (CointEq_{t-1}) katsayısı negatif işaretli olduğundan ve olasılık değeri 0.002 olarak hesaplandığından hata düzeltme modeli istatistiki açıdan anlamlıdır ve kısa dönem eşbütünleşme ilişkisi M_NPL modelinde tespit edilmiştir. Buna göre, kısa dönemde meydana gelen sapmaların, M_NPL modeli için yaklaşık %29'u birinci yılın sonuna kadar ortadan kalkmakta, başka bir ifade ile uzun dönem dengesine doğru yaklaşmaktadır.

Özetle eşbütünleşme ilişkisinin tespiti amacıyla Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere dört ülkede, katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılık sektörleri için toplam sekiz kredi riski modellemesi yapılmıştır. Türk bankacılık sektörü için yapılan analizde sorunlu kredilerin en önemli belirleyicileri tüketici güven endeksi, dolar cinsinden aylık asgari ücret ve reel döviz kurudur. Körfez ülkelerinde takipteki kredileri etkileyen en önemli değişkenler ise GSYH büyüme oranı ve işsizlik oranıdır. Dolayısıyla yapılan analizlerde makro iktisadi değişkenlerin takipteki krediler oranı üzerinde belirleyici güce sahip olduğu genel olarak ortaya çıkmaktadır. İki bankacılık kesimi sektörel olarak kıyaslandığında ise analize dahil edilen ülkelerde Kuveyt dışında F ve t_{DV} istatistik değerleri, konvansiyonel bankacılık kesimi için kurulan modellerde daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç, tespit edilen eşbütünleşme ilişkilerinin görece olarak konvansiyonel bankacılık sektörlerinde daha güçlü olduğunu diğer bir ifadeyle makro iktisadi değişkenlerdeki dalgalanmaların kredi riskini daha çok etkilediğini göstermektedir.

3.6.5. VAR Modeli ve Granger Nedensellik Analizi

Birbirleri ile karşılıklı ilişki içinde oldukları düşünülen iktisadi değişkenlerin etkileşimlerini ortaya koyabilmek önemlidir. Söz konusu etkileşimlerini ortaya koymak

için kullanılan denklem sistemine vektör otoregresif model sistemi denilmektedir (Evlimoğlu & Çondur, 2012, s. 38). Bu tanımda yer alan vektör terimi iki veya daha değişkenden oluşan bir vektörün ele alınmasından, otoregresyon terimi ise bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin denklemin sağında yer almasından ötürü kullanılmıştır (Tarı, Ekonometri, 2012, s. 452). Bu bağlamda, VAR modelinin ana çıkarımı içsel değişkenlerin değerlerinin birbirleri üzerindeki nedensel etkilerinin ortaya konulmasıdır. Buna ek olarak VAR modeli iktisadi değişkenler arasındaki dinamik etkileşimleri de analiz etmektedir (Brandt & Williams, 2007, s. 22). Bu özellikleri ile VAR modelinin gelişmesi ve popülerleşmesi Christopher Albert Sims'in katkıları sayesinde (Shahin, Ali, & Ali, 2014, s. 34).

VAR modeli birtakım avantajlar taşımaktadır. Bunların başında VAR analizinde yapısal model kullanılma zorunluluğunun olmaması gelmektedir. t istatistiği değerlerinin istatistiksel önemliliğine bakılmaz, çünkü amaç parametre tahmini değildir. Etki-tepki analizine imkân verir. Bu sayede değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilir. Yine VAR modelinde her bir eşitliğe ayrı ayrı en küçük kareler yöntemi uygulanarak modeller tahmin edilmektedir. Bu anlamda, tahminlerinde tutarlı olarak etkindir. Son olarak VAR modelinde tüm değişkenler içsel niteliktedir ve her bir değişkenin diğer değişkenler üzerindeki etkisinin kuvveti eş anlı olarak tahmin edilmektedir (Tarı, Ekonometri, 2014, s. 455).

Standart bir VAR modeli, değişkenlerdeki değişimlerin tek yönlü değil karşılıklı incelenmesine dayandığından dolayı en az iki denklemden oluşur (Uzunöz & Akçay, 2012, s. 8). Değişken sayısı arttıkça değişiminin yönüne göre her bir değişken için ayrı denklem kullanılmaktadır. Bu aşamada, K_NPL ve M_NPL'ye neden olan değişkenlerin belirlenmesi için kullanılan denklemlerin sunulması ile yetinilmiştir.¹⁶ Buna göre Türkiye ve KİK ülkeleri için kurulan VAR modellerinin denklemi Tablo 32'de gösterilmiştir.

¹⁶ Kullanılan denklemlerim tamamı için Ek 11'e bakınız.

Tablo 32. Kurulan VAR Modelleri Denklemleri

Ülke	Denklem
Türkiye	$\Delta K_NPL_t \Delta M_NPL_t$ $= \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j}$ $+ \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j}$ $+ \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
Bahreyn ve Suudi Arabistan	$\Delta K_NPL_t \Delta M_NPL_t$ $= \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta REX_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j}$ $+ e_t$
BAE , Katar ve Kuveyt	$\Delta K_NPL_t \Delta M_NPL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$

VAR modeli, gecikme uzunluğuna yönelik duyarlılıklara sahiptir. Bu nedenle durağanlık koşulu dağılandıktan sonra analize optimum gecikme uzunluğunun bulunması ile devam edilir (Akkuş, 2017, s. 201). İkinci aşamada, gecikme uzunluğuna (p) en yüksek bütünleşme derecesi (d_{max}) ilave edilmektedir (Doğan, 2017, s. 24). Son aşamada ise model tahmin edilmektedir. Buna göre kurulan VAR modelleri neticesinde elde edilen Granger nedensellik testi sonuçları Türk Bankacılık Sektörü itibarıyla Tablo 33'te gösterilmiştir.

Tablo 33. Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)

Katılım Bankacılığı Sektörü			Konvansiyonel Bankacılık Sektörü		
Nedensellik Yönü	Ki-Kare Değeri	Olasılık Değeri	Nedensellik Yönü	Ki-Kare Değeri	Olasılık Değeri
DINT → DK_NPL	10.584	0.226	DINT → DM_NPL	7.823	0.049
LnCCI → DK_NPL	29.873	0.000	LnCCI → DM_NPL	20.559	0.057
LnOIL → DK_NPL	14.695	0.065	LnOIL → DM_NPL	0.875	0.831
U → DK_NPL	6.813	0.556	U → DM_NPL	12.980	0.004
DLnWAGE → DK_NPL	19.172	0.014	DLnWAGE → DM_NPL	10.505	0.014
VOL → DK_NPL	2.845	0.943	VOL → DM_NPL	16.647	0.000
DREX → DK_NPL	17.929	0.021	DREX → DM_NPL	5.451	0.146
Tümü → DK_NPL		0.000	Tümü → DM_NPL		0.000
DK_NPL → DINT	5.196	0.736	DM_NPL → DINT	18.395	0.000
DK_NPL → LnCCI	15.516	0.049	DM_NPL → LnCCI	8.208	0.041
DK_NPL → LnOIL	12.942	0.113	DM_NPL → LnOIL	1.314	0.725
DK_NPL → U	7.421	0.491	DM_NPL → U	22.200	0.004
DK_NPL → DLnWAGE	18.971	0.015	DM_NPL → DLnWAGE	1.419	0.701
DK_NPL → VOL	8.666	0.371	DM_NPL → VOL	13.733	0.003
DK_NPL → DREX	7.411	0.493	DK_NPL → DREX	3.968	0.264

Notlar: Optimal gecikme uzunlukları AIK bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Buna göre optimal gecikme uzunluğu K_NPL modelinde 7, M_NPL modelinde 3'tür.

Analiz sonuçları, tüketici güven endeksinin, petrol fiyatlarının, dolar cinsinden aylık asgari ücretin ve reel döviz kurunun katılım bankacılığı sektörü itibariyle takipteki krediler oranının nedeni olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde analize dahil edilen bağımsız değişkenler setinin tamamı bir bütün olarak düşünüldüğünde de söz konusu değişkenler takipteki krediler oranının bir nedeni olarak gözükmemektedir. Ayrıca tüketici güven endeksi ve dolar cinsinden aylık asgari ücret düzeyi ile sorunlu krediler arasındaki nedensellik çift yönlüdür.

Konvansiyonel bankacılık sektörü için bakıldığında analiz sonuçları, TL üzerinden verilen ticari kredilere yönelik faiz oranları, tüketici güven endeksi, işsizlik oranı, dolar cinsinden aylık asgari ücret ve dolar volatilitésinin takipteki krediler oranının nedeni olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde analize dahil edilen bağımsız değişkenler setinin tamamı bir bütün olarak düşünüldüğünde de söz konusu değişkenler takipteki krediler oranının bir nedeni olarak tespit edilmiştir. İlişkinin yönü M_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru olduğunda; faiz oranları, işsizlik oranı ve dolar volatilitésini güçlü şekilde M_NPL'nin bir sonucu olarak ortaya çıkarmaktadır. Buna göre faiz oranları, işsizlik oranı ve dolar volatilitésini ile takipteki krediler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Konvansiyonel bankacılık kesiminde takipteki kredilerin makro iktisadi değişkenlerdeki değişimin bir nedeni olarak tespit edilmesi, tüm bankacılık kesimindeki ağırlığının büyük olması ile ilgili olmalıdır. Özellikle ticari kredilerde kredi riskinin büyümesi reel sektör kanalıyla makro iktisadi göstergeleri etkileyebilmektedir.

KİK ülkeleri için kurulan VAR modelleri neticesinde elde edilen Granger nedensellik testi sonuçları ise Tablo 34’te gösterilmiştir.

Tablo 34. Granger Nedensellik Testi Sonuçları (KİK Ülkeleri)

Ülke	Katılım Bankacılığı Sektörü			Konvansiyonel Bankacılık Sektörü		
	Nedensellik Yönü	Ki-Kare Değeri	Olasılık Değeri	Nedensellik Yönü	Ki-Kare Değeri	Olasılık Değeri
Bahreyn	DG→ K_NPL	0.451	0.797	DG→ DM_NPL	3.696	0.157
	DU→ K_NPL	2.365	0.306	DU→ DM_NPL	0.235	0.889
	DREX→ K_NPL	5.783	0.055	DREX→ DM_NPL	19.335	0.001
	DlnOIL→ K_NPL	0.955	0.602	DlnOIL→ DM_NPL	1.595	0.660
	Tümü→ K_NPL		0.195	Tümü→ DM_NPL		0.003
	K_NPL→ DG	0.213	0.898	DM_NPL→ DG	2.765	0.250
	K_NPL→ DU	0.786	0.674	DM_NPL→ DU	18.172	0.001
	K_NPL→ DREX	2.955	0.228	DM_NPL→ REX	2.453	0.293
	K_NPL→ DlnOIL	3.373	0.337	DM_NPL→ DlnOIL	1.308	0.721
Birleşik Arap Emirlikleri	G→ DK_NPL	0.642	0.725	G→ DM_NPL	6.852	0.076
	DU→ DK_NPL	5.676	0.058	DU→ DM_NPL	12.531	0.005
	I→ DK_NPL	2.965	0.227	I→ DM_NPL	1.352	0.716
	DlnOIL→ DK_NPL	5.676	0.071	DlnOIL→ DM_NPL	0.177	0.673
	Tümü→ DK_NPL		0.077	Tümü→ DM_NPL		0.005
	DK_NPL→ G	1.500	0.472	DM_NPL→ G	4.230	0.375
	DK_NPL→ DU	0.023	0.988	DM_NPL→ DU	9.076	0.059
	DK_NPL→ I	0.351	0.839	DM_NPL→ I	10.081	0.039
	DK_NPL→ DlnOIL	1.058	0.589	DM_NPL→ DlnOIL	1.259	0.261
Katar	G→ DK_NPL	1.053	0.590	G→ M_NPL	1.029	0.597
	U→ DK_NPL	2.571	0.276	U→ M_NPL	1.233	0.539
	DI→ DK_NPL	13.890	0.001	DI→ M_NPL	8.853	0.012
	DlnOIL→ DK_NPL	9.200	0.010	DlnOIL→ M_NPL	2.329	0.311
	Tümü→ DK_NPL		0.000	Tümü→ M_NPL		0.001
	DK_NPL→ G	0.525	0.769	M_NPL→ G	2.131	0.344
	DK_NPL→ U	0.529	0.762	M_NPL→ U	1.529	0.465
	DK_NPL→ DI	2.827	0.243	M_NPL→ DI	1.249	0.535
	DK_NPL→ DlnOIL	6.165	0.045	M_NPL→ DlnOIL	9.950	0.006
Suudi Arabistan	G→ K_NPL	3.080	0.214	G→ DM_NPL	0.728	0.866
	U→ K_NPL	2.384	0.305	U→ DM_NPL	8.616	0.034
	DREX→ K_NPL	6.173	0.045	DREX→ DM_NPL	0.269	0.965
	DlnOIL→ K_NPL	7.208	0.065	DlnOIL→ M_NPL	17.015	0.000
	Tümü→ K_NPL		0.001	Tümü→ DM_NPL		0.004
	K_NPL→ G	1.213	0.541	DM_NPL→ G	2.034	0.562
	K_NPL→ U	10.771	0.005	DM_NPL→ U	8.621	0.034
	K_NPL→ DREX	1.655	0.439	DM_NPL→ DREX	5.042	0.168
	K_NPL→ DlnOIL	2.029	0.566	DM_NPL→ DlnOIL	2.991	0.392
Kuveyt	G→ DK_NPL	1.347	0.509	G→ DM_NPL	2.034	0.016
	DU→ DK_NPL	0.255	0.880	DU→ DM_NPL	0.092	0.762
	DI→ DK_NPL	17.647	0.000	I→ DM_NPL	0.011	0.915
	DlnOIL→ DK_NPL	5.882	0.052	DlnOIL→ DM_NPL	2.954	0.085
	Tümü→ DK_NPL		0.070	Tümü→ DM_NPL		0.048
	DK_NPL→ G	2.169	0.337	DM_NPL→ G	1.247	0.264
	DK_NPL→ DU	3.441	0.179	DM_NPL→ DU	0.030	0.862
	DK_NPL→ I	2.834	0.242	DM_NPL→ I	1.363	0.243
	DK_NPL→ DlnOIL	6.949	0.031	DM_NPL→ DlnOIL	0.016	0.898

Notlar: Optimal gecikme uzunlukları AIK bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Buna göre optimal gecikme uzunluğu Bahreyn için K_NPL ve M_NPL modelinde 2; BAE için K_NPL modelinde 2, M_NPL modelinde 3; Katar için K_NPL ve M_NPL modelinde 2, Suudi Arabistan için K_NPL ve M_NPL modelinde 2 ve Kuveyt için K_NPL ve M_NPL modelinde 2 şeklindedir.

Analiz sonuçlarına göre; Bahreyn bankacılık kesiminde, katılım bankacılığı sektöründeki takipteki krediler oranının nedeni olarak tespit edilen tek değişken reel döviz kuru olmuştur. K_NPL'nin neden olduğu bir değişken ise tespit edilmemiştir. Ayrıca bağımsız değişkenler bir bütün olarak da K_NPL'nin nedeni değildir. Konvansiyonel bankacılık sektörü için kurulan modelde ise hem reel döviz kuru hem de bağımsız değişkenler bir bütün olarak M_NPL'nin nedeni olarak tespit edilmiştir. Nedenselliğin yönü M_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru olduğunda M_NPL, işsizlik oranının nedeni olarak gözükmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri için kurulan modellerde, işsizlik oranı, petrol fiyatları ve ilgili bağımsız değişkenler kümesinin bir bütün olarak katılım bankacılığı sektöründe takipteki krediler oranının nedeni olduğu tespit edilmiştir. K_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru ise sorunlu krediler, petrol fiyatlarının bir nedenidir. Dolayısıyla katılım bankacılığı sektöründeki sorunlu krediler ile petrol fiyatları arasında çift yönlü nedensellik söz konusudur. Konvansiyonel bankacılık sektöründe; gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı, işsizlik oranı ve ilgili bağımsız değişkenler bir bütün olarak takipteki kredilerin nedenidir. Nedenselliğin yönü M_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru olduğunda M_NPL, işsizlik oranı ve enflasyon oranının nedenidir. Dolayısıyla M_NPL ve işsizlik oranı arasında çift yönlü nedensellik vardır.

Katar bankacılık kesimi için yapılan analiz sonuçlarına göre, enflasyon oranı, petrol fiyatları ve ilgili bağımsız değişkenler bir bütün olarak K_NPL'nin nedenidir K_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru ise sorunlu krediler, petrol fiyatlarının bir nedenidir. Dolayısıyla katılım bankacılığı sektöründeki sorunlu krediler ile petrol fiyatları arasında çift yönlü nedensellik söz konusudur. Konvansiyonel bankacılık sektöründe enflasyon oranı ve ilgili bağımsız değişkenler bir bütün olarak M_NPL'nin nedenidir. M_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru ise sorunlu krediler, petrol fiyatlarının bir nedenidir.

Suudi Arabistan bankacılık kesiminde yapılan analiz sonuçlarına göre, reel döviz kuru ve modele dahil edilen bağımsız değişkenler bir bütün olarak K_NPL'nin nedeni olarak tespit edilmiştir. Nedenselliğin yönü K_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru olduğunda K_NPL, işsizlik oranının nedeni olarak gözükmektedir. Konvansiyonel bankacılık sektörü için kurulan modelde ise işsizlik oranı, petrol fiyatları ve bağımsız değişkenler bir bütün olarak M_NPL'nin nedeni olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, konvansiyonel bankacılık

kesimindeki sorunlu krediler işsizlik oranının bir nedenidir. Dolayısıyla işsizlik oranı ile takipteki krediler oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Kuveyt bankacılık kesimi için kurulan modellerde elde edilen nedensellik analizi sonuçlarına göre enflasyon oranı, petrol fiyatları ve bağımsız değişkenler bir bütün olarak K_NPL'nin Granger nedenidir. Nedenselliğin yönü K_NPL'den bağımsız değişkenlere doğru olduğunda K_NPL, petrol fiyatlarının nedeni olarak gözükmektedir. Dolayısıyla K_NPL ile petrol fiyatları arasında çift yönlü nedensellik söz konusudur.

Özetle, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespiti amacıyla Türkiye, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere altı ülkede, katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılık sektörleri için toplam 12 kredi riski modellemesi yapılmıştır. Granger nedensellik testi ile elde edilen sonuçlar, AARDL sınır testi ile elde edilen neticeler ile çoğunlukla uyumludur. Kurulan tüm modellerde sayıları farklı olmakla birlikte söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Körfez ülkelerinde takipteki krediler oranına neden olan en önemli değişkenler GSYH büyüme oranı ve işsizlik oranıdır. Türk bankacılık sektörü için yapılan analizde ise dolar cinsinden aylık asgari ücret, tüketici güven endeksi ve bir bütün olarak bağımsız değişkenler kümesi her iki modelde de takipteki krediler oranının nedeni olarak tespit edilmiştir. İki bankacılık kesimi sektörel olarak kıyaslandığında ise Katar'da katılım bankacılığı sektöründe görece olarak daha güçlü nedensellik sonuçları; Suudi Arabistan ve Kuveyt'te her iki sektör için benzer ölçekte nedensellik sonuçları; Türkiye, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde ise konvansiyonel bankacılık kesimi için daha fazla değişkenle nedensellik sonuçları elde edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi iktisat biliminin de temel araştırma konusu insan davranışları ile iktisadi tercihlerinin incelenmesi ve toplumsal ilişkilerin nasıl çalıştığının keşfedilmesidir. Bu bağlamda, insanlık tarihinin başlangıcı ile iktisat bilimi varlığını kazanmıştır. Ekonomik ilişkiler ve ekonomik sistem de insanlık tarihi kadar eski ve toplumsal yaşam için gereklidir. İktisadi sorunların ilk kaynağı da insan merkezlidir. İnsanların çoğunlukla sahip olduğundan daha fazlasını elde etme isteği, iktisat biliminin tarih boyunca hangi malların, nasıl ve kimler için üretileceği sorularına yanıt aramasına yol açmıştır. Bu gerekliliklere dayalı olarak tarihsel süreçte söz konusu sorunlara yönelik alternatif çözüm arayışları farklı ekonomik sistemleri, piyasaları, kurumları ve politikaları geliştirmiştir. Finansal sistemin ekonomik sistem içerisine dahil olması da temelde bununla ilgilidir.

Finansal sistem; para, finansal araçlar, finansal piyasalar, finansal kurumlar, düzenleyici kurumlar ve merkez bankaları olmak üzere her biri ekonomi içerisinde temel rollere sahip altı bölümden oluşmaktadır. Bu altı bölümü tanımlayan temel işlevler varlığını sürdürürken biçimleri sürekli gelişim göstermektedir. Bu gelişim de finansal sistemin kullandığı enstrümanlar ve sunduğu hizmetlerin çeşitliliğini arttırarak büyümesini sağlamıştır. Finansal sistemin büyüklüğü, ekonomik gelişme düzeyi ile güçlü bir şekilde ilişki içerisinde. Finansal sistemin ekonomik gelişmeyi desteklemesi ve reel çıktılar üzerinde pozitif tesire sahip olması ise finansal sistemin iyi tasarlanmış olmasına bağlıdır. İyi tasarlanmış bir finansal sistemde kaynaklar verimli şekilde tahsis edilmektedir. Bu aşamada finansal sistemin başarısının nasıl sağlanacağı meselesi önemli bir konu haline gelmektedir. Finansal sistemin yapısının sağlamlığı da çoğunlukla finansal istikrara bağlı olmaktadır.

İstikrarlı bir finansal sistem, finansal riskleri değerlendirme ve yönetme, ekonominin doğal işsizlik oranına yakın seviyede istihdamını koruma, parasal istikrarı etkileyebilecek olan reel veya finansal varlıkların göreceli fiyat hareketlerini ortadan kaldırma yeteneğine sahiptir.

Finansal sistemin başarısı bu anlamda, içsel olarak ve öngörülemeyen şekilde ortaya çıkan finansal dengesizlikleri zaman içinde ortadan kaldıracı yeteneğine bağlıdır. Çünkü, finansal sistem genişledikçe karmaşıklığı da artmaktadır. Tarihsel süreçteki bu dönüşüm finansal istikrarın sağlanmasında, sorun önlemeden ziyade, ortaya çıkması çoğunlukla öngörülemeyen şokların olumsuz sonuçlarının minimize edilmesine odaklanılması sonucunu doğurmuştur.

Bu çerçevede finansal istikrar arayışı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için modern makroekonomik politikaların mihenk taşı haline gelmiştir. Finansal istikrarın sağlanmasında, finansal kurumsal ve finansal piyasalar arasındaki etkileşime özellikle vurgu yapılmaktadır. 2008 Küresel Finans Krizi, özellikle kredi riskini yönetebilme bağlamında en önemli finansal aracı kurum olan bankacılık sektörünün önemini ortaya çıkararak finansal istikrarsızlığı anlamının gereğini daha net ortaya koymuştur. Bu bağlamda, bankaların finansal istikrarı, tüm piyasalarda politika oluşturma gündemindeki en önemli konulardan biri olma hüviyetini kazanmıştır. Bankaların en önemli finansal aracı kurum konumunda olması ve finansal sistemin öncül fonksiyonu olan fon transferini tarihsel süreçte en çok üstlenen finansal birim olması, finansal istikrarın sağlanmasında bankacılığın öne çıkarmıştır.

Ülkelerin büyük çoğunluğu banka temelli finansal sisteme sahiptir. Örneğin Türkiye’de, finansal piyasaların içerisinde bankacılık kesiminin ağırlığı %84 seviyesindedir. Bunun bir sonucu olarak Türkiye ekonomisi gerek küresel gerek ülke içinde tecrübe ettiği ekonomik krizler sonrasında, krizden çıkış için çoğunlukla bankacılık kesimi üzerinde düzenlemelere gitmiştir. Bankacılık sektörüne yönelik düzenlemeler bu anlamda sadece Türkiye için geçerli değildir. IMF ve Dünya Bankası öncülüğünde, dünya bankacılık ölçeğinde tekdüzeliğin ve istikrarın sağlanabilmesi adına bankacılık kesimine yönelik düzenlemeler ağırlık kazanmaktadır. Söz konusu düzenlemelere ihtiyaç duyulmasının temel çıkış noktası ise dünyada finansal sistemin küresel ve entegre bir yapıya kavuşmuş olması söylenebilir.

Finansal sistemin küresel bir görünüm kazanması ile finansal sistemin kriz doğurmaya müsait bir yapısının olduğuna dair endişeler artmış ve iktisadi literatürde finansal sistemin tasarımına yönelik çalışmalar ve tartışmalar çoğalmıştır. Söz konusu tartışmalarının bankacılık kesimine yansımaları ise konvansiyonel bankacılık faaliyetleri üzerine olmuştur. Özellikle İslâm coğrafyasında olmak üzere birçok ülkede katılım bankacılığının ortaya çıkması da konvansiyonel bankacılığa bir alternatif olma iddiasına dayanmaktadır.

Konvansiyonel bankalar ve katılım bankaları kendi içlerinde farklı ilke ve esaslara sahip olsalar da aynı finans sektörü içerisinde rekabet etmektedirler. Bu sebeple her iki bankacılık kesiminin mukayeseli olarak analiz edilmesi finansal istikrar bağlamında önemli hale gelmektedir. Finansal sistem içerisine katılım bankalarının dahil olması ile finansal istikrar bağlamında iki bankacılık kesiminin kıyaslanması önemli ve yeni bir çalışma alanı doğurmuştur.

Çalışma, söz konusu kavram, aktör ve gelişmelere dayalı olarak, Türkiye'deki ve KİK ülkelerindeki faaliyet gösteren konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının mukayeseli analizine dayanmaktadır. Söz konusu analiz ise kredi riski modellemeleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Kredi riski modellemesinin tercih edilmesinin sebebi hem küresel ölçekte hem de Türkiye ölçeğinde, bankacılık kesiminin taşıdığı risklerin önemli ölçüde kredi riskine dayanmasıdır. Ülkemizdeki bankalar için, kredi riskinin toplam bankacılık riskleri içerisindeki ağırlığı son on yılda ortalama olarak %90 düzeyindedir. Kredi riski temel olarak, borçlunun bankaya olan borcunu ilgili sözleşmede belirtilen zamanda ve tutarda yerine getirememesi sebebiyle bankanın zarara uğrama ihtimalini ifade etmektedir. Bankaların sahip olduğu sorunlu kredilerin çoğalmasından dolayı bankacılık kanalı üzerinden finansal istikrarı ve son tahlilde reel çıktıları tehdit etmektedir. Bu bağlamda kredi riskinin iyi yönetilmesi, modern makroekonomik politikaların en önemli amacı olan toplumsal refahın sağlanabilmesi için öncelikli öneme sahip olmaktadır.

Kredi riski modellemeleri tanımı itibarıyla takipteki krediler oranı değişkeni üzerinden kurulmaktadır. Literatür incelendiğinde, kredi riski modellemelerinin, takipteki krediler oranını belirleyen değişkenlerin tespiti odaklı kurulduğu görülmektedir. Takipteki krediler oranını açıklayan faktörlerin tespit edilmesi odaklı çalışmalar da iki farklı yönelim göstermiştir. Buna göre, öncü yaklaşım takipteki krediler oranının makro iktisadi değişkenler tarafından belirlendiğidir. İkincil yaklaşım ise takipteki krediler oranını bankacılık kesiminin kendine özgü değişkenlerin belirlediği hipotezine dayalı analizlerdir. Bu çalışmada, takipteki krediler oranını açıklayabilmek için makro iktisadi değişkenler tercih edilmiştir. Makro iktisadi değişkenler ile sorunlu krediler arasındaki ilişki ise eşbütünleşme ve nedensellik boyutları ile incelenmiştir. Eşbütünleşme ilişkisi AARDL Sınır Testi ile, nedensellik ilişkisi ise Granger Nedensellik Testi ile sınanmıştır. Buna göre elde edilen sonuçlar, özü itibarıyla Tablo 35'te gösterilmiştir.

Tablo 35. Eşbütünleşme ve Nedensellik Testi Sonuçları

Ülke	Sektör/Bağımlı Değişken	Eşbütünleşme İlişkisi Tespit Edilen Değişkenler	Nedensellik İlişkisi Tespit Edilen Değişkenler
Türkiye	Katılım Bankacılığı/K_NPL	LnCCI*, U*, LnWAGE*, REX*	LnCCI*, LnOIL**, LnWAGE*, REX*, Tümü*
	Konvansiyonel Bankacılık/M_NPL	INT*, LnCCI*, LnOIL**, LnWAGE**, VOL*, REX*	INT*, LnCCI**, U*, LnWAGE*, VOL*, Tümü*
Birleşik Arap Emirlikleri	Katılım Bankacılığı/K_NPL	U*, I*, LnOIL**	U**, LnOIL**, Tümü**
	Konvansiyonel Bankacılık/M_NPL	G*, U*, I*, LnOIL**	G*, U**, Tümü*
Suudi Arabistan	Katılım Bankacılığı/K_NPL	U*, LnOIL**	REX*, LnOIL**, Tümü*
	Konvansiyonel Bankacılık/M_NPL	G**, U**	U, LnOIL, Tümü*
Kuveyt	Katılım Bankacılığı/K_NPL	U*, I*	I*, LnOIL**, Tümü**
	Konvansiyonel Bankacılık/M_NPL	G*, U**	G*, LnOIL**, Tümü*
Bahreyn	Katılım Bankacılığı/K_NPL	Veri kısıtı nedeniyle eşbütünleşme testi yapılmamıştır.	REX**
	Konvansiyonel Bankacılık/M_NPL		REX*, Tümü*
Katar	Katılım Bankacılığı/K_NPL	Veri kısıtı nedeniyle eşbütünleşme testi yapılmamıştır.	I*, LnOIL*, Tümü*
	Konvansiyonel Bankacılık/M_NPL		I*, Tümü*

Notlar: **, * sırası ile %95 ve %90 güven düzeyindeki istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Gerçekleştirilen ekonometrik analizler neticesinde iki önemli sonuca ulaşılmıştır. Birincisi, analize dahil edilen tüm ülkelerde, makro iktisadi değişkenler hem konvansiyonel bankacılık sektörü hem de katılım bankacılığı sektöründe, takipteki krediler oranını önemli ölçüde açıklama gücüne sahiptir. Elde edilen bu sonuç, finansal sistemin çıktıları ve finansal döngünün (financial cycle) özellikle makro ekonomide önemli bir role sahip olduğu ve reel iktisadi çıktıları bağımlı olduğu yönündeki görüşü desteklemektedir. Bu anlamda finansal sistemin ve bankaların taşıdığı risklerin olası olumsuz neticelerinin finansal sistem ile sınırlı kalmayarak genel anlamda ekonomik sisteme de sirayet edeceğini bu çalışma ölçeğindeki ülke ve sektörlerde söylemek mümkündür. Buna göre, özellikle

gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranı (Türkiye için dolar cinsinden aylık asgari ücret) ve işsizlik oranı takipteki kredileri en çok etkileyen makro iktisadi değişkenler olarak tespit edilmiştir. Bu durum kullandırılan bireysel ve kurumsal kredilerin sağlıklı şekilde geri ödenmesinin, ülke ekonomilerindeki temel makro iktisadi çıktılarına doğrudan bağlı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda iktisadi büyüme ve satın alma gücündeki artışlar bankaların sorunlu kredilerine olumlu yönde tesir etmektedir. Türkiye özelinde ise tüketici güven endeksi ile her iki sektörün sorunlu kredileri arasında hem eşbütünleşme hem de nedensellik ilişkisinin varlığı yine ülkedeki genel iktisadi görünüm ile sorunlu kredilerin birbirine bağlı ile ilintili olduğunu göstermektedir. Buna göre tüketicilerin kişisel mali durumu ve ülke ekonomisinin genel durumuna ilişkin değerlendirme ve bekleyişlerindeki iyileşmeler, her iki bankacılık kesiminde de sorunlu kredileri pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca reel döviz kuru ve döviz oynaklığındaki yükselişlerin Türk bankacılık sektöründeki sorunlu kredileri artırdığının tespit edilmesi, parasal istikrarın bankacılık sektörü için önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir.

Ek olarak petrol fiyatlarının Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'da sorunlu kredilerin bir nedeni olarak tespit edilmesi, bahsi geçen ülkelerin iç ekonomik koşulları bağlamında anlamlıdır. Öyle ki söz konusu ülkeler sahip oldukları petrol rezervleri itibarıyla dünyada ilk 15 ülke içerisinde (Suudi Arabistan ikinci, Kuveyt altıncı, Birleşik Arap Emirlikleri yedinci, Katar on dördüncü). Benzer şekilde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt en çok petrol ihraç eden ülkeler içerisinde ilk 10'da yer almaktadır. Bu sebeple petrol fiyatlarındaki yükselişler Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde, takipteki krediler oranını azaltırken; Türkiye'deki konvansiyonel bankaların sorunlu kredilerini artırmaktadır.

Çalışmada ortaya çıkan ikinci önemli sonuç ise analize dahil edilen ülkelerdeki konvansiyonel bankaların sahip olduğu sorunlu kredilerin, makro iktisadi değişkenlerdeki değişimlere, eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi boyutlarında görece olarak daha duyarlı olduğudur. Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Kuveyt bankacılık kesimleri için kurulan kredi riski modelleri içerisinde, Kuveyt dışındaki diğer ülkelere yönelik analizlerde elde edilen F istatistik ve t_{DV} istatistik değerleri, konvansiyonel bankacılık sektörü için kurulan modellerde daha yüksek hesaplanmıştır. Bu nedenle söz konusu ülkelerde makro iktisadi değişkenlerde meydana gelecek dalgalanmalar karşısında katılım bankalarının daha dayanıklı kalabileceği ifade edilebilir. Nedensellik ilişkisinde ise

Türkiye, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde konvansiyonel bankacılık sektörlerindeki takibe düşen kredilerin makro iktisadi göstergelere daha bağımlı olduğu tespit edilirken; Katar'da katılım bankacılığı sektöründe daha açıklayıcı sonuçlara, Suudi Arabistan ve Kuveyt'te ise her iki bankacılık kesimi için görece yakın bulgulara ulaşılmıştır.

Bu aşamada, çalışmada analize dahil edilen ülkeler içerisinde sadece Suudi Arabistan'da katılım bankacılığı kesiminin toplam bankacılık sektöründeki payının %50'nin üzerinde olduğu hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla diğer ülkelerde faaliyet gösteren konvansiyonel bankalar daha fazla sayıda şubeye ve daha yüksek değerde aktive sahip olarak katılım bankalarına kıyasla daha çok iktisadi birimden fon toplamakta ve fon kullanmaktadır. Bir bütün olarak bankacılık sektörünün taşıdığı riskin, yalnızca kurumların (bankaların) taşıdığı risklere değil, aynı zamanda her bir kurumun (bankanın) kendi içinde taşıdığı riskler arasındaki korelasyona da bağlı olduğu bilinmektedir. Bu sebeple çalışmada tespit edilen, katılım bankalarının kredi riski bağlamında görece daha dayanıklı olduğu sonucunun daha anlamlı hale gelebilmesi; katılım bankalarının sektör içerisindeki aktif büyüklükleri itibarıyla en azından konvansiyonel bankalar ile eşit düzleme ulaştıklarında yapılacak testlerde benzer sonuçlar elde edilmesi ile mümkün olacaktır. Katılım bankalarının sektör içerisindeki ağırlığının artması, aynı zamanda, katılım bankalarının sektörün tamamlayıcı bir unsuru olmasından ziyade bankacılık sisteminde belirgin bir alternatif olabilmesi için de önemlidir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar ileride yapılacak çalışmalar için yeni sorular ve önerileri de açığa çıkarmıştır. Çalışmada takipteki krediler oranının belirleyicilerinin tespitinde makro iktisadi değişkenler kullanıldığı için takipteki krediler oranını açıklamada, bankaların kendine özgü faktörleri olarak ifade edilen kârlılık, yönetim becerisi, kredi/mevduat oranı, likidite, toplam sermaye ve mevduat/sermaye yeterliliği rasyosu gibi değişkenlerin seçilmesi ile tamamlayıcı sonuçların elde edilmesi mümkündür. Özellikle Türkiye gibi katılım bankacılığının görece yakın zamanda varlık kazandığı ülkelerde sorunlu kredilerin bankaların kendine özgü faktörleri tarafından açıklanması daha muhtemel olabilmektedir. Çünkü istikrarlı bir kurumsal yapının oturması zaman almakta ve işleyişe dair altyapının güçlenmesi de belirli bir süreci ifade etmektedir.

Sonuç olarak; konvansiyonel bankalar ve katılım bankaları gibi finansal kurumlar, ülkelerin büyümesine ve yatırımcılar için sermaye ve platform sağlanmasına yardımcı

olarak finansal sistemde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bankaların bu rolü başarıyla oynayabilmesi, verimli performans göstermelerine bağlıdır. Bankaların ve aslında finansal sistemin istikrarını tehdit eden en önemli göstergelerden biri ise takipteki krediler oranıdır. Takipteki krediler, kredi portföyünün kalitesinin yanı sıra bankacılık sektörünün sağlığını da yansıtan ve kredi kuruluşlarının etkinliğini belirleyen araçlardan biridir. Yüksek düzeydeki sorunlu krediler, sınırlı finansal faaliyetlere ve dolayısıyla daha düşük yatırım ve büyümeye yol açabilir. Kredi riskini mutedil düzeylerde kalabilmesi ise takipteki kredilere neden olan faktörlerin belirlenmesine ve kredi riski yönetiminin söz konusu bulgulara göre çözüm odağı geliştirmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Abdul-Rahman, Y. (2015). *İslâm'da Bankacılık ve Finansman (Toplumsal Temelli Bankacılık Teknikleri ve Yöntemleri)*. (S. Tuğ, & A. Tuğ, Çev.) İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Ab-Hamid, M., Abdul-Rahman, A., Abdul-Majd, M., & Janor, H. (2017). Bank Market Risk and Efficiency of Commercial Banks in Malaysia. *Jurnal Pengurusan (UKM Journal of Management)*, 249-259.
- Acar, O. (2008, Ekim). Prof. Dr. Sabahattin Zaim Anısına Katılım Bankacılığı Bilimsel Araştırma Ödülü. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları*.
- Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions*. (2019). Aralık 4, 2019 tarihinde AAOIFI Web Sitesi: <http://aaoifi.com/our-history/?lang=en> adresinden alındı
- Adrian, T., & Shin, H. S. (2009). Money, Liquidity and Monetary Policy. *American Economic Review*, 99(2), 600-605.
- Afetinan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Afşar, A. (2013). Mevduat Bankaları. H. Doğukanlı, A. Afşar, & S. Altınırmak içinde, *Finansal Kurumlar* (s. 54-76). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Afşar, A. (2018). Finansal Sistem ve İşleyişi. A. Afşar, N. İslatine, B. G. Kaytancı, & F. H. Baştürk içinde, *Finansal Ekonomi* (s. 2-24). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Afşar, A. (2019). Mevduat Bankaları. H. Doğukanlı, A. Afşar, & S. Altınırmak içinde, *Finansal Kurumlar* (s. 54-77). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Afşar, M. (2018). Finansal Sistemin Unsurları. M. Afşar, B. Özdemir, & B. G. Ulukan içinde, *Para Teorisi* (s. 2-23). Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

- Ahmed, S., Majeed, E. M., Thalassinou, E., & Thalassinou, Y. (2021). The Impact of Bank Specific and Macro-Economic Factors on Non-Performing Loans in the Banking Sector: Evidence from an Emerging Economy. *Journal of Risk and Financial Management*, 217.
- Aisyah, M. S., & Maimunah, A. (2019). Macroeconomic Factors Influence on Non-Performing Loans: The Case of Commercial Banks in Malaysia. *International Transaction Journal of Engineering, Management, & Applied Sciences & Technologies*, 1-11.
- Akcan, A. T. (2016). Yayınlanmamış Doktora Tezi. *1980 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Politikaların İşsizlik Üzerine Etkileri ve İşsizliğin Belirleyicileri Üzerine Ampirik Analiz*.
- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Akkuş, H. (2017). Doktora Tezi. *Türk Bankacılık Sektöründeki Katılım Bankalarının Finansal İstikrarının Stres Testi Yöntemi İle Analizi*. Balıkesir.
- Aksöz Yılmaz, H. (2020). Dış Ticaretin Türkiye'den Almanya'ya Giden Göçmenler Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Journal of Economy Culture and Society*.
- Aktan, H. (2020). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 23. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Al, H. (2011). *Osmanlı Devleti'nde Kambiyo İstikrarı Uygulaması (1839-1863)*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Albayrak, A., & Eren, M. (2020). Türkiye'deki Katılım Bankacılığı Sektöründe Sermaye Yeterliliği Oranı İle Kârlılık, Aktif Kalitesi Ve Likidite İlişkisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 31-49.
- Albraka Türk Katılım Bankası. (2019). Aralık 9, 2019 tarihinde Albraka Türk Katılım Bankası A.Ş. Web Sitesi: <https://www.albaraka.com.tr/dunden-bugune-albaraka.aspx> adresinden alındı

- Alkış, A. (2018). İslâm Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 120-133.
- Aloqab, A. (2018). Operational Risk Management in Financial Institutions: An Overview. *Business and Economic Research*, 10-32.
- Altaş, G. (2008). İslâmi FİNans Sistemi. *Sermaye Piyasasında Gündem*, 18-30.
- Altay, O. (2006). *Türk Bankacılık Sistemi*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Altınay, A., Soba, M., & Temel, E. (2017). Faizsiz Finansman Olgusu ve Çağdaş Murabaha. 4. *Uluslararası Öğrenci Kongresi* (s. 97-105). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını.
- Altıntaş, A. (2012). *Kredi Kayıplarının Makro Ekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri- Türk Bankacılık Sektörü İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Altıntaş, A. (2020). *Bankacılıkta Risk ve Sermaye Yönetimi*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Altıntaş, M. A. (2018). *Bankacılıkta Risk ve Sermaye Yönetimi*.
- Aras, G. (2014). Sermaye Piyasası. B. O. İpekten içinde, *Sermaye ve Para Piyasaları* (s. 68-87). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Ariff, M. (1988). Islamic Banking. *Asian-Pacific Economic Literature*, 48-64.
- Asghar, A., & Daly, K. (2010). Macroeconomic Determinants of Credit Risk: Recent Evidence From a Cross Country Study. *International Review of Financial Analysis*, 165-171.
- Aslan, H. (2009). *Para Teorisi ve Politikası*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Asutay, M. (2012). Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance. *Asian and African Area Studies*, 11(2), 93-113.
- Atabek Demirhan, A. (2016). Dış Ticaret İstatistiklerinde Mevsimsel Anomaliler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 471-484.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 1029-1062.

- Atar, A. (2017). Teoriden Pratiğe: Dünyada ve Türkiye'de İslâmi Bankacılığın Dünü ve Bugünü. İ. Eroğlu, Y. Temür, & S. Kekevi (Dü) içinde, *İslâmi Perspektifte İktisadi Yaklaşımlar* (s. 215-258). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Atasagun, Y. S. (1939). *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası*. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.
- Atlı, Y., Yücel, A., & Tanyıldızı, İ. (2018). Türk Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Tunceli İlinde Bankacılık Sektörü. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 87-106.
- Ay, A. (2007). *Türkiye Ekonomisi Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Aybakan, B. (2020). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 36. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, N. (2012). Finansal Analiz. N. Aydın , M. Şen, & N. Berk içinde, *Finansal Yönetim I* (s. 88-116). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, N. (2018). *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, N. (2018). Finansal Sistem ve Bankalar. M. Toprak, & M. Coşkun içinde, *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş* (s. 1-79). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Aydın, N. (2018). Finansal Sistem ve Bankalar. N. Aydın, İ. U. Delikanlı, R. Çabukel, L. Erdal, F. Erdal, & H. Ergeç içinde, *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş* (s. 2-25). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Aylık Bankacılık Sektörü Verileri*. (2020, Aralık 9). BDDK Web Sitesi: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik> adresinden alındı
- Bahmani-Oskooee, M., & Aftab, M. (2017). On the Asymmetric Effects of Exchange Rate Volatility on Trade Flows: New Evidence from US-Malaysia Trade at the Industry Level. *Economic Modelling*, 86-113.

- Bahmani-Oskooee, M., & Hasanzade, M. (2020). Asymmetric Link between U.S. Tariff Policy and Income Distribution: Evidence from State Level Data. *Open Economies Review*, 821-857.
- Bait Al-Mashura Finance Consultations. (2017). *Islamic Finance in Qatar*. Governor of Qatar Central Bank.
- Balgova, M., Nies, M., & Plekhanov, A. (2016). The Economic Impact of Reducing Non-performing Loans. *Working Paper*, 1-45.
- Bank Islam Malaysia Berhad. (2019). Aralık 4, 2019 tarihinde Bank Islam Malaysia Berhad Web Sitesi: <http://www.bankİslâm.com.my/home/corporate-info/about-us/> adresinden alındı
- Barışık, S., & Kesikoğlu, F. (2006). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59-82.
- Barnett, W. A., Offenbacher, E. K., & Spindt, P. A. (1984). Divisia Monetary Aggregates. *Journal of Political Economy*, 92(6), 1049-1085.
- Barnichon, R., & Brownlees, C. (2019). Impulse Response Estimation By Smooth Local Projections. *Review of Economics and Statistics*, 522-530.
- Barradas, R. (2020). Does the financial system support economic growth in times of financialisation? Evidence for Portuga. *International Review of Applied Economics*, 785-806.
- Barro, R. J. (1987). *Macroeconomics*. Cambridge: The MIT Press.
- Başçı, E., & Kara, H. (2005). Finansal İstikrar ve Para Politikası. *İktisat İşletme ve Finans*, 9-25.
- Bayındır, S. (2005). *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bayraktar Daştan, C., Baday Yıldız, E., & Berber, M. (2020). TCMB Bilanço Parasal Büyüklüklerinin Ekonomik Büyüme veya Enflasyon Üzerinde Etkisi Var mı? *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 1455-1472.

- BCBS. (2003). *Operational Risk Transfer Across Sectors*. Basel Committe on Banking Supervision.
- BCBS. (2021, 12 23). BCBS Web Sistesi: https://www.bis.org/bcbs/publ/d457_inbrief.pdf adresinden alındı
- BDDK. (2009). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2010). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2011). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2012). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2013). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2014). Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik. 06.09.2014 tarih ve 29111 sayılı Resmi Gazete.
- BDDK. (2014). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2015). *Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2016). *Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2017). *Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2018). *Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2019). *Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.

- BDDK. (2020). *Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- BDDK. (2021, Aralık 30). *Aylık Gösterheler*. BDDK Web Sitesi: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> adresinden alındı
- BDDK. (2021). *Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
- BDDK. (2022, Ocak 15). *Banka Kartları ve Kredi Kartları Hakkında Yönetmelik*. BDDK Web Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11180&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Berge, T. O., & Boye, K. G. (2007). An Analysis of Banks' Problem Loans. *Norges Bank Econ. Bull.*, 65-76.
- Berrak Koten, A. (2021). Determination Of The Relationship Between Non-Performing Loans And Profitability İn The Turkish Banking System With Panel Regression Analysis. *PressAcademia*, 14(1), 14-19.
- Bhandary, M., & Doetkott, C. (2020). Autocorrelation Coefficients Equality Test for Several Populations in Multivariate Data with Autocorrelated Errors. *Journal of Statistics and Management Systems*, 1-17.
- Bilen, B. (2016). Sukuk ve Muhasebe Uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 249-279.
- Blanchard, O. J., & Fischer, S. (1996). *Lectures on Macroeconomics*. Cambridge: The MIT Press.
- Boot, A. W., & Thakor, A. W. (1997). Financial System Architecture. *The Society for Financial Studies*, 10(3), 693-733.
- Borio, C. (2011). Implementing a Macroprudential Framework: Blending Boldness and Realism. *Capitalism and Society*, 1-18.
- Borio, C. (2014). The Financial Cycle and Macroeconomics: What Have We Learnt? *Journal of Banking & Finance*, 182-198.

- Borio, C., Furfine, C., & Lowe, P. (2001). Procyclicality of the Financial System and Financial Stability: Issues and Policy Options. *Marrying the Macro and Microprudential Dimensions of Financial Stability* (s. 1-57). içinde Basel: BIS Paper.
- Boss, M., Fenz, G., Pann, J., Puhr, C., Schneider, M., & Ub, E. (2009). Modeling Credit Risk through the Austrian Business Cycle: An Update of the OeNB Model. *Financial Stability Report*, 85-101.
- Boussemart, J.-P., Leleu, H., Shen, Z., & Vardanyan, M. (2019). Decomposing Banking Performance into Economic and Credit Risk Efficiencies. *European Journal of Operational Research*, 719-726.
- Brandt, P. T., & Williams, J. T. (2007). *Series: Quantitative Applications in the Social Sciences*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Buluş, A. (2009). *Türk İktisat Tarihi Politikalarının Tarihi Temelleri*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Bulut, H. İ., & Er, B. (2009). Katılım Bankacılığında İki Yeni Finansal Teknik Önerisi: Mudaraba-risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Mudaraba-risk Sermayesi Yatırım Fonları. *Finansal Yenilik ve Açılımlarıyla Katılım Bankaları*, 11-70.
- Campbell, J. Y., Lo, A. W., & MacKinlay, C. A. (1997). *The Econometrics of Financial Markets*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Canbaş, S., & Doğukanlı, H. (2007). *Finansal Pazarlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Canbaz, M. (2014). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Cassady, R. (1980). *Auctions and Auctioneering*. Berkeley: University of California Press.
- Cecchetti, S., & Schoenholtz, K. (2006). *Money, Banking, and Financial Markets*. McGraw Hill: Irwin.
- Chaibi, H., & Ftiti, Z. (2015). Credit Risk Determinants: Evidence from a Cross-Country Study. *Research in International Business and Finance*, 1-16.
- Chen, J. (2021, Mart 16). *Investopedia*. Vitattu: https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&scioq=Money+and+capital+markets%3A+financial+institutions+and+instruments+in+a+global+marketplace

e&q=fiat+money&btnG=&oq=fiat+mone#d=gs_cit&u=%2Fscholar%3Fq%3Dinfo%3ACItna78lCxiJ%3Ascholar.google.com%2F adresinden alındı

- Chiu, S., Newberger, R., & Paulson, A. (2005). Islamic Finance in the United States. *Society*, 64-68.
- Chong, B. S., & Liu, M.-H. (2006). Islamic banking: Interest-free or interest-based? *Pasific-Basin Finance Journal*, 125-144.
- Choudhry, M., Joannas, D., Pereira, R., & Pienaar, R. (2002). *Capital Market Instruments Analysis and Valuation*. Tottenham: British Library Cataloguing in Publication Data.
- Christoffersen, P. F. (2012). *Elements of Financial Risk Management*. Waltham: Academic Press.
- Committee on the Global Financial System. (2010). *Macroprudential Instruments and Frameworks: A Stocktaking of Issues and Experiences*. Basel: Bank for International Settlements.
- Cooper, K., Fraser, D., & Uselton, G. (1983). *Money, The Financial System, and Economy Policy*. Texas: Addison-Wesley Publishing Company.
- Coşkun , M. (2008). *Sermaye Piyasaları*. Eskişehir: Genç Copy Center.
- Coşkun, M. (2010). *Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Coşkun, N. M., Ardor, H. N., Çermikli, H. A., Eruygur, O. H., Öztürk, F., Tokathoğlu , İ., . . . Dağlaroğlu, T. (2012). *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Coşkun, Y. (2012). Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri. *Business & Economics Research Journal*, 59-90.
- Craney, T. A., & Surles, J. G. (2002). Model-Dependent Variance Inflation Factor Cutoff Values. *Quality Engineering*, 391-403.

- Çabukel, R., & Erdal, L. (2018). Bankacılık ve Sigortacılıkta Risk. N. Aydın, U. Delikanlı, R. Çabukel, L. Erdal, F. Erdal, & E. H. Ergeç içinde, *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş* (s. 112-138). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çebi, A., & Ünkaya, G. (2018). Finansman Modeli Olarak Murabaha Sukuk: Türkiye'deki Uygulaması ve Muhasebeleştirilmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9-23.
- Çelebican, G. (1979). Mevduat Sertifikaları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Çemrek, F., & Şeker, T. (2020). Türkiye'de Kadın İşsizlik Oranlarının Yapısal Kırımlı Birim Kök Testleri ile İncelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, 117-132.
- Çetin, A. K., Kutlutürk, M. M., & Akmaz, H. K. (2014). Eğitim Durumuna Göre İstihdamın GSYH Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 249-266.
- Çiçek, H., Gözegir, S., & Çevik, E. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 141-155.
- Çıkrıkçı, M. (1995). *Finansal Kurumlar ve Piyasalar 1*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Çinko, L. (2017). 2004-2015 Yılları Arası TC Merkez Bankası Analitik Bilançosundan Türetilen Parasal Büyüklüklerin Gelişiminin Türkiye Ekonomisine Yansımaları. *Cataloging-In-Publication Data* (s. 689-698). Russe: IV. IBANESS Congress Series.
- Dao, B., & Nguyen, K. (2020). Bank Capital Adequacy Ratio and Bank Performance in Vietnam: A Simultaneous Equations Framework. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 39-46.
- De Servigny, A., & Renault, O. (2004). *Measuring and Managing Credit Risk*. McGraw-Hill.
- Delikanlı, İ. U. (2012). Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş. N. Aydın , U. Delikanlı, R. Çabukel, L. Erdal, F. Erdal, & E. H. Ergeç içinde, *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş* (s. 26-53). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Demirci, S. N. (2014). Finansal gelişmişliğin özel sektör ar-ge harcamalarına etkisi: Türkiye için eşbütünleşme, nedensellik, etki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırması (1990-2014). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 157-182.
- Dhaka Bank. (2019). Aralık 4, 2019 tarihinde Dhaka Bank Web Sitesi: <https://dhakabankltd.com/discover-our-history/> adresinden alındı
- Dimitriou, D., Kenourgios, D., & Simos, T. (2013). Global financial crisis and emerging stock market contagion: A multivariate FIAPARCH–DCC approach. *International Review of Financial Analysis*, 46-56.
- Dinç, Y. (2017). Karşılaştırmalı Katılım Bankacılığı ve Konvansiyel Bankacılık. H. Sarıbaş (Dü.) içinde, *İslâm İktisadı ve Finansı* (s. 89-102). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Dinç, Y. (2017). Katılım Bankalarında Muşaraka Finansmanının İşleyişi ve Muhasebesi; Sorunlar ve Öneriler. III. IBANESS Congress Series (s. 1322-1329). Edirne: III. IBANESS Congress Yayınları.
- Doğan, B. (2017). Ekonomik Küreselleşme ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 19-27.
- Doğukanlı, H., Afşar, A., & Altınparmak, S. (2019). *Finansal Kurumlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Dornbusch, R., & Fisher, S. (1994). *Macro Economics*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Dubai Islamic Bank. (2019). Aralık 3, 2019 tarihinde Dubai Islamic Bank Web Sitesi: <https://www.dib.ae/about-us/our-history> adresinden alındı
- Durî, A.-A. (1991). *İslâm İktisat Tarihine Giriş*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- ECB. (2021, 12 22). ECB Web Sitesi: <https://www.ecb.europa.eu/pub/financial-stability/fsr/html/index.en.html> adresinden alındı
- Ekinci, N. (2011). *Modern Mikro İktisat*. Ankara: Efil Yayınevi.
- El-Haseni, A. (1996). *Fıkhi ve İktisadi Açından İslâm'da Para*. (A. Esen, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Elmas, B. (2014). Para Piyasaları. B. O. İpekten içinde, *Sermaye ve Para Piyasaları* (s. 25-45). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

- Elmas, B. (2017). Finansal Sistem. B. Elmas içinde, *İşletme Finansmanı* (s. 4-24). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Eren, B. S., Erek, M. S., & Buyruk Akbaba, A. N. (2020). Kripto Para Kavramı ve Muhasebeleştirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1340-1367.
- Erim, N., & Türk, A. (2005). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme . *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21-45.
- Ersoy, A. (1987). *Faizsiz Banka ve İşlevleri. Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)*. İstanbul.
- Espinoza, R., & Ananthakrishnan, P. (2010). Nonperforming Loans in the GCC Banking System and their Macroeconomic Effects. *IMF Working Paper* , 1-24.
- Evlimoğlu, U., & Çondur, F. (2012). İMKB İle Bazı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Borsaları Arasındaki Karşılıklı Bağlantıların Küresel Kriz Öncesi ve Sonrası Dönem İçin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31-58.
- Foglia, M. (2022). Non-Performing Loans and Macroeconomics Factors: The Italian Case. *Risks*, 10(1), 1-13.
- Franklin, A., & Douglas, G. (2001). *Comparative Financial Systmes: A Survey*. Pennsylvania: Wharton School Center for Financial Institutions.
- Freeman, S., & Kydland, F. E. (2000). Monetary Aggregates and Output. *The American Economic Review*, 90(5), 1125-1135.
- Fuentes, R., & Maquieira, C. (2003). Institutional Arrangements, Credit Market Development and Loan Repayment in Chile. *School of Business and Economics*.
- Geçer, T. (2015). Sermaye Yeterliliği Standart Oranına Yeniden Bir Bakış. *Adam Akademi*, 77-92.
- Genç, E., & Şaşmaz, M. Ü. (2016). Takipteki Banka Kredilerinin Makroekonomik Belirleyicileri: Ticari Krediler Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 119-129.

- Giddens, A. (2010). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. (Ü. Yıldız Battal, Çev.) Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Głogowski, A. (2008). Macroeconomic Determinants of Polish Banks'loan Losses—Results of a Panel Data Study. *National Bank of Poland Working Paper*, 1-26.
- Granger, C. (1980). Testing for Causality: A Personal Viewpoint. *Journal of Economic Dynamics and control*, 329-352.
- Gujarati, D. (2016). *Örneklerle Ekonometri*. (N. Bolatoğlu, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri*. (Ü. Şenesen, & G. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Gulf Cooperation Council. (2019). Aralık 6, 2019 tarihinde Gulf Cooperation Council Web Sitesi: <https://www.gcc-sg.org/en-us/AboutGCC/MemberStates/Pages/Home.aspx> adresinden alındı
- Gül, M. E., Torun, T., & Dumrul, C. (2017). Türk Katılım Bankalarının Fon Kaynaklarını Etkileyen Faktörler ve Bu Bankaların Klasik Bankalarla İlişkileri Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 141-166.
- Gülmez, A. (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 139-152.
- Gümüş, S. (2014). *Bankacılıkta Pazarlama*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Günel, M. (2007). *Para Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Yeni Dönem Yayınları.
- Gündoğdu, A. (2016). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar: Teori ve Türkiye Uygulamasına Güncel Bir Bakış*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gündoğdu, A. (2017). *Finansal Yönetim Temel Teoriler ve Açıklamalı Örnekler*. (A. Gündoğdu, Dü.) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güngör, B. (2017). Portföy Yönetimi. B. O. İpekten içinde, *Sermaye ve Para Piyasaları* (s. 274-297). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

- Güran, T. (1984). Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Kredi Politikasının Gelişmesi, 1840-1910. *Uluslararası Midhat Paşa Semineri* , (s. 367-387). Edirne.
- Güran, T. (2012). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gürkan Yay, G. (2015). *Para ve Finans Teori - Politika*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Harnay, S., & Scilaom, L. (2016). The Influence of the Economic Approaches to Regulation on Banking Regulations: a Short History of Banking Regulations. *Cambridge Journal of Economics*, 401-426.
- Hasan, Z. (2019). Macroeconomic Determinants of Non-Performing Loans in Bangladesh: An ARDL Approach. *Scientific Research Journal (SCIRJ)*, 84-89.
- Hassan, A., Khan, F., Özdemir, Ş., & Abozaid, A. (2017). *İslâm İktisadını Yeniden Düşünmek*. (T. Eğri, N. Kızılkaya, O. Karasu, Dü, F. Bulut, G. Kafa, Ş. Kaya, & Z. H. Orhan, Çev.) İstanbul: İktisat Yayınları.
- Hassan, M. K., & Aliyu, S. (2018). A Contemporary Survey of Islamic Banking Literature. *Journal of Financial Stability*, 12-43.
- Hassan, M. K., Shaikh, S., & Kayhan, S. (2020). *Introduction to Islamic Banking and Finance: An Economic Analysis*. World Scientific.
- Hassan, M.-U., Khan, N., Amin, F. B., & Khokhar, I. (2018). Measuring the Performance of Islamic Banks in Saudi Arabia. *International Journal of Economics & Management*, 12(1), 99-115.
- Hazıroğlu, T. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi. *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 119-132.
- Heaton, H. (2005). *Avrupa İktisat Tarihi*. (A. M. Kılıçbay, & O. Aydoğuş, Çev.) Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Heijdra, B. (2009). *Foundations of Modern Macroeconomics*. New York: Oxford University Press.
- Heijdra, B. J. (2009). *Foundations of Modern Macroeconomics*. Oxford: Oxford University Press.

- Hilderth, R. (2017). *The History of Banks*. Boston: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Hillier, B. (1991). *The Macroeconomic Debate Models of the Closed and Open Economy*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hubbard, G. R. (2000). *Money, The Financial System, and the Economy*. Boston: Addison-Wesley Publishing Company.
- Hussain, M., Shahmorad, A., & Turk, R. (2015). An Overview of Islamic Finance. *IMF Working Paper*.
- Hylleberg, S. (1992). *Modelling Seasonality Advanced Texts in Econometrics*. Oxford: Oxford University Press.
- ICD-Thomson Reuters. (2018). *Islamic Finance Development Report 2018*. The Answer Company.
- IFSB. (2013). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2013*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.
- IFSB. (2014). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2014*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.
- IFSB. (2015). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2015*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.
- IFSB. (2016). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2016*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.
- IFSB. (2017). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2017*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.
- IFSB. (2018). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services.
- IFSB. (2019). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2019*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board. 12 7, 2019 tarihinde IFSB Web Sitesi: https://www.ifsb.org/psifi_02.php?selfolder= adresinden alındı
- IFSB. (2020). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2021*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.

- IFSB. (2021). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2021*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.
- IFSB. (2021, Aralık 30). *Selected Aggregated Indicators*. IFSB Web Sitesi: https://www.ifsb.org/psifi_05.php adresinden alındı
- İhlas Finans Kurumu*. (2019). Aralık 10, 2019 tarihinde İhlas FİNans Kurumu Web Sitesi: <http://www.ifk.com.tr/detay.asp?ContentID=643> adresinden alındı
- Ilıkkın Özgür, M., & Demirtaş, C. (2015). Finansal Gelişme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *Social Sciences*, 10(3), 76-91.
- İpekten, O. B. (2017). Finansal Piyasaların Yapısı. O. B. İpekten içinde, *Sermaye ve Para Piyasaları* (s. 4-24). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Islamic Financial Sevices Board*. (2019). Aralık 4, 2019 tarihinde Islamic Financial Sevices Board Web Sitesi: <https://www.ifsb.org/background.php> adresinden alındı
- Işıklar, İ. (2004). *Finansal Ekonomi*. (İ. Işıklar, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kabataş, Y., & Karamustafa, C. (2019). Tüketici Kredilerinde Takipteki Kredi Oranlarının Makroekonomik Ve Bankalara Özgü Belirleyicileri: Türkiye Örneği. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1-17.
- Kacı, T. (2019). Katılım Bankacılığında Uygulanan Murabaha Yöntemindeki Risk Faktörünün İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics* (s. 64-77). İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Karadaş, H. A., & Koşaroğlu, Ş. M. (2020). Tarım Ürünleri Fiyatları, Ham Petrol Fiyatı ve Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Eşbütünleşme Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 515-526.
- Karaman, D., Taşdemir, M., & Yıldırım, K. (2013). *Makro Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karim, R. (2001). International Accounting Harmonization, Banking Regulation and Islamic Banks. *The International Journal of Accounting*, 169-193.

- Kartikasary, M., Marsintauli, F., Serlawati, E., & Laurens, S. (2020). Factors Affecting the Non-performing Loans in Indonesia. *Accounting*, 97-106.
- Kaya, A. (2015). *Menkul Kıymet Piyasalarında Bireysel Yatırımcı Tercihleri ile Duygusal Zeka Yapıları İlişkisi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Kaya, A. (2018). Finansal piyasalardaki gelişmelerin insani gelişmişlik üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 169-180.
- Kaytancı, B. G. (2019). Bankacılık Sisteminin Faaliyetleri ve Kaydi Para Yaratılması. B. G. Kaytancı, M. Afşar, E. H. Ergeç, & B. K. Özdemir içinde, *Para Politikası* (s. 2-19). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2012). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, H. (1977). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Finans Tarihi* (Cilt I). İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Kepli, S., Bani, Y., Rosland, A., & Laila, N. (2021). Non-Performing Loans and Macroeconomic Variables in Malaysia: Recent Evidence. *International Journal of Economics and Management*, 19-31.
- Keser, M. (2021). Banka Türlerinin Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Türkiye İçin Ampirik Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 61-80.
- Keskin, E., İnan, E. A., & Ünsal, Ü. (2019). 60. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958-2018. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Keskin, E., İnan, E. A., Mumcu, M., & Erdönmez, P. (2008). 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958-2007". İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Kettell, B. (2011). *Case Studies in Islamic Banking and Finance*. New Delhi: Wiley Publication.
- Keyder, N. (2008). *Para Teori Politika Uygulama*. Ankara: Seçkin Yayıncılık ve Dağıtım.

- Khan, M. K., Teng, J.-Z., & Khan, M. I. (2019). The Effect of Migrant Remittances on Economic Growth: an ARDL Approach. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 434–441.
- Khemraj, T., & Pasha, S. (2009). The Determinants of non-performing Loans: an Econometric Case Study of Guyana. *MPRA*, 1-25.
- Kıbrıs Faisal İslâm Bankası. (2019). Aralık 4, 2019 tarihinde Kıbrıs Faisal İslâm Bankası Web Sitesi: <https://www.faisalİslâmbank.com/bankamiz/fibyi-taniyin> adresinden alındı
- Kidwell, D. S., Blackwell, D. W., Whidbee, D. A., & Sias, R. W. (2017). *Finacial Institutions, Markets and Money*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Kılıcı, E. N., & Kıran Baygın, B. (2020). Asimetrik Uyarılama Yaklaşımı Kullanılarak Türkiye’de Tüketici-Ticari Kredi Faiz Oranları ile Geri Dönmeyen Krediler Arasındaki İlişkinin Analizi. *Maliye Dergisi*, 104-120.
- Kılıçbay, A. (1999). *Türk Ekonomisi*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Kjosevski, J., & Petkovski, M. (2017). Non-performing loans in Baltic States: determinants and macroeconomic effects. *Baltic Journal of Economics*, 25-44.
- Korkmaz, T., Aydın, N., & Sayılğan, G. (2019). *Portföy Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını.
- Kozarić, K., & Dželihodžić, E. H. (2020). Effects of Macroeconomic Environment on Non-Performing Loans and Financial Stability: Case of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 5-17.
- Kurt Gümüş, G. (2017). Sermaye Piyasası Yatırım Araçları: Tahvil. B. O. İpekten içinde, *Sermaye ve Para Piyasaları* (s. 134-156). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Kutluata, M. (1970). *Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası*.
- Kuveyt Türk Katılım. (2019). Aralık 9, 2019 tarihinde Kuveyt Türk Katılım Bankası Web Sitesi: <https://www.kuveytturk.com.tr/hakkimizda/kuveyt-turk-hakkinda/gecmisten-bugune-kuveyt-turk> adresinden alındı

- Kuwait Finance House*. (2019). Aralık 3, 2019 tarihinde Kuwait Finance House Resmi Web Sitesi: <https://www.kfh.com/en/home/Personal/aboutus.html> adresinden alındı
- LARIBA American Finance House*. (2019). Aralık 4, 2019 tarihinde LARIBA American Finance House Web Sitesi: <https://www.lariba.com/sitephp/model.html> adresinden alındı
- Lee, J.-M., Chen, K.-H., Chang, I.-C., & Chen, C.-C. (2022). Determinants of Non-Performing Loans, Firm's Corporate Governance and Macroeconomic Factors. *International Journal of Finance & Economics*, 27(1), 88-98.
- Lee, L.-C., Lin, P.-H., Chuang, Y.-W., & Lee, Y.-Y. (2011). Research output and economic productivity: a Granger causality test. *Scientometrics*, 465-478.
- Levacic, R., & Reibmann, A. (1982). *Macroeconomics An Introduction to Keynesian-Neoclassical Controversies*. London and Basingstone: Macmillan Publishers Ltd.
- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, 688-726.
- Lone, F. A., & Alshehri, S. (2015). Growth and Potential of Islamic Banking in GCC: The Saudi Arabia Experience. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 35-43.
- Lopez, H. J. (1997). The power of the ADF test. *Economics Letters*, 5-10.
- Louzis, D. P., Vouldis, A. T., & Metaxas, V. L. (2012). Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A Comparative study of Mortgage, Business and Consumer Loan Portfolios. *Journal of Banking & Finance*, 1012-1027.
- Macit, F., & Keçeli, B. (2012). Takipteki Kredi Oranını Etkileyen Faktörler: Türkiye’de Katılım Bankaları Örneği. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 193-207.
- Makri, V., Tsagkanos, A., & Bellas, A. (2014). Determinants of non-performing loans: The case of Eurozone. *Panoeconomicus*, 193-206.
- Mankiw, N. G. (2010). *Makroekonomi*. (Ö. F. Çolak, Dü., S. Ak, O. Aydoğuş, G. Aykaç, & S. Barışık, Çev.) Ankara: Elif Yayınevi.
- Marconato, A., Schoukens, M., & Schoukens, J. (2016). Filter-based regularisation for impulse response modelling. *IET Control Theory & Applications*, 194-204.

- McEachern, W. (2017). *Macroeconomics A Contemporary Introduction*. Boston : Cengage Learning.
- Mehmood, A. (2002). Islamisation of Economy in Pakistan: Past, Present and Future. *Islamic Studies*, 675-704.
- Messai, A. S., & Jouini, F. (2013). Micro and Macro Determinants of Non-performing Loans. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 852.
- Mhlanga, D. (2021). Financial Inclusion in Emerging Economies: The Application of Machine Learning and Artificial Intelligence in Credit Risk Assessment. *International Journal of Financial Studies*, 1-16.
- Michael P. McLindon, B. R. (1996). *Privatization and Capital Market Development: Strategies to Promote Economic Growth*. United States of America: Greenwood Publishing Group.
- Miran, B. (2021). *Temel İstatistik*. İzmir.
- Mishkin, F. S. (2011). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı*. (N. Engin, Dü., S. Şahin, S. Çiçek, & Ç. Boz, Çev.) İstanbul: Akademi Yayıncılık.
- Moore, C. H. (1990). Islamic Banks and Competitive Politics in the Arab World and Turkey. *Middle East Journal*, 234-255.
- Morgan, P. J., & Ponties, V. (2014). *Financial Stability and Financial Inclusion*. Kasumigaseki: ADBU Working Paper Series.
- Mosharrof, H., Bron, M. Y., & Uddin, M. N. (2020). What Bank Specific and Macroeconomic Elements Influence Nonperforming Loans in Bangladesh? Evidence from conventional and Islamic Banks. *Green Finance*, 212-226.
- Munawar, I., & Molyneux, P. (2016). *Thirty Years of Islamic Banking: History, Performance and Prospects*. London: Springer.
- Mwanza, N. (2011). Nonperforming Loans and Macrofinancial Vulnerabilities in Advanced Economies. *IMF Working Papers*, 1-27.
- Narayan, P., & Smyth, R. (2005). Trade Liberalization and Economic Growth in Fiji. An Empirical Assessment Using the ARDL. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 96-115.

- Ndikumana, L. (2005). Financial Development, Financial Structure, and Domestic Investment: International Evidence. *Journal of International Money and Finance*, 651-673.
- Nisholson, W. (1992). *Microeconomic Theory Basic Principles and Extensions*. Orlando: The Dryden Press.
- Nor, A. M., Ismail, S., & Rahman, N. H. (2021). Determinants of Non-Performing Loans in Asia: Is Southeast Asia Different? *International Journal of Business and Society*, 431-432.
- OECD. (2019). Kasım 2, 2019 tarihinde OECD Web Sitesi: <https://data.oecd.org/> adresinden alındı
- Olayinka, A., & Emmanuel, M. (2014). Determinants of non-performing loans in Nigeria. *Accounting & Taxation*, 21-28.
- Owusu-Ankamah, E., & Sakyi, D. (2020). Macroeconomic Instability and Interest Rate Spreads in Ghana. *Business Strategy & Development*, 1-8.
- Öndeş, T. (2014). Sermaye Piyasası Araçları: Hisse Senetleri. B. O. İpekten içinde, *Sermaye ve Para Piyasaları* (s. 114-133). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Özarpınar, N. (1997). Tezgahüstü Piyasalar. Türkiye: Marmara Üniversitesi.
- Özatay, F. (2011). *Parasal İktisat Kuram ve Politika*. Ankara: Elif Yayınevi.
- Özcan, F. (2007). Finansal Kalkınma ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Dünya Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Başbakanlık DPT Uzmanlık Tezi*.
- Özdemir, F., & Özulucan, A. (2010). *Katılım Bankacılığı: Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özdemir, N. (2021). *Finansal Riskler ve Türev Ürün Sözleşmeleri*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Özgür, G. (2011). Türkiye Ekonomisinde Para Arzının İçsel Süreci. *Ekonomik Yaklaşım*, 22(78), 67-90.
- Özince, E. (2005). Finansal İstikrar, Basel II ve Bankalar Açısından Etkileri. *Bankacılar Dergisi*, 18-22.

- Özkaral, M. (2020). *Siyasal İdeolojiler ve Kamu Bürokrasisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özsoy, Ş. (2012). *Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş*. (M. Demiray, Dü.) İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Özulucan, A., & Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ve Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 85-108.
- Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pantula, S. G., Gonzalez, G., & Fuller, W. (1994). A Comparison of Unit-Root Test Criteri. *Journal of Business & Economic Statistics*, Octob, 444-458.
- Parasız, İ. (1998). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2007). *Para Teorisi ve Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parkin, M. (2008). *İktisat*. (Ö. Uzun, S. Demir, S. Güneş, & Ş. Sezgi, Çev.) Boston: Pearson Education, Inc.
- Paseran, M. H., & Shin, Y. (1998). An Autoregressive Distributed-lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. *Econometric Society Monographs*, 371-413.
- Paseran, M. H., Shin, Y., & Smith, J. V. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 289-326.
- Pata, U. K. (2017). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 119-134.
- Pata, U. K., & Çağlar, A. E. (2021). Investigating the EKC Hypothesis with Renewable Energy Consumption, Human Capital, Globalization And Trade Openness for China: Evidence From Augmented ARDL Approach with a Structural Break. *Energy*.
- Paya, M. (2013). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

- Pesaran, H. M., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 289-326.
- Petersen, M. A., & Schoeman, I. (2008). Modeling of Banking Profit via Return-on-Assets and Return-on-Equity. *Proceedings of the World Congress on Engineering*, (s. 1-6). London.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 335-346.
- Poyraz, E., & Arlı, O. E. (2019). Dövizdeki Volatilitenin Takipteki Krediler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 133-148.
- Resmi Gazete. (1983). Aralık 9, 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18323.pdf> adresinden alındı
- Richards, R. D. (2012). *The Early History Banking in England*. New York: Routledge.
- Rioja, F., & Valev, N. (2004). Finance and the Sources of Growth at Various Stages of Economic Development. *Economic Inquiry*, 127-140.
- Ristevska, M. (2020). Determinants of Non-Performing Loans and The Relationship With Macroeconomic Factors: Evidence From Southeastern Europe. *Journal of Contemporary Economic and Business Issues*, 57-76.
- Rochon, L.-P., & Rossi, S. (2003). *Modern Theories of Money: The Nature and Role of Money in Capitalist Economies*. Edward Elgar Publishing.
- Rose, P. (2003). *Money and Capital Markets: Financial Institutions and Instruments in a Global Marketplace*. Mc Graw will: Iwin.
- Roussakis, E. N. (1997). Global Banking: Origins and Evolution. *Administração Contabil e Financeria*, 45-53.
- Safran, B. (2020). Kripto Para ve Finansal Piyasalar. G. Sümer içinde, *İktisat Alanında Seçilmiş Konular 2* (s. 117-139). Ankara: Efe Akademi.
- Sam, C. Y., McNown, R., & Goh, S. K. (2019). An Augmented Autoregressive Distributed Lag Bounds Test For Cointegration. *Economic Modelling*, 130-141.
- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Sarıkamış, C., Ceylan, A., Aydın, N., & Coşkun, M. (2004). *Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar*. (N. Aydın, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sarıtaş, H., Genç, A., & Avcı, T. (2018). Türkiye'de Enerji İthalatı, Cari Açık ve Büyüme İlişkisi: VAR ve Granger Nedensellik Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181-199.
- Sarker, A. A. (1999). Islamic Business Contracts, Agency Problem and Theory of the Islamic Firm. *International Journal of Islamic Financial Services*, 12-28.
- Schinasi, G. J. (2004). *Defining Financial Stability*. Washington: IMF Working Paper.
- Schmidt, R. H., & Tyrell, M. (2003). *What Constitutes a Financial System in General and the German Financial System in Particular?* Frankfurt: Working Paper Series: Finance & Accounting, No. 111.
- Sever, E. (2009). *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sevilengül, O. (2009). *Genel Muhasebe*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sevüktekin, M., & Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi (Eviews Uygulamalı)*. Bursa: Dora Yayınları.
- Sevüktekin, M., & Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Shahin, A., Ali, A., & Ali, S. (2014). Vector Autoregression (VAR) Modeling and Forecasting of Temperature, Humidity, and Cloud Coverage. *Computational Intelligence Techniques in Earth and Environmental Sciences*, 29-51.
- Shanmugam, B., & Zahari, Z. (2009). *A Primer on Islamic Finance*. New York: The Research Foundation of CFA Institute.
- Sharar, W. S., Puad, N., Rafdi, N., Sanusi, A., & Hassin, W. (2017). The Historical Development of Islamic Banking. *4th International Conference on Management and Muamalah* (s. 503-508). Putrajaya: ICoMM.
- Shingjergji, A. (2013). The Impact of Macroeconomic Variables on the Non Performing Loans in the Albanian Banking System During 2005-2012. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 335.

- Shukur, G., & Mantalos, P. (2004). Size and Power of the RESET Test as Applied to Systems of Equations: A Bootstrap Approach. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 369-385.
- Skarica, B. (2014). Determinants of Non-performing Loans in Central and Eastern European Countries. *Financial Theory and Practice*, 37-59.
- Skousen, M. (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası*. (M. Acar, Ö. Demir, Dü, M. Acar, E. Erdem, & M. Toprak, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Spiegel, M. R., & Stephens, L. J. (1999). *İstatistik*. (A. Esin, & S. Çelebioğlu, Dü) Lisbon: Mc.Graw-Hill.
- Stine, R. A. (1995). Graphical Interpretation of Variance Inflation Factors. *The American Statistician*, 53-56.
- Sümer, G. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 485-508.
- Szarowska, I. (2018). Effect of macroeconomic determinants on non-performing loans in Central and Eastern European countries. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 20-35.
- Şahbaz, N., & İnkaya, A. (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makro Ekonomik Etkileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 69-82.
- Şıklar, İ. (2004). *Finansal Ekonomi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Toplu Makaleler I İktisat Tarihi*. İstanbul: Kitabevi.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*. İstanbul: Kitabevi.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisat Tarihine Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanasković, S., & Jandrić, M. (2015). Macroeconomic and institutional determinants of non-performing loans. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 4(1), 47-62.

- Tanınmış Yücememiş, B., & Sözer, İ. A. (2011). Bankalarda Takipteki Krediler: Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Tahminine Yönelik Bir Modeli Uygulaması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 43-56.
- Tanner, J. (2003). Bretton Woods and the European Neutrals, 1944–1973. M. Fladreau, C.-L. Holtfrerich, & H. James içinde, *International Financial History System and Anarchy* (s. 153-169). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarı, R. (2012). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tarı, R. (2014). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayıncılık.
- TBB. (2013). *Sermaye Yeterliliği Şerhi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- TBB. (2021). *Bankalarımız 2020*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- TCMB. (2018). 100 Soruda Merkez Bankacılığı. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2022, Ocak 10). TCMB Web Sitesi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/ISCH%2BA8YwOo%3D/tr> adresinden alındı
- Tekin, M., & Ekelik, H. (2020). Cholesky Ayırıştırması ile Varyans Analizine (ANOVA) Lineer Regresyon Yaklaşımı ve Excel Uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58-77.
- Terzi, A. (2013). Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı? . *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-14.
- Thirty-Eight Years in the Service of Development*. (2012, Nisan). IDB: <https://www.isdb.org/sites/default/files/media/documents/2018-12/38-Years%20in%20the%20Service%20of%20Development-1433H.pdf> adresinden alındı
- Timberlake, R., Dowd, K., & Miller, M. (1998). *Money and the Nation State The Financial Revolution, Government and World Monetary System*. London: Transaction Publishers.
- Tiryaki, G. (2016). *Para ve Finansın Dönüşümü*. Ankara: Efil Yayınevi.

TKBB. (2004). *Bankaların Risk Yönetimi Çalışmaları Hakkında Değerlendirme*. Türkiye Bankalar Birliği.

TKBB. (2004). *Katılım Bankaları 2004*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2005). *Katılım Bankaları 2005*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2006). *Katılım Bankaları 2006*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2007). *Katılım Bankaları 2007*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2008). *Katılım Bankaları 2008*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2009). *Katılım Bankaları 2009*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2010). *Katılım Bankaları 2010*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2011). *Katılım Bankaları 2011*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2012). *Katılım Bankaları 2012*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2013). *Katılım Bankaları 2013*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2014). *Katılım Bankaları 2014*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2015). *Katılım Bankaları 2015*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2016). *Katılım Bankaları 2016*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2017). *Katılım Bankaları 2017*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2018). *Katılım Bankaları 2018*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2019). *Katılım Bankaları 2019*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TKBB. (2020). *Katılım Bankaları 2020*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

TMSF. (2019). Aralık 3, 2019 tarihinde TMSF Resmi Web Sitesi: <https://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr> adresinden alındı

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 225-250.

Tokgöz, E. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*. Ankara: İmaj Yayınevi.

- Torun, M., & Altay, E. (2019). Ticari Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredileri Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 179-200.
- Tunalı, H. (2019). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Türkiye Finans Katılım Bankası*. (2019). Aralık 9, 2019 tarihinde Türkiye Finans Katılım Bankası Web Sitesi: <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakkimizda/turkiye-finansi-taniyin/Sayfalar/turkiye-finans-hakkinda.aspx> adresinden alındı
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. (2019). Aralık 10, 2019 tarihinde Türkiye Katılım Bankaları Birliği Web Sitesi: <http://www.tkbb.org.tr/tarihce> adresinden alındı
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2020). *2020 Katılım Bankaları*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Uçar, M. (1993). *Türkiye'de- Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- United States Census Bureau*. (2020). Aralık 11, 2020 tarihinde United States Census Bureau Web Sitesi: <https://www.census.gov/library/working-papers/2007/adrm/rrs2007-03.html> adresinden alındı
- Uslu, E., & Polat, Ö. (2010). Türkiye'nin Dış Ticaretinde Mevsimsel Düzeltme. *Journal of Yasar University*, 3117-3130.
- Uzunöz, M., & Akçay, Y. (2012). Türkiye'de Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1970-2010. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-16.
- Ülgen, G. (2018). *Para Teorisi ve Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Ünsal, E. M. (2007). *Makro İktisat*. Ankara: İrem Yayıncılık.
- Veil, R. (2017). *European Capital Markets Law*. London: Hart Publishing.
- Vitell, S. J., Paolillo, J. G., & Singh, J. J. (2006). The Role of Money and Religiosity in Determining Consumers' Ethical Beliefs. *Journal of Business Ethics*, 64(2), 117-124.

- Vodova, P. (2013). Determinants Which Affect Liquid Asset Ratio Of Czech And Slovak Commercial Banks. *Financial Assets and Investing*, 25-41.
- Watung, R. W., & Ilat, V. (2016). Pengaruh Return On Asset (Roa), Net Profit Margin (Npm), Dan Earning Per Share (Eps) Terhadap Harga Saham Pada Perusahaan Perbankan Di Bursa Efek Indonesia Periode 2011-2015. . *Jurnal EMBA: Jurnal Riset Ekonomi, Manajemen, Bisnis dan Akuntansi*, 518-529.
- Wooldridge, J. M. (2013). *Ekonometriye Giriş Modern Yaklaşım*. (E. Çağlayan, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- (2015). *World Islamic Banking Competitiveness Report 2014-15*. Dubai: MEGA.
- Yağcılar, G. G., & Demir, S. (2015). Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredi Oranları Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 221-229.
- Yalaman, A. (2014). Swap Sözleşmeleri. A. Yalaman, & M. Coşkun içinde, *Türev Araçlar* (s. 110-134). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yanar, İ., Sabuncuoğlu, U., Özdil, M., Uzun, E., Tözüm, B., & Oral, F. S. (2016). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosu ve Analitik Bilanço Örnek Uygulamalar ve Bilanço Yansımaları*. Ankara : TCMB Yayınları.
- Yano, M. (2020). Theory of Money: From Ancient Japanese Copper Coins to Virtual Currencies. *In Blockchain and Crypt Currency*, 59-75.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 107-117.
- Yetiz, F., & Ergin Ünal, A. (2021). Banka Kredileri, Para Arzı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4487-4509.
- Yıldırım, D. Ç., & Yıldırım, S. (2018). İslâmi Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış. İ. Eroğlu, S. Kekevi, & Y. Temur (Dü) içinde, *İslâmi Düşünce Ekseninde İktisadi-Mali-Politik Meseleler* (s. 266-290). Burwq: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Yılmaz, E. (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , 81-100.

- Yılmaz, E. (2017). İslâmi Finansal Araçlardan Sukuk ve Türkiye Uygulaması. H. Sarıbaş içinde, *İslâm İktisadı ve Finansı* (s. 103-134). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Yozgat, F. (2010). *Faizsiz Ekonomi Sosyo-Ekonomik Yaklaşım*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Yüksel, S. (2016). Bankaların Takipteki Krediler Oranını Belirleyen Faktörler: Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *Bankacılar Dergisi*, 41-56.
- Zaim, S. (1992). *İslâm İnsan Ekonomisi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Zaim, S. (2010). *İslâm Ekonomisinin Temelleri*. (A. Esen, T. Koç, & M. Y. Çakır, Dü) İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Zheng, C., Bhowmik, P., & Sarker, N. (2020). Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Non-Performing Loans: A Comparative Analysis of ARDL and VECM. *Sustainability*, 1-17.
- Zivot, E., & Andrews, D. W. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 25-44.
- Zribi, N., & Boujelbène, Y. (2011). The Factors Influencing Bank Credit Risk: The Case of Tunisia. *Account Tax*, 70-78.

EKLER

EK 1. TCMB Bilançosu (Stand By Anlaşmasına Göre)

TCMB Stand By Bilançosu
1-PARA TABANI (a+b+c)
1a-Emisyon
1b- TL Zorunlu Karşılıklar
1c-Serbest Tevdiat
2-NET DIŞ VARLIKLAR (A+B+C)
2A-Net Uluslararası Rezervler (1+2+3)
2A1-Brüt Döviz Rezervleri
2A2-Brüt Uluslararası Yükümlülükler
2A2a-Bankaların Döviz Mevduatı
2A2b-IMF
2A2b1-Kullanımlar
2A2b2-SDR Tahsisatı
2A2c-Diğer Yükümlülükler
2A3-Net Vadeli (Forward) İşlemler
2B-Orta Vadeli Dış Krediler (net)
2C-Diğer (TCMB tar.depo.hariç)
3-NET İÇ VARLIKLAR
3A-Hazine Borçları
3Aa-Bankamız Portföyü
3Aa-a-5 Kasım 2001 Öncesi DİBS
3Aa-b-İkincil Piyasadan Alınan DİBS
3Ab-Diğer
3B-Kamu'nun TL Mevduatı
3C-Döviz Olarak Takip Olunan Mevduat
3D-Fonlar
3E-Banka Dışı Kesimin Mevduatı
3F-Bankacılık Sektörüne Açılan Nakit Krediler
3G-Açık Piyasa İşlemleri (net)
3H-Diğer Kalemler
3I-Değerleme Hesabı
3J-IMF Acil Yardım Takip Hesabı (Hazine)
3K-Bankalara Verilen Depolar

EK 2. Bahreyn İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar

Sektör	Banka Adı	Faaliyet Dönemi
Konvansiyonel Bankacılık	Ahli United Bank BSC	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	ALUBAF Arab International Bank B.S.C (c)	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Arab Banking Corporation B.S.C.	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Awal Bank	2006-2008
Konvansiyonel Bankacılık	Bahrain Commercial Facilities Company Bsc	2008-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Bahrain Middle East Bank B.S.C	1992-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Bahraini Saudi Bank	1990-2011
Konvansiyonel Bankacılık	Bank of Bahrain and Kuwait B.S.C.	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	BMI Bank B.S.C.	2005-2016
Konvansiyonel Bankacılık	Commercial Bank of Bahrain BSC	1993-2000
Konvansiyonel Bankacılık	Eskan Bank B.S.C. (c)	2009-2019
Konvansiyonel Bankacılık	First Energy Bank B.S.C. (c)	2009-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Future Bank B.S.C.	2005-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Gulf International Bank B.S.C.	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Gulf One Investment Bank BSC (c)	2007-2018
Konvansiyonel Bankacılık	Ibda Bank B.S.C.	2008-2018
Konvansiyonel Bankacılık	International Banking Corporation BSC	2004-2008
Konvansiyonel Bankacılık	Khaleeji Commercial Bank B.S.C.	2005-2019
Konvansiyonel Bankacılık	National Bank of Bahrain BSC	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Oasis Capital Bank B.S.C. (c)	2009-2015
Konvansiyonel Bankacılık	State Bank of India	2017-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Addax Bank B.S.C. (c)	2007-2016
Katılım Bankacılığı	ABC Islamic Bank (E.C.)	2006-2019
Katılım Bankacılığı	Al Amin Bank	2001-2006
Katılım Bankacılığı	Al Baraka Banking Group B.S.C.	2004-2019
Katılım Bankacılığı	Al Baraka Islamic Bank B.S.C. (c)	1993-2019
Katılım Bankacılığı	Al Salam Bank-Bahrain B.S.C.	2007-2019
Katılım Bankacılığı	Arab Islamic Bank ec	1992-1997
Katılım Bankacılığı	Arcapita Bank B.S.C.(c)	1998-2011
Katılım Bankacılığı	Bahrain Islamic Bank B.S.C.	1994-2019
Katılım Bankacılığı	Citi Islamic Investment Bank E.C.	2006-2019
Katılım Bankacılığı	Investors Bank B.S.C.	2004-2016
Katılım Bankacılığı	Kuwait Finance House (Bahrain) B.S.C. (c)	2003-2019
Katılım Bankacılığı	Liquidity Management Centre B.S.C.(c)	2006-2019
Katılım Bankacılığı	Shamil Bank of Bahrain B.S.C.	1994-2019
Katılım Bankacılığı	Venture Capital Bank B.S.C. (c)	2007-2019

EK 3. Birleşik Arap Emirlikleri İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar

Sektör	Banka Adı	Faaliyet Dönemi
Konvansiyonel Bankacılık	Abu Dhabi Commercial Bank PJSC	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Al Khaliji France S.A. - United Arab Emirates Branches	2013-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Arab Bank Plc, United Arab Emirates Branches	2019-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Bank Melli Iran UAE	2003-2005
Konvansiyonel Bankacılık	Bank of Sharjah P.J.S.C.	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	BLC Bank (France) SA - UAE Branches	2003-2008
Konvansiyonel Bankacılık	Citibank N.A. - United Arab Emirates Branches	2014-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Commercial Bank of Dubai PSC	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Credit Europe Bank (Dubai) Ltd	2009-2018
Konvansiyonel Bankacılık	Dubai First Private Joint Stock Company	2014-2015
Konvansiyonel Bankacılık	Emirates Bank International PJSC	1990-2008
Konvansiyonel Bankacılık	Emirates NBD Bank PJSC	2007-2019
Konvansiyonel Bankacılık	First Abu Dhabi Bank P.J.S.C.	2016-2019
Konvansiyonel Bankacılık	First Gulf Bank P.J.S.C.	1990-2016
Konvansiyonel Bankacılık	HSBC Bank Middle East Limited	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Mashreqbank PSC	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Mawarid Finance PJSC	2013-2019
Konvansiyonel Bankacılık	National Bank of Abu Dhabi PJSC	1990-2016
Konvansiyonel Bankacılık	National Bank of Dubai	1990-2008
Konvansiyonel Bankacılık	National Bank Of Fujairah PJSC	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	National Bank Of Umm Al-Qaiwain	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Standard Chartered Bank - UAE Branches	2017-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Union National Bank PJSC	1997-2018
Konvansiyonel Bankacılık	United Arab Bank P.J.S.C.	1993-2019
Katılım Bankacılığı	Abu Dhabi Islamic Bank PJSC	1999-2019
Katılım Bankacılığı	Ajman Bank PJSC	2009-2019
Katılım Bankacılığı	Al Hilal Bank PJSC	2009-2019
Katılım Bankacılığı	Dubai Bank	2003-2009
Katılım Bankacılığı	Dubai Islamic Bank (Public Joint Stock Company)	1994-2019
Katılım Bankacılığı	Emirates Islamic Bank PJSC	2004-2019

EK 4. Katar İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar

Sektör	Banka Adı	Faaliyet Dönemi
Konvansiyonel Bankacılık	Ahli Bank Q.P.S.C.	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Al Khalij Commercial Bank (al khaliji) P.Q.S.C.	2007-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Doha Bank Q.P.S.C.	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	HSBC Bank Middle East Limited - Qatar Branch	2012-2013
Konvansiyonel Bankacılık	Qatar National Bank (Q.P.S.C.)	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	The Commercial Bank (P.S.Q.C.)	1990-2019
Katılım Bankacılığı	Dukhan Bank Q.P.S.C.	2010-2019
Katılım Bankacılığı	Masraf Al Rayan (Q.P.S.C.)	2008-2019
Katılım Bankacılığı	Qatar Development Bank Q.S.C.C	1998-2018
Katılım Bankacılığı	Qatar International Islamic Bank	1993-2019
Katılım Bankacılığı	QInvest LLC	2011-2019

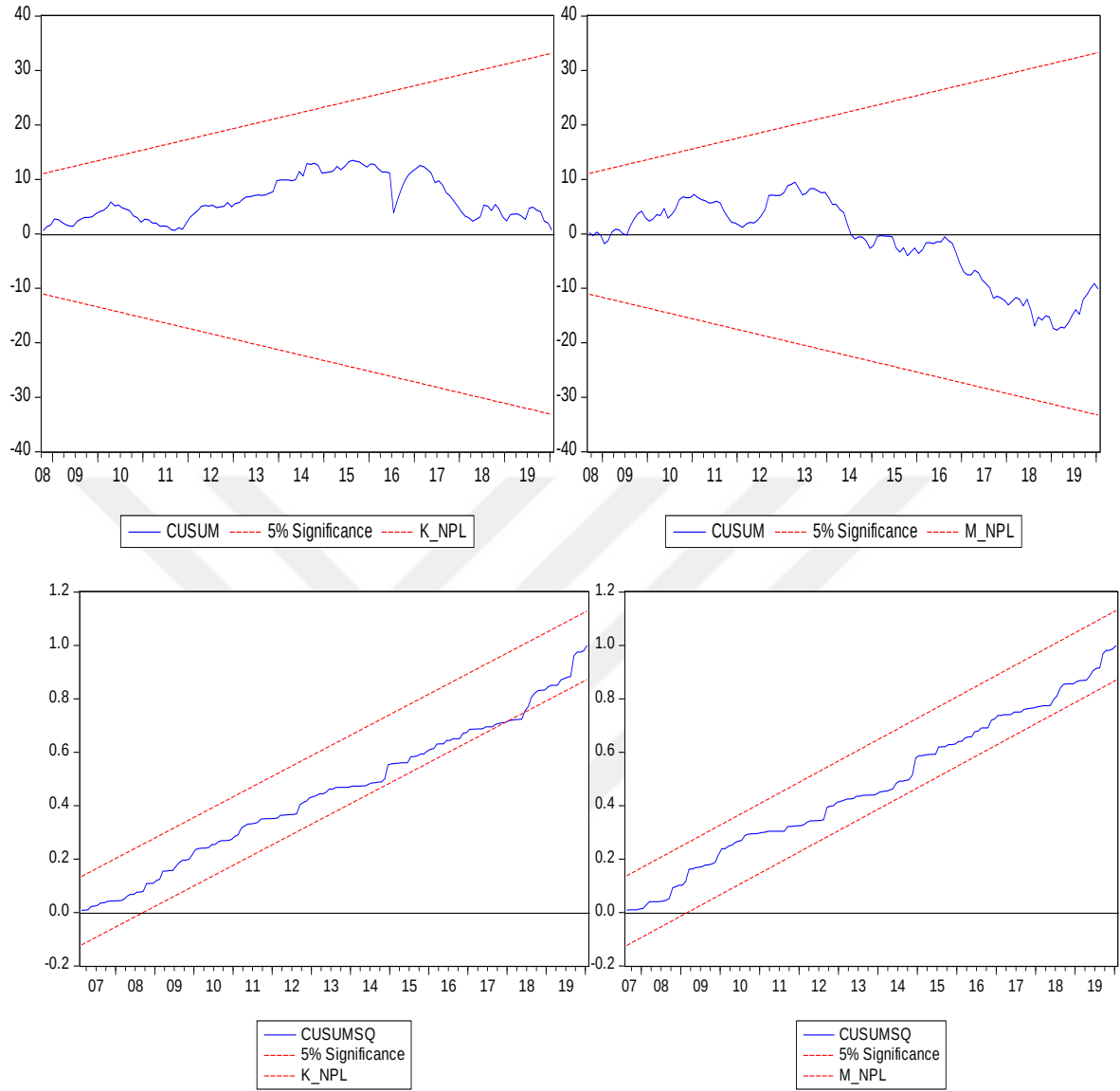
EK 5. Suudi Arabistan İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar

Sektör	Banka Adı	Faaliyet Dönemi
Konvansiyonel Bankacılık	Al Amoudi Exchange Company	2002-2009
Konvansiyonel Bankacılık	Alawwal bank	1990-2018
Konvansiyonel Bankacılık	Arab National Bank	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Banque Saudi Fransi	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	HSBC Saudi Arabia	2015-2019
Konvansiyonel Bankacılık	NCB Capital Company	2015-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Riyad Bank	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	SAMBA Financial Group	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Saudi Cairo Bank	1992-1996
Konvansiyonel Bankacılık	The Saudi British Bank	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	The Saudi Investment Bank	1990-2019
Konvansiyonel Bankacılık	United Saudi Bank	1990-1998
Katılım Bankacılığı	Al Rajhi Banking and Investment Corporation	1990-2019
Katılım Bankacılığı	Alinma Bank	2009-2019
Katılım Bankacılığı	Bank Albilad	2006-2019
Katılım Bankacılığı	Bank Aljazira	1993-2019
Katılım Bankacılığı	The International Islamic Trade Finance Corporation	2011-2019

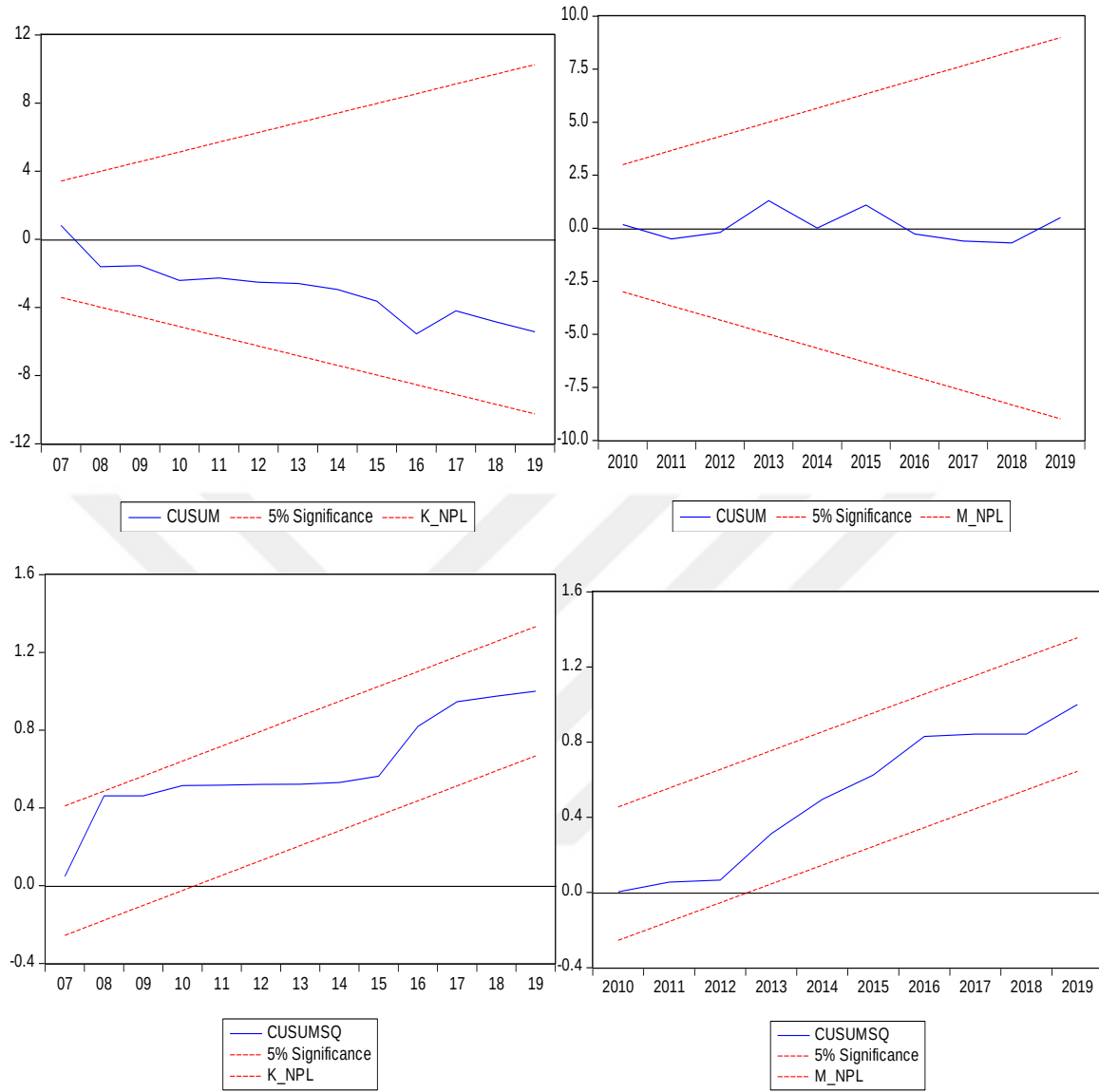
EK 6. Kuveyt İçin Yapılan Zaman Serisi Analizine Dahil Edilen Bankalar

Sektör	Banka Adı	Faaliyet Dönemi
Konvansiyonel Bankacılık	A'ayan Leasing and Investment Company K.S.C.P.	2003-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Al Ahli Bank of Kuwait K.S.C.P.	1992-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Al Madar Finance & Investment Company. K.S.C. (Public)	2015-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Commercial Bank of Kuwait K.P.S.C.	1992-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Commercial Facilities Company S.A.K.P.	2005-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Financial Group of Kuwait KSC	1993-1998
Konvansiyonel Bankacılık	Gulf Bank K.S.C.P.	1992-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Investment Dar Co. (The)	2002-2009
Konvansiyonel Bankacılık	Kuwait Finance and Investment Company K.S.C. (Public)	2004-2018
Konvansiyonel Bankacılık	National Bank of Kuwait S.A.K.P.	1992-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Noor Financial Investment Company KPSC	2006-2019
Konvansiyonel Bankacılık	Oman Exchange Company Ltd.	1993-2014
Konvansiyonel Bankacılık	Securities Group Company K.S.C. (Closed)	2006-2019
Konvansiyonel Bankacılık	The Industrial Bank of Kuwait K.S.C.	1992-2019
Katılım Bankacılığı	Ahli United Bank (Kuwait)	1992-2019
Katılım Bankacılığı	Gulf Investment House K.S.C.P.	2000-2019
Katılım Bankacılığı	Boubyan Bank K.S.C.P.	2005-2019
Katılım Bankacılığı	Kuwait Finance House (K.S.C.P.)	1994-2019
Katılım Bankacılığı	Kuwait International Bank K.S.C.P.	1992-2019
Katılım Bankacılığı	WARBA Bank K.S.C.P.	2012-2019

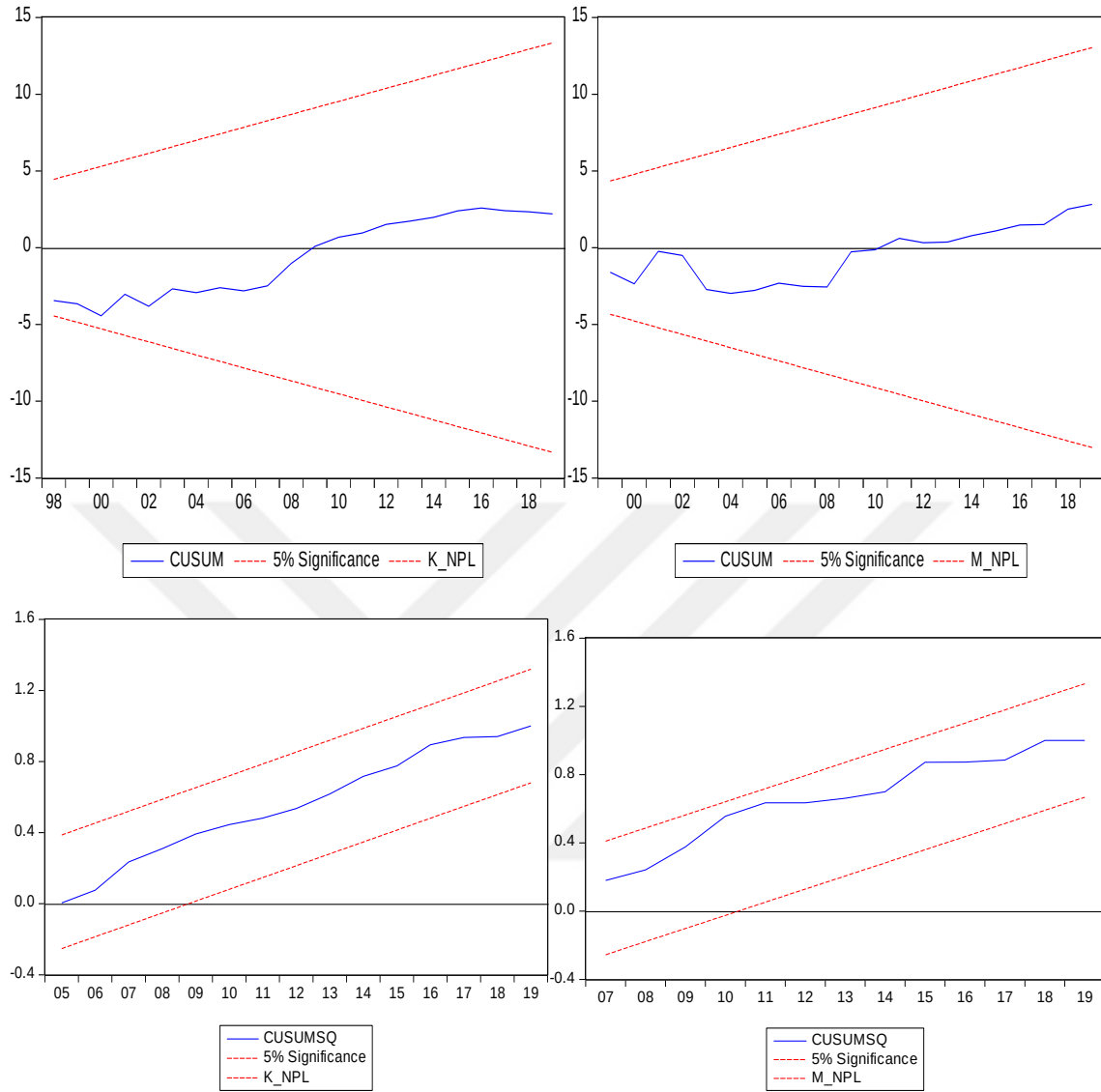
EK 7. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (Türk Bankacılık Sektörü)

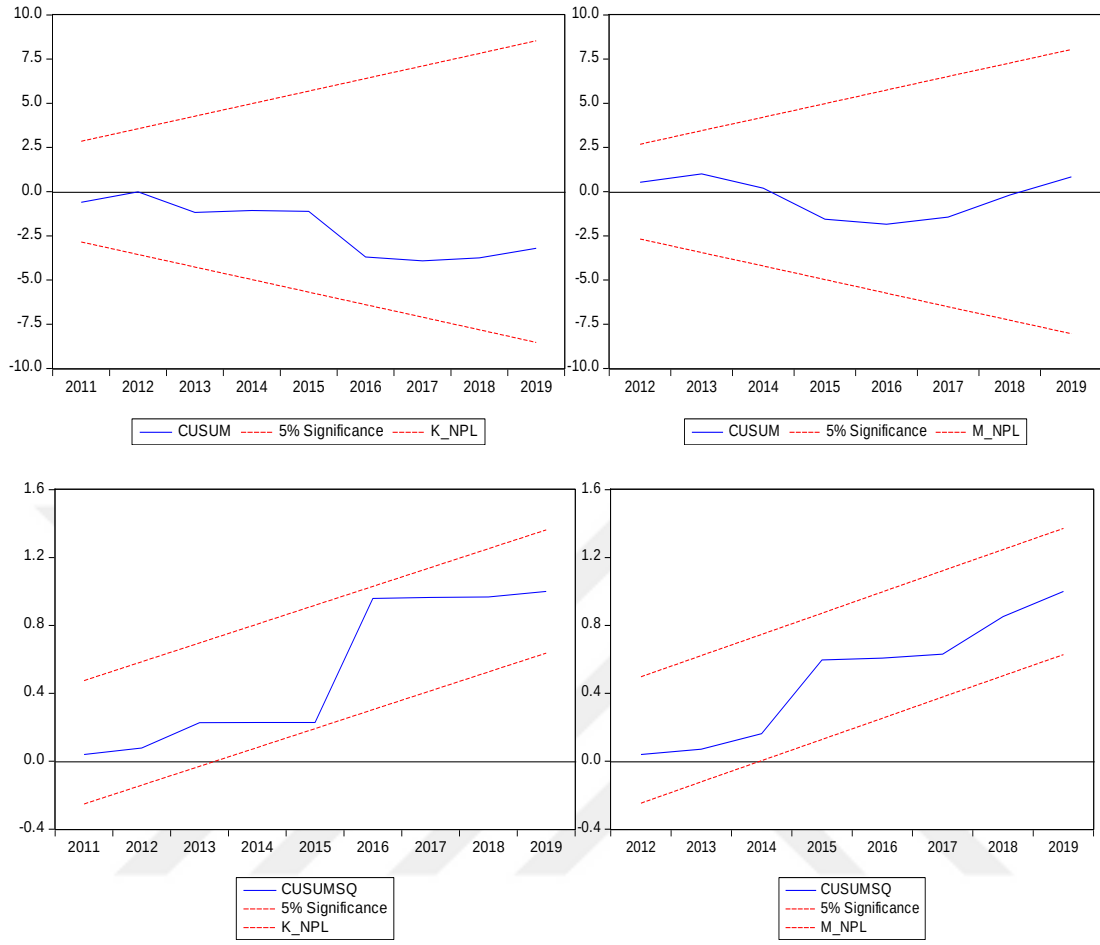
EK 8. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (BAE Bankacılık Sektörü)

EK 9. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (Suudi Arabistan Bankacılık Sektörü)

EK 10. CUSUM ve CUSUMSQ Test Sonuçları (Kuveyt Bankacılık Sektörü)

EK 11. VAR Modeli Denklemleri

Ülke	Denklem
	$\Delta K_NPL_t \Delta M_NPL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
	$\Delta INT_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
	$\Delta LnCCI_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
	$\Delta U_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
Türkiye	$\Delta LnWAGE_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
	$\Delta VOL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
	$\Delta LnOIL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j} + e_t$
	$\Delta REX_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta INT_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta LnCCI_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{5j} \Delta LnWAGE_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{6j} \Delta VOL_{t-j} + e_t$

Bahreyn ve Suudi Arabistan	$\Delta K_NPL_t \Delta M_NPL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta REX_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta G_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta REX_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta U_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta REX_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta REX_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta LnOIL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta REX_{t-j} + e_t$
BAE, Katar ve Kuveyt	$\Delta K_NPL_t \Delta M_NPL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta G_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta U_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta I_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta LnOIL_{t-j} + e_t$
	$\Delta LnOIL_t = \alpha + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta K_NPL_{t-j} \Delta M_NPL_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3j} \Delta U_{t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4j} \Delta I_{t-j} + e_t$

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Ali Rauf Karataş		EVET
Kapak		X
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	X
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	X
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	X
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	X
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	X
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	X
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	X
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	X
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	X
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	X
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	X
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	X
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	X
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	X
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	X
Atıf Yöntemi		APA 6 X CMS ☐ İSNAD ☐
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	X
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	X
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	X
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	X
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	X
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	X
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	X
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	X

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Ali Rauf Karataş